

ISSN: 2667-422X

SOSYAL, BEŞERİ VE İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

JOURNAL OF SOCIAL, HUMAN AND
ADMINISTRATIVE SCIENCES

Cilt	Volume	4
Sayı	Issue	5
Yıl	Year	2021

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2021, Cilt.4, Sayı.5

YAYIN KURULU

BAŞ EDITÖR

Prof. Dr. Yüksel ÖZTÜRK

Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi,

Turizm Fakültesi Gölbaşı Yerleşkesi, Ankara.

editor@sobibder.org

editor.sobibder@gmail.com

Telefon: +90 312 485 14 60/103

EDİTÖRLER KURULU

Atatürk İlke ve Cum. Tar.: Dr. Öğr. Üye. Mustafa EĞİLMEZ, Kastamonu Üni, megilmez@kastamonu.edu.tr

Coğrafya: Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, fdoker@sakarya.edu.tr

Çalışma Ekonomisi: Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, sakyalcin@anadolu.edu.tr

Çocuk Gelişimi: Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniver., ayukselen@medipol.edu.tr

Dilbilimi ve Edebiyat: Prof. Dr. İhsan KALENDER, Gazi Üniversitesi, kihsan@gazi.edu.tr

Ekonomi: Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, atilla.aydin@rumeli.edu.tr

Felsefe: Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üniversitesi, nerkizan@mu.edu.tr

İşletme Yönetimi: Dr. Öğr. Üyesi Menekşe ÖZTOPRAK, Başkent Üniv., tarhan@baskent.edu.tr

Maliye: Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, acelikka@ogu.edu.tr

Muhasebe: Prof. Dr. Seyhan ÇİL, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, seyhan.cil@hbv.edu.tr

Pazarlama: Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA, Erciyes Üniversitesi, karamustafa@erciyes.edu.tr

Siyasi Tarih: Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, onursen@mersin.edu.tr

Sosyoloji: Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, suna.tekel@inonu.edu.tr

Turizm ve Otel İşletmeciliği: Doç. Dr. Ayşe Nevin SERT, Selçuk Üni., nevinsert@gmail.com

Uluslararası İlişkiler: Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, snaktiyok@atauni.edu.tr

Yakın Çağ Tarihi: Prof. Dr. Ahmet GÜNDÜZ, Gaziantep Üniversitesi, agunduz@gantep.edu.tr

Yönetim Bilişim Sistemleri: Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniver., ersinkaraman@atauni.edu.tr

HAKEM KURULU

- Prof. Dr. Ahmet TAYFUN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Prof. Dr. Ali ÇELİKKAYA, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Prof. Dr. Alptekin SÖKMEN, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Prof. Dr. Arzu KILIÇLAR, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Prof. Dr. Arzu YÜKSELEN, İstanbul Medipol Üniversitesi, İstanbul.
- Prof. Dr. Cemalettin AKTEPE, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Prof. Dr. Güler SAĞLAM ARI, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Prof. Dr. Hatice Nur ERKİZAN, Muğla Sıktı Koçman Üniversitesi, Muğla
- Prof. Dr. İhsan Kalender, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Prof. Dr. Kurtuluş KARAMUSTAFA, Erciyes Üniversitesi, Kayseri.
- Prof. Dr. Mithat ÜNER, Atılım Üniversitesi, Ankara.
- Prof. Dr. Seyhan ÇİL, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Prof. Dr. Zeynep ASLAN, Adnan Menderes Üniversitesi, Aydın.
- Doç. Dr. Ayşe Nevin SERT, Selçuk Üniversitesi, Konya.
- Doç. Dr. Ersin KARAMAN, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Doç. Dr. Mehmet Fatih DÖKER, Sakarya Üniversitesi, Sakarya.
- Doç. Dr. Seda TEKELİ, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Doç. Dr. Serkan NAKTİYOK, Atatürk Üniversitesi, Erzurum.
- Doç. Dr. Suna TEKEL, İnönü Üniversitesi, Malatya.
- Doç. Dr. Evren GÜÇER, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Doç. Dr. Kadri Gökhan YILMAZ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Doç. Dr. Lütfi BUYRUK, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Nevşehir.
- Doç. Dr. Mehmet BAŞ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Doç. Dr. Metehan TOLON, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Doç. Dr. Nuray TOSUNOĞLU, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi, Ankara.
- Doç. Dr. Saadet Pınar TEMİZKAN, Eskişehir Osmangazi Üniversitesi, Eskişehir.
- Doç. Dr. Selma KALYONCUOĞLU, Ankara HBV Üniversitesi, Ankara.
- Doç. Dr. Yaşar KAYA, İnönü Üniversitesi, Malatya
- Dr. Öğr. Üyesi Ali Turan BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop.

Dr. Öğr. Üyesi Atilla AYDIN, İstanbul Rumeli Üniversitesi, İstanbul.
Dr. Öğr. Üyesi Ayşe ATAR, Ondokuz Mayıs Üniversitesi, Samsun.
Dr. Öğr. Üyesi Filiz Özlem ÇETİNKAYA, Kırşehir Ahi Evran Üniversitesi, Kırşehir.
Dr. Öğr. Üyesi Gül ERKOL BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Sinop.
Dr. Öğr. Üyesi Menekşe Öztoprak, Başkent Üniversitesi, Ankara.
Dr. Öğr. Üyesi Mustafa SOLMAZ, İnönü Üniversitesi, Malatya,
Dr. Öğr. Üyesi Onur ŞEN, Mersin Üniversitesi, Mersin.
Dr. Öğr. Üyesi Seda ÖZDEMİR AKGÜL, Selçuk Üniversitesi, Konya.
Dr. Öğr. Üyesi Zeki YÜKSEKBİLGİLİ, Nişantaşı Üniversitesi, İstanbul.

BU SAYIDA HAKEMLİK YAPANLAR

Prof. Dr. Ahmet SARI, Atatürk Üniversitesi.
Prof. Dr. Faruk ALAEDDİNOĞLU, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi.
Doç. Dr. Ayşenur ALTINAY, Uşak Üniversitesi.
Doç. Dr. Bekir Bora DEDEOĞLU, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
Doç. Dr. Funda KIZILER EMER, Sakarya Üniversitesi.
Doç. Dr. Hakan KOÇ, Ankara Hacı Bayram Veli Üniversitesi.
Doç. Dr. Hüseyin Avni KIRMACI, Karabük Üniversitesi.
Doç. Dr. Lütfi BUYRUK, Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi.
Doç. Dr. Muammer BEZİRGAN, Balıkesir Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet Hakan YILMAZ, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Ahmet TÜRE, Necmettin Erbakan Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Erhan BOĞAN, Adıyaman Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Hüseyin SARAÇOĞLU, Giresun Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Merve IŞKIN, Ordu Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Özgür KANDEMİR, İstanbul Gelişim Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Reyhan Rafet CAN, Osmaniye Korkut Ata Üniversitesi.
Dr. Öğr. Üyesi Serdar ÇÖP, İstanbul Gelişim Üniversitesi.

Dr. Öğr. Üyesi Serkan TÜRKMEN, Çanakkale Onsekiz Mart Üniversitesi.

Dr. Öğr. Üyesi Tolga KORKUSUZ, Ağrı İbrahim Çeçen Üniversitesi.

ODAK VE KAPSAM

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın odağında;

Sosyal Bilimler alanındaki profesyonellere akademik katkı sağlayan, sektörel uygulamalara katkı sağlayan teorik ve uygulama arasında köprü olan, Sosyal Bilimler alanlarında ulusal ve uluslararası karşılaştırmaları inceleyen eserler yer almaktadır.

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi'nin yayın kapsamında;

Arkeoloji, Atatürk İlke ve Cumhuriyet Tarihi, Avrupa Birliği, Bankacılık ve Sigortacılık, Batı Sanatı ve Çağdaş Sanat, Beşiri ve İktisadi Coğrafya, Bilgi ve Belge Yönetimi, Bölgesel Çalışmalar, Çağdaş Dünya Tarihi, Çocuk Gelişimi, Dilbilimi, Ekonometri, Erken Hristiyan ve Bizans Sanatları, Eskiçağ Tarihi, Felsefe, Finans, Fiziki Antropoloji ve Paleoantropoloji, Fiziki Coğrafya, Gazetecilik ve Medya Çalışmaları, Gelişim Psikolojisi, Genel Türk Tarihi, Görsel İletişim Tasarımı, Halkla İlişkiler, İktisadi Düşünce, İktisat Tarihi, İletişim Çalışmaları, Kamu Yönetimi, Makro İktisat, Maliye, Mikro İktisat, Muhasebe, Nicel Karar Yöntemleri, Organizasyon, Ortaçağ Tarihi, Osmanlı Kurumları ve Medeniyeti, Öğrenme-Bilişsel-Biyo-Deneysel Psikoloji, Pazarlama, Reklamcılık, Sanat Tarihi, Sinema, Siyasi Düşünceler, Siyasal Hayat ve Kurumlar, Siyaset Bilimi, Siyasi Tarih, Sosyal Hizmet, Sosyal Politika, Sosyal Psikoloji, Sosyal ve Kültürel Antropoloji, Sosyoloji, Turizm, Türk İslam Sanatı, Uluslararası İktisat, Uluslararası İlişkiler, Uluslararası Ticaret, Uygulamalı Psikoloji, Üretim ve Operasyon Yönetimi, Yakınçağ Tarihi, Yeniçağ Tarihi, Yerel Yönetimler, Kent ve Çevre Politikaları, Yönetim Bilişim Sistemleri, Yönetim ve Strateji, Yükseköğretim Çalışmaları yer almaktadır.

YAYIN SIKLIĞI

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi elektronik ortamda yayın yapan hakemli bir dergidir. Aylık yayın yapan dergide yılda 12 sayı yayınlanmaktadır.

YAYIN DİLİ

Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi Türkçe olarak yayın yapmaktadır. Ancak her bir makalede İngilizce başlık, abstract ve keywords bulunmalıdır.

INDEX

DRJI | Directory of Research Journals Indexing

RI-ROOTINDEXING

ResearchBib – Academic Resource Index

ROAD | ROAD, The Directory of Open Access Scholarly Resources

ISI | International Scientific Indexing

Eurasian Scientific Journal Index

ICI Index Copernicus International

General Impact Factor

CiteFactor

Asos Index

Scientific Indexing Services

EuroPub Database

SOSYAL, BEŞERİ ve İDARİ BİLİMLER DERGİSİ

2021, Cilt.4, Sayı.5

İÇİNDEKİLER/CONTENTS

Araştırma Makalesi

Aras Nehri Vadisi ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojisi (Kağızman-Gaziler Arası)

(Geomorphology of the Aras River Valley and Its Surroundings (Between Kağızman-Gaziler))

Nurcan AVŞİN ve Metin ARAS

ss.368-386.

Araştırma Makalesi

El Sanatlarının Turizme Katkısı, Mevcut Durumu Sorunları ve Çözüm Önerileri Üzerinde Sinop Örneğinde Bir Araştırma

(Contribution of Handicraft to Tourism, Current Situation on Problems and Solution Recommendations: A Sinop Example)

Aslı Sultan EREN ve Gül ERKOL BAYRAM

ss.387-400.

Araştırma Makalesi

Yerli Turistlerin Algılarına Göre Ahilik İlkeleri: İstanbul Kapalıçarşı Örneği

(Akhi Principles According to the Perceptions of Local Tourists: The Case of İstanbul Grand Bazaar)

Ozan ÇATIR ve Kenan SAKALLI

ss.401-417.

Kavramsal Makale

Hermeneutik ve Alımlama Estetiği Kuramlarının Yazınsal Metinlerin Karşılaştırmalı Çözümlemelerine Etkisi

(Influence of Hermeneutics and Reception Aesthetics Theories in the Comparative Analysis of Literary Texts Self)

Gökhan Şefik ERKURT

ss.418-436.

Kavramsal Makale

Trabzon İlindeki Nüfus Hareketleri ve İç Göçün Yaş Gruplarına Göre Analizi

(Analysis of Population Movements and Internal Migration by Age Groups in Trabzon)

Kürşat YURDİGÜL

ss.437-458.

Kavramsal Makale

19. Yüzyıla Kadar Portrenin Gelişimi ve Aktarımı

(The Development and Transfer of The Portrait Until The 19th Century)

Emre ŞEN

ss.459-468.

Kavramsal Makale

Sualtı Turizmi ve Türkiye’de Sualtı Dalış Noktaları Hakkında Görgül Bir Araştırma (Ayvalık Örneği)

(Underwater Tourism and An Empirical Study on Underwater Diving Locations in Turkey (The Ayvalık Sample))

Yakup DİNÇ

ss.469-486.

Kavramsal Makale

Sürdürülebilir Gastronomide Organik Tarım ile İyi Tarım Uygulamalarının Yeri ve Önemi

(The Place and Importance of Organic Agriculture and Good Agricultural Practices in Sustainable Gastronomy)

Salim İBİŞ

ss.487-498.

Kavramsal Makale

Turizmin Davranışsal Dönüşümü: Bir Yorum Aracı Olarak Pandemi

(Behavioral Transformation of Tourism: Pandemic as a Tool of Interpretation)

Caner ÇALIŞKAN

ss.499-509.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2021, 4(5): 368-386.

DOI: [10.26677/TR1010.2021.724](https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.724)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Aras Nehri Vadisi ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojisi (Kağızman-Gaziler Arası)

Dr. Öğr. Üyesi Nurcan AVŞİN, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Edebiyat Fakültesi, Van, e-posta: nurcanavsin@yyu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2542-6334>

Metin ARAS, Yüksek Lisans Öğrencisi, Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Van, e-posta: metinaras36@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2277-697X>

Öz

Doğu Anadolu Bölgesi'nde, Erzurum-Kars Bölümü'nde konumlanmış Kağızman Depresyonu'nu drene eden Aras Nehri vadisi ve yakın çevresini kapsayan bu çalışmanın amacı, Kars Platosu'nu kazarak bölgeye yerleşen nehrin vadi gelişim sürecini, jeomorfolojik özelliklerini, alandaki tektonik hareketlere tepkisini ve bölgenin morfolojik yapısına etki eden faktörleri ele almaktır. Saha tektonizma-flüvyal sistem ilişkisi açısından önemli bir noktada olmakla birlikte Türkiye'nin büyük akarsularından olan Aras Nehri vadisini kapsamı bakımından dikkat çekicidir. Araştırmada başta akarsu sekileri ve nehir yatağı olmak üzere Aras Nehri vadisindeki jeomorfolojik birimler haritalanmış, sekilerin alansal ve metrik dağılımları yapılmış, çeşitli harita ve kesitler oluşturulmuştur. Gerçekleştirilen arazi çalışmalarında, güncel nehir yatağından 10-25 m, 55-60 m ve 110-120 m yükseklikte yer alan 3 seki basamağı tespit edilmiştir. Önemli birer paleocoğrafi bulgu olan bu sekilerin içyapıları genellikle kaba sedimentten oluşmakta ve çoğunlukla birbirine benzemektedir. Bunun yanında çalışma alanı içerisinde tipik bir örgülü nehir karakteri sunan Aras Nehri, vadi boyunca gelişen birikinti yelpazeleri nedeniyle zorunlu mendereslenme sergilemektedir.

Anahtar Kelimeler: Kağızman Havzası, Aras Nehri Vadisi, Akarsu Sekisi, Tektonik Aktivite.

Makale Gönderme Tarihi: 28.02.2021

Makale Kabul Tarihi: 01.05.2021

Önerilen Atıf:

Avşin, N. ve Aras, M. (2021). Aras Nehri Vadisi ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojisi (Kağızman-Gaziler Arası), *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(5): 368-386.

© 2021 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2021, 4(5): 368-386. DOI:[10.26677/TR1010.2021.724](https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.724)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Geomorphology of the Aras River Valley and Its Surroundings (Between Kağızman-Gaziler)

Assistant Prof. Dr. Nurcan AVŞIN, Van Yüzüncü Yıl University, Faculty of Literature, Van, e-mail: nurcanavsin@yyu.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2542-6334>

Metin ARAS, MSc. Student, Van Yüzüncü Yıl University, Social Sciences Institute, Van, e-mail: metinaras36@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2277-697X>

Abstract

The purpose of this study, which covers the Aras River valley and its immediate surroundings, which drained the Kağızman Depression in the Eastern Anatolia, Erzurum-Kars Section is to deal with the valley development process of the river that settled in the region by incising the Kars Plateau, its geomorphological features, its response to tectonic movements in the area and the factors affecting the morphological structure of the region. The selected research area is both in an important point in terms of the relation of the tectonic-fluvial system and covers the Aras River valley, one of Turkey's large rivers, so it is remarkable. In the study, the geomorphological units in the Aras River valley, mainly the river terraces and the river channel were mapped, the areal and metric distributions of the terraces were made, and various maps and sections of the area were created. In the field studies carried out, 3 terrace levels located at 10-25 m, 55-60 m and 110-120 m altitude from the current riverbed were determined. The internal structures of these terraces, which are important paleogeographic findings, are generally composed of coarse sediment and are mostly similar to each other. Besides, Aras River, which presents a typical braided river pattern in the study area, exhibits forced meandering due to the accumulation alluvial fans developing along the main valley.

Keywords: Kağızman Basin, Aras River Valley, River Terrace, Tectonic Activity.

Received: 28.02.2021

Accepted: 01.05.2021

Suggested Citation:

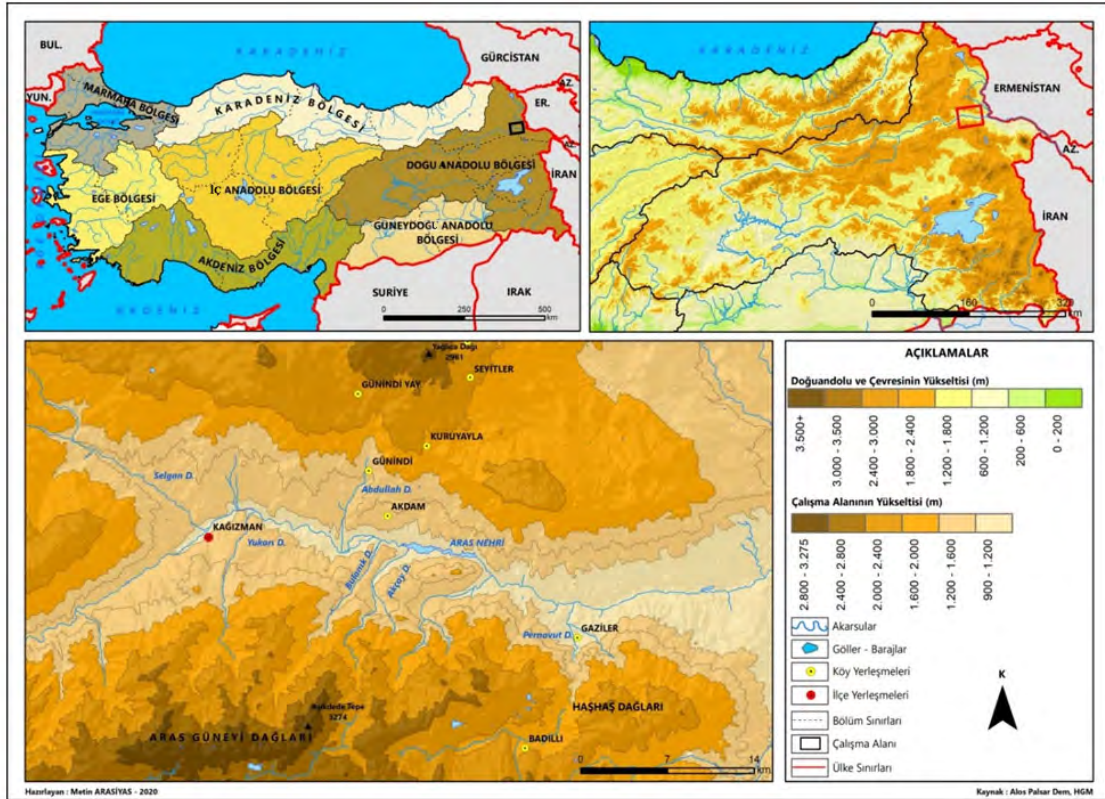
Avşin, N. and Aras, M. (2021). Geomorphology of the Aras River Valley and Its Surroundings (Between Kağızman-Gaziler), *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 4(5): 368-386.

© 2021 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

GİRİŞ

Doğu Anadolu Bölgesi Türkiye'nin en aktif tektonik alanlarından biridir. Anadolu'daki iki büyük fay sistemi olan Doğu Anadolu Fayı (DAF) ve Kuzey Anadolu Fayı (KAF) bu bölgede, Karlıova doğusunda (Bingöl) kesişerek bölgenin tektonik yapısına işaret etmektedir (Şengör, 1980; Şengör ve Yılmaz, 1983). Bununla birlikte Doğu Anadolu Bölgesi'nin zengin jeomorfolojik unsurları, yoğun drenaj ağı ve değişen iklim özellikleri fiziki coğrafya çalışmaları bakımından oldukça dikkat çekicidir. Bölgedeki jeomorfolojik yapı büyük oranda flüvyal ve tektonik jeomorfoloji unsurlarını içerisinde barındırmakta olup akarsu sistemleri genellikle tektonizma etkisinde aktivitelerini gerçekleştirmektedir.

Bölgenin fiziki özellikleri ve neotektonik dönemi temsil eden yapısı jeomorfolojik araştırmalar için oldukça yüksek bir potansiyel sunmaktadır. Ancak Doğu Anadolu Bölgesi ile ilgili yapılan güncel morfolojik çalışmalar, bölgedeki bazı sınırlılıklar nedeniyle (ulaşım, güvenlik vb.) istenilen düzeyde değildir. Alanda yapılan çalışmaların büyük bir bölümü jeolojik araştırmalar olup Doğu Anadolu Bölgesi'nin tektonik evrimini, Anadolu'nun tektonik birliklerini ve neotektonik gelişimini ortaya koyan bulgulara sahiptirler (Arni, 1939; Egeran, 1945; Erinc, 1973; Ketin, 1959, 1966, 1977; Şaroğlu ve Güner, 1981; Şaroğlu ve Yılmaz, 1986; Utku, 2007). Diğer bir kısım çalışma ise bölgenin coğrafi yapısı, iklimi, bitki örtüsü, jeomorfolojik gelişimi hakkında önemli bilgiler vermektedir (Erinc, 1953; Akkan, 1964; Erol, 1979, 1983; Ardos, 1979; Atalay, 1982; Atalay vd., 1985; Saraçoğlu, 1989). Bunlar içerisinde doğrudan araştırma alanıyla ilgili olan incelemelerde, Erzurum-Kars Platosu, Kağızman Depresyonu, Aras Nehri vadisi gibi morfolojik üniteler, bitki örtüsü, jeomorfolojik gelişim ve jeolojik-tektonik yapı bakımından değerlendirilmiştir (İnandık, 1965; Keskin, 1967; Havur, 1968; Yurdağül, 1971; Atalay, 1982; Atalay vd., 1985; Uzun, 1991; Özer, 1997; Keskin, 1998; Arınc, 2013).

Şekil 1. Aras Nehri Vadisi ve Yakın Çevresinin Lokasyon Haritası

Çalışmaya konu olan Aras Nehri vadisi Erzurum-Kars Bölümü'nde, Kağızman (Kars) ve Gaziler (İğdır) yerleşmeleri arasındaki bölgeyi kapsamaktadır. Bu alan aynı zamanda Kağızman Havzası'nın da sınırlarını ifade etmekte olup 40° 00' - 40° 20' K enlemleri ile 43° 05' - 43° 25' D boylamları arasındaki sahayı içine almaktadır. Alanın kuzeyinde Kars Bazalt Platosu, güneyinde Aras Güneyi Dağları, batısında Horasan Depresyonu ve doğusunda Tuzluca Depresyonu yer almaktadır (Şekil 1). Bölgenin zengin jeolojik yapısı ve tektonik aktivitesinin yanı sıra Türkiye'nin en yüksek platolarından biri olan Kars Platosu'nun bir bölümünü kapsaması ve bu platoyu kesen Aras Nehri'nin alandaki yoğun flüvyal aktivitesi bu alanın seçilmesinde etkili olmuştur.

Çalışmanın amacı, Kağızman Havzası sınırları içerisinde Aras Nehri vadisinin jeomorfolojik özelliklerini, vadi gelişim sürecini, tektonizma ve iklim değişimleri gibi çevresel kontrol faktörlerine tepkisini ortaya koymak; Aras Nehri vadisini, volkanik, tektonik, jeomorfolojik süreçlerin bir arada gözlemlendiği Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki flüvyal sistemler için önemli bir örnek oluşturması bakımından incelemektir.

VERİ ve YÖNTEM

Aras Nehri vadisi yakın çevresinin jeomorfolojik yapısı ve bu yapıyı etkileyen jeolojik, klimatolojik ve hidrografik unsurların incelendiği bu çalışma kapsamında, alanın jeolojik özelliklerini tespit etmek amacıyla Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü'nün (MTA) hazırladığı 1/100.000 ölçekli jeoloji haritası, alana ait jeoloji raporları, mevcut jeoloji literatürü ve arazi gözlemleri değerlendirilmiştir. Alana ait jeomorfolojik özelliklerin belirlenmesinde ise Harita Genel Komutanlığı'ndan (HGK) temin edilen Kars H50 paftasına ait 1/25.000 ölçekli d2, d3, c1, c2, c3 ve c4 numaralı topografya haritaları kullanılmış, bu haritalar, arazi gözlemleri ve jeoloji haritaları ile birlikte analiz edilerek alanın jeomorfoloji haritası çizilmiştir. Bunun yanında jeomorfolojik araştırmalarda önemli bir yeri olan genelleştirilmiş vadi enine kesiti oluşturulmuştur.

Çalışma alanının iklim özellikleri (sıcaklık ve yağış değerleri başta olmak üzere) Kars Meteoroloji İstasyonu'nun son 52 yıllık (1960-2012) verileri kullanılarak belirlenmiştir. Bu veriler gerekli tablo ve grafiklere dönüştürülerek bölgenin klimatolojik karakteri ortaya konulmuş, Erinç ve De Martonne-Gottman kuraklık indeksleri alana uygulanmıştır. Hidrografik özellikler ise arazi gözlemleri ve topografya haritaları vasıtasıyla değerlendirilmiştir.

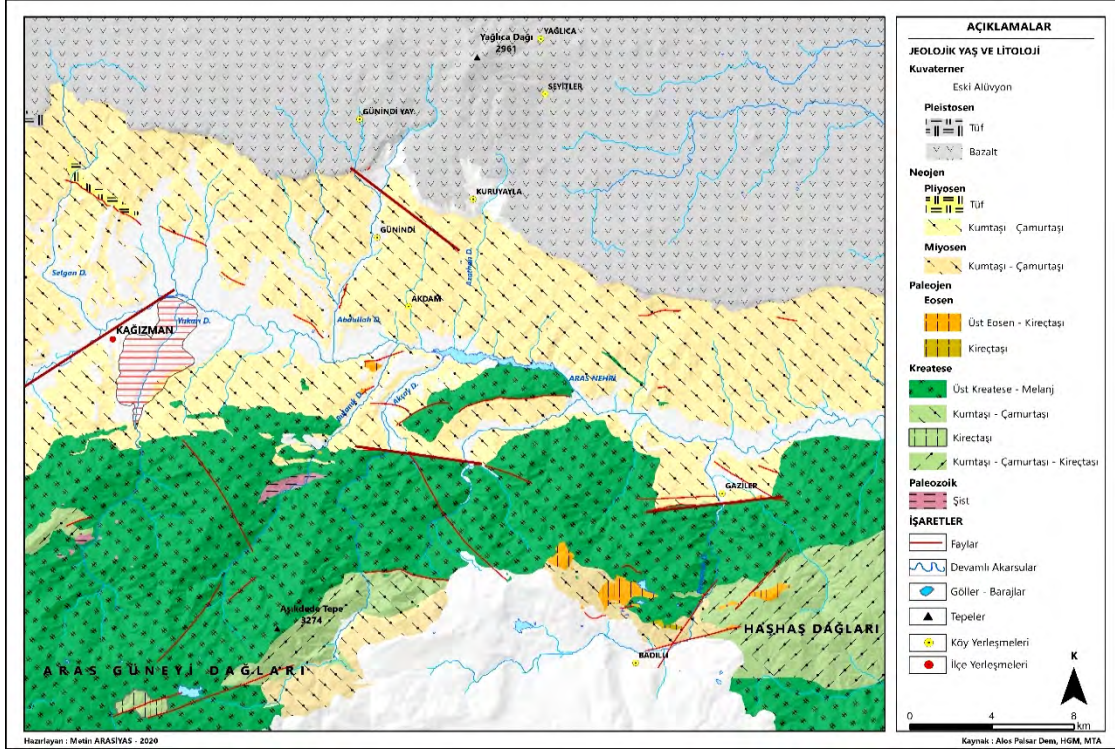
Son olarak araştırma alanının ana morfolojik birimi olan Aras Nehri vadisinin akarsu yatak tipi analizi Schumm (1977)'un mendereslenme indeksine göre hesaplanmış, seki depolarının içyapıları ise Miall (1996)'e göre yorumlanmıştır.

BULGULAR

Aras Nehri Vadisi ve Yakın Çevresinin Jeolojik Yapısı

Araştırma sahasının içerisinde yer aldığı Kağızman Depresyonu, Türkiye'nin kuzeydoğusunda, Ermenistan sınırına yakın bir bölgede konumlanmaktadır. 70 km uzunluğunda ve 10-15 km genişliğinde olan bu havzanın doğudaki devamı Ermenistan'da Hoktemberian Havzası olarak bilinir. Daha önceki çalışmalarda çek-ayır havzası olarak yorumlanan bu alanda kısalma oluşukları özellikle belirgindir; bu da Kağızman-Tuzluca havzasının büyük olasılıkla bir dağarası havza karakterinde olduğunu göstermektedir (Şen vd., 2012). Havzada denizel Alt Miyosen'in yer almayışı neotektonik dönem başında bölgenin paleocoğrafi sınırlarını tanımak açısından ayrı bir önem taşır. Buna göre bu alan neotektonik dönemde gelişmeye başlamış olup günümüzde diri olduğu bilinen doğrultu atımlı fayların kontrolünde şekillenmektedir.

Araştırma alanı jeolojik açıdan zengin bir alandır (Şekil 2). Alanın en yaşlı birimi, Geç Kretase yaşlı ofiyolit ve sedimanter kökenli kaya türlerinden (serpantinit, gabro, diyorit, diyabaz vb) oluşan Kağızman karmaşığıdır (Kıral ve Çağlayan 1980). Kağızman karmaşığı üzerinde Geç Paleosen yaşlı Kavrakol Dağı Formasyonu (kumtaşı, şeyl) uzanmaktadır. Alandaki bir diğer jeolojik birim ise Eosen yaşlı Kötek Formasyonu'dur ki bu formasyon (çakıltaşı, kumtaşı, marn) Eosen yaşlı Kavak Dağı Formasyonu (resifal kireçtaşı) tarafından geçişli bir dokanakla örtülür. Alanda ayrıca Geç Miyosen yaşlı Tuzluca Formasyonu (Oligo-Miyosen yaşlı çakıltaşı, kumtaşı, çamurtaşı, tuz, jips) ile aynı yaşta Mescitli Formasyonu (tuf, ignimbirit, piroklastik döküntü, bazik lav) yer almaktadır (Şekil 3). En genç birimler ise Erken Pleistosen yaşlı Melikler bazaltı ve Geç Pleistosen yaşlı güncel oluşuklardır (Sümengen, 2009: 4).

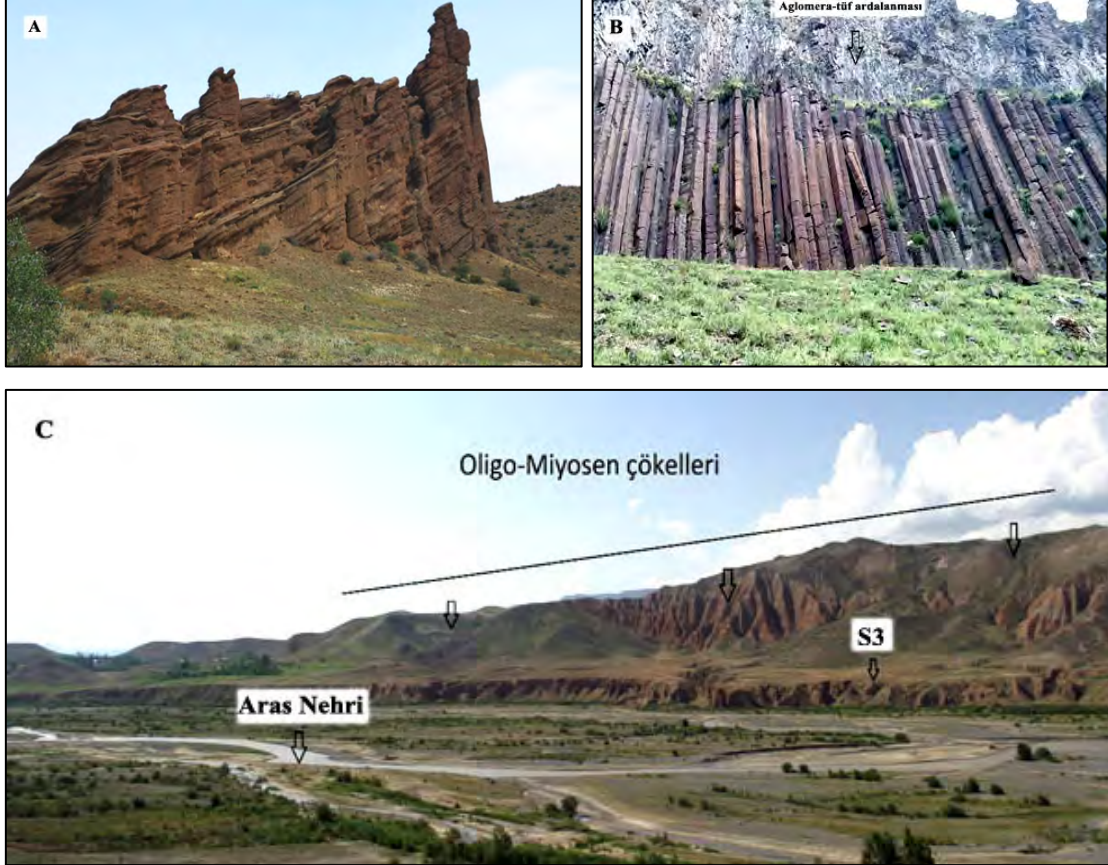

Şekil 2. Aras Nehri Vadisi ve Yakın Çevresinin Jeoloji Haritası

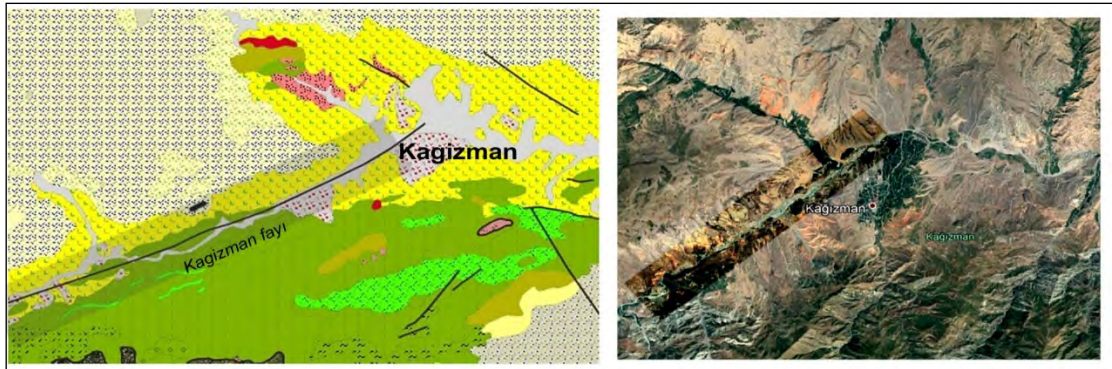
Bölgede yaklaşık doğu-batı doğrultulu, kuzeye eğimli düşük açılı bindirmeler, kıvrımlar ve kuzeybatı-güneydoğu yönlü doğrultu atımlı faylar bulunmaktadır. Daha çok Kağızman karmaşığını oluşturan ofiyolit kayalar arasında gözlenen bu bindirmeler, yer yer Kavak Dağı'nın kuzeyinde Kağızman karmaşığı ile Eosen ve Miyosen yaşlı birimler arasında gelişmiştir. Bu kesimde Kağızman karmaşığının Eosen yaşlı Kötek Formasyonu üzerine, kuzeye eğimli düşük açı ile bindirdiği görülür. Aynı bindirme, batıya doğru Miyosen yaşlı birimler üzerinde de devam eder. Havzanın bu özelliği, Şengör ve Kidd (1979) tarafından ortaya konulan, Doğu Anadolu'daki iki yana bindirmeli havza yapısına örnek teşkil eder. Bölgede gelişen kıvrımlar ise genellikle D-B doğrultuludur. Bu kıvrımların en belirgin olanları Kavak Dağı'nda ve Kavrakol Dağı'nda izlenmektedir. Her iki kıvrımın eksen doğrultuları yaklaşık doğu-batı yönünde olup bölgede gelişmiş bindirmelerin doğrultularına paralel olarak oluşmuştur. Bu bindirme ve kıvrımlar yer yer kuzeybatı-güneydoğu doğrultulu, yer yer de kuzey-güney yönlü küçük ölçekli doğrultu atımlı faylar tarafından kesilmişlerdir (Sümengen, 2009: 16).

Bölgedeki en önemli fay, Kars fayı olarak da isimlendirilen Kağızman fayıdır. Kağızman'ın kuzeyi ile Horasan'ın 30 km GD'su arasında yaklaşık 90 km boyunca uzanan bu fay, birbirine az çok paralel birkaç kırktan oluşmaktadır (Şaroğlu vd., 1987). Fay boyunca paralel, kesilmiş sirtlar

ve akış yönünde fay'da sona ermiş dereler sıklıkla gözlenmektedir. Şaroğlu vd., (1987), küçük akarsu yataklarının ötelenmesine dayanarak Kağızman fayında 3.5 km'lik sol yönlü bir atımın gelişmiş olduğunu tespit etmişlerdir. Ayrıca MTA tarafından (yerbilimleri.mta.gov.tr) Kuvaterner yaşlı faylar arasında belirtilen Kağızman fayı, Aras Nehri'nin bu hatta yerleşmesiyle aynı zamanda bir fay vadisi karakteri kazanmıştır (Şekil 4). Aras Nehri yaklaşık 40 km boyunca bu fay üzerinde çizgisel akış sergilemektedir. Kağızman fayının yanı sıra araştırma alanında Kars Platosu yamaçlarında ve Aras Güneyi Dağları'nda çok sayıda diri fay bulunmaktadır.

Şekil 3. A) Tuzluca Formasyonu (çakıltaşı, kumtaşı, çamurtaşı, tuz, jips ardalanması). B) Avşin-Aras bazalt sütunları. C) Günindi ve Akdam köyleri arasında geniş tabanlı vadi oluşumu ve S3 sekisi (Güneydoğudan kuzeybatıya bakış)

Şekil 4. A, B) Kağızman Fayına Yerleşen Aras Nehri'nin Yaklaşık 40 Km Çizgisel Akış Sergilediği Fay Vadisi.

Sonuç olarak Aras Nehri vadisi ve yakın çevresinin jeolojik yapısı, bölgedeki erozyonal süreçler ve alanın jeomorfolojik gelişimi üzerinde önemli bir etkiye sahiptir. Aras Nehri vadisini güneyden sınırlandıran Kağızman karmaşığının dirençli kayaları (serpantinit, gabro, diyorit, diyabaz vb.), bu kesimde yamaçların daha dik ve engebeli olmasına neden olurken, nehrin kuzeyinde yüzeylenen ve aşınımına karşı daha az dirençli olan Oligo-Miyosen yaşlı Tuzluca Formasyonu'nun çakıltası, kumtaşı, çamurtaşı, tuz ve jips birlikleri kuzey yamaçların daha yatık olmasını sağlamıştır. Dolayısıyla bu kesimde artan erozyona bağlı olarak, ana akarsuya katılan yan kollar yoğun sediment taşımakta ve Aras Nehri'ne birleştikleri yerde çok sayıda alüvyal yelpaze oluşturmaktadırlar.

Aras Nehri Vadisi ve Yakın Çevresinin Hidrografik Yapısı

Doğu Anadolu Bölgesi'nin büyük bir kısmı hidrografik açıdan Basra Havzası'na dahildir. Bölgenin kuzeydoğu kesimi ise Aras ve Kura nehirleri aracılığı ile Hazar Denizi'ne bağlanmaktadır. Ayrıca bölgede büyüklü-küçüklü çok sayıda kapalı havza (Van Gölü ile diğer göllerin havzaları) yer alır (Arıncı, 2013: 36).

Doğu Anadolu Bölgesi'nin akarsu ağı oldukça sıktır ve akarsu rejimleri genellikle karmaşıktır. Bölgede farklı yağış rejimlerine sahip (yağış maksimumu farklı mevsimlerde olan) alanların varlığı, bu durumun en önemli sebeplerindendir. Bunun yanında, yüksek ve dağlık bir bölge olması nedeniyle akarsu rejimleri üzerinde yer yer kar ve buzul erimeleri etkin olmaktadır.

Çalışma alanındaki en önemli akarsu Aras Nehri'dir. Batıdan doğuya doğru akış gösteren Aras Nehri'nin toplam uzunluğu 1072 km olup bunun 548 km'si Doğu Anadolu'dadır. Bingöl Dağları'nın (3193 m) kuzey ve kuzeybatı yamaçlarından yüzlerce kaynağın birleşmesiyle doğan nehir, batıda Horasan fayını geride bıraktıktan sonra Bayam Köyü civarında araştırma sahasına girmektedir. Bu alan içerisinde Kağızman Depresyonu'nu boylu boyunca kat ettikten sonra Tuzluca ve Iğdır depresyonlarına ulaşır. Ardından 140 km'lik bir mesafede önce Ermenistan, sonra da Nahcivan sınırlarını çizerek doğuya yönelen Aras Nehri, İran, Dağlık Karabağ ve Azerbaycan sınırlarını da belirledikten sonra Mugan Çölü'ne girmektedir. Ardından Cevad Boğazı civarında yine Doğu Anadolu Bölgesi'nden doğan Kura Nehri ile birleştikten sonra ortak bir delta oluşturarak Hazar Denizi'ne dökülür (Arıncı, 2013: 36).

Araştırma alanı içerisinde Aras Nehri dışında ana akarsuya katılan önemli yan kollar mevcuttur. Bunlar, kuzeyde Kars Platosu'nun yamaçlarından ana nehre karışan Selgan, Abdullah ve Azathan dereleri ile güneyde Aras Güneyi Dağları'nın engebeli yamaçlarından Aras Nehri'ne karışan Akçay, Bulanık, Yukarı ve Pernavut dereleridir (Şekil 5). Ayrıca çalışma alanında çok sayıda kaynak bulunmaktadır.

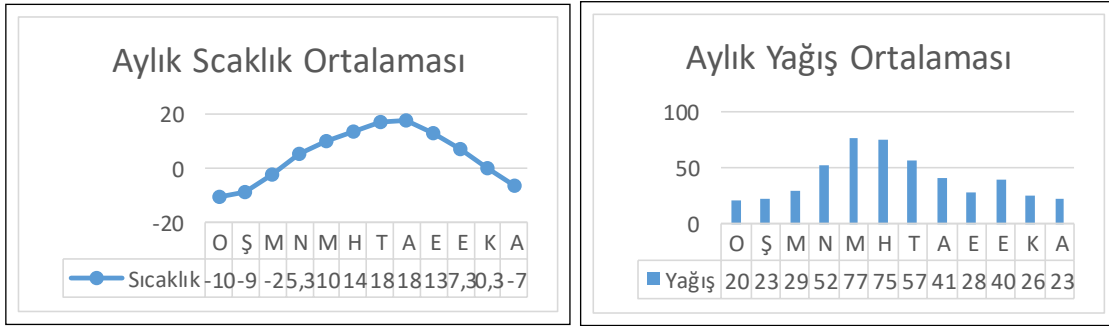
Aras Nehri Vadisi ve Yakın Çevresinin İklimsel Karakteri

Bir bölgenin iklim karakteri, o alanın hidrografik özellikleri ve jeomorfolojik gelişimi üzerinde oldukça önemlidir. Flüvyal jeomorfolojik evrim konusunda yapılan pek çok araştırma, akarsuların iklim değişimlerine tepkisini konu almaktadır. Ancak bu tür çalışmalar büyük oranda paleoiklim değişimleri üzerinde yoğunlaşmaktadır. Güncel iklim karakteri ise flüvyal sistemlerin bugünü ve geleceği hakkında fikir verebilir.

Çalışma alanının iklim karakterini belirlemek için çeşitli indeksler uygulanmıştır (Bölük, 2016a, b). Kars Meteoroloji İstasyonu'nun son 52 yıllık (1960-2012) verileri analiz edildiğinde, Erinc metodu kuraklık indisi 27 değerini vermiştir. Bu değer, bölgede yarı nemli bir iklime işaret etmektedir. De Martonne – Gottman kuraklık indeksine göre ise Kars istasyonu yaklaşık olarak

10,7 değeri ile yarı kurak-nemli arası bir iklim karakteri sergilemektedir. Bu sonuçlara dayanarak çalışma alanı ve yakın çevresinin yarı nemli-yarı kurak bir iklime sahip olduğu söylenebilir.

Araştırma alanında sıcaklık değerleri yıl içerisinde Aralık, Ocak, Şubat ve Mart ayları haricinde eksi değerlere düşmemekte ve Ağustos ayında en yüksek seviyeye ulaşmaktadır (Grafik 1). Sıcaklık unsuru Aras Nehri'nin buharlaşma miktarı bakımından bir anlam ifade etse de flüvyal sistem üzerinde asıl etken yağış miktarı ve şeklidir. Çalışma alanının yağış değerlerine bakıldığında en fazla yağışın ilkbahar sonu, yaz başlarında gerçekleştiği görülür. Söz konusu yağışlar ile birlikte nehrin su miktarında artış gerçekleşmekte ve nehrin aşındırma gücü yükselmektedir. Dolayısıyla yağış rejimindeki mevsimsel değişimler nehrin de rejimini etkilemekte, çalışma alanı içerisinde Aras Nehri'nin örgülü bir karakter kazanmasına ve nehir adalarının oluşmasına katkıda bulunmaktadır. Yine kar erimeleri de ilkbahar döneminde nehrin debisini artırarak yatakta kaba sedimentin (çakıl, blok vb.) taşınmasını sağlamaktadır. Yağış miktarındaki ve nehir akımındaki düşüş dönemleri ise sediment birikiminin gerçekleştiği periyodlardır.

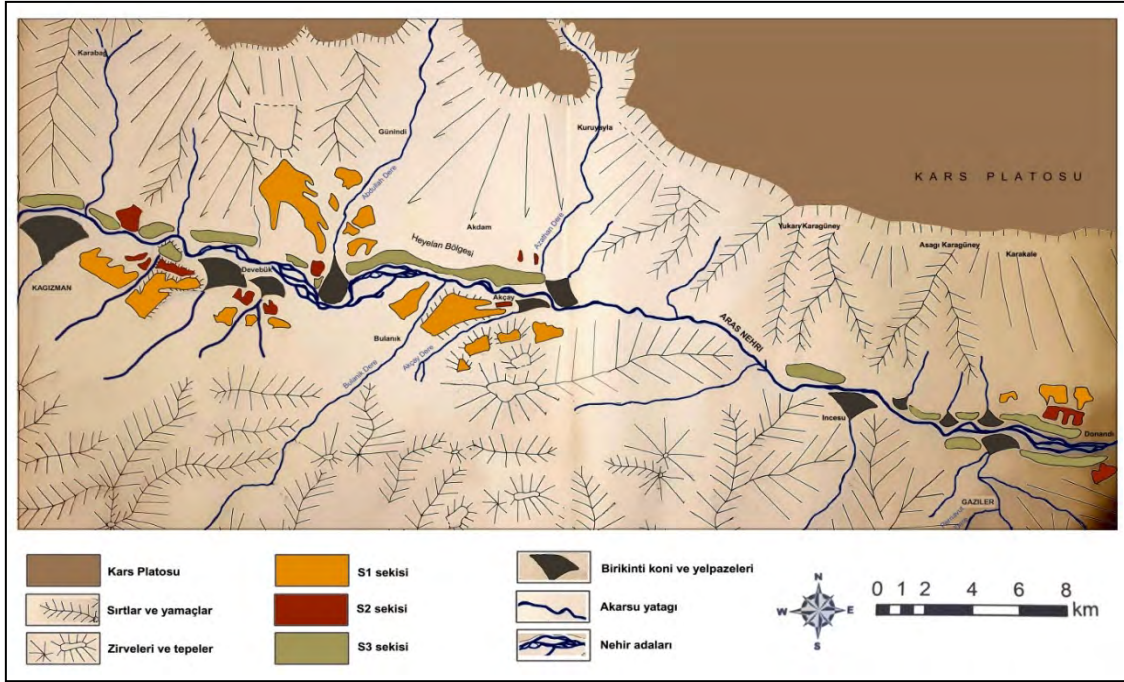

Grafik 1. A) Araştırma Alanının Aylık Ortalama Sıcaklık Grafiği. B) Araştırma Alanının Aylık Ortalama Yağış Grafiği.

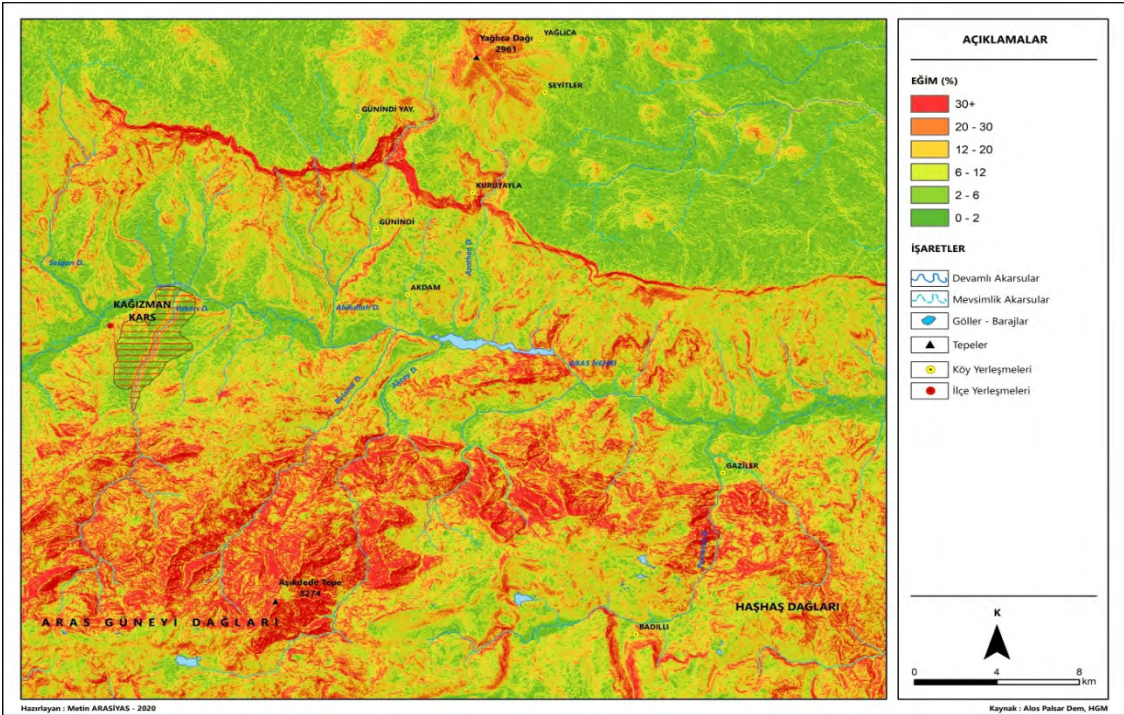
Aras Nehri Vadisi ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojik Yapısı

Çalışma alanı, merkezi volkanizma ile yarık volkanizması sonucunda çıkan malzemenin çevreye yayılmasıyla geniş alanları kaplayan yüksek platoların, tektonik kökenli depresyonların ve dağlık alanların yer aldığı bir sahada bulunmaktadır (Özer, 1997). Bu alan, flüvyal ve tektonik jeomorfoloji unsurlarının çeşitli örneklerini içinde barındırması ve Doğu Anadolu Bölgesi'nin neotektonik dönemdeki jeomorfolojik evrimini temsil etmesi bakımından oldukça dikkat çekicidir. Alanın en önemli unsuru olan Aras Nehri'nin drene ettiği Kağızman Depresyonu, Geç Alpin hareketlerinin yol açtığı blok tektonizmasından etkilenen Doğu Anadolu Bölgesi'nin Kuzeydoğu Anadolu Bölümü'nde, yüksek dağlık alanlar arasında bazen tek, bazen de birbirine bitişik halde görülen depresyon alanlarından (Pasinler-Horasan-Kağızman-Iğdır, Oltu-Narman) biridir. Bu depresyonlara yerleşen akarsular güçlü bir akış sergileyerek söz konusu havzaları birbirinden ayıran eşikleri, dar ve derin bir şekilde kazmak suretiyle boğazlar oluşturmuştur. Erzurum-Aşkale-Tercan-Erzincan depresyonlarına doğu-batı yönünde yerleşen Karasu-Fırat nehirleri ve Pasinler-Horasan-Kağızman-Iğdır depresyonlarına batı-doğu yönünde yerleşen Aras Nehri buna örnektir (Sümengen, 2009: 16).

Bingöl Dağları'ndan kaynağını alarak uzun bir mesafe kat ettikten sonra araştırma alanına (Kağızman Depresyonu'na) ulaşan Aras Nehri'nin kuzeyinde Kars Bazalt Platosu, güneyinde ise Kuzey Anadolu Dağları'nın devamı niteliğinde olan Aras Güneyi Dağları uzanmaktadır (Şekil 5, 6). Bu iki yüksek kütle arasında konumlanan Aras Nehri vadisi ve yakın çevresinde tespit edilen

Şekil 6. Aras Nehri Vadisi ve Yakın Çevresinin Jeomorfoloji Haritası

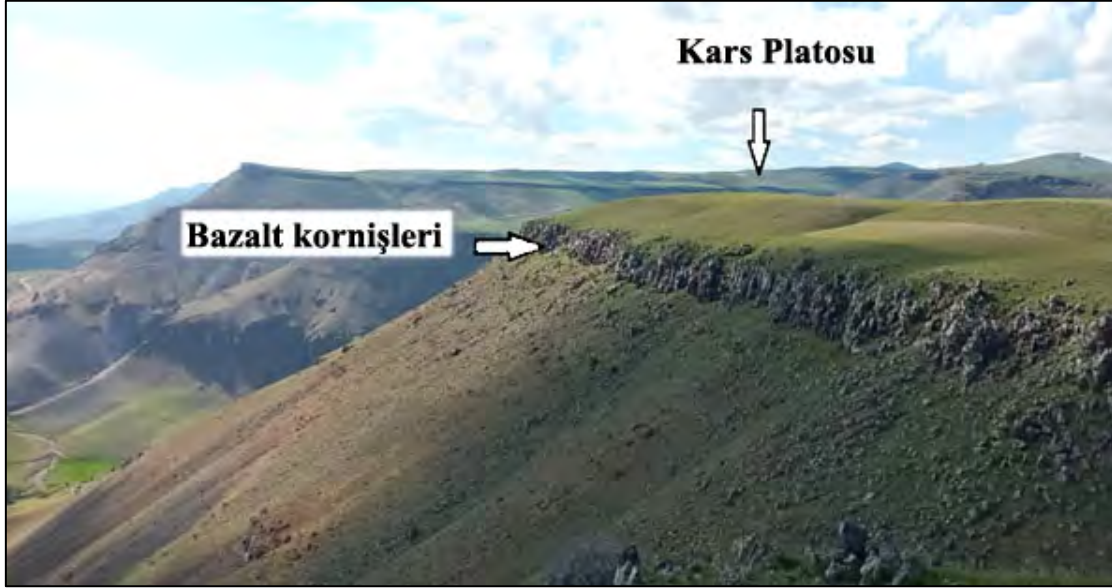

Şekil 7. Aras Nehri Vadisi ve Yakın Çevresinin Eğim Haritası

Bölgedeki bazalt-tüf ardalanmalıvolkanitlerden oluşan Kars Platosu, Türkiye'nin en yüksek platolarına örnek oluşturur (Doğanay ve Sever, 2016:136). Anadolu ve Arap kıtaları arasında Neotetis Okyanusu'nun güney kolunun kapanmasını izleyen evrede, kıtasal çarpışma ve kabuksal kalınlaşma sonucu bugünkü özgün morfolojisini kazanan Erzurum-Kars Platosu, çarpışma ile kökensel ilişkili bir volkanizmanın ürünü olan lavlar ve piroklastik birimlerle örtülmüştür. Bu volkanizma K/Ar yaş bulgularına göre 11 milyon yıl önce, bölgesel yükselmeden

hemen sonra bazik lavlarla başlamış, çıkan malzemenin önemli bir kısmı ise yakındaki fay sistemlerine bağlı pull-apart (çek-ayır) havzalarda depolanmıştır (Keskin, 1998: 136).

Kars Platosu çalışma sahası içerisinde, Aras Nehri'nin kuzey ve kuzeydoğusunda kalın bazalt örtüleri halinde uzanmakta, doğuya doğru da genişlemektedir. Yaklaşık olarak 2000-2500 m'ler arasında uzanan plato yüzeyi ile vadi tabanının en alçak yer olan Gaziler Köyü (1004 m) arasında 1000 m'lik yükselti farkı bulunmaktadır (Şekil 8). Kars Platosu, Aras Nehri'nin bölgeye ilk yerleştiği seviyeyi göstermesi bakımından da önem taşımaktadır. Vadi, plato bazaltları içerisine kazılarak açılmış olduğu için zamanla bölgedeki tektonik yükselimin etkisi ile derine gömülme sürecine girmiş ve bugünkü seki seviyelerini meydana getirmiştir.

Şekil 8. Karagüney Köyü Yakınlarından Kars Platosu'nun Görünümü (Güneydoğudan Kuzeybatıya Bakış).

Akarsu Sekileri

Akarsu sekileri flüvyal jeomorfolojinin en önemli unsurlarındandır ve paleocoğrafi çalışmalarda önemli bir delil niteliğindedir. Seki seviyeleri ve alansal dağılımları, kronoloji, seki depolarının sedimentolojisi ve stratigrafisi, nehir sisteminin evrimi hakkında bilgi verdiği gibi, o bölgenin paleocoğrafi koşulları hakkında da önemli ipuçları içermektedir (Avşin, 2010; 2011; Vanderberghe ve Avşin, 2019: 76). Çünkü nehirler, iklim değişimleri, tektonizma, kaide seviyesi değişimleri gibi çevresel faktörlere en hızlı tepki veren sistemlerin başında gelmektedir.

Aktif tektonik bir bölge olan çalışma alanında Aras Nehri vadisi boyunca 3 seki seviyesi tespit edilmiştir. Basamaklı bir yapı sunan bu seviyeler sırasıyla 10-20 m, 55-60 m ve 110-120 m sekileridir. Vadinin her iki yakasında gözlenen bu sekiler Üst Miyosen yaşlı Tuzluca Formasyonu ve Kretase yaşlı Kağızman karmaşığı üzerinde gelişmiştir. Genellikle birbirine benzer litolojik özelliklere sahip olan seki depoları büyük oranda çakıl ve kum gibi kaba sedimentten oluşmaktadır. Bu da sekileri oluşturan paleo nehrin güçlü bir akışa sahip olduğunu göstermektedir. Ayrıca, nehrin kuzeyindeki lav akıntılarının olduğu kesimlerde, depolar içerisinde bazalt vb. volkanik kayalara da rastlanmaktadır.

Birçok sekinin nehre karışan yan kollar tarafından parçalanması, seki yüzeylerini kesmiş ve seki bütünlüğünü bozmuş olsa da alandaki seviyeler genellikle metrik olarak tutarlılık

göstermektedir. Bu da çalışma alanı içerisinde lokal tektonik etkinin (faylanma ve çarpılmaların) seki seviyelerini etkileyecek düzeyde olmadığını gösterir. Ancak sekilerin basamaklı bir yapı sunarak 3 seviye halinde gelişmesi, alandaki bölgesel tektonik yükselimin kanıtıdır. Bunun yanında, seki depolarının içsel özelliklerinin meydana gelmesinde ve yatakta taşınan yükün/su potansiyelinin belirlenmesinde Kuvaterner iklim değişimlerinin de önemli bir rolü olduğu düşünülmektedir. Uzun'a göre (1991: 34) iklimsel etki, hem Aras Nehri'nin su toplama havzasında yağış ve akım koşullarını etkilemiş, hem de muhtemelen Hazar Gölü'nde seviye değişimlerine neden olarak nehrin aşındırma ve biriktirme faaliyetlerinde önemli rol oynamıştır.

Araştırma alanındaki seki seviyelerinin karakteristik özellikleri şu şekildedir;

S1 Sekisi

Seki seviyeleri arasında en üst basamağı oluşturan S1 sekisinin nehirден yüksekliği 110-120 m'dir. Araştırma alanı içerisinde sınırlı alanlarda gözlenen bu seviye, alanın tespit edilen en yaşlı sekisidir ve olasılıkla pek çok yerde aşındırılmasından dolayı kesintiler halinde görülmektedir. Nehrin kuzeyinde Abdullah Deresi'nin aşağı çığırında, Kardo Tepesi'nin güneyinde, daha doğuda ise Donandı Köyü'nün kuzeyinde bu seki seviyesine rastlanmıştır. Litolojik olarak S1 seki depoları, sekinin kesit verdiği lokasyonlarda genellikle kaba yatak yükünden oluşmaktadır.

S2 Sekisi

Seki basamaklarından ikinci seviyeyi S2 sekisi oluşturmaktadır. Bu sekinin nehir yatağından yüksekliği 55-60 m'dir. S2 seviyesi, araştırma alanı içerisinde bir çok kesimde gözlenmekle birlikte, diğer sekilere kıyasla daha küçük yüzey alanlarına sahip olan ve daha ender görülen bir seviyedir. Bu da, Aras Nehri'nin S2 döneminde daha dar bir yatağa sahip olduğuna ve/veya oluşan sekilerin sonraki dönemde büyük oranda aşındırıldığına işaret eder. S2 sekisinin tespit edildiği lokasyonlar, nehrin kuzeyinde Seydiyar Tepesi, Posta Tepesi, Boğum Tepesi'nin doğusu, Donandı Köyü'nün batısı ve doğusu, nehrin güneyinde ise Kesikköprü'nün kuzeyinde Devebük Köyü, Doru Tepesi ve Gaziler Köyü'nün doğusudur.

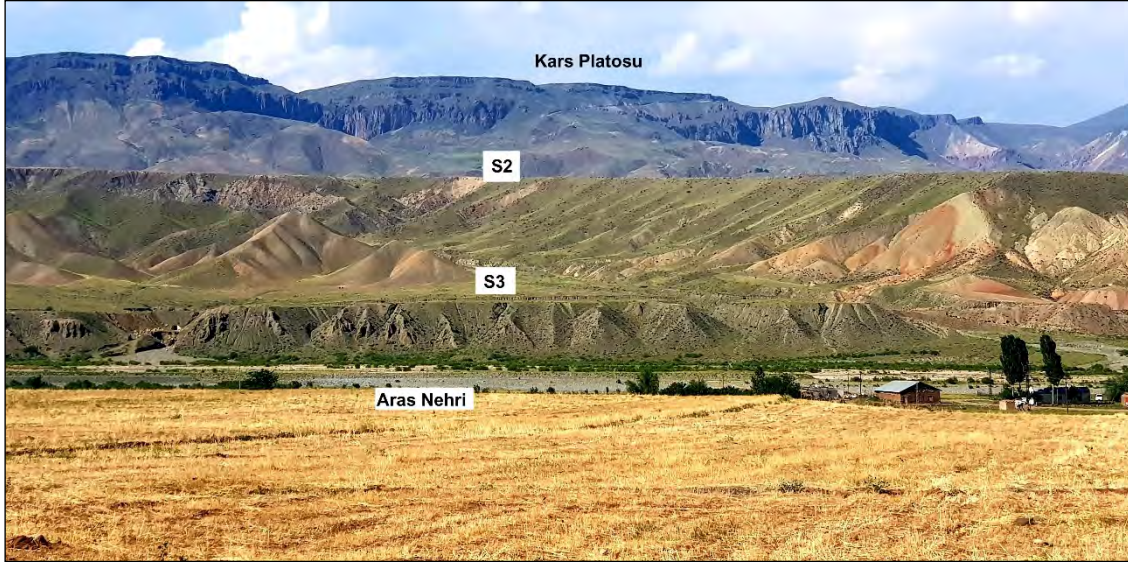
S3 Sekisi

S3 sekisi, çalışma sahasında en rahat izlenebilen ve en yaygın görülen seki seviyesidir. Bu seviye aynı zamanda alanın en genç sekisi olup, güncel nehir yatağından 10-25 m yükseklikte yer almaktadır. S3 sekisinin gözlenebildiği lokasyonlar, nehrin kuzeyinde Kağızman ve Devebük Köyü arası, Günindi ve Akdam Köyü yakınları, Kırmızı Tepe ve Donandı Köyü'nün batısı ile nehrin güneyinde Gaziler Köyü civarındır. S3 seviyesinin vadide çok yaygın görülmesi, olasılıkla en genç depo olma özelliğinden kaynaklanmaktadır. Alan içerisinde Aras Nehri vadisi boyunca rahatlıkla takip edilebilir ve genellikle bu seviyenin düz yüzeyleri, tarımsal faaliyet alanı ve yerleşim yeri olarak kullanılır. Ancak Gaziler Boğazı ve yakın çevresinde, diğer seki seviyeleri mevcut olmadığı gibi S3 seviyesi de bulunmamaktadır. İnceleme alanı içerisinde pek çok yerde, etraftaki yüksek alanlardan Aras Nehri'ne karışan yan kollar nedeniyle oluşan alüvyal yelpazeler ile S3 sekisinin üstü kapanmıştır. Bu sekinin iç yapısı genellikle değişkenlik göstermektedir. Kimi yerde seki deposu iri çakıllardan ve bloklardan oluşurken bazı kesitlerde kum, kil ve silt gibi ince sediment katmanları gözlenmiştir. Hatta bu katmanlanma yapısı yer yer o kadar kalındır ki, uzun

sürekli bir güç azalmasına, çatalı bir yatak yapısının gelişmesine ya da büyük bir taşkın ovası oluşumunun varlığına işaret edebilir.

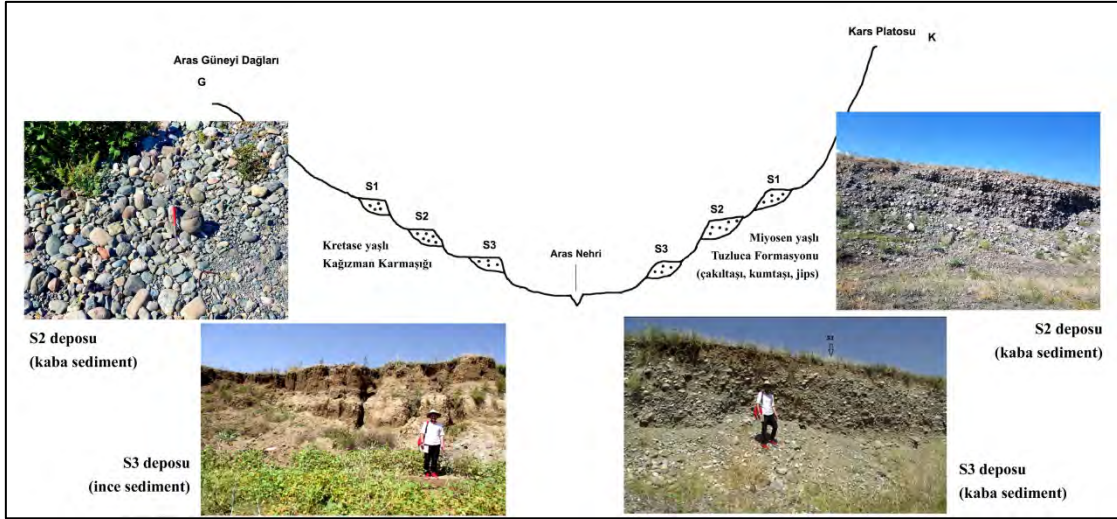
Vadiler, Akarsu Yatağı ve Nehir Adaları

Atalay (1982: 110) çalışmasında, Iğdır oluğunun bir çanaklaşma sahası olduğunu ve Pliosen başlarında meydana gelen neotektonik hareketler sonucu çöktüğünü, bu alana kurulan Aras Nehri'nin de Sarıkamış-Eleşkirt arasındaki kütleyi geriye doğru aşındırarak Pasinler-Horasan havzalarını kaptdığını vurgulamaktadır. Yazara göre Karakurt-Kağızman arasındaki Çayarası Boğazı'nın (Zaraphane Boğazı) dik ve derin bir şekilde yarılmasında, geriye doğru aşındırmanın yanısıra antedant unsurlar da etkili olmuştur. Çayarası (Zaraphane) Boğazı, Aras Nehri'nin Çayarası-Kağızman arasında girdiği boğaza verilen isimdir. Kağızman-Gaziler arasındaki boğaza ise Boğum (Gaziler) Boğazı adı verilmektedir (Saraçoğlu, 1989: 361). Toplamda 8 km'lik bir uzunluğa sahip olan Gaziler Boğazı'nın yarılması 850-900 m kadar olup, yatak eğimi %5 kadardır. Bir birleştirme boğazı karakterinde olan bu boğazın bulunduğu kesimde Pliosen çökellerinin aşındırılmış olması, havzanın Miyosen sonu Kuvaterner başında bir dönemde (Pliosen'de) kapılmış olabileceğine işaret edebilir (Uzun, 1991: 38).

Şekil 9. Akçay Köyü Yakınlarında Aras Nehri Seki Seviyeleri Ve Kars Platosu'ndan Bir Görünüm (Güneyden Kuzeye Bakış).

Araştırma alanı içerisinde Aras Nehri, çentik vadi (V profilli vadi), geniş tabanlı vadi ve boğaz vadi karakterleri sergilemektedir. Aras Nehri'nin Kuvaterner'de zaman zaman duraksamasına karşın, genel olarak hızlı bir şekilde yatağına gömülmüş olduğu anlaşılmaktadır (Uzun, 1991: 36). Muhtemelen, Aras Nehri'nin Kuvaterner boyunca yatağını derine aşındırmasından dolayı nehre katılan yan kollar da yerel taban seviyesine erişebilmek için, içinde aktıkları vadileri derine kazarak bu vadilerin V profilli olmasına neden olmuşlardır. Ayrıca nehrin kuzeyinde geniş bir yayılım gösteren Tuzluca Formasyonu içinde yer alan Oligo-Miyosen çökellerin varlığı ve bu çökellerin aşınmaya karşı dirençsiz olmaları da V profilinin oluşmasında etkili olmuştur. Bu tarz vadilerin oluşumunda bir diğer etken dik yamaçların varlığıdır. Araştırma alanında oldukça yüksek ve engebeli bir topografya oluşturan dağlık sahalardan kaynağını alan akarsular (Yukarı Dere, Abdullah Deresi, Azathan Deresi ve Bulanık Deresi yukarı çığırları) yataklarını derine aşındırarak V profilli çentik vadi gelişimine sebep olmuşlardır.

Şekil 10. Aras Nehri Vadisinin Genelleştirilmiş Enine Kesiti

Geniş tabanlı vadiler, batıda Aras Nehri'nin araştırma alanına giriş yaptığı Bayam Deresi ile Kesikköprü mevkinde, orta kesimde Devebük Köyü ile Abdullah Deresi'nin oluşturduğu birikinti yelpazesi civarında, doğuda ise Günindi ve Akdam köyleri arasında uzanan kesimde gözlenmiştir. Bu lokasyonlarda vadi tabanının genişliği, Bayam Deresi-Kesikköprü arasında 580 m, Devebük Köyü-Abdullah Dere arasında 1400 m, Günindi-Akdam köyleri arasında ise 1080 m kadardır. Ayrıca bu kesimlerde Aras Nehri örgülü bir yatak yapısı/türü sergileyerek çok sayıda kum ve çakıl adası ile küçük yataklara ayrılmaktadır.

Örgülenme, Doğu ve Kuzey Anadolu akarsularının genel karakterine benzer şekilde, araştırma sahasının da, kar ve buz erimeleri ile beslenen yüksek bir bölge olmasından, engebeli, dik yamaçlı alanlardan oluşmasından ve aktif tektonik yükselimden kaynaklanmaktadır. Bununla birlikte Aras Nehri görsel olarak menderesli bir yapı sergiler. Çünkü alan içerisindeki birikinti yelpazeleri, gelişimleri esnasında nehri iterek kıvrımlanmasına neden olmuşlardır. Aras Nehri yatağının mendereslenme derecesi 1.3 olarak hesaplanmıştır. Düz nehirlerin 1; menderesli nehirlerin 1 değerinden büyük ve tam menderesli nehirlerin 1.5-2 sinüselli (kıvrımlılık) oranına sahip olduğu göz önüne alındığında (Schumm, 1977) Aras Nehri'nin 1.3 oranı, kısmen menderesli bir yatak tipine işaret etmektedir. Ancak söz konusu yatak yapısı, çalışma alanındaki alüvyal yelpazelerden kaynaklandığı için nehrin ana karakteri ile ilgili değildir. Dolayısıyla araştırma sahasındaki akarsu yatak türü tipik bir örgülü sistem olarak değerlendirilebilir.

Kum Adaları

Örgülü akarsu yataklarında sıklıkla görüldüğü gibi Aras Nehri'nde de akımın yıl içinde mevsimsel olarak sıkça değişimi, yağışlı dönemlerde kaba sediment taşınmasına, kurak dönemlerde (düşük akım koşulları altında) ise sedimentin yatak içerisinde depolanmasına neden olmaktadır. Araştırma alanındaki nehir adaları büyük ölçüde kaba sedimentten (kum ve çakıl) oluşmaktadır. Alandaki kum ve çakıl adalarının en yaygın tespit edildiği lokasyonlar, vadi tabanının genişlediği Devebük Mevkii, Akçay Köyü ve Gaziler Köyü yakınlarıdır. Bu adalar, yağışlı ilkbahar aylarında kısmi olarak ya da tamamen sular altında kalmakta, kurak mevsimlerde ise su yüzüne çıkmaktadırlar (Şekil 11).

Alüvyal Yelpazeler

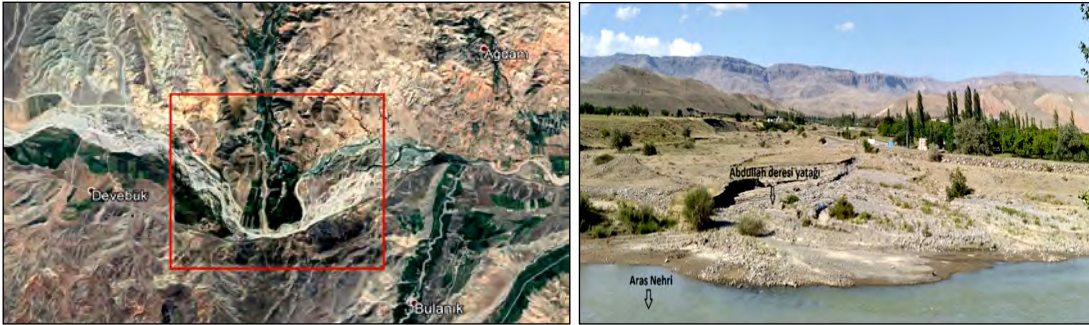
Alüvyal yelpazeler bakımından oldukça zengin olan araştırma alanında Bulanık Deresi hariç, akarsuların tamamının ağız kısmında, akarsuların Aras Nehri vadisine birleştiği lokasyonlarda birikinti koni ve yelpazeleri olduğu görülmüştür. Çalışma alanının güneyinde yer alan Aras Güneyi Dağları'nın yüksek ve engebeli oluşu, kısmen de fayların etkisi, kuzeyinde ise aşınmaya karşı dirençli olmayan çökellerin varlığı akarsuların bol malzeme taşıyıp birikinti koni ve yelpazelerini oluşturmasını kolaylaştırmıştır.

Bu koni ve yelpazelerden en önemlileri, Yukarı Dere tarafından oluşturulmuş ve Kağızman ilçesinin üzerinde yer aldığı yelpaze ile Abdullah Deresi'nin oluşturduğu yelpazedir (Şekil 12). Bu yelpazeler, alandaki diğer birçok yelpaze gibi, oluştukları yerlerde nehri iterek akarsu yatağının kıvrımlanmasına neden olmuşlardır. Örneğin Yukarı Dere'nin oluşturduğu ve Kağızman yerleşmesinin üzerinde yer aldığı yelpaze nehri 250 m iterken, Abdullah Deresi'nin oluşturduğu yelpaze Aras Nehri'ni yaklaşık 1300 m itmiştir. Dolayısıyla alanda Aras Nehri yatağında bir zorunlu mendereslenme söz konusudur.

Ayrıca bazı kesimlerde yelpazeler nehre göre yüksekte yer almaktadır. Olasılıkla bu durum, Aras Nehri'nin yatağını güncel olarak derine doğru aşındırmaya devam etmesi nedeniyle dir. Çalışma sahasındaki birikinti koni ve yelpazelerin çoğu, bu bölgedeki yerleşmeler için kullanılmakta ve üzerlerinde tarımsal faaliyetler yapılmaktadır

Şekil 11. Aras Nehri Vadisinde Gözlenen Nehir Adaları ve Örgülenme Kum Adaları (Doğudan Batıya Bakış)

Şekil 12. A) Araştırma Alanının En Büyük Alüvyal Yelpazelerinden Biri Olan Abdullah Dere Yelpazesinin Uydu Görüntüsü. B) Abdullah Dere Alüvyal Yelpazesi (Güneyden Kuzeye Bakış).

Aras Nehri Vadisi ve Yakın Çevresinin Uygulamalı Jeomorfoloji Açısından Değerlendirilmesi

A. Kaya Düşmeleri

Kaya düşmeleri daha çok, alanın kuzeyinde Kars Platosu'nun güney sınırını oluşturan bazalt kornişlerinde ve nehrin güneyi ile kuzeyindeki vadi yamaçlarında karşımıza çıkmaktadır. Bu hareketler, aşınmaya karşı daha az dirençli tabakalarda oluşan çatlaklar ile sonraki süreçlerde donma-çözülme olayları neticesinde fiziksel parçalanma şeklinde gerçekleşmektedir. Alandaki bazaltların çok kalın örtüler oluşturmaları, kayaların blok halinde düşmesini engellemiştir.

Aynı zamanda, çalışma alanı içerisinde Akdam Köyü yakınlarında da heyelan alanları belirlenmiştir. Bu bölgeden geçen karayolunun kaya düşmelerine karşı risk altında olması sebebiyle, dik yamaçlara kaya düşmelerini engelleyecek tel örgüler yerleştirilmiştir.

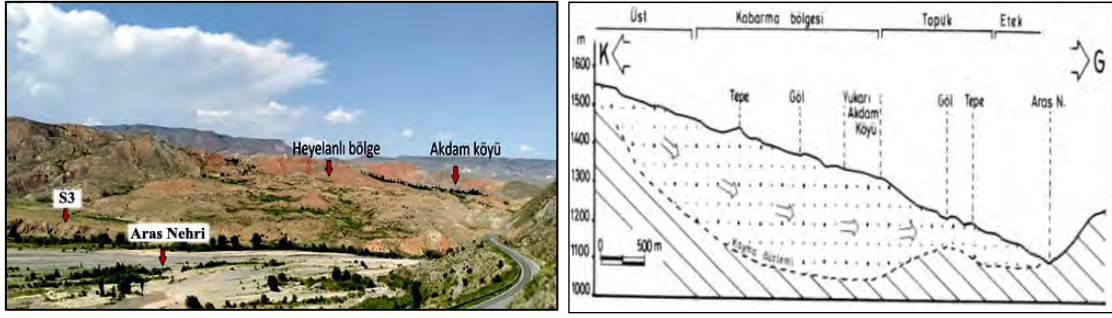
B. Kayma Heyelanları

Akdam Heyelanları

Heyelanlar, bölgedeki rölyefi değiştirmelerinin yanı sıra yerleşim yerlerinin değiştirilmesi, tarım alanlarının bozulması ve kayması, karayollarının ulaşımına kapanması gibi nedenlerden dolayı hem doğal çevreyi hem de beşeri hayatı olumsuz etkilemektedir. Araştırma sahasındaki heyelanlar, Horasan-Kağızman tektonik çöküntü hattında, Aras Nehri vadisi boyunca meydana gelen en büyük kütle hareketidir. Kağızman ilçe merkezinin 14 km kuzeydoğusunda bulunan Akdam Köyü, heyelandan 1940'lı yıllardan itibaren etkilenmeye başlamıştır. Halen aktivitesini sürdüren heyelanın 11.1 km²'lik alanı her geçen gün büyümektedir. Akdam Köyü'nü büyük ölçüde etkileyen bu heyelanlar Eosen yaşlı fliş serisi üzerine uyumsuz dokanakla yerleşmiş Oligo-Miyosen yaşlı, altta kırmızı renkli konglomeralarla başlar ve açık renkli marn, kalker ile koyu renkli çakıllar ve kuvarsit çakıllar şeklinde devam eder (Şekil 13 A, B). Bu istif, suya doygun hale geçerek Aras Nehri vadisine doğru hareket etmektedir. Akdam Heyelanları, gerek mekanizması ve gerekse oluşum tarzıyla "karışık tip kayma" yapısı gösterir. 1650 metre izohipsinin geçtiği seviyelerde başlayan aktivite 1108 metrede Aras Nehri'nin yatağında biter. Heyelan sahasının kabaca kuzey-güney uzunluğu 6 km, batı-doğu genişliği ise 4 km kadardır. Heyelanın kopma sahasını, Günindi Köyü ile köyün doğusundaki 1606 m rakımlı tepeye çekilecek hattın kuzeyindeki arazi oluşturur (Sevindi vd., 2003: 170). Heyelanın uzun süre devam etmesi durumunda ise nehir yatağının önünü kapatarak Aras Nehri vadisi için bir risk oluşturmaları muhtemeldir.

Yukarı Karagüney Heyelanı

Kağızman ilçe merkezine 35 km uzaklıkta yer alan Yukarı Karagüney Köyü'nde 18 Mayıs 2006 tarihinde, aşırı yağışlardan dolayı küçük bir dere yatağında meydana gelen heyelandan köyün önemli bir bölümü etkilenmiştir. Heyelan sonucunda bazı evler ve ahırlar heyelan kütlesi altında kalmıştır. Dört kişi hayatını kaybederken çok sayıda hayvan da telef olmuştur. Dolayısıyla bu bölge de araştırma alanı içerisindeki riskli alanlardan biridir. Kağızman ilçe merkezine yapılan Karagüney heyelan konutları genellikle yeni bir yerleşim alanı olarak tercih edilmemiş, köy sakinleri riskli alanlarda yaşamına devam etmiştir.

Şekil 13: A) Akdam Heyelan Bölgesi (Güneybatıdan Kuzeydoğuya Bakış). B) K-G Yönlü Akdam Heyelan Alanının Kesiti (Sevindi vd., 2003: 180).

SONUÇ ve TARTIŞMA

Kağızman (Kars) ve Gaziler (Iğdır) arasında kalan bölgeyi (Kağızman Depresyonu) drene eden Aras Nehri vadisi ve yakın çevresini kapsayan bu çalışma, nehrin vadi gelişim süreci ve alanın jeomorfolojik özellikleri üzerinde çeşitli faktörlerin etkisi olduğunu ortaya koymuştur.

Tektonik bir depresyon olan çalışma alanının jeolojik yapısı, saha içerisindeki faylı yamaçlar, dirençsiz kayalar, kütle hareketlerine sebep olan litolojik formasyonlar nedeniyle erozyonel süreçleri büyük ölçüde hızlandırmıştır. Buna bağlı olarak inceleme alanı içerisinde yoğun şekilde parçalanmış yamaçlar, nehrin iten birikinti yelpazeleri, akarsu kanalına örgülü bir yapı kazandıran kum ve çakıl adaları meydana gelmiştir. Bununla birlikte alanın batı sınırında Aras Nehri, Kars (Kağızman) fayına yerleşerek çizgisel bir akış gerçekleştirmektedir. Bölgesel yükselme (uplift) ise çalışma alanı içerisinde en az üç basamaklı bir seki serisinin oluşmasına neden olmuştur. Bu seri, tektonizmanın eseri olmakla birlikte seki depolarının içyapısı iklim özellikleriyle ilişkilidir.

Bölgede ilkbahar mevsiminde artış gösteren yağışlar ve kar erimeleri, söz konusu dönemlerde nehir akımının artmasına sebep olmaktadır. Bu artışla birlikte suyun aşındırıcı gücü ve yataкта taşınan sediment miktarı da artmaktadır. Dolayısıyla nehirde büyük ölçüde kaba sediment (kum, çakıl, blok) taşınmakta, bu kaba sediment seki depoları içerisinde de gözlenmektedir. En genç seviye olan S3 sekisinin bazı kesitleri dışında tüm seki seviyeleri klast (tane) destekli, yarı-tam yuvarlaklaşmış, orta-kaba çakıl ve bloktan oluşan bir iç yapıya sahiptir. Bu da Aras Nehri'nin Kuvaterner dönemi boyunca yüksek bir debiye sahip olduğunu kanıtlar. Ancak akarsu yatağındaki kum ve çakıl adalarının da ortaya koyduğu gibi söz konusu yüksek debi, yıl içerisinde mevsimsel olarak değişmektedir. Kurak mevsimlerde akımı düşen ve gücü azalan nehir, yükünü yatak içerisinde biriktirerek kum ve çakıl adalarını oluşturmuştur. Aras Nehri vadisinde, yatak ortasında tespit edilen çok sayıda nehir adası bu mevsimselliğin ürünüdür ve örgülü akarsu türüne özgüdür.

Ancak nehir, inceleme alanında sıklıkla gözlenen alüvyal yelpazeler nedeniyle itilerek menderesli bir yapıya zorlanmıştır. Schumm'un (1977) sinüsellik indeksine göre 1.3 olarak hesaplanan mendereslenme oranı, araştırma alanındaki Aras Nehri için görsel olarak hafif sinüs bir yapı ortaya koysa da, esasında gerçek bir menderesli nehir değildir. Bu durum, Şaroğlu ve Güner (1981) tarafından ortaya konulan ve neotektonik dönemde Doğu Anadolu Bölgesi'ndeki D-B uzanımlı tektonik depresyonlara sadece sinüs (kıvrımlı), güçsüz akarsuların yerleştiği tezine uymamaktadır.

KAYNAKLAR

Akkan, E. (1964). *Erzincan Ovası ve Çevresinin Jeomorfolojisi*. Ankara: Ankara Üniversitesi Basımevi.

- Ardos, M. (1979). Türkiye Jeomorfolojisinde Neotektonik, *İstanbul Üniversitesi Yayınları* No: 2621, Coğrafya Enstitüsü Yayın No: 113, İstanbul.
- Arınc, K. (2013). *Türkiye'nin İç Bölgeleri*. Erzurum: Eser Ofset Matbaacılık.
- Arni, P. (1939). *Doğu Anadolu ve Mücavir Mıntıkalarının Tektonik Anahatları*. Ankara: Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Yayınları.
- Atalay, İ. (1982). *Türkiye Jeomorfoljisine Giriş*. İzmir: Ege Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Fakülte Yayınları. No: 9
- Atalay, İ., Tetik, M., ve Yılmaz, Ö. (1985). *Kuzeydoğu Anadolu'nun Ekosistemleri*. Ankara: Orman Araştırma Enstitüsü Yayınları.
- Avşın N. (2010). 1954 ve 2009 Yıllarında Kızılırmak Nehri'nin Yatak Tipinde Gözlenen Değişimler. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 8 (1), 93-104.
- Avşın N. (2011). Kızılırmak Sekilerinin Oluşumunda İklim ve Tektoniğin Rolü. *Coğrafi Bilimler Dergisi*, 9 (2), 221-238.
- Bölük, E. (2016a). *Erinç İklim Sınıflandırmasına Göre Türkiye İklimi*. Ankara: Meteoroloji Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi Başkanlığı Klimatoloji Şube Müdürlüğü.
- Bölük, E. (2016b). *De Martonne Kuraklık İndisine Göre Türkiye İklimi*. Ankara: Meteoroloji Genel Müdürlüğü Araştırma Dairesi Başkanlığı Klimatoloji Şube Müdürlüğü.
- Doğanay, H., ve Sever, R. (2016). *Genel ve Fiziki Coğrafya*. Giresun: Sarıyıldız Matbaacılık Limited Şirketi.
- Egeran, E. (1945). Etüdler: Türkiye'de Yeni Yapılan Jeolojik ve Tektonik Etüdlerin Alp Tektonik Bilgileri Üzerindeki Tamamlayıcı Tesirleri. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, (34), 319-335.
- Erinç, S. (1953). *Doğu Anadolu Coğrafyası*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Yayınları Sucuoğlu Matbaası.
- Erinç, S. (1973). Türkiye'nin Şekillenmesinde Neotektoniğin Rolü ve Jeomorfoloji-Jeodinamik İlişkileri. *Jeomorfoloji Dergisi*, (11), 11-26.
- Erol, O. (1979). Türkiye'de Neojen ve Kuvaterner Aşınım Dönemleri, Bu Dönemlerin Aşınım Yüzeyleri ile Yaşıt (Korelan) Tortullara Göre Belirlenmesi. *Jeomorfoloji Dergisi* 8: 1-40.
- Erol, O. (1983). Türkiye'nin Genç Tektonik ve Jeomorfolojik Gelişimi. *Jeomorfoloji Dergisi*, (11), 1-22.
- Havur, E. (1968). *Kötek-Kağızman (Kars) Çevresinin 1/25.000 Ölçekli Detay Petrol Etüdü*. Ankara : Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Derleme Rapor No: 4271.
- <https://earth.google.com/web> (Erişim Tarihi 02.12.2020).
- <http://yerbilimleri.mta.gov.tr/anasayfa.aspx> (Erişim Tarihi 06.04.2021).
- İnandık, H. (1965). *Türkiye Bitki Coğrafyasına Giriş*. İstanbul: İstanbul Üniversitesi Coğrafya Enstitüsü Yayınları.
- Keskin, B. (1967). *Pernavut-Aras Havzasının Detay Petrol Etüdü Raporu*. Ankara: Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Derleme Rapor.
- Keskin, M. (1998). Erzurum-Kars Platosunun Çarpışma Kökenli Volkanizmasının Volkano-Stratigrafisi ve Yeni K/AR Yaş Bulguları Işığında Evrimi. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, (120), 135-158.

- Ketin, İ. (1959). Türkiye'nin Orojenik Gelişimi. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, (53), 78-86.
- Ketin, İ. (1966). Kuzey Anadolu'nun Tektonik Birlikleri. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, (66), 20-34.
- Ketin, İ. (1977). Türkiye'nin Başlıca Orojenik Olayları ve Paleocoğrafik Evrimi. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, (88), 1-10.
- Kıral, K., ve Çağlayan, A. (1980). *Kağızman (Kars-Ağrı-Taşlıçay) Dolayının Jeolojisi*. Ankara: Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Derleme Rapor.
- Miall, A. (1996). *The Geology of Fluvial Deposits*. Springer-Verlag Berlin Heidelberg.
- Özer, Y. (1997). Aras Yarma Vadisi ve Yakın Çevresinin Jeomorfolojisi ile Morfotektonik Evrimi (Kuzeydoğu Anadolu). *Türk Coğrafya Dergisi*, (32), 121-142.
- Saraçoğlu, H. (1989). *Doğu Anadolu Bölgesi*. İstanbul: M.E.B. Öğretmen Kitapları Dizisi.
- Sevindi, C., İbrahim, K., ve Günay, K. (2003). Akdam (Kağızman-Kars) Heyelanı. *Doğu Coğrafya Dergisi*, (11), 167-188.
- Schumm, S. (1977). *The Fluvial System*. The Blackburn Press New Jersey.
- Sümengen, M. (2009). *1:100 000 Ölçekli Kars H50 Paftası*. Ankara: Maden Tetkik ve Arama Genel Müdürlüğü Jeoloji Etütleri Dairesi
- Şaroğlu, F., ve Güner, Y. (1981). Doğu Anadolu'nun Jeomorfolojik Gelişimine Etki Eden Öğeler: Jeomorfoloji, Tektonik, Volkanizma İlişkileri. *Türkiye Jeoloji Kurumu Bülteni*, (50), 24-39.
- Şaroğlu, F., ve Yılmaz, Y. (1986). Doğu Anadolu'da Neotektonik Dönemdeki Jeolojik Evrim ve Havza Modelleri. *Maden Tetkik ve Arama Dergisi*, (107), 74-92.
- Şaroğlu, F., Emre, Ö., ve Boray, A. (1987). *Türkiye'nin Diri Fayları ve Depremsellikleri*. Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Rapor No: 394.
- Şen, Ş., Varol, B., Sözeri, K., Metais, G., ve Ayyıldız, T. (2012). Kağızman-Tuzluca Havzası'nın (KD Türkiye) Senozoik çökelleri ve omurgalı fosilleri. 65. *Türkiye Jeoloji Kurultayı*, 104-105.
- Şengör, C. and Kidd, W., (1979). Post-Collisional Tectonics of The Turkish-Iranian Plateau and A Comparison with Tibet. *Tectonophysics* 55 (3-4), 361-376.
- Şengör, C. (1980). Türkiye'nin Neotektoniğinin Esasları. *Türkiye Jeoloji Kurumu Konferans Serisi*, (2), 3-40.
- Şengör, C., ve Yılmaz, Y. (1983). Türkiye'de Tetis'in Evrimi: Levha Tektoniği Açısından Bir Yaklaşım, *Türkiye Jeoloji Kurumu Yer Bilimleri Özel Dizisi*, 1
- Utku, M. (2007). *Baskın Global Sıkışma Altında Türkiye'nin Aktif Tektoniği*. Uluslararası Deprem Sempozyumu. (63-67). Kocaeli.
- Uzun, S. (1991). *Kağızman ve Çevresinin Fiziki Coğrafyası*. (Yayımlanmamış Doktora Tezi), Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum.
- Vandenberghe J., ve Avşin N., (2019). İklim Kontrolünde Şekillenen Akarsu Sekileri ve Sekilerin Beşeri Kullanımı. *The Journal of Academic Social Science*, 8 (1), 93-104.
- Yurdağül, N. (1971). *Kağızman Doğusunun (Kars-H50-c1 Paftası) Jeolojisi ve Petrol Olanakları*. Ankara: Maden Tetkik ve Arama Enstitüsü Derleme Rapor No: 4828.

ARAŞTIRMA MAKALESİ

El Sanatlarının Turizme Katkısı, Mevcut Durumu Sorunları ve Çözüm Önerileri Üzerinde Sinop Örneğinde Bir Araştırma

Aslı Sultan EREN, Yüksek Lisans Öğrencisi, Hacı Bektaş Veli Üniversitesi, Turizm Araştırmaları Enstitüsü, Nevşehir, e-posta: aslisultan12@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1173-2560>

Doç. Dr. Gül ERKOL BAYRAM, Sinop Üniversitesi, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Yüksekokulu, Sinop, e-posta: gulerkol@sinop.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9764-2883>

Öz

Çalışma, Sinop için önemli bir turistik ürün olan el sanatlarının karşılaştığı problemleri tespit etmek, el sanatlarının sürdürülebilirliğin sağlanması ve turizme olan katkısının artırılması hususunda Sinop ili ve bölge turizmi açısından büyük önem taşımaktadır. Çalışmanın amacı; Sinop'un geleneksel el sanatları üretiminde yaşanan sorunlarına çözüm bulmak ve Sinop'un el sanatlarının turizme olan katkısını artırmaktır. Çalışmada nitel araştırma yöntemlerinden mülakat tekniği tercih edilmiştir. Zanaatkarlarla yapılan görüşmelerin sonunda araştırma doğrultusunda elde edilen sonuçlar; kalifiye eleman yetiştirmede yaşanan zorluk, hammaddeye ulaşım sıkıntısı, el sanatları hakkında halkın bilgilendirilmesi, zanaatkarlar için teşvik faaliyetleri ve Sinop ilinin tanıtım faaliyetleri konuları hakkında belediye çalışmaları yapılması gerektiği tespit edilmiştir.

Anahtar Kelimeler: El Sanatları, Turizm, Kültür Turizmi, Sinop.

Makale Gönderme Tarihi: 23.12.2020

Makale Kabul Tarihi: 01.05.2021

Önerilen Atıf:

Eren, A. S. ve Erkol Bayram, G. (2021). El Sanatlarının Turizme Katkısı, Mevcut Durumu Sorunları ve Çözüm Önerileri Üzerinde Sinop Örneğinde Bir Araştırma, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(5): 387-400.

© 2021 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2021, 4(5): 387-400. DOI:[10.26677/TR1010.2021.725](https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.725)
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Contribution of Handicraft to Tourism, Current Situation on Problems and Solution Recommendations: A Sinop Example

Aslı Sultan EREN, MSc. Student, Hacı Bektaş Veli University, Tourism Research Institute, Nevşehir, e-mail: aslisultan12@gmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-1173-2560>

Associate Prof. Dr. Gül ERKOL BAYRAM, Sinop University, School of Tourism and Hotel Management, Sinop, e-mail: gulerkol@sinop.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-9764-2883>

Abstract

The study is of great importance for Sinop province and regional tourism in determining the problems faced by handicrafts, which is an important touristic product for Sinop, ensuring sustainability of handicrafts and increasing their contribution to tourism. The aim of the study; to find solutions to the problems of Sinop's traditional handicraft production and to increase the contribution of Sinop's handicrafts to tourism. Interview technique was preferred among qualitative research methods in the study. The results obtained in line with the research at the end of the interviews with the craftsmen; It has been determined that municipal studies should be carried out on the difficulties in raising qualified personnel, the problem of access to raw materials, informing the public about handicrafts, incentive activities for artisans and promotional activities of the province of Sinop.

Keywords: Handicraft, Tourism, Culture Tourism, Sinop.

Received: 23.12.2020

Accepted: 01.05.2021

Suggested Citation:

Eren, A. S. and Erkol Bayram, G. (2021). Contribution of Handicraft to Tourism, Current Situation on Problems and Solution Recommendations: A Sinop Example, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 4(5): 387-400.

© 2021 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

GİRİŞ

Bilindiği üzere turizm, kültür alışverişinin en kolay yoludur. Turizm aracılığı ile pek çok farklı kültürle tanışıp kültür alışverişi yapabilmek mümkündür. Turizm, kişilere yalnız farklı kültürleri tanıma fırsatı sunmaz, bunun yanında yöre halkına, sahip oldukları maddi ve manevi değerleri de pazarlama fırsatı sunmaktadır. Alternatif turizm çeşitleri sayesinde en kırsal alanların bile turizme katılması sağlanmış, doğal, tarihi ve kültürel çekiciliği olan her bölge turizme açık hale gelmiştir.

Son yıllarda şehir hayatında stresli bir yaşam süren insanların kendini keşfetme isteği doğrultusunda kırsal alanlara gitmesiyle ortaya çıkan kırsal turizm, yöre halkına yeni bir istihdam fırsatı doğurmuştur (Kesici, 2012: 33-37). Şehirde yaşayan insanlar kırsal alanlara çoğunlukla; akraba ziyareti, günübirlik geziler için gitmektedir. Bu ziyaretlerin asıl amacı, baskıcı ve stresli şehir hayatından bir süre uzaklaşma ve özgür hissetmektir. Bu ziyaretlerin çoğalması, kırsal alanlara yoğun bir turist akışı sayesinde de “kırsal turizm” kavramı ortaya çıkmıştır (Aydın ve Selvi, 2012: 39-46).

Kırsal turizm, yalnızca turist-yerel halk arasında kültür alışverişi sağlamamakta, yörenin altyapısını geliştirmesine ve yerel halkın ek gelir sağlamasına da katkıda bulunmaktadır (Torun, 2013: 32). Bu katkılar arasında yerel halkın el emeği göz nuru el sanatları da yer almaktadır. Yerel halkın verdiği uzun uğraş ve emeklerin sonunda ortaya çıkan ürünlerin yöre adetlerine göre sergilenmesi ve pazara açılması kırsal turizm faaliyetleri içinde yapılmakta ve büyük önem arz etmektedir (Etikan ve Çukur, 2011:4). Geleneksel el sanatları adı altında ortaya çıkan ürünler; bulundukları toplumun sosyo-kültürel yapısını, ortaya çıktıkları döneme ait özellikleri ve tarihi önem arz eden olayları konu aldığı için büyük önem taşımakla birlikte bir kültür aktarım aracıdır (Altıntaş 2016: 162; Akın, 2018:242). Bunun yanı sıra geleneksel el sanatları, maddi yarar sağlaması, iş imkânı sunması, yöresel kaynakların kullanımı açısından oldukça önemlidir. (Özcüre ve Yavuz 2006: 168; Akın, 2018:242). Çalışma Sinop iline ait yöresel el sanatlarının üretim aşamasından pazarlama aşamasına kadar geçtiği süreçte yaşadığı sorunlara çözüm bulmak ve turizm sektöründe yöresel el sanatlarının kullanımını artırıcı öneriler sunmak üzere yapılmıştır.

KAVRAMSAL ÇERÇEVE

El Sanatları ve Turizm İlişkisi

En kısa tanımıyla kültür; bir topluluğun geçmişten günümüze kadar biriktirdiği değerler bütünüdür (Sarıkaya Hünerel ve Er 2012: 180). Kültür, toplumların tarihi, yaşam şekilleri ve inançlarına dair bilgileri içinde barındırır. Yöre kültürüne ait öğeleri görebileceğimiz en önemli olgu ise el sanatlarıdır. (Sarıkaya Hünerel ve Er, 2012). Kültürün en somut mirası olan el sanatları; kıyafet, mutfak eşyaları, ziynet eşyaları, yöresel çalgılar gibi çok farklı alanlara işlemiştir (Öztürk, 2005; Akın, 2018). Anadolu, binlerce yıl boyunca pek çok farklı medeniyet yaşamış, haliyle pek çok farklı kültür iç içe yaşamaktadır. 1071 yılından sonra Anadolu’ya yerleşmeye başlayan Türkler, hali hazırda zengin bir kültüre sahip iken Anadolu’nun farklı kültürleriyle kendi kültürlerini birleştirip çok daha zengin bir sentez oluşturmuşlardır (Can, 2013; Akın, 2018).

İnsanlar el sanatlarına duygularını, sanat anlayışını, düşüncelerini insanlara aktarmaya çalışmışlardır. El sanatları somut olmayan kültürel miras kapsamına değerlendirilmektedir. Somut olmayan kültürel miras, gelenekler, örf ve adetler, yöresel danslar ya da yöreye ait ve yöresel teknikler kullanılarak yapılan sanatsal ürün ve faaliyetler olarak tanımlanabilmektedir (Özbek ve Çevik, 2018; McKercher ve du Cros, 2002).

II. Dünya Savaşı'nın ardından turizm sektörü önem kazanan bir sektör haline gelmiştir. Turizm sektörü yalnızca gelişmiş ya da gelişmekte olan ülkeler için değil az gelişmiş ülkeler için de büyük gelir kapısı olarak görülmektedir. İnsanlar kendi kültürlerini tanıtmak, kültürel faaliyetler sayesinde para kazanma imkânı bulmuştur. 1970'li yılların sonlarına doğru popüler olan ve 80'li yıllarda pek çok insanın turizme katılmasıyla birlikte turizm, ekonomiye de büyük katkılar sağlamaya başlamıştır (Kurgun ve Yamuk, 2013: 27). Alternatif turizmin gelişmesi ve insanların kültür turizmine yönelmesiyle birlikte el sanatları turizm sektöründe önem kazanmaya başlamıştır. El emeği göz nuru ürünlerin turistler tarafından çok ilgi görmesi, el sanatlarının turizm sektöründe önemli bir yere sahip olmasını sağlamıştır (Güdü Demirbulat, Özdemir ve Bozok, 2015: 565).

El sanatları ürünleri hem yörenin kültürünü tanıtmak bakımından hem de yöre insanına maddi kazanç sağlaması bakımından turist satışları oldukça önemli olduğunu belirtmek mümkündür. El sanatı ürünlerinin en önemli özellikleri; yöresel özelliklere sahip olması, bir mesajın olması ve özgün olmasıdır. Günümüzde turizmde kullanılmak üzere ticari çıkar doğrultusunda seri üretime geçildiği için bu özelliklerin göz önünde bulundurulmadığını söyleyebiliriz (Özgürce ve Yavuz, 2006: 169).

Kültür, uygarlıkların geçmişten günümüze kadar elde ettikleri somut ya da somut olmayan değerlerin gelecek kuşaklara aktarılması, bu değerlerin korunması ve geliştirilmesi geçmiş ve gelecek nesil arasındaki iletişimi artırmanın yanı sıra kültürel değerlerin sürdürülebilirliği açısından da oldukça büyük öneme sahiptir. El sanatları da bu kültürel değerler arasındadır (Çelik ve Toprak 2018: 687). El sanatları bir bölgede yaşayan insanların benzer ihtiyaçları doğrultusunda, bölgede bulunan hammaddelerden yapılan ve yıllar boyunca kendini geliştiren, toplumların duygularını aktaran makineye dayalı bir üretimden çok el emeğinin kullanıldığı kültürel anlama sahip ürünler olarak tanımlanabilir (Sarıkaya Hünerel ve Er, 2012; Kurgun ve Yamuk, 2013). Yukarıda açıklanan bilgiler ışığında el sanatları toplulukların yeme-içme alışkanlıkları, dini ve kültürel yaşamları ve günlük yaşamları hakkında önemli bilgiler barındırmaktadır (Çelik ve Toprak 2018: 687). El sanatları, kişilerin yetenek, bilgi ve becerilerine dayanarak yapılan genellikle hammaddesi doğadan elde edilmiş maddeler kullanılarak el yapımı, bulunduğu toplumun kültürüne dair izler taşıyan ürünlerdir (Okyay, 2008; Güdü Demirbulat vd., 2015). El sanatları ilk üretildiği anlarda dünyadaki hammaddeleri kullanma, hâkim olma duygusu ve ihtiyaç duygusu için üretilmiş olsa da zamanla el sanatlarının sanat için üretilmeye başlamıştır (Çiçekoğlu, 2014; Güdü Demirbulat vd., 2015). Turizm, kültürlerin dünyaya tanıtılmasında önemli rol oynayan bir sektör olarak bilinmektedir. Bir yörenin kültürünü tanıttak somut öge olan el sanatları da bu yüzden turizmde yöre kültürünün tanıtılmasında oldukça büyük öneme sahiptir. Son zamanlarda yalnız el sanatları bile turistik çekicilik unsurları arasında gösterilmektedir. (Güdü Demirbulat vd., 2015: 567).

Gelişen dünya ve teknoloji ile zamanla yok olmaya yüz tutan zanaatkarlar ve el sanatları ürünleri, turizm sektörünün büyümesi ve insanların hediyelik eşya ürünü olarak yöreye has el sanatlarını almak istemesi sebebiyle tekrar canlandığı bilinmektedir. El sanatlarına olan talep artışı yöre insanı için yeni bir istihdam sağlamış, köylerden kentlere olan göçü yavaşlatmış ve yöre halkının yaşam standartlarını yükseltmiştir (Çelik ve Toprak, 2018: 688). Kültür mirası turizmi kapsamında el sanatları önemli bir turistik çekiciliğe sahip olmaya başladığını söylemek mümkündür (Köybaşı, 2006; Çelik ve Toprak, 2018). Turizmde el sanatlarının yeri yöresel hediyelik eşyaları satın alma güdüsüyle yer edinmiştir. El sanatları yalnızca kültür tanıtımı açısından önemli değil, yörenin gelişimine, istihdam sahası sağlaması açısından da oldukça büyük öneme sahiptir (Bayazit vd., 2012; Çelik ve Toprak, 2018). Turizm sektörü sayesinde sürdürülebilirliği devam eden el sanatları kuşaktan kuşağa kültür aktarımı görevini de üstlenmektedir. Bunun yanı sıra turizm sektöründe kültür-sanat ürün pazarlamasında ön

sıralarda yer alan Türkiye için el sanatları ürünler oldukça büyük önem taşımaktadır. (Öztürk, 2005: GÜDÜ DEMİRBULAT vd., 2015). Turizm sektörü yalnızca turistik gezi faktörünü içinde barındırmaz. Planlama, gezi, öğren yerine ziyaret, ikamet edilen yere dönüş ve geziyi hatırlatıcı öğelerden oluşan turizm faaliyetinde, geziyi hatırlatıcı öğe olarak el sanatları oldukça büyük öneme sahiptir. Satın alınan el sanatları ürünleri tekrar ziyaret etme niyetini de beraberinde getirme özelliğine sahiptir. (Günel, 2006; GÜDÜ DEMİRBULAT vd., 2015). Turizm, bir ürünün tanıtılmasında oldukça büyük öneme sahip bir endüstridir. El sanatları da turizm aracılığı ile farklı kültürlerin beğenisine sunulan, turistik çekicilik unsurlarından biri olarak görülmekte ve son yıllarda önemli bir turizm ürünü haline gelmiştir (Bayazit, Ceylan ve Saylan, 2012: 901- 902). El sanatları ürünlerinin turistler tarafından tercih edilmesi için ürünlerin otantik olması ve tarihi ve kültürel bir bütünlük ve özgünlük içinde olması gerekmektedir (Markwick, 2001: 34). Ziyaretçiler içinde tarihi, kültürü ve yörenin otantik havasını yanında taşımak ve seyahati hatırlama güdüsüyle el sanatları ürünlerine ilgi göstermektedir. Eskiden beri var olan bu güdü, kırsal turizm ve kültür turizmi gibi turizm çeşitlerinin çoğalması ile birlikte son zamanlarda zanaatkarlara yeniden ekmek kapısı olmaya başlamıştır. Turizmin çeşitlenmesinin ardından artan turist sayısı ile birlikte el sanatları ürünlerine olan talebin artması sebebiyle el sanatları ve turizm artık ayrılmaz bir ikili olarak görülmeye başlanmıştır (Bayazit, Ceylan ve Saylan, 2012: 901- 902).

Türkiye, oldukça farklı kültürleri içinde barındıran Anadolu topraklarına sahip olması sebebiyle pek çok farklı somut olmayan kültürel mirasa sahip olduğunu söylemek mümkündür. Özbek ve Çevik'in (2018) yaptığı çalışmada Türkiye'nin 12 milyar dolarlık turizm gelirleri içinde en büyük gelir getiren unsurun el sanatları ürünleri olduğunu belirtmiştir. Bu kapsamda el sanatları ürünleri kültür pazarlaması ve tanıtılacak destinasyon hakkında ön bilgi vermek, yalnız değerlerimizi korumak ve sürdürülebilirliğini devam ettirmekle kalmamakta, ekonomik açıdan da ülkeye büyük katkılar sağlamaktadır (Bayazit, Ceylan ve Seylan, 2012; Özbek ve Çevik, 2018).

Sinop İline Ait El Sanatları

Sinop ili, gösterişli tarihinin de etkisiyle oldukça güzel ve özel el sanatları örneklerine sahiptir. Her yörede kendine has özellikleri ile yer alan çemberler çok eskiden beri dokunan ve başörtüsü olarak kullanılan bir dokuma ürünü olarak Sinop halkı tarafından da kullanılmıştır. Özellikle Boyabat, Durağan ve Saraydüzü ilçelerinde daha sık kullanıldığı bilinmektedir. Günümüzde başörtüsü olarak kullanımının yanı sıra masa, sehpa gibi yüzeylerde örtü olarak ya da gömlek ve elbiselerde de model veya aksesuar olarak da kullanılmaya başlanmıştır. Çember düzen adı verilen dokuma tezgâhlarında, tarak boyuna göre genellikle 50-60 cm eninde ve 100-120 cm boyunda dokunur. Kenarları şerit halinde orta kısmı bütün olarak desenlidir. Çemberin üzerine dokuma yapılırken demir kırat, kibrit kabı, baygın gibi nakışlar atılır (<http://www.sinop.gov.tr/>). Mahrama adı verilen bir diğer el sanatı havlu ya da bel kuşağı olarak kullanılmak üzere yapılan, ince ve uzun bir şekilde farklı renklerde pamuk ipliği kullanılarak yapılan bir dokuma türüdür. (Sinop Valiliği, 2019). Yörenin diğer sanatlarından peşkir el ve yüz havlusu olarak işlev görmek, mahramayla benzer fakat daha ince ve uzun teknikte dokunmaktadır (<http://www.sinop.gov.tr/>).

Günümüzde Sinop'un sembol ürünü haline gelmiş olan gemi ve kotracılık, 1950'li yıllarda Sinop Cezaevi'nde yatmakta olan iki mahkûm tarafından yapılmaya başlanmıştır. Mahkûmların cezaevinden çıktıktan sonra da Sinop'ta kalması ve şehirdekilerin de ilgisiyle şehre hızla yayılmıştır. İlk yıllarda Sinop Limanı'na gelen yolcu vapurlarındaki ziyaretçilere hediyelik eşya olarak sunulan kotralar, yıllar geçerek ününe ün katmış ve Sinop'un simge el sanatı ürünü haline gelmiştir. Günümüzde pek çok şehre hediyelik eşya olarak gönderilen kotralar yerli ve yabancı turistlerin en çok ilgisini çeken ürünler arasında yer almaktadır. Yapımında; ceviz, gürgen, kayın,

kavak, dişbudak, akçaağaç gibi bölgede oldukça sık bulunan ağaçlar ve misina, naylon ip ve çeşitli kumaşlar kullanılmaktadır (<http://www.sinop.gov.tr/>). Bir diğer önemli ürünü ise bıçaktır. Sinop’ ta Özekeş ve Yılmaz aileleri tarafından başlatılan el yapımı bıçak üretimi günümüzde Özekeş ailesinin dördüncü kuşak ustaları tarafından devam ettirilmektedir. 1890 yılında hobi olarak başlayan bu sanat zamanla ilerlemiş ve el yapımı bıçaklar Sinop’un uluslararası tanıtımına büyük katkı sağlayan el sanatları ürünlerinden biri haline gelmiştir. Bıçakların yapımında yüksek karbonlu İsveç takım çeliği, saplarının yapımında ise manda, geyik boyunuzu, gül ağacı kökü kullanılmaktadır. Korkuluk ve tepe malzemesi kaliteli pirinçten, kınları ise kaliteli sığır derisinden yapılmaktadır (<http://www.sinop.gov.tr/>). Keten dokuma sanatı ise yapımı hayli uzun süren ve emek isteyen el sanatlarından biridir. Temmuz ayında ekimi yapılan ketenler, daha sonra çeşitli işlemlerden geçerek ip şeklini almaktadır. Yörede “düzen” adı verilen dokuma tezgâhlarında 30, 40 ya da 50 cm eninde dokunur. Sinop ili Ayancık ilçesinde oldukça önemli bir yere sahiptir (<http://www.sinop.gov.tr/>).

Sinop İline Ait El Sanatları Örnekleri

Şekil 1. Çember Örneği

Kaynak:Yazar tarafından çekilmiştir.

Şekil 2. Mahrama Örneği

Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Şekil 3: Peşkir Örneği

Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Şekil 4: Keten Dokuma Örneği

Kaynak: Yazar tarafından çekilmiştir.

Şekil 7. Bıçak Örneği

Kaynak:www.kulturportali.gov.tr

Şekil 8. Bıçak Örneği

Kaynak: www.kulturportali.gov.tr

Şekil 8. Gemi Kotra Örneği
Kaynak: www.ulgentekne.com.tr

Şekil 8. Gemi Kotra Örneği
Kaynak: www.ulgentekne.com.tr

YÖNTEM

Araştırmanın amacı; Sinop ilinin geleneksel el sanatlarının turizme katkısının saptanması, Sinop ili el sanatlarının mevcut durumunun değerlendirilmesi, Sinop ilinde yaşayan el sanatlarıyla uğraşan zanaatkarların ve Sinop ili el sanatlarının karşılaştığı sorunların belirlenmesi ve bu sorunlara çözüm önerileri getirilmesidir. Sinop ilinin el sanatlarını yerel ve uluslararası tanınırlığa ulaşmasını sağlamak ve el sanatlarının sürdürülebilirliğini korumak da çalışmanın amaçlarından biridir. Çalışma, zanaatkarlara sunacağı ek gelir yolu ve kültürün korunması açısından oldukça büyük bir öneme sahiptir. El sanatlarının unutulmuş veya unutulmaya yüz tutmuş eserler arasından kurtarılması, tekrar hayata ve ticarete kazandırılması açısından da büyük öneme sahiptir. Araştırmada araştırmacılar tarafından sıklıkla kullanılan nitel araştırma tekniği kullanılmış; araştırmanın amaç ve önemine uygun olması açısından mülakat tekniği tercih edilmiştir. Çalışmada amaçlı örnekleme yöntemlerinden tipik durum örnekleme yöntemi kullanılmıştır. Mülakatta kullanılan sorular; Kurgun ve Yamuk (2013) ve Erkol Bayram'ın (2018) çalışmalarından yararlanılarak oluşturulmuştur. Araştırma Covid-19 pandemisinin ilk çıktığı, seyahat ve sokağa çıkma yasaklarının olduğu dönemde yapıldığı için görüşmelerde 5 zanaatkar ile çevrimiçi görüşme gerçekleştirilmiştir. Değerlendirmeye uygun olmayan görüşme bulunmamaktadır. Verilen yanıtlar olduğu gibi aktarılmıştır. Araştırmada nitel yöntemin tercih edilmesinin başlıca sebebi; herhangi birinin verilen sorulara olan cevaplarını bulmak yerine zanaatkarlık mesleğini profesyonel anlamda gerçekleştiren kişilerin sorunlarını, fikirlerini ve pazarın durumunu anlamaktır (Erkol Bayram, 2019; Türnüklü, 2000). Katılımcıların verdiği yanıtlar kayıt cihazı ya da not alma yöntemi ile kayıt altına alınmıştır (Erkol Bayram, 2019; Yıldırım ve Şimşek, 2008). Veriler 2019 yılına aittir. Çalışmanın Sinop ilini kapsamı, ulusal ve uluslararası literatürde konu ile benzer çalışmaların kısıtlı sayıda olması çalışmanın sınırlılıkları arasında yer almaktadır. Araştırmanın Covid-19 pandemisinin yükseldiği, seyahat ve sokağa çıkma yasağının uygulandığı dönemde yapılmış olması örnekleme yeterli sayıya ulaşamaması çalışmanın bir diğer sınırlılığı arasında yer almaktadır.

BULGULAR

Araştırmanın bu kısmında; 5 katılımcı ile gerçekleştirdiğimiz mülakat sonuçlarına yer verilmiştir. Yarı yapılandırılmış mülakat formu ile gerçekleştirilen görüşmeler nitel araştırma yöntemine uygun analiz edilmiştir. Görüşme yapılan katılımcılara ilişkin demografik veriler, açık uçlu sorulara verilen cevaplar içerik analizine tabi tutularak değerlendirilmiştir

Demografik Özelliklere İlişkin Bulgular

Katılımcılara ilk olarak demografik sorulara yöneltilmiştir. Katılımcılar genellikle orta yaşıdır. Katılımcıların yaş aralığı 35-65 yaştır. Beş katılımcının ikisi kadın, üçü erkektir. Kadın katılımcıların eğitim seviyesi, erkek katılımcıların eğitim seviyesinden daha yüksektir. Kadın katılımcıların eğitim seviyesi ön lisans ve yüksek lisans iken erkek katılımcıların eğitim seviyesi ortaokul ve lise seviyesindedir. Katılımcılar genellikle deneyimli kişilerdir deneyim süreleri 5-50 yıl arasında değişiklik göstermektedir. Katılımcıların kazançları aya, mevsime, gelen turist sayısına göre değişim göstermektedir.

Araştırma Problemlerine İlişkin Bulgular

El Sanatlarının Üretim Aşamasına Yönelik Bulgular

Örnek soru yorumlama; Katılımcılara el sanatlarının üretim aşamasına ilişkin çeşitli sorular yöneltilmiştir. İlk olarak, katılımcılara uygulanan eğitimlerle ilgili *“Zanaatkârlar üretime başlamadan önce herhangi bir eğitim sürecine tabii tutuluyor mu sorusu?”* yöneltilmiştir. Araştırmaya katılan Zanaatkârların büyük bir kısmı alanla ilgili bir yükseköğretim kurumundan mezun olmadıklarını, mesleki anlamda ve bireysel çabaları ile kendilerini yetiştirdiklerini ifade etmişlerdir. Ayrıca zanaatkârlar usta çırak ilişkisine dayalı bir eğitime tabi olduklarını dile getirmişlerdir. Bu konuya ilişkin örnek katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir;

“Çırak olarak yetiştim ben. Benden öncekiler de benim oğlum da bu meslek ile ilgili çırak eğitimi alıyor tabii.” (Katılımcı 1)

“Tabii. Öncelikler mobilya atölye marangozluk işinden anlaması lazım.” (Katılımcı 2)

“Tabii ki. Şöyle söyleyeyim; bu işi yapmak isteyen kadınlara ben önderlik yapıyorum, kimin eli neye yatkınsa o konuda onu yönlendiriyorum. Biz genellikle Sinop’a özgü eski danteller, dokumalar, sandıktan çıkma gibi ürünleri restore edip, aslına özgü yeniden üretiyoruz. Bazılarını kıyafetlerde de kullanıyoruz. Dikiş, kesim, oyası hakkında eğitim veriyorum.” (Katılımcı 5)

Katılımcılara yöneltilen bir diğer soru ise; *“Üretim aşamasında ürünün boyu, ağırlığı, rengi gibi kararları kim veriyor?”* şeklindedir. Genellikle üretim aşamasında bulunan kişilerin ürün ile ilgili kararları verdiği gözlemlenmiştir. Bu konuya ilişkin örnek katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir;

“Kendimiz karar veriyoruz.” (Katılımcı 3)

“Üretim aşamasında çalışanlar karar veriyorlar.” (Katılımcı 4)

“Kim tasarladıysa ona bırakıyorum.” (Katılımcı 5)

Katılımcılara ürünlerin orijinalliği ve markalaşma süreci hakkında *“Ürünlerinizi marka olarak nitelendirebilir misiniz? Ürünü benzerlerinden ayıran nedir?”* sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılar, ürünlerinin şekil model ve işçilik açısından farklı olduğunu belirtmiş ve her bir katılımcı ürünlerinin marka niteliğine sahip olduğunu ifade etmiştir. Bu konuya ilişkin örnek katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir;

“Marka tescilimiz var zaten Türkiye ve dünyada tanınıyoruz. Ürünümüzü diğer bıçaklardan ayıran özellikler ise meslek sırrı.” (Katılımcı 1)

“Evet kesinlikle. Sinop’un el sanatlarının en eşsiz desenleri bizde bulunmaktadır.” (Katılımcı 5)

Ürünün niteliğine dayalı olarak katılımcılara yöneltilen son soru *“Fiyat belirlenirken hangi hususlar göz önünde bulunduruluyor?”* şeklinde olmuştur. Katılımcıların her birinin verdiği cevap birbiri ile benzerlik göstermektedir. Katılımcılar emeğe, kullanılan malzemeye ve ürünün boyutuna göre fiyatlandırma işlemini yaptıklarını belirtmiştir. Bu konuya ilişkin örnek katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir;

“İlk önce emeği, boyutuna göre fiyat belirliyoruz.” (Katılımcı 2)

“Yaptığımız işe göre, işçiliğe göre değişir bizde fiyat. Bazı ürünlerden 10 tane çıkar bazılarından 100 tane. İkisi elbet bir değil.” (Katılımcı 3)

El Sanatlarının Satış Durumuna İlişkin Bulgular

Bu bölümde katılımcılara ürünlerini pazarlama şekilleri ve satışların günümüzdeki ve gelecekteki beklenen durumları hakkında birtakım sorular yöneltilmiştir. Satışlar hakkında yöneltilen ilk soru *“Yaptığımız el sanatlarını başka şehirlere de pazarlıyor musunuz? Sorunuzun cevabı evet ise hangi şehirler?”* şeklinde olmuştur. Katılımcılar genel olarak ulusal pazarda yer bulduklarını özellikle büyük şehirlere ürünlerini gönderdiklerini belirtmişlerdir. Bu konuya ilişkin örnek katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir;

“Türkiye’de tanınıyoruz bu yüzden Türkiye geneline pazarlıyoruz. İstanbul, Ankara, İzmir gibi büyük şehirlere pazarlıyoruz.” (Katılımcı 1)

“Evet, tüm Türkiye. İsteyen olursa yurtdışına da pazarlıyoruz.” (Katılımcı 2)

“Tabii gönderiyoruz, anlaşılmalı yerler var. İstanbul, Ege tarafı; Bodrum, İzmir bu yerlere gönderiyoruz.” (Katılımcı 3)

Katılımcılara el sanatları ürünlerinin tercihi konusunda iletilen soru *“El sanatları ürünlerinin satışları hakkında neler söyleyebilirsiniz?”* şeklindedir. Verilen cevaplara göre; kazançlarını günlük satışlara göre belirleyen zanaatkarların Covid-19 sürecinden olumsuz etkilendiği görülmektedir. Seyahat kısıtlamasının olduğu zamanda yapılan çalışma, zanaatkarlar gelen ziyaretçileri azalmasıyla hedef kitleye ulaşmakta zorlanmakta olduğunu belirtmektedir. Bu konuya ilişkin örnek katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir;

“Satışlar şu ara koronadan dolayı durgun.” (Katılımcı 1)

“Sezonluk yükseliyordu satışlarımız.” (Katılımcı 4)

Katılımcılara yöneltilen *“Satışlardan gelecekteki beklentileriniz nelerdir?”* sorusuna katılımcıların verdiği cevaplar Covid-19 sürecinin son bulması ve satışların yükselmesini umut ettikleri yönündedir. Bu konuya ilişkin örnek katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir;

“Yükselmesini umut ediyoruz.” (Katılımcı 2)

“Koronanın bitip satışların eski düzenine gelmesi şu anlık en büyük beklentim aslında.” (Katılımcı 4)

Katılımcılara satışlar hakkında yöneltilen son soru ise *“Satış için farklı bir iletişim aracı kullanıyor musunuz? “dur. Gelişen dünyaya uyum sağlamaya başlayan zanaatkarlar da satış için sosyal medya araçlarından faydalandıklarını belirtmişlerdir. Bu konuya ilişkin örnek katılımcı görüşleri aşağıdaki gibidir;*

“Telefon, mail, sosyal medya” (Katılımcı 1).

“ Telefonla arayabiliyorlar ya da internetten bize ulaşabiliyorlar” (Katılımcı 4).

“ Sosyal medya adreslerimizden de satıyoruz” (Katılımcı 5).

El Sanatları ve Turizm İlişkisine İlişkin Bulgular

El sanatları ve turizm ilişkisine ilişkin ifadelerin yer aldığı bu bölümün ilk sorusu *“El sanatlarının turistik çekiciliğinin olduğunu düşünüyor musunuz?”* şeklindedir. Katılımcıların turizm ve el sanatlarının arasında olumlu bir ilişki olduğu konusunda fikir birliği içinde olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcılar el sanatları ürünlerinin satış artışı yaşadığı dönemlerin turizm açısından yoğunlaşan yaz dönemi olduğunu belirtmiştir.

“Tabi düşünüyorum, Yaz sezonu veya fuar döneminde, başka şehirlerde açılan şehir tanıtım stantlarında da Sinop’un el sanatları ürünleri oldukça dikkat çekmekte. Yaz döneminde en çok gelir getiren kaynaklarından biri de el sanatları olduğu da büyük bir gerçektir”(Katılımcı 4).

“Tabii mutlaka. Bir yere gittiğiniz zaman o yörenin el sanatlarına bakarsınız. Buraya gelenlerin de çoğu el sanatlarına çok ilgi gösteriyor”(Katılımcı 5).

Katılımcılara yöneltilen *“Turistlerin Sinop’un yöresel el sanatları hakkında bilgi sahibi olduğunu düşünüyor musunuz?”* sorusunun ardından katılımcıların büyük bir çoğunluğu gelen ziyaretçilerin Sinop’un el sanatları hakkında bilgi sahibi olduğu yönünde olmuştur. Katılımcılar Sinop’un el sanatları ürünlerinin ulusal ve uluslararası ölçüde tanındığını belirtmektedir.

“Tabii. Seneler evvel bir Amerikalıya bir bıçak satmışsam tanıdıkları da mutlaka bıçak almaya gelir. Turistler bizi çok iyi tanır” (Katılımcı 1).

“Genelde bilgi sahibi” (Katılımcı 3).

“Genelde kulaktan dolma bilgi sahibi olarak gelseler de bazı turistler tabii daha önceden araştırıp gelen turistler de var” (Katılımcı 4).

Katılımcılara satışların gelen ziyaretçilerle doğru bir orantısı olup olmadığını belirlemek için *“Gelen turist sayısına göre satışlarınızın arttığını söylemek mümkün müdür?”* sorusu yöneltilmiştir. Katılımcıların bu konuda da fikir birliği içinde olduğu gözlemlenmiştir. Katılımcılar satışların gelen turist sayısı ile arttığını, Covid-19 sebebi ile getirilen seyahat kısıtlaması sonucu satışların epey düştüğünü belirtmiştir.

“Evet, Kurvaziyer teknesi bekliyorduk gelemedi, haliyle satılar düştü” (Katılımcı 1).

“Bunu net bir şekilde söyleyebiliriz. Bu yıl turist gelmediği için satışlar da düşük. Gelen turist sayısının arttığı dönemlerde satışlarımızda gözde görülür bir fark oluyor”(Katılımcı 4).

Turistler tarafından en çok tercih edilen ve Sinop’un en fazla üne sahip olan el sanatı hakkında *“Sinop’ta turistlerin en çok aldıkları el sanatı ürünü sizce hangisidir?”* sorusu sorulmuş ve tüm zanaatkarlar kotra cevabını vermişlerdir. Bu cevaplardan kotra sanatının Sinop’un simge el sanatı ürünü olduğu ve ziyaretçilerin ortak beğenisini alan yegâne el sanatı ürünü olduğu sonucuna ulaşmak mümkündür.

“Bence kotradır”(Katılımcı 2).

“Gemi maketi alırlar. Zaten başka yerde bulunmuyor” (Katılımcı 3).

“Kotradır diye düşünüyorum” (Katılımcı 4).

El Sanatlarının Karşılaştığı Sorunlar ve Çözüm Önerilerine İlişkin Bulgular

Katılımcılara el sanatlarının karşılaştığı sorunlar ve çözüm önerilerine ilişkin *“El sanatlarının günümüzde karşılaştığı problemler nelerdir?”* sorusu yöneltilmiştir. Her bir katılımcının birbirinden farklı yanıtlar verdiği gözlemlenmiştir. Genel olarak el sanatlarının en çok karşılaştığı

sorunlar arasında ekonomik sorunlar, vasıflı eleman, hammadde ve Covid-19 sebebiyle turist sayısında yaşanan düşüş olarak söylemek mümkündür. Konuya ilişkin bazı yanıtlar;

“Ekonomik durum ve doların yüksek olması satışlarımızı etkiliyor” (Katılımcı 1).

“Ekonomi, çırak yetiştirme, vasıflı eleman bulup geleceğe yönelik el sanatımızın devam etmesi zorlaşıyor” (Katılımcı 2).

“Hammadde bulma sorunu çok büyük bir de bu yıl için konuşacak olursak turizmin düşüklüğü nedeniyle satışlar da düşük” (Katılımcı 4) .

Katılımcılara sektörde karşılaştıkları sorunlara ilişkin bir çözüm önerisi getirmeleri için **“Bu sorunlara çözüm önerileriniz nelerdir?”** sorusu yöneltilmiştir. Katılımcılar çırak yetiştirmenin kolaylaşması, yerli ürünlerin kalitesinin artırılarak daha ucuza mal edilmesi, tanıtım ve bilgilendirme faaliyetlerine ağırlık verilmesi gerektiği görüşündedir. Hammadde üretiminin artması, dolara bağlı olarak yabancı hammaddeye olan bağımlılığının azalması gerekliliğine değinilmiştir. Konuya ilişkin örnek cevaplar;

“Ne olabilir? Ortaokul ikinci sınıftan sonra çıraklık okulu açılabilir. İkinci sorun için de boya vernik gibi ürünlerin yerli üretim ürünlerinin daha kaliteli olmasını bu sayede bizlerin de dolar bazında artış gösteren ürünlere ihtiyaç duymayacak seviyeye gelmek önemli” (Katılımcı 2).

“Bunlar devlet ve belediyenin iş birliği içinde çözülecek şeyler. Ekonomiye belediye bir şey yapamaz, biz bir şey yapamayız ama yerli hammaddenin kaliteli yapılması için, ucuz, yerli ve kaliteli ürüne ulaşmak için çaba sarf edebiliriz. Belediyenin yapacağı iyi bir Sinop reklamı bize daha çok turist kazandıracaktır” (Katılımcı 4).

“El sanatları daha çok yaygınlaşmalı. Sinop keten dokumasıyla ünlü ama artık Sinop keten üretmiyor. Sinop’un keten dokumasının bitmemesi için keten üretimini bu şehre getirmek lazım. Hammaddelere daha ucuz bir şekilde ulaşmak lazım. Alternatif seçeneği yok bunun. Üretmek lazım” (Katılımcı 5).

Kurgun ve Yumuk (2013) yaptığı çalışmasında hammadde sorunu, fiyatların el emeğinden dolayı yüksek olması sebebi ile satışlarda azalma ve tanıtım yetersizliğine değinilmiştir. Bu araştırmada da elde edilen sonuçlar benzerlik göstermektedir.

Sarıkaya Hünerel ve Er (2012) çalışmasında el sanatlarının unutulmaması gerektiğini, tanıtım ve teşvik faaliyetlerinin artması sonuçlarına ulaşmıştır. Çalışmada da benzer sorunların varlığı tespit edilmiştir. Tanıtım faaliyetlerinin artması ve el sanatı üretimine gençlerin teşvik edilmesi gerektiği tespit edilmiştir.

Bayazit ve arkadaşlarının (2012) yaptığı çalışmada zanaatkarların yerine geçecek, el sanatının devamını sağlayacak eleman bulmada zorluk yaşandığı ve tanıtım yetersizliğinden kaynaklanan satış azlığı sonuçlarına ulaşmıştır. Yapılan araştırma sonucu çalışma da benzer sonuçlara ulaşılmıştır.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

El sanatları, kültürün korunması ve sürdürülebilirliği açısından büyük önem arz etmektedir. El sanatları, bir toplumu tanıtabilmenin en somut halidir. El sanatı ürünleri el yapımı olduğu müddetçe bu özelliklerini korumaktadır. Kültürün sürdürülebilirliğini sağlamanın yollarından biri de; turizmde kullanmak ve gelecek nesillere geçmiş kültürü miras bırakmaktır. Kültür yalnızca gelecek nesillere aktarıldığı sürece var olabilir. Bir toplumun kültürü toplumun karakteristik özellikleri hakkında bilgi vermektedir. Bizler ve yeni nesillerin yapması gereken kültürel miraslarımıza sahip çıkmak, onları korumak ve tanıtmaktır. Bu çalışma Sinop şehrinin

el sanatlarını koruma, turistik ürün olarak kullanma ve gelecek nesillere aktarma açısından büyük önem arz etmektedir.

El sanatları yalnızca turizm için değil yerel halk için de büyük öneme sahip olan kültürel bir değerdir. Kültürel değerleri korumak her bireyin vazifesidir. El sanatları gibi ender ve günlük kullanıma fayda sağlayacak ürünlerin korunması, fabrikasyondan uzak, anıldığı gibi 'el' sanatı olarak icra edilmesi gerekmektedir. Zanaatkârlar el sanatlarının sürdürülebilirliğinde en büyük role sahip kişilerdir. Sürdürülebilirliğin devamı için zanaatkârlar teşvik edilmeli ve desteklenmelidir. Usta-çırak eğitiminin sona ermesinden sonra kalifiye eleman bulmakta zorlanan el sanatları için eleman yetiştirecek okul açılmalıdır. El sanatları ortaya çıktığı yöreyi temsil eder. Daha önce orada bulunan hammadde için artık tarımının yapılmaması hammadde sorununa, dolayısıyla fiyat artışına sebep olmaktadır. Hammaddelerin yerli olması hem yöredeki çiftçiliğin gelişimine, hem zanaatkârların ucuz fiyatla kaliteli ürüne ulaşımının kolaylaşmasına hem de fiyatların düşmesine yardımcı olacaktır. Bu sayede Sinop ticaretinin yeniden canlanacağı düşünülmektedir.

Literatür incelendiğinde yaklaşık 10 yıl önceki sorunların günümüzde de devam ettiğini söylemek mümkündür. Çalışmada elde edilen sonuçlar literatürdeki sonuçlarla benzerlik göstermektedir. Önceki çalışmalarda elde edilen sonuçlar hammadde yetersizliği, eleman bulmada yaşanan zorluk, pahalı olması sebebiyle turistlerin satın almak istememesi ve tanıtım faaliyetlerine ağırlık verilmesi gerektiği belirtilmiştir. Araştırma sonucu benzer sonuçlar elde edilmiştir.

Araştırma kapsamında elde edilen sonuçlar; el sanatı eğitiminin küçük yaşta verilmesi, yerli hammadde üretimi, daha ucuza kaliteli hammaddeye ulaşılabilme, el sanatı ürünleri fiyatları konusunda halkı bilgilendirme, üretilen ürünleri ihraç etmek isteyen zanaatkâra imkân sağlanma ve Sinop şehri için reklam ve tanıtım faaliyetlerine ağırlık verilmesi şeklindedir.

Bu kapsamda, halkı bilgilendirmek için okullarda ya da şehir meydanlarında el sanatları hakkında bilgilendirici etkinlikler düzenlenmeli, meslek edindirme kursları ya da meslek liselerinde el sanatları ile ilgili çalışmalara ağırlık verilmesi çalışmanın önerileri arasında yer almaktadır. İstanbul (İSMEK), Ankara (BELMEK), İzmir (İZMEB), Konya (KOMEK) ve Sakarya (SAMEK) gibi meslek edindirme kurslarının Sinop ilinde de faaliyete girmesi çalışan yetiştirme açısından büyük kolaylık sağlayacaktır. El sanatları çalışmalarına ağırlık verilmesi, farklı bölgelerin el sanatı ürünlerinin yaşadığı sorunlar ve çözüm önerilerine dair ya da el sanatlarının gelişimine katkı sağlayacak farklı çalışmalar yapılması çalışmanın önerileri arasında yer almaktadır.

Gelişen ve değişen dünyada yeni turizm eğilimine bakıldığında, kültürlerini olduğu gibi koruyan, sakin, şehir stresinden uzak kırsal kentler göze çarpmaktadır. Kırsal kentlerin en büyük pazarlama araçlarından biri ise el sanatlarıdır. El sanatlarının sürdürülebilirliği belediyeler, zanaatkârlar ve halkın işbirliği ile sağlanmalı ve bir sonraki nesle aktarılmalıdır.

KAYNAKÇA

Akın, A. (2018), El Sanatlarının Turizme Etkisi: Gaziantep Örneği, *AİBÜ Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 18(3): 241-263.

Altıntaş, K. M. (2016). Kaybolmaya Yüz Tutmuş Geleneksel Türk El Sanatkârlarının Karşı Karşıya Bulunduğu Ticari Sorunların Analizi, *Bilgi* 77: 157-182.

- Aydın, E. ve Selvi, M.S. (2012). Kırsal Turizm Tanıtımında Yerel Paydaşların Rolü: Arhavi Örneği, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 2 (2): 133-144.
- Bayazit, M., Ceylan, U. ve Saylan, U. (2012) Geleneksel El Sanatlarının Bölge Turizmine Etkisi: Güneydoğu Anadolu Bölgesi, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1 (1): 899-908.
- Can, M. (2013). Geleneksel Türk El Sanatlarının Turizme ve Ekonomiye Katkısı, *Sosyal ve Beşeri Bilimler Dergisi* 5 (2): 259-266.
- Çelik, S. ve Toprak, L. S. (2018), Şırnak Geleneksel El Sanatlarının Turistik Ürün Olarak Değerlendirilmesi, *Anemon Muş Alparslan Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 6(5): 687-692.
- Çiçekoğlu, N. (2014). *Somut Olmayan Kültürel Miras Taşıyıcıları: Rize El Sanatı Ustaları Üzerine Bir İnceleme*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.
- Erkol Bayram, G. (2018), Kadın Girişimciler ve Turizm: Mevcut Durum ve Sorunlar Üzerine Sinop İlinde Bir Araştırma, *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 10(2): 56-88.
- Erkol Bayram, G. (2019), Sinop İlinin Turizm Odaklı Gelişimine Dair Turist Rehberlerinin Roller ve Görüşleri, *Turist Rehberliği Dergisi*, 2(2): 57-71.
- Etikan, S. ve Çukur, T. (2011). Kırsal Turizm Faaliyetlerinin Çomakdağ-Kızılağaç Köyü El Sanatları Üzerine Etkisi *Süleyman Demirel Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Hakemli Dergisi*, 08: 1-15.
- Güdü, Demirbulat, Ö., Özdemir, S. S. ve Bozok, D. (2015), El Sanatları ve Turizm İlişkisi Çerçevesinde Türk Halı Dokumacılığının UNESCO Somut Olmayan Kültürel Miras Listesinde Yer Alan Örnekler Doğrultusunda Değerlendirilmesi, *14. Geleneksel Turizm Paneli Bildiriler Kitabı*, Ahmet Faik Abasıyanık Kültür Merkezi, Sakarya. ss: 64-579.
- Günel, V. (2006). *Mardin İlinde Kültürel Çekicilikler ve Turizm Amaçlı Kullanım Olanakları*, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Ankara Üniversitesi, Ankara.
- <http://www.sinop.gov.tr/el-sanatlari> [Erişim Tarihi: 02.03.2020]
- <http://www.ulgentekne.com.tr/ulgentekne.php> [Erişim Tarihi: 17.09.2020]
- <http://www.ulgentekne.com.tr/urunler.php?urun=36> [Erişim Tarihi: 17.09.2020]
- <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/sinop/nealinir/bicak> [Erişim Tarihi: 17.09.2020]
- Kesici, M. (2012). Kırsal Turizme Olan Talepte Yöresel Yiyecek ve İçecek Kültürünün Rolü *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 14 (23): 33-37.
- Köybaşı, N. (2006). *Boş Zaman Sosyolojisi ve Boş Zamanları Değerlendirme Aracı Olarak Dinlence Turizmi ve Kültür Turizmine Katılan Yerli Turistlerin Karşılaştırmalı Sosyolojik Analizi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Anadolu Üniversitesi, Eskişehir.
- Kurgun, H. ve Yumuk, Y. (2013). Yöresel El Sanatlarının Kültürel Turizmin Gelişimindeki Rolü: Görece (Boncukköy) ve Nazarköy Örnekleri, *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 3(1): 27-32.
- Markwick, M. C. (2001). Tourism and The Development of Handicraft Production in The Maltese Islands. *Tourism Geographies*, 3(1), 29-51.
- McKercher, B. and du Cros, H. (2002), *Cultural Tourism: The Partnership Between Tourism and Cultural Heritage Management*, Binghamton: Haworth Press.
- Okyay, G. (2008). *Trabzon Yöresi Geleneksel El Sanatlarından Hasır Örgüsü ve Kazazlığın Araştırılması ve Öğretim Programı Önerisi*, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Gazi Üniversitesi, Ankara.

Özbek, Ö. ve Çevik, S. (2018), Somut Olmayan Kültürel Mirasın Taşıyıcısı Olarak Geleneksel El Sanatları: Gönen İlçesinin Yaşayan Mirası, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6 (4): 588-603.

Özgürce, G. ve Yavuz, C. (2006). El Sanatları Ürünlerinin Bulunduğu Yöreye Sosyo Ekonomik Etkileri ve Katkıları (Ordu İli Örneği), *Uluslararası Katılımlı Sanat Ekonomisi Sempozyumu*,1-2 Aralık. Çanakkale. ss: 167-183.

Öztürk, İ. (2005). Türk El Sanatlarının Günümüzdeki Durumu (Tarihçe, Sorunlar, Öneriler). *Atatürk Üniversitesi Güzel Sanatlar Fakültesi Dergisi*, 7: 67-75.

Sarıkaya Hünerel, Z. ve Er, B. (2012). Halk Kültürünün Tanıtılmasında El Sanatlarının Yeri Veri Önemi, *Batman Üniversitesi Yaşam Bilimleri Dergisi*, 1 (1): 179-190.

Torun, E. (2013). Kırsal Turizmin Bölge İnsanına Katkıları, *KMÜ Sosyal ve Ekonomik Araştırmalar Dergisi*, 15 (24): 31-37.

Türnüklü, A. (2000). Eğitim Bilim Araştırmalarında Etkin Olarak Kullanılabilecek Nitel Bir Araştırma Tekniği: Görüşme, *Kuram ve Uygulamada Eğitim Yönetimi*, 6 (24), 543- 559.

Yıldırım, A. ve Şimşek, H. (2005). *Sosyal Bilimlerde Nitel Araştırma Yöntemleri*, Ankara: Seçkin Yayınları

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2021, 4(5): 401-417.

DOI: [10.26677/TR1010.2021.726](https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.726)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

ARAŞTIRMA MAKALESİ

Yerli Turistlerin Algılarına Göre Ahilik İlkeleri: İstanbul Kapalıçarşı Örneği

Dr. Öğr. Üyesi Ozan ÇATIR, Uşak Üniversitesi, Ulubey Meslek Yüksekokulu, Uşak, e-posta: ozan.catir@usak.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3168-7338>

Öğr. Gör. Kenan SAKALLI, Uşak Üniversitesi, Ulubey Meslek Yüksekokulu, Uşak, e-posta: kenan.sakalli@usak.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8077-5660>

Öz

Selçuklu ve Osmanlı döneminde sosyal ve ekonomik hayatı, felsefesi ve faaliyetleriyle düzenleyen Ahilik anlayışı özelde esnaf ve sanatkârların, genelde ise tüm toplumun gelişmesine katkı sağlayan önemli kurumlardan biridir. Günümüz esnaf ve sanatkârlarının uyguladığı birçok uygulama Ahilik geleneğinin devamı şeklinde kendini göstermektedir. Ama zamanla Ahilik anlayışının ilkeleri terk edilmiş ve kapitalist düzenin getirmiş olduğu ilkeler benimsenmiştir. Çalışmanın amacı, turizm açısından büyük bir öneme sahip olan İstanbul Kapalıçarşı Esnaf ve Sanatkârlarının ahilik ilkelerine sahip olma durumlarını yerli turistlerin Tripadvisor seyahat sitesinde yapmış oldukları yorumlara göre değerlendirmektir. Çalışmada nitel araştırma yaklaşımından yararlanılmıştır. Tripadvisor'da kullanıcılar tarafından oluşturulan 727 yorum incelenmiş; esnaf, sanatkâr ve satıcı anahtar kelimelerinin geçtiği 47 yorum içerik analizi ile incelenmiştir. Çalışma sonucunda İstanbul Kapalıçarşı Esnaf ve sanatkârlarının Ahilik ilkelerine sahip olma konusunda bazı problemlerin olduğu ifade edilebilir.

Anahtar Kelimeler: Esnaf ve Sanatkârlar, Ahilik İlkeleri, İstanbul Kapalıçarşı, Turist, Turizm.

Makale Gönderme Tarihi: 11.02.2021

Makale Kabul Tarihi: 03.05.2021

Önerilen Atıf:

Çatır, O. ve Sakallı, K. (2021). Yerli Turistlerin Algılarına Göre Ahilik İlkeleri: İstanbul Kapalıçarşı Örneği, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(5): 401-417.

© 2021 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2021, 4(5): 401-417. DOI:[10.26677/TR1010.2021.726](https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.726)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Akhi Principles According to the Perceptions of Local Tourists: The Case of İstanbul Grand Bazaar

Assistant Prof. Dr. Ozan ÇATIR, Uşak University, Ulubey Vocational School, Uşak, e-mail:
ozan.catir@usak.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-3168-7338>

Lecturer Kenan SAKALLI, Uşak University, Ulubey Vocational School, Uşak, e-mail:
kenan.sakalli@usak.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-8077-5660>

Abstract

The understanding of Akhi, which regulates social and economic life with its philosophy and activities in the Seljuk and Ottoman periods, is one of the important institutions that contributed to the development of tradesmen and craftsmen in particular and the whole society in general. Many practices implemented by today's craftsmen and craftsmen show themselves as the continuation of the Akhi tradition. But in time, the principles of the Akhi understanding were abandoned and the principles introduced by the capitalist order were adopted. The aim of the study is to evaluate the status of the İstanbul Grand Bazaar Tradesmen and Craftsmen, which has a great importance in terms of tourism, the principles of akhism according to the comments made by local tourists on the Tripadvisor travel site. Qualitative research approach was used in the study. 727 comments created by users on Tripadvisor were examined, 47 comments with the keywords of tradesmen, craftsmen and sellers were analyzed with content analysis. As a result of the study, it can be stated that İstanbul Grand Bazaar Tradesmen and craftsmen have some problems about having Akhi principles.

Keywords: Tradesmen and Craftsmen, Akhism Principles, İstanbul Grandbazaar, Tourist, Tourism.

Received: 11.02.2021

Accepted: 03.05.2021

Suggested Citation:

Çatır, O. and Sakallı, K. (2021). Akhi Principles According to the Perceptions of Local Tourists: The Case of İstanbul Grand Bazaar, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 4(5): 401-417.

© 2021 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

GİRİŞ

Kapitalist dünyanın dayatmalarıyla oluşan modern işletmecilik anlayışı, işletmelerin daha fazla kâr etmesi, insanların uzun süreler çalışması, ihtiyaçtan fazla üreterek, bu ürünlerin satılması için yeni pazarların oluşturulması ve insanların gerçek ihtiyaçları dışındaki ürünlere karşı da istek duymalarını sağlayarak tüketim odaklı bir toplum oluşturmuştur. Modern işletmecilik, verimlilik ve performans üzerinde odaklanmış, insanı temel alan anlayışın dışında materyalist bir bakış açısı kazanmıştır. Yeni yönetim anlayışları her ne kadar insana önem verilmesi gerektiğini söylese de gelişmekte olan ülkelerde bu durum emek sömürüsü üzerinden yürütülmektedir. Hem Anadolu Selçuklu hem de Osmanlı Devleti döneminde etkin olan Ahilik teşkilatında ise, insanı temel alan ahlaki değerleri önemseyen, adalete değer veren ve kaliteli ürünlerin ortaya çıkarılmasını sağlayan felsefeler benimsenmiştir. Ahilik, rekabeti değil dayanışmayı destekler. Bireysel zenginliğin yerine, toplumsal olarak zenginleşmeye yönelir. Bugün unutulmuş değerler olan ahilik ilkeleri, modern dünyanın dayatmalarından uzakta mutlak başarıyı yakalayabilecek bir model olabilir.

Çalışmanın problemi ifade edebilmek için çalışmanın neden gerçekleştirildiği, literatür ve uygulamada hangi boşluğu dolduracağı açıklanmalıdır. Yukarıda konuları verilen araştırmalar incelendiğinde Ahilik ilkelerine sahiplik düzeyinin belirlenmesine yönelik az sayıda çalışmaya rastlanmıştır (Cihangir ve Karakaya 2016). Bu konudaki kuramsal boşluğu doldurması anlamında çalışmanın önemli olduğu düşünülmektedir. Çalışmanın amacı, Ahilik anlayışından yola çıkarak, Turizm açısından büyük bir öneme sahip olan İstanbul Kapalıçarşı Esnaf ve Sanatkarlarının ahilik ilkelerine sahip olup olmadıklarını Tripadvisor seyahat sitesi kullanıcı yorumlarını inceleyerek tespit etmektir. Bu amacı gerçekleştirmek için Ahilik konusunda yapılan çalışmalar incelenmiş ve ahiliğin temel ilkeleri ortaya çıkarılmıştır. Bu ilkeler ışığında çıkarılan anahtar kelimeler Tripadvisor seyahat sitesinde Kapalıçarşı ile ilgili yorumlarda aranmış ve çıkan yorumlar içerik analizine tabi tutulmuştur.

Çalışmada Ahilik kavramı açıklanarak, bu konuda yapılan çalışmalar literatür taraması bölümünde özetlenmiştir. Elde edilen veriler doğrultusunda ahilik ilkelerine sahiplik durumu bulgular kısmında ele alınmıştır. Son bölümde çalışmanın sonuçları ifade edilerek, araştırmacı ve uygulayıcılara yönelik öneriler geliştirilmiştir.

YAZIN İNCELEMESİ

Ahilik konusunda çok çeşitli disiplinlerden farklı çalışmalar yapıldığı görülmüştür. Meslek ahlakına yönelik çalışmalardan Arslan (2010) Ülgener'in meslek ahlakı ve ahiliğe ilişkin görüşlerini incelemiştir. Ahiliğin tasavvuf kültürüne yönelmesi neticesinde gözü kapalı teslimiyet, batini etkinin ortaya çıkması vb. nedenlerle disiplinli çalışma prensibinin gerilediği ve böylece meslek ahlakı ve ahilik anlayışında olumsuz değişimler meydana geldiği bulgulanmıştır. Yine Aslan (2013) ahilik anlayışına göre Türkler 'de işin sadece maddi kazanç sağlamak anlamına gelmediğini, aynı zamanda ahlaki olarak gelişmeyi de içerdiğini söylemiştir. Bu anlayışta iş motivasyonu yüksek, hedefler ise dürüstlük ve mertlik değerlerine bağlıdır. Ahilikte kalite felsefesi, müşteri merkezli üretim ve her kademedede gerçekleştirilecek eğitim anlayışına dayanmaktadır. Ahilik kurumu devlet ve halk arasındaki anlaşmazlıkları gidermektedir. Aydın (2015) ahiliğin Kur'an ve Sünnet temelliyle oluşturulduğu, ekonomik ve sosyal hayata rehberlik ettiği, ahilerin dini ve ahlaki eğitim alarak, işinde ahlaki değerleri benimsediklerini tespit etmiştir. Aytekin ve Bayramoğlu (2015) ahiliğin iktisat sosyolojisi anlamında önemli olduğunu belirtmişlerdir. Yazarlara göre, Ahilik anlayışı ekonomi-ahlak ilişkisini çok iyi bir şekilde ortaya koymuştur. Ahilik uygulamaları günümüze uyarlanarak, konjonktürel ekonomik

dalgalanmaların olumsuz sonuçlarını bertaraf etmek için kullanılabileceği belirtilmiştir. Cevherli, Cevherli ve Çakmaktaş (2017) ahiliğin iş ahlakına dair ilkelerini ve ekonomik hayata katkılarını incelemişlerdir. Ahilik teşkilatı orta sandığı, yaşam boyu ücretsiz eğitim, adil gelir dağılımı uygulamaları ile hem ülke ekonomisine katkı sağlamış, hem de toplumsal bir sosyal adaleti sağlama konusunda etkili olduğu tespit edilmiştir. Kantarcı (2014) çalışmasında sosyal sorumluluk ve toplam kalite yönetimi uygulamalarının ahilik felsefesi ile karşılaştırmıştır. Çalışmanın sonucunda, ahiliğin akıl-ahlak temelli çalışma sisteminin, kaliteli ürünler üretmeyi sağlayan, sorumluluk bilincinin yüksek olması nedeniyle dayanışmaya, birlik ve beraberliğe ulaşmayı amaçlayan ve müşterileri velinimet olarak gören bir sistem olduğu ifade edilmiştir. Bu yönleriyle modern anlamda toplam kalite yönetimi uygulamalarıyla benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Ünsür (2017) ise çalışmasında, ahilik sistemini iş ahlakı boyutuyla incelemiştir. Çalışma sonucunda ahilik sisteminin çalışma hayatını düzenlemek için, yönetim, ahlak eğitimi, kalite ve davranış konusunda önemli bir model olacağı belirtilmiştir. Öztürk (2015) çalışmasında ahilik teşkilatını günümüz ekonomisi, çalışma hayatı ve iş ahlakı açısından değerlendirmiştir. Çalışma sonucunda ahilik anlayışının işbölümü, üretim anlayışı, dayanışma, standartlaşma konularında örnek bir model olduğu, ahlaklı bireylerin yetiştirilmesi ve çalıştırılması için gerekli olduğu vurgulanmıştır.

Ahilikle ilgili uygulamaları konu alan çalışmalardan Akman (2006) Balıkesir yöresinde ahilikle ilgili gerçekleşen uygulamaları incelemiştir. Çalışma sonucunda Balıkesir yöresinde bazı tören ve uygulamaların hale devam ettiği ve sosyal hayatı birleştirici ve düzenleyici rol oynadığı ifade edilmiştir. Aydın (2016) küreselleşme ve neo-liberal uygulamalarının toplumsal anlamda açmış olduğu sorunların çözümü için insanı merkeze alan, eşitliği, barışı ve huzuru sağlayan ahilik sisteminin uygulanması gerekliliğini ifade etmiştir. Bosnalı (2004) çalışmasında ahiliğin üretim ve tüketim mekanizmasındaki yerini ortaya koyarak, ahilik değerlerinin çalışanlara aktarılması, insanı merkeze alan ve ilişkileri önemseyen bir yönetim şeklinin işletmelerce ele alınması gerektiğini belirtmiştir.

İşletmelerin ahilik değerlerine sahiplik düzeyiyle ilgili çalışmalardan Cihangir ve Karakaya (2016) ahilik kültürünün etkisini Konya Bedesten çarşısını ziyaret eden turistlerin algısına göre belirlemiştir. Çalışma sonucunda ahilik kültürünü benimseyen ve bu yönde hareket eden esnafın ziyaretçiler tarafından kabul edildiği belirtilmiştir. Zorlu, Merdan ve Ege (2012) ise çalışmasında ahilik kültürünün işletmeler tarafından bilinirlik durumunu tespit etmeyi amaçlamıştır. Çalışma sonucunda ahilik kültürünün yeterince bilinmediği ve ahilik uygulamalarının işletmeler tarafından benimsenmediğini tespit edilmiştir. Akça, (2003) fütüvvet anlayışıyla doğan fakat Türk topraklarında Türklüğün özellikleriyle sentezlenen ahilik anlayışının Türk Milletinin dini, ahlaki, iktisadi, siyasi ve sosyal hayatına yön verdiği ifade etmiştir. Ahilik teşkilatının esnaf ve sanatkârların iş ve sosyal hayatına ilişkin tutum ve davranışlarına yol gösterdiği, sosyal çevreye, genel ahlaka, sosyal dayanışmaya ve işe karşı tutumları olumlu yönde etkilerinin günümüzde de görüldüğünü belirtmiştir. Aslenderen ve Yeşil (2016) ahilik değerlerinin günümüz esnaf ve sanatkârları tarafından tam olarak yaşatılmadığını ifade etmiştir. Bosnalı (2004) çalışmasında ahiliğin üretim ve tüketim mekanizmasındaki yerini ortaya koyarak, ahilik değerlerinin çalışanlara aktarılması, insanı merkeze alan ve ilişkileri önemseyen bir yönetim şeklinin işletmelerce ele alınması gerektiğini belirtmiştir. Erbaşı, Büyükipekçi ve Bakanlar (2010) çalışmasında ahiliğin yardımlaşma, dayanışma ve birliktelik anlayışının günümüz ekonomik yapısına uyarlanması Türk Dünyası ülkeleri arasında iş ahlakı, tüketici odaklılık ve kalite konusunda rekabet edebilir bir yapıya kavuşmasını sağlayacağını belirtmişlerdir.

Ahilik ile toplam kalite yönetimi konusundaki çalışmalardan Çelen (2014) toplam kalite yönetimi ve ahiliği karşılaştırmıştır. Çalışma sonucunda ahilik uygulamalarının toplam kalite yönetimi ile birçok noktada örtüştüğü ve ahiliğin toplam kalite yönetimi uygulamalarının çekirdeğini

oluşturduğu belirtilmiştir. Kantarcı (2014) çalışmasında sosyal sorumluluk ve toplam kalite yönetimi uygulamalarının ahilik felsefesi ile karşılaştırmıştır. Çalışmanın sonucunda, ahiliğin akıl-ahlak temelli çalışma sisteminin, kaliteli ürünler üretmeyi sağlayan, sorumluluk bilincinin yüksek olması nedeniyle dayanışmaya, birlik ve beraberliğe ulaşmayı amaçlayan ve müşterileri velinimet olarak gören bir sistem olduğu ifade edilmiştir. Bu yönleriyle modern anlamda toplam kalite yönetimi uygulamalarıyla benzerlik gösterdiği tespit edilmiştir. Uğurlu, Aymankey ve Ar (2015) ise çalışmalarında turizmde toplam kalite yönetimi ve ahilik ilişkisini incelemişlerdir. Çalışma sonucunda, turizm işletmelerinin toplam kalite yönetimi felsefesindeki “çalışan ve müşteri memnuniyeti”, “üretim ve hizmet standartları”, “iş etiği ve ahlâkı” gibi konuların Ahilik felsefesi ile benzediği ifade edilmiştir.

Ahiliğin örgüt yönetimi ile ilişkisini inceleyen çalışmalardan Cora (2017) ahilik teşkilatının orta sandığı uygulamasının esnaf ve sanatkârların finansman problemini büyük ölçüde çözdüğünü ifade etmiştir. Erbaş (2012) ise, yönetim fonksiyonlarının ahilik teşkilatındaki uygulamalarını incelemişlerdir. Çalışma sonucunda planlama, örgütleme, yöneltme, koordinasyon ve denetim fonksiyonlarının ahilik teşkilatında da kullanıldığı vurgulanmıştır.

Ahiliğin sosyo-kültürel etkilerine yönelik çalışmada Durak ve Yücel (2010) ahilik felsefesinin günümüz toplam kalite yönetimi, müşteri memnuniyeti, çalışma ve çevre standartları, iş ahlakı konularıyla paralellik gösterdiğini ifade etmişlerdir. Mahiroğulları (2008) çalışmasında ahiliğin sosyo-ekonomik etkilerini incelemiştir. Çalışma sonucunda ahiliğin ahlak ve narh yaklaşımının kanaat sahibi olmayı, paylaşmayı öne çıkararak haksız kazancı ve aşırı zenginleşmeyi önlediği ifade edilmiştir. Ayrıca gelir dağılımının dengeli bir şekilde paylaşılmasında da etkili olduğu belirtilmiştir.

Ahiliğin mesleki eğitim ile ilişkisine yönelik yapılan çalışmada Akgündüz (2014) ahiliğin kuruluş aşamasından itibaren geçirdiği evreleri açıklayarak, mesleki eğitim yönünü ve ticari hayatta kardeşliğin yerleştirilmesi için gerçekleştirilen uygulamaları açıklamıştır. Aras (2012) ise ortaklık ilişkilerinde ahiliğin temellerinin nasıl kullanılabileceğini açıklamıştır. Çalışma sonucunda Ahilik teşkilatının benimsemiş olduğu temel değerlerin ve iş ahlakı uygulamalarının dikkate alınması ortaklar arasında değer odaklı bir ilişkinin kurulmasını sağlayarak, işletmelerin kurumsallaşma problemlerine çözüm olacağı vurgulanmıştır.

Ahilikle örneklik değeri, örtülü bilgi, destinasyon çekiciliği, pazarlama karması, psikolojik sermaye, psikolojik sorunlar, kooperatifçilik, kırsal kalkınma, tüketicinin korunmasına, esnaf birliklerinin tekelleşmesi ve sosyo-ekonomik etkilerine yönelik çalışmaların sonuçları da aşağıda özetlenmiştir.

Arslan (2015) ahilikte “insanlararası ilişkileri düzenlediği; meslek edindirme, üretim, satış, pazarlama, tüketim, işçi işveren ilişkileri, sosyal güvenlik sistemi, adil gelir dağılımı dengesi, iç ve dış güvenlik gibi alanlarda düzenlemeler yapıldığı ve başarı ile uygulandığını tespit etmiştir. Doğan (2011) çalışmasında örtülü bilginin esnaf ve sanatkârlar arasındaki gelişimi ve Ahilik ilkeleri ile ilişkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda modern yönetim teknikleri ile Ahilik ilkelerinin benzerlik gösterdiği, bu yüzden işletme yönetiminde ahilik ilkelerinin benimsenmesinin fayda sağlayacağı sonucuna ulaşmıştır. Genç, Şengül ve Türkay (2016) çalışmalarında bir ahilik ritüeli olan “Mudurnu esnaf Duasının” destinasyon çekim unsuru olarak kullanıp kullanılmayacağını incelemiştir. Çalışma sonucunda esnaf duası geleneğinin insanlar arasında empati duygusunu desteklediği ve ilçeye özgü olan geleneğin değerli bir çekicilik unsuru olduğu ve tanıtım çalışmalarında kullanılması gerektiği belirtmiştir. Erbaş ve Ersöz (2011) çalışmalarında ahilik ile pazarlama karması 4C’nin ilişkisini incelemiştir. Çalışma sonucunda “müşteri değeri unsurunun müşteri velinimetimizdir”, “malın müşteriye maliyeti unsurunun, denetsel fiyat”, “müşteriye uygunluk unsurunun, müşterinin ürüne kolay ulaşımı”

ve “müşteri ile iletişim unsurunun, pazarla etkileşim” şeklinde ahilik anlayışının içinde yer aldığı tespit edilmiştir. Kara ve Aydoğan (2017) çalışmalarında psikolojik sermaye unsurlarının ahilik teşkilatı felsefesinde bulunup bulunmadığını araştırmıştır. Çalışma sonucunda önemli benzerlikler tespit edilmiştir. Ahilik teşkilatının psikolojik sermayenin gelişmesinde günümüz işletmeleri için rehber bir kaynak olacağı ifade edilmiştir. Kavi (2015) çalışmasında iş yaşamındaki psikoloji sorunların çözümlerini ahilik teşkilatı değerleri içerisinde bulmaya çalışmıştır. Çalışma sonucunda, ahilik değerlerinin uygulanmasıyla, ahlak ve insani değerlerin kaybolduğu toplumsal yaşamda doğruluk, dürüstlük, ahlak ve kalite kavramlarının gerçek manalarının anlaşılacağı ve iş yaşamının da bu süreçten olumlu bir şekilde etkileneceği vurgulanmıştır. Serinikli (2017) kooperatifçilik ve ahi birliklerini karşılaştırmıştır. Çalışma sonucunda ahi birliklerinin karşılıklı yardım ve dayanışma, eşit kazanç, üyelerinin eğitimi, kaliteli ve ucuz mal üretimi, aracısız ürün pazarlama gibi özellikleriyle kooperatifçiliğe benzediği sonucuna ulaşılmıştır. Taslacı, Sarı ve Uysal (2016) çalışmalarında sürdürülebilir kırsal kalkınma için ahilik temelli bir model önerisinde bulunmuştur. Çalışma sonucunda, köylülerin, kamu görevlilerinin ve akademisyenlerin gönüllü şekilde oluşturdukları kurullarla kalkınma planları ahilik prensiplerini de içine alacak şekilde modellenmiştir. Gündüz, Kaya ve Aydemir (2012) çalışmalarında ahilikte tüketicilerin korunmasına yönelik uygulamalar ile günümüz uygulamalarını karşılaştırmıştır. Çalışma sonucunda Ahilik teşkilatının günümüzde tüketiciyi korumakla yükümlü kuruluşların görevlerini üstlendiği ifade edilmiştir. Ahilik teşkilatının tüketiciyi korumak için gerçekleştirdiği uygulamalar şu şekildedir. “Malların fiyatlarının uygun şekilde tespit edilmesi, imalat hatası olan ve normal dayanıklılık süresinden önce yıpranan malların yerine yenisinin verilmesi, yurt içinde üretilen veya ithal edilen malların sağlamlığı, kalitesi ve sağlığa zararlı olup olmadığının kontrol edilmesi ve böylece müşteri memnuniyetini merkez alan bir anlayış geliştirilmesidir. Bunu sağlamak, üretimde kaliteyi arttırmak, arz ve talep dengesini oluşturmak ve kaynak israfını önlemek için her alanda, günümüz modern dünyasının uygulamalarıyla özdeş sayılabilecek standartlar düzenlenmiş ve buna uymayanlar cezalandırılmıştır.” Bayram (2012) ise çalışmasında ahilik teşkilatı ve esnaf loncalarının Osmanlı’nın son döneminde tekelleşmeye gittiği bu nedenle fiyatların yükselmesine neden olduğunu ifade etmiştir. Bu sebeple esnaf birliklerinin ortadan kalktığı sonucuna ulaşılmıştır. Çeker (2017) ahiliğin ahlaki ve sosyo-ekonomik yapıya etkilerini incelemiştir. Ahiliğin kapitalizm ve liberalizmin olumsuz yönlerini giderebilecek bir unsur olduğunu vurgulamıştır.

Ahilik İlkeleri

Akgül (2017) çalışmasında ahilik ilkelerini 4 boyut altında incelemiştir. Bunlar kaliteye önem verme, sosyal güvenlik ve yardımlaşma, müşteriye önemseme ve rekabeti algılama boyutlarıdır. Ahilerin ürünlerini kaliteli bir şekilde üretmesi, müşterileriyle iyi bir iletişim kurmaları, rekabette bile esnaf kardeşine haksızlık yapmaması ve yardımlaşması gerektiği vurgulanmıştır. Ahilik ilkelerine yönelik çalışmalardan Akgül (2017) esnafın sosyal sorumluluk ilkelerine uygun davrandıklarını bulgulamıştır. Esnaf arkadaşına yardım, müşteri yönlendirmede ve rekabet konusunda esnafın kararsız kaldıkları tespit etmiştir. Ayrıca ahilik sisteminin günümüz uygulamalarıyla bütünleştirilmesi gerektiği vurgulanmıştır.

Karagül ve Masca (2017) çalışmasında ahilik sistemini ve kapitalist sistemi kıyaslamıştır. Karagül ve Masca (2017)’de benzer şekilde ahiliğin ilkelerini sınıflandırmıştır. Yazarlara göre ahilik ilkeleri, kanaatkârlık, yardımlaşma, iş ahlakı, ürün kalitesi, usta çırak ilişkisi, iş bölümü ve iç denetim sistemi boyutlarıdır. Çalışma sonucunda ahilik sisteminin kapitalist sisteme göre insanlığın refahı ve barışı, çevreye karşı duyarlılığı konularında önemli ilkeleri benimsediği belirtilmiştir.

Yeşil ve Aslenderen (2017) ahilerin sahip olması gerektiği ilkeleri maddeler halinde sınıflamışlardır. Çalışma da ahilerin mesleğin gerekli standartlarına uymaları, insanlarla karşılıklı olumlu ilişkiler geliştirmeleri, mesleki gelişim ve eğitim gayret göstermeleri ve müşterileri aldatmaya ve kandırmaya yönelik faaliyetlerden uzak durmaları gerektiği vurgulanmıştır.

Soysal ve Tan (2013) çalışmalarında ahilik ilkelerinin günümüz işletmelerinde ne ölçüde uygulandığını belirlemeyi amaçlamışlardır. Soysal ve Tan (2013) ise ahilik ilkelerini şu şekilde açıklamıştır. Ahilik ilkeleri; çalışan personelle, müşterilerle ve komşu esnaflarla ilişkiler, çalışanların ve yöneticilerin genel görünümü, mesleki gelişim ve çevre boyutlarında ifade edilmiştir. Çalışma sonucunda işletmelerin çalışanları, müşterileri ve diğer işletmelerle olumlu ilişkiler yürüttükleri fakat mesleki gelişim ve çevre konusunda gerekli hassasiyeti göstermedikleri belirtilmiştir.

Soysal (2013) çalışmasında ahilik ilkelerinin işletmelerin başarısındaki önemiyle ilgili bir değerlendirme yapmıştır. Çalışma sonucunda, günümüz işletmelerinin piyasada rekabet edebilmesi ve müşterileri memnuniyetini sağlayabilmeleri için ahilik geleneğinde de olan “etik ilke ve yöntemlere” başvurdukları ifade edilmiştir. Ayrıca ahilik ilkelerinin sosyal barışı sağlama, güçlünün zayıfı ezmesi, sömürüyü, ahlaksızlığı, düşmanlığı, kini ve nefreti engelleme işlevi olduğu vurgulanmıştır.

Kapalı Çarşı ve Turizm

Fatih Sultan Mehmet tarafından 1461 yılında yaptırılmaya başlayan Kapalıçarşı Dünya’nın en eski ve en önemli alışveriş merkezlerinden biridir. Kapalıçarşı, 45.000 m² bir alan üstünde 3.600 dükkânın bulunduğu, halı, çanta, tekstil ürünleri, altın ve mücevherat, antika çiniler vb. birçok ürünün sunulduğu, yerli ve yabancı turistlerin ziyaret ettiği bir bölgedir (www.kulturportali.gov.tr).

İstanbullu Dinçer ve Kanay (2017) yılında gerçekleştirdikleri çalışmada Kapalıçarşı’nın özellikle alışveriş turizmi açısından ekonomik ve sosyal etkilerini değerlendirmişlerdir. Bu değerlendirmede İstanbul’un en önemli destinasyonlarından biri olarak Kapalıçarşı’nın büyük bir turistik çekiciliğe sahip olduğunu, fakat yeterli düzeyde tanıtımının yapılmadığını ve kültürel olarak bir yozlaşma içerisinde olduğunu belirtmişlerdir. Bir başka çalışmada Kapalıçarşı esnafının turizm ile ilgili algıları incelenmiştir. Çalışma sonucunda Kapalıçarşı esnafının turizm konusunda yeterli bilgiye sahip olmadığı ifade edilmiştir. Ayrıca Kapalıçarşı’nın geleceğinin turizmle ilişkilendirilmesiyle mümkün olduğu belirtilmiştir (Zengin ve Şengel, 2014). Zengin ve Şengel (2014) esnafın genel anlamda eğitiminin yeterli olmamasından dolayı turizmle ilgili bilgi ve algısında da problemler olduğu, esnafların yerli turist kavramını bilmedikleri, turist denildiğinde yabancı bir dil konuşan ve farklı toplumdan kişileri algıladıkları vurgulamışlardır.

Kapalıçarşı’nın; tarihi yapısı, birçok ürünü bir arada bulundurması, tarihi yarımada da bulunması ve İstanbul gibi bir destinasyonda yer alması turizm açısından büyük bir değer olduğunu ortaya koymaktadır. Yapılan çalışmalarda da özellikle alışveriş turizmi açısından değerlendirilmesi ve esnaf ve sanatkarların turizm konusundaki farkındalığının artırılması gerektiği ifade edilmiştir.

YÖNTEM

Araştırmanın amacı İstanbul Kapalıçarşı esnaf ve sanatkarlarının ahilik ilkelerine sahiplik düzeylerinin belirlenmesidir. Araştırmanın amacına ulaşabilmek için nitel araştırma

yaklaşımından faydalanılmıştır. Böylece Kapalıçarşı'yı ziyaret eden yerli turistlerin, esnaf ve sanatkârlar hakkındaki görüşlerinin derinlemesine analiz edilebileceği ve ahilik ilkelerine sahiplik düzeylerinin belirlenebileceği düşünülmektedir. Çalışmada veri toplanması amacıyla TripAdvisor seyahat sitesindeki İstanbul Kapalıçarşı'sına ait Türkçe olarak yorumlanan toplam 727 adet yorum incelenmiştir. Bu yorumlar içerisinde "esnaf, sanatkâr, satıcı" anahtar kelimeleri aranmış ve söz konusu kelimeleri içeren 47 yorumdan elde edilen veriler içerik analizi yöntemiyle incelenmiştir.

BULGULAR

İstanbul Kapalıçarşı esnaf ve sanatkârlarıyla ilgili yerli turistlerin TripAdvisor seyahat sitesinde yapmış oldukları yorumların içerik analizi sonucunda 1. Esnafın turistlerle iletişim tarzı; 2. Esnaf çeşitliliği 3.Esnafların mesleki gelişimi temaları ortaya çıkarılmıştır. Temalar, kodlar ve yorum sayıları Tablo 1'de sunulmuştur.

Tablo 1. Yerli Turistlerin Esnaf ve Sanatkârlarla İlgili Yorumları

Temalar	Kodlar	Yorum Sayısı
1.EsnaflarınTuristlerle İletişim Tarzı	1.1. Israrcı Olma	6
	1.2. Güler yüzlülük ve İlgili Olma	7
	1.3. Kabalık ve Saygısızlık	6
	1.4. Ayrımcılık	10
	1.5. Pazarlık	6
	1.6. Turisti Aldatıcı Davranışlar	4
2.Esnaf Çeşitliliği	2.1.Farklı Meslek Grupları	2
	2.2.Farklı Kültür ve Diller	3
3. Esnafların Mesleki Gelişimi	3.1. Eğitim	2
	3.2. Kendini geliştirme	1

Esnafların Turistlerle İletişim Tarzı

Yorumlar incelendiğinde İstanbul Kapalıçarşı'yı ziyaret eden yerli turistlerin, esnafların iletişim tarzıyla ilgili olumlu ve olumsuz bazı görüşlerinin olduğu tespit edilmiştir. İçerik analizi sonucunda ısrarcı olma, güler yüzlülük ve ilgili olma, kabalık ve saygısızlık, ayrımcılık, pazarlık ve turisti aldatıcı davranışlar kodları belirlenmiştir.

Yorumlardan esnaf ve sanatkârların dükkân kapılarının önünde ısrarcı bir şekilde turistleri içeri çekmek istedikleri, turistlerin vitrinleri rahat bir şekilde izleyemedikleri ve özgürce gezemedikleri sonucuna ulaşılmıştır. Aşağıdaki alıntılarda esnaf ve sanatkârların ısrarcı olmalarıyla ilgili ifadeler yer verilmiştir.

"Eskiden Kapalıçarşı çok daha güzeldi. Sanırım ekonomik nedenlerden dolayı artık daha boş. Turistleri sevmeme rağmen Arap yarımadasından gelenlerden haz almıyorum. Araplar da buraları mesken tutmuşlar. Esnaf bildiğiniz gibi kapı önlerinde sizi içeri çekip bir şeyler satmaya çalışıyorlar. Boş boş gezen çok insan var. Ama eski tadı hiç kalmamış."

"Alışveriş yapmak için gittiğimde 2 arkadaşımınla birlikte inanın utandım. Neden bağıriyorsunuz? Vitrinlere bakmak istiyorsunuz hemen yanınızda bir eleman beliriyor, bakmaktan vazgeçiyoruz. Yapmayın arkadaşlar yerli yabancı alışverişe çıkmış insanlar bırakın rahatça gezsinler zaten beğendikleri ürünleri dönüp dolaşıp alırlar. Saygılı esnaf istiyoruz..!"

“Ortadoğu çarşılarını andırır da tabi ki de bize özgü şeyler de var fakat halılar ve süs eşyaları pahalı bir de esnaf sürekli Buyrun Buyrun diyerek biraz rahatsızlık verse de insan kendini alamadan gezmeye devam ediyor. Aslında buradan güvenerek altın ve pırlanta alabilirsiniz”

“Özellikle çocukların tarihi dokuları görmesi için güzel bir yer. Bazı yerlerde esnaf fazla ilgi gösterse de rahat gezilebilecek yer.”

“İstanbul’un güzelliği ayrı bir kültür renkli keyif alacağımız seyahatinize mutlaka eklemeniz gerekli güzel bir mekân İstanbul’un olmazsa olmazı. Kapalı Çarşı günün her saatinde hareketli ve kalabalıktır. Esnaf, ziyaretçileri ısrarlı olarak kendi mağazasına çağırır. Çarşı girişinde gelişen konforlu, büyük mağazalar Türkiye’de elde imal edilen ve ihracatı yapılan hemen hemen bütün eşyaları satışa sunmaktadır. El halıları ve mücevherat geleneksel Türk sanatının en güzel örnekleridir. Bunlar kalite ve orijin belgeleri ile satılır ve dünyanın her tarafına garantili gönderme yapılır. Halı ve mücevheratın yanında meşhur Türk işi gümüşten yapılmış eserler, bakır, bronz hediyelik ve dekoratif eşya, seramik, oniks ve deriden mamul, üstün kaliteli, Türkiye hatıraları zengin bir koleksiyon”

“Çok güzel tarihi bir mekân ama esnaf fiyatları 2-3 kat yukarı çekiyor. Her şeyin fiyatına ulaşılabilen bir ortamda insanları saf yerine konulması tiksinti veriyor. O güzel ortamın tadını kaçırıyor. Esnaf bir şeylere bakarken çok yapıyor, rahat edemiyorsunuz. Giriş ücretsiz, hafta sonları kalabalık.”

Esnaf ve sanatkârların güler yüzlü ve ilgili olduklarına yönelik yorumlar incelendiğinde iki farklı görüş tespit edilmiştir. İlk görüş esnafların güler yüzlü ve ilgili oldukları, ikinci görüş ise esnafların misafirperver ve güler yüzlü olmadıklarına yöneliktir. Aşağıdaki alıntılarda yorum yapanların (ya da müşterilerin) bu konuyla ilgili ifadelerine yer verilmiştir.

“Altınlar çarşısı modeller harika olmuş ellerine sağlık. Esnaf güler yüzlü ne ararsan var. Her sokakta caddesinde alışveriş mümkün”; “her şeyiyle tarih kokan Kapalıçarşı’yı bu sefer gezmek amaçlı dolaştık. Tabi ki en çok Kuyumcular ve Halıcılar dikkatimizi çekti. Esnaf son derece ilgili ve güler yüzlü olarak hizmet veriyor. Burada hep huzur buldum. Şimdi mısır çarşı sına geçeceğiz. Kahvaltılık almak için” ve baharat kokusu ve esnaf muhabbeti için burası tek geçilir. Kapalı çarşı Osmanlı ve Yaşantısını Hala devam ettiren bir yer.”

“İstanbul’un gezmesi en rahatsız edici mekânıdır. Bir zamanların güler yüzlü, misafirperver ‘esnaf’ algısının olmadığı, turistlerin ve ‘cepçilerin’ cirit attığı ‘kadim pazar’. Uzun zaman önce keyifle gezdiğimiz ve alışveriş ettiğimiz hatırlıyorum. Fakat bugünlerde elinizde büyükçe bir fotoğraf makinesi gördüklerinde sizi dükkânlarının önünden kovuyorlar. İçerden alışveriş etmek zor, gereksiz pahalı. Tarihi bir yapı olması nedeniyle tabi ki büyüleyici. Gezin derim, ama eski tadı yok artık Kapalı Çarşının.”

“Tarihi bir mekân. İstanbul’a gelip de kesinlikle görülmesi gereken bir yer. Esnaf güzel ilgi ve alaka gösteriyor. Aradığınız her şeyi bulabilirsiniz bence zaten bir günde imkânı yok gezemezsiniz İstanbul’da 3 yıl içinde defalarca gitmeme rağmen hala çıkış kapılarını özellikle Mahmutpaşa’ya açılan kapıyı bulamadım sanki biraz karmaşık”.

“Kapalı Çarşı’nın dünü ve bugünü karşılaştırdığım zaman çocukluk dönemi Çarşısı benim için daha güzeldi. O dönemde yani 1960’larda Kapalı Çarşı içinde her şey satılırdı. Aklımda kalan oyuncak mağazaları bile vardı ve alışverişin büyük bir kısmı Türk müşteriler için ayrılmıştı. İçindeki Bedestende açık arttırmalar yapılırdı. Daha sonraları turizmin gelişmesi ile bazı iş kolları ne yazık ki yerlerini halı, kutum ve diğer ticari mağazalara bıraktılar. Bugün gelen turistlerin uğrak yeri. Sabah 10 gibi gitmenizi öneririm. Kalabalığın az olduğu bu saatlerde çarşıdan daha çok zevk alabilirsiniz. Mutlaka ara sokaklara, hanlara girip geziniz. Esnaf yardımcıdır ve hiç çekinmeden fiyat sorabilirsiniz. Yorulursanız Şark kahvesine uğrayıp bu tarihi mekânda çayınızı kahvenizi içmeyi unutmayın.”

“İstanbul’un en eski tarihi iste çarşıya girdiğinizde otantik havası müthiş bir ambiyansı var alışveriş yapmamak imkânsız gibi bir şey cidden her mağazası ayrı güzel bazı esnaf suratsız ona da yapacak bir şey yok”

Esnaf ve sanatkârların kabalık ve saygısızlık yaptıklarına yönelik yorumlar incelendiğinde, esnafın nezaketsiz, kaba ve sert bir şekilde davrandıkları, arsız ve açgözlü oldukları, saygısız ve sabırsız bir şekilde davrandıkları tespit edilmiştir. Aşağıdaki alıntılarda ilgili ifadeler sunulmuştur.

“İstanbul’un görülmesi gereken yerlerden birisi ama kapalı çarşı esnafı kibarlıktan ve nezaketten çok uzak ve çok kaba hiç sevmemiş esnaf tipleri. Aslında dünyanın ilk alışveriş kapalı alanı oraya elini kolunu sallayana dükkan açma izni vermeyeceksin oradaki esnafları eğitimden geçireceksin böyle kaba saba ve sırf turist kazıklamak için orada iş yapanlara müsaade edilmemelidir. İnşallah en yakın zamanda yetkililer bir önlem alır bu konuda.”

“Avrupa’dan gelen birisi olarak büyük çarşıdaki esnafı çok kınadım, çok sert tepkiler ve nerdeyse darbe yemeye kadar gidecekti, esnaf çok sinirli bazıları orada ekmek kazanmayı bile hak etmiyor maalesef çok soğudum kimseye tavsiye etmiyorum yurt dışı ve içi insanlarımıza kesinlikle tavsiye etmiyorum.”

“İstanbul’a gelip de Kapalı Çarşı ziyaret etmemek olmaz. Bu durumda İstanbul’u tam anlamıyla ve hakkıyla görmüş ve yaşamış sayılmazsınız. İçinde otantik lokanta ve kahveleri, özgün alışveriş bedestenleri barındıran bu büyük mekan ne yazık ki arsız, aç gözlü esnafı yüzünden giderek ‘yalnızlaşıyor’

“Benim gibi alış-verişten ziyade gezmek, görmek amaçlı ziyaretçi sayısı arttıkça da dükkan sahiplerinin işleri zorlaşıyor. Ama iğneyi hatta çuvaldızı kendilerine batırmalılar, önlerinden geçen herkesi ‘soyulacak kaz’ sanmak en hafif söylemiyle terbiyesizlik. Buna karşın rengârenk ve her çeşit ürünün yer aldığı dükkânlarıyla Kapalı Çarşı görülmesi gereken bir panayır, rüya diyarı.”

“İstanbul’un incisi ve hatta Türkiye’nin incisi. Gezmekten her daim keyif aldığım bazı sulu ve saygısız esnafına rağmen altın almak gerektiğinde akla gelen ilk tarihi çarşı”

“İstanbul’un en eski çarşılarından birisi. Her kapısı adeta tarihe açılan bir lokasyon. Esnaf git gide kalitesizleşiyor. Eski hoşgörü ve eski insanların sabrı kalmış değil. Bölge turistten besleniyor. Tabi ki İstanbul’un bu hanı dünyanın göz bebekleri arasında nadide bir eser”

Esnaf ve sanatkârların ayrımcılık durumlarına yönelik yorumlarda esnafların yerli turistlerle ilgilenmedikleri, ikram vb. hizmetleri yabancı turistlere yönelik sundukları ve turistleri ekmek kapısı olarak gördükleri ifade edilmiştir. Aşağıda alıntılanan ifadeler sunulmuştur.

“En son kapalı çarşıya 7 yıl önce gelmiştim. Bu geldiğimde şunu fark ettim. Bu çarşı hala çok güzel. Ancak esnaf biraz kendini geliştirmeli. Turist olmayan kişilerle neredeyse ilgilenmiyorlar.”

“Hemen hemen bütün esnaf turistin ekmek kapısı olarak düşündüğü, tarihi kapalı çok büyük geniş kesinlikle tekrar tekrar gelip aktarlar hediyelik eşyaların ve benim için önemli eski Osmanlı ışıklarının etrafında çarşının içinde kaybolabileceğiniz kapalı çarşı”

“Tarihi doku görmek isteyen mısır çarşısını tercih edebilir. Gelin görün ki burada tarihi dokunun yanında esnaf o kadar esnafıktan çıkmış ki alışveriş için gitmek bir hata olur. Turist düşürmek için tutturabildiklerine satan dükkân sahipleri varken bir daha yolunu düşürmem.”

“Ne yazık ki eski kapalı Çarşı’dan çok farklı yerli esnaf kalmamış Arap turiste yönelik hizmet kendinizi resmen dışlanmış hissediyorsunuz Çok üzücü yerli esnafı da bundan şikâyetçi”

“Tamamen turistlere yönelik çalışan iş yapan bir esnaf var içeride. Düşünün önünüzden Arap aile geçerken ikram tepsisini uzatıyor arkadan siz geliyorsunuz tepsi direk geri çekiliyor size de uzatılmıyor e onlarda haklı görgüsüz Araplar Hintliler vs. aldılar mı valiz valiz alıyorlar napsınlar bizi. Esnaf gerçekten berbat bir esnaf hatta esnaf değil ki başka bişey (....) ayrıca içerisi turist kaynadığı içinde ucuz falan sanmayın gayet pahalı.”

“Kapalıçarşı ziyaretim sırasında üzümlere belirtmeliyim ki özellikle çarşının iç kısmında Türkçe konuşuyorsanız hiç bir esnaf yüzünüze bakmaz sizinle ilgilenmez sizi müşteri yerine koymaz dahası var çarşıdan çıkınca %90 -95 ihtimalle asla bir taksi çeviremezsiniz Turist olmadığınız için maalesef kendi ülkemizde turistik yerlerde durum bu sizinle paylaşmak istedim”

“Gezip görmek için güzel bir yer eski bir tarihi yapı olduğunu hissediyorsunuz fakat alışveriş için aynı şeyleri söyleyemem esnaf turiste odaklı ne koparabilirsem Modunda .”

“Suudi Arabistan’dan gelen misafir ailemiz ile ziyaret ettik. Bu muhteşem tarihi çarşmayı tam bir turist kazıklama merkezine çevirmişler maalesef. Esnaf (istisnalar kaideyi bozmaz) satış sistemini özellikle zengin Araplara yönelik oluşturmuş. Marka ürünlerin çakmalarına orijinalinden daha yüksek fiyat çekiyorlar. Misafirlerimiz olan Arapları uyarmamıza rağmen zapt edemedik ve bayan çantası ile cüzdan aldılar. Hem de olması gereken imitasyon fiyatının 10 katına. Ama gerçekten esnaf kendi ayağına sıkıyor. Bu güzelim çarşının yakında adı çıkacak korkarım.”

“Yıllardır gidiyorum ama bir şey alamıyorum her şey çok pahalı zaten esnaf yerli ziyaretçileri davet etmiyor genellikle yabancıları davet edip ikramlarda bulunuyor”

“İstanbul da en sevdiğim yerlerden biri. Tarihi yapısı büyük bir hayranlık uyandırıyor. Fakat aynı ürünler farklı fiyatlar barındırıyor. Anlayacağınız tutturabildiğine genelde turistlere hizmet anlayışı içinde olan bir esnaf topluluğu var. Bir şey almadan önce iyice gezmek iyi bir fiyat araştırması yapmak gerekiyor. İlk girilen yerden alışveriş yapmak zorunda değilsiniz bu ayıp bir şey değil sadece üzerinizden o baskıyı atın genelde insanlar utandıklarından hemen ilk yerden alışveriş yapıyorlar. Gezin ve araştırın”.

Esnaf ve sanatkarların pazarlık yapma durumlarına yönelik yorumlarda esnafların ürünlerle ilgili sıkı alışveriş yaptıkları, turistlerinde mutlaka pazarlık yaparak satın alması gerektiği vurgulanmıştır. Aşağıda alıntılanan ifadeler sunulmuştur.

“Günümüzün AVM’lerin atası mı bilemem ama ülkemizin gurur kaynağı olan bir yapı. Bir kapıdan girip içinde anında kaybolabilirsiniz. İnsanlar ve esnaf; ürün pazarlıkları alım satım ve hayat devam ediyor. Kuyumcular, hediyelik eşyacılar, kilimciler, baharatçılar ve diğerleri.”

“Yunanlılar zamanından gelen, Osmanlı’nın Türkiye’ye bıraktığı bir eser. Yüzlerce ırktan esnaf inanılmaz güzel bu alışveriş merkezine bir renk, bir ahenk getirmiş. Pazarlık etmeniz gerekir ama eğer dikkatliyseniz çok uygun fiyatlara alışveriş edebilirsiniz. Bu sihirli eseri kesinlikle ziyaret edin.”

“Gezildikten sonra mutlaka olumlu ayrılacağınız bir yer. Alışverişte esnaf ile pazarlık yapın. İyi eğlenceler.”

“Alışveriş bahane, gezmek, görmek keyif verici. Gözünüz gönünüz bayram etsin. Mümkünse hafta arası gitmenizi tavsiye ederim. Daha tenha oluyor, hafta sonuna nazaran. Sıkı pazarlıklar yapıp güzel alışveriş yapabilirsiniz aynı zamanda. İhtiyacınız var ise tabii. Yoksa zaten o atmosferde bulunmak insanı oldukça etkiliyor. Gümüşçüler çarşısına da girmenizi öneririm. Esnaf lokantasında yemek molası tabiki.”

“Bu çarşı, dünyanın ilk AVM si olma özelliğini taşıırken, içine çöreklenmiş, ticari ahlak ve koşullardan yoksun esnaf yüzünden değerini yitirmemeli. Her bir sokağını gezmeli, el sanatı ürünleri mutlaka görmelisiniz. Alışveriş yaparken mutlaka pazarlık yapın”

“Kapalı Çarşı İstanbul’un simgelerinden, turistlerin asla uğramadan dönmediği, buram buram tarih kokan, Türk kültürüne dair birçok hediyeliğin satıldığı enfes bir çarşı. Birden çok giriş kapısı bulunan çarşı da her sokakta farklı bir deneyim yaşayacaksınız. Antika eşyalardan, dokuma halılara, altın gümüşten, seramik hediyeliklere eşyalar kadar birçok farklı şey sizi bekliyor. Pazarlığa açık bir esnaf kitlesi var, o yüzden ilk duyduğunuz fiyatlar sizi korkutsa da zorlayın”.

Esnaf ve sanatkârların turisti aldatıcı davranışlarına yönelik yorumlarda esnafların turistlere alışveriş sırasında fahiş fiyatlar uyguladıkları ve kandırmaya yönelik eylemler gerçekleştirdikleri ifade edilmiştir. Aşağıda alıntılanan ifadeler sunulmuştur.

“Ticarette uğraşan biri olarak Türk Esnaflığının, Ahiliğin merkezi olan Kapalı Çarşının halini gördüğümde içim acıdı. Sahtekârlığın en uç noktaya ulaştığı, Fahiş fiyatların tavan yaptığı, Esnaflığın bittiği, Turisti (yerli ve yabancı) kazıklama yöntemlerinin üniversitesi olduğu Muhteşem Mimarının yok edilmek için çaba harcadığı Tarihi Eser. İçerideki esnaf görünümü vatandaşların ne kadar tarihi eserin tüm duvarlarına çiviler çakarak sahte ürünlerle doldurduğunu görsek de Tavana boyları ermemiş. Elektrik ve telefon kablolarının çirkinliği eşliğinde Türk ve Osmanlı Mimari’sinin izlerini kendi çabasıyla korumaya çalışan Kapalı Çarşı Tamamen yok edilmeden görülmesi gereken Ama Alışveriş yapılmaması gereken başlıca yerler listesindedir.”

“Beyazıt Kapısı’nın iki yanında eskiden sakız satarlarmış. Alışverişe gelen kadınlar çocuklarına sakız almış buradan. İçeride çok konuşmasınlar, bağırsı çağrışı yapmasınlar da rahat alışveriş yapalım diye (1960’lar...) Şimdi kapının önünde imitasyon çanta satanlar var. Şimdilerde ise insanları nasıl kandıralım nasıl parasını alırsız diye çalışıyorlar eski esnaf ise tam bir esnaf imiş anca turistlerin ilgisini çeken bir yer artık onlarda yavaş yavaş bunun farkına varıyorlar kolay kolay alışveriş yapmıyorlar rahat bir şekilde gezemiyor içini gezmenin bir mantığı yok benim görüşüm dışından gezeniz daha iyi”

“Suudi Arabistan’dan gelen misafir ailemiz ile ziyaret ettik. Bu muhteşem tarihi çarşığı tam bir turist kazıklama merkezine çevirmişler maalesef. Esnaf (istisnalar kaideyi bozmaz) satış sistemini özellikle zengin Araplara yönelik oluşturmuş. Marka ürünlerin çakmalarına orijinalinden daha yüksek fiyat çekiyorlar. Misafirimiz olan Arapları uyarmamıza rağmen zapt edemedik ve bayan çantası ile cüzdan aldılar. Hem de olması gereken imitasyon fiyatının 10 katına. Ama gerçekten esnaf kendi ayağına sıkıyor. Bu güzelim çarşının yakında adı çıkacak korkarım.”

“İstanbul’a gelip de Kapalı Çarşı ziyaret etmemek olmaz. Bu durumda İstanbul’u tam anlamıyla ve hakkıyla görmüş ve yaşamış sayılmazsınız. İçinde otantik lokanta ve kahveleri, özgün alışveriş bedestenleri barındıran bu büyük mekân ne yazık ki arsız, açgözlü esnafı yüzünden giderek ‘yalnızlaşıyor’ benim gibi alış-verişten ziyade gezmek, görmek amaçlı ziyaretçi sayısı arttıkça da dükkân sahiplerinin işleri zorlaşıyor. Ama iğneyi hatta çuvaldızı kendilerine batırmalılar, önlerinden geçen herkesi ‘soyulacak kaz’ sanmak en hafif söylemiyle terbiyesizlik. Buna karşın rengârenk ve her çeşit ürünün yer aldığı dükkânlarıyla Kapalı Çarşı görülmesi gereken bir panayır, rüya diyarı.”

Esnaf Çeşitliliği

Elde edilen yorumlardan, farklı meslek grupları ve farklı kültür ve diller kodları ortaya çıkarılmıştır. Esnaflara yönelik yorumlarda Kapalıçarşı da çok farklı ve çeşitli esnaf gruplarının (baharatçılar, hasırcılar, kuyumcular) bulunduğunu ve farklı dilleri konuşan, farklı kültürden esnafların çalıştığını ifade etmişlerdir. Aşağıda alıntılanan ifadeler sunulmuştur.

“Bir şeyler almak için koskoca İstanbul’u gezmenize gerek yok ayrıca içeride her istediğinizi bulabiliyorsunuz. Öğrendiğime göre çok eski zamanlarda kapalı çarşının her sokağında farklı satıcılar bulunmuş yani söyle bir sokak komple altın satanlar bir sokakta komple baharatçılar hasırcılar vs. vs. her sokak farklıymış fakat şimdi kapalı çarşısı gezmeye kalktığınızda içerdi bildiğiniz kayboluyorsunuz bunun nedeni her sokakta farklı farklı esnaf dükkân açmış. O yüzden ki kapalı çarşıya girdiğinizde her seferinde kaybolursunuz”.

“Burası güzel ve çok büyük bir yer ben İstanbul’da doğan birine rağmen kapalı çarşının tamamını gezemedik ama gezmek isterdim İstanbul’un tam merkezinde ve çok esnaf var”.

“Yunanlılar zamanından gelen, Osmanlının Türkiye’ye bıraktığı bir eser. Yüzlerce ırktan esnaf inanılmaz güzel bu alışveriş merkezine bir renk, bir ahenk getirmiş. Pazarlık etmeniz gerekir ama eğer dikkatliyseniz çok uygun fiyatlara alışveriş edebilirsiniz. Bu sihirli eseri kesinlikle ziyaret edin.”

“Dünyada esi benzeri bulunamaz bir çarşı. Mükemmel bir atmosfer. Her türlü esnaf var. Her dili konuşuyorlar ve altın, hali, antika da dünyada en iyi yer. Herkesin gitmesi gereken tarihi mirasımız.”

“Ne yazık ki eski kapalı Çarşı’dan çok farklı yerli esnaf kalmamış Arap turiste yönelik hizmet kendinizi resmen dışlanmış hissediyorsunuz Çok üzücü yerli esnafı da bundan şikâyetçi”.

Esnafların Mesleki Gelişimi

Elde edilen yorumlardan eğitim ve kendini geliştirme kodları ortaya çıkarılmıştır. Yorumlarda esnafların kendilerini geliştirmeleri ve eğitim almaları gerektiği ifade edilmiştir. Ayrıca tarihi süreçte esnaf odalarının, çırakların eğitim gördüğü bir ticaret merkezi olduğu vurgulanmıştır. Aşağıda alıntılanan ifadeler sunulmuştur.

“En son kapalı çarşıya 7 yıl önce gelmiştim. Bu geldiğimde şunu fark ettim. Bu çarşı hala çok güzel. Ancak esnaf biraz kendini geliştirmeli. Turist olmayan kişilerle neredeyse ilgilenmiyorlar.”

“İstanbul un görülmesi gereken yerlerden birisi ama kapalı çarşı esnafı kibarlıktan ve nezaketten çok uzak ve çok kaba hiç sevmediğim esnaf tipleri. Aslında dünyanın ilk alışveriş kapalı alanı oraya elini kolunu sallayana dükkân açma izni vermeyeceksin oradaki esnafları eğitimden geçireceksin böyle kaba saba ve sırf turist kazıklamak için orada iş yapanlara müsaade edilmemelidir. İnşallah en yakın zamanda yetkililer bir önlem alır bu konuda.”

“Yüzyıllardır İstanbul’un cazibe merkezi, el sanatları, kuyumculuk, mücevher konusunda hem ticaret hem de eğitim merkezi olmuş bir kompleks. Tüm dünyadan en nadide mücevher, antikalar, saatler, objeler bulacağınız Cevahir Bedesten en favori bölümü olsa da Nuru Osmaniye Kapısından girerek baharat kokuları altında ana caddesinden yürümek her zaman çok etkileyici.

İstanbul’a yolu düşen her gezginin merakla ziyaret ettiği Kapalı Çarşı her geleni memnun etmesini biliyor. Yeni açılan Nusret Restaurant yanında her zaman lezzetli Türk yemeklerini tadacağınız Havuzlu Restorantı ve eşsiz dekorasyonu ile çok beğendiğim Çinili Kahvesine uğramadan geçmeyin derim. Geçmiş zamanlarda esnaf odalarının olduğu, çıraklara eğitimlerin verildiği bir ticaret merkezi olma özelliğini hala sürdüren Kapalıçarşı’nın arka sokaklarında hala yoğun üretim ve ticaret trafiği devam ediyor. Pazar günleri kapalı, cumartesileri hayli kalabalık olsa da mistik havası her geleni mutlu ediyor”.

TARTIŞMA, SONUÇ ve ÖNERİLER

Esnaf ve sanatkârların Ahilik ilkelerine sahip olması, onların müşterilerine değer veren, aldatmayan ve işini doğru yapan kişiler olduğu anlamına gelmektedir. Özellikler Turistlerle sürekli iletişim halinde olan Kapalıçarşı Esnaf ve Sanatkârları bu ilkelere sahip olması gerekmektedir. Gerçekten Ahilik ilkelerine sahip olup olmadıklarının belirlenmesi önemli bir konudur. Bu yüzden yapılan çalışmada Kapalıçarşı esnafı ve sanatkârlarının ahilik değerlerine sahip olup olmadıkları tespit edilmeye çalışılmıştır. Çalışmada Tripadvisor seyahat sitesinden elde edilen yorumlar içerik analizi ile incelenmiş, temalar ve kodlar oluşturulmuştur.

Çalışma sonucunda, esnafın turistlerle iletişim tarzı; esnaf çeşitliliği ve esnafların mesleki gelişimi temaları ortaya çıkarılmıştır. Yorumlar incelendiğinde İstanbul Kapalıçarşı’yı ziyaret eden yerli turistlerin esnafların iletişim tarzıyla ilgili olumsuz yorumlar açıklanmış, fakat olumlu yorumlara yer verilmemiştir. Yerli turistler esnafların ısrarcı davranışlarından rahatsız olduklarını, zorla

dükkânlarına sokmak istediklerini ve alışverişlerini rahat bir şekilde yapmalarını engellediklerini ifade etmişlerdir.

Kapalıçarşı esnaf ve sanatkârlarının yerli turistlere karşı kaba ve saygısız davranışlarının olduğu tespit edilmiştir. Etnaf ve sanatkârların yerli turist ve yabancı turist arasında ayrımcılık yaptıkları yerli turistlerle daha az ilgilendikleri ve onlara daha az hizmet sundukları ifade edilmiştir. Etnafların turistleri aldatıcı bazı davranışları da sergiledikleri saptanmıştır. Çalışmanın sonuçları incelendiğinde Yeşil ve Aslenderen (2017) çalışmasında belirtmiş oldukları ahilik ilkelerinden insanlarla karşılıklı olumlu ilişkiler geliştirmeleri, müşteriye aldatmaya ve kandırmaya yönelik faaliyetlerden uzak durmaları gerektiği ilkelerine Kapalıçarşı esnaf ve sanatkârlarının uymadıkları sonucuna ulaşılmıştır. Benzer şekilde Akgül (2017)'ün çalışmasından elde ettiği müşteriyle iyi bir iletişim kurma ve müşteriye önemseme ahilik ilkelerinin Kapalıçarşı esnaf ve sanatkârları tarafından benimsenmediği sonucuna ulaşılmıştır. Bu çalışmanın sonuçları Akgül (2017)'nin çalışmalarının sonuçlarından bu yönüyle farklılaşmaktadır. Soysal ve Tan (2013) çalışmalarında müşterilerle ve diğer işletmelerle olumlu ilişkilerin işletme çalışanları tarafından yürütüldüğünü ifade etmişlerdir. Bu çalışmada esnaf ve sanatkârların müşteriyle olumlu bir ilişki geliştiremedikleri tespit edilmiştir. Bu bakımdan Sosyal ve Tan (2013)'ın sonuçlarından farklı sonuçlar elde edilmiştir. Yerli turistler esnafların bazılarının güler yüzlü ve ilgili olduğunu bazılarının ise güler yüzlü ve misafirperver olmadığını ifade etmişlerdir. Etnafların güler yüzlü ve ilgili olması sonucuyla Soysal ve Tan (2013)'ın çalışmasının sonuçları benzerlik göstermektedir.

Kapalıçarşı'da çok farklı meslek grupları ve farklı kültürde esnafların çalıştığı bilinmektedir. Bu esnafların birlikte dayanışma ve yardımlaşma içinde çalıştıkları söylenebilir. Elde edilen bu sonuç; esnafların Sosyal ve Tan (2013) çalışmasında belirttiği müşterilerle ve diğer işletmelerle olumlu ilişkiler yürüttüklerine ilişkin bulguyla benzerlik göstermektedir. Diğer yandan yardımlaşma ve işbölümü gibi ahilik ilkelerinin olması gerektiğini vurgulayan Karagül ve Masca (2017)'nin çalışmasının sonuçlarıyla da benzerlik söz konusudur. Bu sonuçların tersine Akgül (2017) çalışmasında esnafların esnaf arkadaşına yardım, müşteri yönlendirme ve rekabet konusunda kararsız davrandıklarını belirtmiştir. Bu bakımdan Akgül (2017)'ün çalışmasının sonuçlarından farklı sonuçlar elde edilmiştir.

Etnaf ve sanatkârların kendilerini geliştirmeleri gerektiği ve bazı konularda eğitim alması gerektiği ve geçmiş tarihlerde cıraklık eğitimi vb. eğitimlerin düzenlendiği vurgulanmıştır. Etnaf ve sanatkârların iletişim, satış vb. konularda kendilerini geliştirmeleri ve eğitim almaları gerektiği ifade edilmiştir. Soysal ve Tan (2013) çalışmasında da benzer şekilde işletme çalışanlarının mesleki gelişim ve çevre konularında kendileri geliştirmeleri gerektiği vurgulanmıştır. Yeşil ve Aslenderen (2017)'de bu çalışmanın sonuçlarına benzer şekilde esnaf ve sanatkârların mesleki gelişim ve eğitim konusunda gayret göstermeleri gerektiğini vurgulamışlardır. Genel olarak Kapalıçarşı esnaf ve sanatkârlarının ahilik ilkelerine sahip olmada bazı problemlerin olduğu sonucuna ulaşılmıştır.

Elde edilen sonuçlar doğrultusunda bazı öneriler sunulmuştur.

- Kapalıçarşı esnaf ve sanatkârlarının Ahilik ilkelerini benimsemesine yönelik eğitim programları oluşturulmalıdır.
- Kapalıçarşı esnaf ve sanatkârlarının kurumsallaşması için gerekli eğitim programları düzenlenmelidir.
- Özellikle yerli ve yabancı turistlere yönelik davranışların iyileştirilmesi için iletişim eğitimleri gerçekleştirilmelidir.

- Aynı işi yapan meslek gruplarının tedarik sürecinden satış ve pazarlamaya kadar ortak kararlar aldığı ve bunun dışında davrananlarla ilgili yaptırımların uygulandığı bir süreç planlanmalıdır.
- Müşterilerin istek ve şikâyetlerinin gerek çevrimiçi gerekse şahsen başvuruları alınarak değerlendirilmesi için istek ve şikâyet yönetim sistemi oluşturulmalıdır.

KAYNAKÇA

Akça, G. (2003). Ahilik geleneği ve günümüz Fethiye esnafı. *Selçuk Üniversitesi Tarih Araştırmaları Dergisi*, (14), 209-219.

Akgül, D. (2017). Ahilik Kültüründeki Etik İlkelerin Günümüz İşletmelerine Yansımaları: Kırşehir İli Örneği. *Ahi Evran Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 1(1), 8-26.

Akgündüz, M. (2014). Ticarî hayatta kardeşliği esas alan ahilik teşkilatı. *Harran Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 31(31), 9-18.

Akman, M. (2006). *Balıkesir yöresinde ahilikten kalma tören ve uygulamalar* (Master's thesis, Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü).

Aras, O. N. (2012). Türkiye’de Günümüz İşletmelerinde Ortaklık Kültürünün Tesisinde Ahilik Temel İlkelerinin Yeri ve Önemi (The Role and Importance of the Basic Principles of Akhism Establishing the Culture of Partnership in Today's Business in Turkey). *Available at SSRN 2182029*.

Arslan, H. (2015). Ahilik teşkilatı’nın sosyo-iktisadî yapısı ve örneklik değeri. *Akademik Bakış Dergisi*, 49, 248-271.

Arslan, M. (2010). Ülgener’in dikotomik yönteminde meslek ahlakı ve ahilik. *İ. Ü. İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 1(1), 55-77.

Aslan, H. E. (2013). Türklerde İş Ahlakı ve Geçmişten Günümüze Ahilik. *Beykent Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, İstanbul*.

Aslenderen, M., ve Yeşil, R. (2016). Esnaf ve Sanatkârların Ahilik Değerlerine Sahiplik Düzeylerinin Değerlendirilmesi. *Ahi Evran Üniversitesi Kırşehir Eğitim Fakültesi Dergisi*, 17(1), 383-400.

Aydın, N. (2015). Ahilikte İş Ve Ticaret Ahlakının Hz. Peygamber’in Sünnetindeki Temel Referansları. *BEÜ İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 2(1), 87-103.

Aydın, S. (2016). Küreselleşme ve Neo-Liberal Uygulama Sürecinde Sosyal Politika Alanında Ortaya Çıkan Problemlere Çözüm Önerisi: Osmanlı İmparatorluğu’nda Ahilik Sistemi. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 13(3), 40-49.

Aytekin, B., ve Bayramoğlu, S. (2015). İktisat Sosyolojisi Açısından İktisadi Dalgalanmalar ve Krizlere Karşı Tarihî Bir Çözüm Durağı: Ahi Örgütlenmesi. *International Journal of Academic Value Studies*, 1(1), 65-78.

Bayram, S. (2012). Osmanlı Devleti’nde ekonomik hayatın yerel unsurları: Ahilik teşkilatı ve esnaf loncaları. *İstanbul Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, (21), 81-114.

Bosnalı, Ö. (2004). Ahiliğin Üretim ve Tüketim Mekanizmasındaki Yeri ve Günümüze Uyarlanması. *Bolu Abant İzzet Baysal Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(9), 39-46.

Cevherli, F., Cevherli, K., ve Çakmaktaş, B. (2017). Bir Toplumsal Dayanışma Kurumu Olarak Ahiliğin İş Ahlakına Dair İlkeleri ve Ekonomik Hayata Katkıları. *Journal of Current Researches on Social Sciences*, 7(1), 307-322.

- Cihangir, İ. S., ve Karakaya, K. (2016). Ahilik Kültürü ve Alış-Veriş Turizmi: Konya Bedesten Çarşısını Ziyaret Eden Turistlerin Algısı Üzerine Bir Araştırma. *Nevşehir Hacı Bektaş Veli Üniversitesi SBE Dergisi*, 6(2), 110-122.
- Cora, İ. (2017). Örgütlerin Yönetimi açısından Ahilik Örgütüne Genel Bir Bakış; Tarihi Bir Araştırma. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(16), 251-279.
- Çeker, F. (2017). Ahlâkî ve Sosyo-Ekonomik Bir Teşkilât Olarak Ahilik. *Dicle Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 12, 84-99.
- Çelen, A. İ. (2014). Toplam Kalite Yönetimi'nin Çekirdeği: Ahilik. *ODÜ Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi (ODÜSOBİAD)*, 4(10), 5-14.
- Doğan, H. (2011). Günümüz işletmeleri için ahilik kültüründen örtülü bilginin gelişim ve paylaşım örnekleri. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 2(4), 77-100.
- Durak, İ., ve Yücel, A. (2010). Ahiliğin Sosyo-Ekonomik Etkileri ve Günümüze Yansımaları. *Süleyman Demirel Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 15(2), 151-168.
- Erbaşı, A. (2012). Ahi Teşkilatında Yönetim Fonksiyonlarıyla İlgili Uygulamalar. *Electronic Turkish Studies*, 7(2), 1321-1331.
- Erbaşı, A., ve Ersöz, S. (2011). Ahilik ve 4c Pazarlama Karması İlişkisi: Tarihî Perspektiften Bakış. *Turkish Culture & Hacı Bektas Veli Research Quarterly*, 59, 135-146.
- Erbaşı, A., Büyükipekçi, S., ve Bakanlar, M. (2010). Türk Dünyası İşletmelerinin Ekonomik Yapılarının Güçlendirilmesinde Ahilik Anlayışından Yararlanılması. *Journal of Azerbaijani Studies*, 783-798.
- Genç, K., Şengül, S., ve Türkay, O. (2016) Ahilik Geleneğinin Destinasyon Çekim Unsuru Olarak Kullanılması: Mudurnu Esnaf Duası Örneği. Uluslararası Osmaneli Sosyal Bilimler Kongresi, Bilecik.
- Gündüz, A. Y., Kaya, M., ve Aydemir, C. (2012). Ahilik teşkilatında ve günümüzde tüketicilerin korunmasına yönelik çalışmalar üzerine bir değerlendirme. *Afyon Kocatepe Üniversitesi, İİBF Dergisi*, 14(2), 37-53.
- <https://www.kulturportali.gov.tr/turkiye/istanbul/gezilecek-yer/kapalicarsi> 11.02.2021 tarihinde erişilmiştir.
- İstanbulu Dinçer, F., ve Kanay, D. (2017). Kapalıçarşı'da Gerçekleştirilen Alışveriş Turizminin Ekonomik Ve Sosyal Etkilerinin Değerlendirilmesi. *Sosyal Bilimler Dergisi/Journal of Social Sciences*, 1(2), 1-18.
- Kantarıcı, Z. (2014). An Ethical Business for Social Responsibility and Total Quality Management: Ahi Community Case. *Route Educational and Social Science Journal*.1(2),177-190.
- Kara, A. U., ve Aydoğan, E. (2017). Ahilikte Psikolojik Sermaye Davranışı. *Bilig*, 80, 217-237.
- Karagül, M., ve Masca, M. (2017). Ahilik Düşüncesinin İktisadi Hayata Bakışı ve Kapitalist Sistemle Karşılaştırılması. *Afyon Kocatepe Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(2), 83-91.
- Kavi, E. (2015) Ahilik kurumu ve günümüz çalışma yaşamındaki psikolojik sorunlara yönelik çözümler. *Hak İş Uluslararası Emek ve Toplum Dergisi*, 4(8),110-117.
- Mahiroğulları, A. (2011). Selçuklu/Osmanlı Döneminde Kurumsal Bir Yapı: Ahilik/Gedik Teşkilatı ve Sosyo-Ekonomik İşlevleri. *Sosyal Siyaset Konferansları Dergisi*, (54), 139-154.

- Öztürk, N. (2015). Ahilik Teşkilatı ve Günümüz Ekonomisi, Çalışma Hayatı ve İş Ahlakı Açısından Değerlendirilmesi. *Dumlupınar Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 7, 1-12.
- Serinikli, N. (2017). Kooperatifçilik ve Ahi Birlikleri. *Bilecik Şeyh Edebali Üniversitesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2(2), 680-689.
- Soysal, A. (2013). İşletmelerin Başarısında Ahilik İlke ve Uygulamalarının Önemi: Bir Değerlendirme. *Çimento Endüstrisi İşverenleri Sendikası*, 27(2), 6-19.
- Soysal, A., & Mehmet, T. (2013). Ahilik ilkelerinin günümüz işletmelerine yansımaları: Kilis küçük sanayi sitesi işletmeleri örneği. *Niğde Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 6(1), 186-202.
- Taslacı, N., Sarı, Y. ve Uysal, D. (2016). *Sürdürülebilir Kırsal Kalkınmada Milli Bir Model Olarak Ahilik*. ISEM2016, 3. International Symposium on Environment and Morality, 4-6 November 2016, Alanya-Turkey.
- Uğurlu, K., Aymankuy, Ş. Y., ve Hilmi, A. R. (2015). Turizmde Toplam Kalite Yönetimi Ve Ahilik İlişkisi. *Akademik Bakış Uluslararası Hakemli Sosyal Bilimler Dergisi*, 52, 310-328.
- Ünsür, A. (2017). Ahilik sisteminde ahlak temelli çalışma ilişkileri ve günümüz bakış açısından değerlendirilmesi. *Yalova Sosyal Bilimler Dergisi*, 7(13), 90-98.
- Yeşil, R., ve Aslander, M. (2017). Ahilik Değerleri Ölçeğinin Geçerlik ve Güvenirlik Çalışması. *Electronic Turkish Studies*, 12(4).
- Zengin, B. ve Şengel, Ü. (2014). İstanbul Kapalıçarşı Esnafının Turizm Algısı Üzerine Bir Araştırma. *XIII. Geleneksel Turizm Paneli 2014*, İstanbul.
- Zorlu, K., Merdan, E., ve Ege, Ö. (2012). Ahilik Kültürünün Günümüz İşletmelerinde Bilinirliği Üzerine bir araştırma: Gümüşhane örneği. *Zeitschrift für die Welt der Türken/Journal of World of Turks*, 4(3), 73-94.

KAVRAMSAL MAKALE

**Hermeneutik ve Alımlama Estetiği Kuramlarının Yazınsal Metinlerin
Karşılaştırmalı Çözümlemelerine Etkisi**

Dr. Öğr. Üyesi Gökhan Şefik ERKURT, Aydın Adnan Menderes Üniversitesi, Fen-Edebiyat
Fakültesi, Aydın, e-posta: erkurt@adu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6826-7970>

Öz

Yazınsal metinler özellikleri itibarıyla, yaşantı deneyimleri ve kurmaca ile örülmüş, anlam katmanlarından ve boşluklarından oluşan, öznel duygu ve düşünce barındıran metinlerdir. Yazarının elinden çıktıktan sonra durağan hale gelen yazınsal metinler, okuma eylemiyle yeniden devingen hale gelirler. Bu durum yazınsal metinlerin okur tarafından alımlanması ve yorumsanması sonucu adeta yeniden inşa edilmesi anlamına gelmektedir. Karşılaştırmalı edebiyatçılar da birer nitelikli okur olarak yazınsal metinleri birbirleriyle karşılaştırarak incelemektedirler. Metinlerin incelemesinde kullanılan edebiyat inceleme yöntemleri arasında okuru belirgin şekilde öne çıkaran iki kuram vardır. Hermeneutik ve alımlama estetiği yazınsal metinlerdeki anlam katmanlarının, boşlukların çözümlenmesinde okurun elini güçlendirmektedir. Bu çalışmada iki kuramın, yazınsal metinlerin karşılaştırmalı anlayışla yorumlanmasındaki etkisini ortaya koymak amaçlanmıştır. Yöntem olarak iki kuramı, yazınsal metinlerin yorumlaması hakkında alan uzmanlarının görüşleri ve yazın bilim değer ölçütleriyle karşılaştırmak benimsenmiştir. Elde edilen bulgular alımlama ve yorumsama kuramlarının karşılaştırmalı edebiyat alanında yapılan yazınsal metin çözümlemelerinde inceleycilerin etkinliğini arttırdığını göstermektedir. Post-modern sanat anlayışında bu etki daha da önem kazanmaktadır.

Anahtar Kelimeler: Karşılaştırmalı Edebiyat, Alımlama Estetiği, Hermeneutik, Okur, Post-Modern Sanat.

Makale Gönderme Tarihi: 10.03.2021

Makale Kabul Tarihi: 02.05.2021

Önerilen Atıf:

Erkurt, G. Ş. (2021). Hermeneutik ve Alımlama Estetiği Kuramlarının Yazınsal Metinlerin Karşılaştırmalı Çözümlemelerine Etkisi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(5): 418-436.

© 2021 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2021, 4(5): 418-436. DOI:10.26677/TR1010.2021.727

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

RESEARCH PAPER

Influence of Hermeneutics and Reception Aesthetics Theories in the Comparative Analysis of Literary Texts Self

Assistant Prof. Dr. Gökhan Şefik ERKURT, Aydın Adnan Menderes University, Faculty of Arts and Sciences, Aydın, e-mail: erkurt@adu.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6826-7970>

Abstract

Literary texts by their nature are texts that are made up of semantic layers and hiatuses interwoven with feelings and thoughts gained through life experiences but expressed through fiction. After being written by the author, literary texts are static until they are read. This means that literary texts are literally to be reconstructed by the reader's reception and interpretation. Comparative critics as competent readers examine literary texts by comparing them with one another. Among the literary analysis methods used in the analysis of the texts are two theories that foreground the reader most prominently. Hermeneutics and reception aesthetics make the reader advantageous in construing the layers and hiatuses in literary texts. This study aims to show the effect of two theories on the comparative interpretation of literary texts. The method adopted is to compare the two theories with the thoughts of experts on the interpretation of literary texts. The results reveal that the theories of reception and interpretation increase the efficiency of the critics in the analysis of literary texts made in the field of comparative literature. The impact of this gains even more significance in the interpretation of the post-modern art.

Keywords: Comparative Literature, Reception Aesthetics, Hermeneutics, Readers, Post-Modern Art.

Received: 10.03.2021

Accepted: 02.05.2021

Suggested Citation:

Erkurt, G. Ş. (2021). Influence of Hermeneutics and Reception Aesthetics Theories in the Comparative Analysis of Literary Texts Self, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 4(5): 418-436.

© 2021 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

GİRİŞ

Sosyal bilimler içerisinde, hayat ile doğrudan bağları olan ve hayatın kurallarını, ufak tefek değişikliklerle kendi bünyesinde bulunduran başat alanlardan biri, edebiyattır (Emre, 2006: 257). Berna Moran'a (1921-1993) göre, istisnasız her sanat yapıtı gibi yazınsal yapıt da içerisinde öznel duygu ve düşünce barındıran bir üründür. Sanatçının yaratı gücü, yani artistik (Moran, 2008: 242) yönüyle dış dünyayı kavrayışının, içselleştirmesinin ve aktarmasının temelinde yatan iki önemli aşama vardır. Kendi yaşantı deneyimleri ile kurmaca dünyasını harmanlayan ve dış dünyanın gerçekliğini içselleştiren sanatçı, bu süreci alımlama ve yorumlama aşamalarıyla gerçekleştirir. Yazınsal metin üreticisi olan yazar veya şairler de aynı aşamalarla metinlerini var ederler. Yapıtları yaratan, onlara can veren yazarlardır; onları yaşatanlar ise okurlardır (Özbek, 2013: 15). Dolayısıyla okuma süreci sadece metindeki anlamsal boşlukları doldurmak veya gizli anlamları ortaya çıkarmak olarak kabul edilen geleneksel anlayışın ötesinde, okurun bilgilenme boyutunun çok ötesinde vuku bulan bir süreçtir (Lensch, 2000: 56). Yazınsal metinlerin taşıdığı anlam katmanlarının zenginliği, sadece yazar kaynaklı değildir (Özbek, 2013: 14). Haliyle okuma edimi sürecinde metni alımlama ve yorumlama aşamalarından geçen okur da bir anlamda onu yeniden inşa edip üretmektedir.

Yazınsal metin yorumlaması sıradan okur kesimi tarafından yapılabileceği gibi, okuma sürecini nesnel ve bilimsel bir zemin üzerinde gerçekleştiren – edebiyatbilim araştırmacısının da içerisinde bulunduğu – nitelikli okur kesimi tarafından da gerçekleştirilebilir. Aytaç'ın bildirdiğine göre karşılaştırmalı edebiyat terimi olan alımlama kavramı 1960'lı yıllardan itibaren edebiyatın ve her tür edebi iletişimin okurda uyandırdıklarının ve etkilerinin incelenmesi veya eleştirilmesi adına kullanılmaktadır (Aytaç, 2001: 163). Almanca *Rezeption* sözcüğünden Türkçeye alımlama olarak geçen terim, temelde yapıtların ve üslupların nasıl değerlendirildiği ve yorumlandığı meselesini kapsamaktadır.

Yapıttaki artistik unsurlardan, yani edebi ve dilsel öğelerden etkilenecek yapıtın kendisini belirleyen unsurun, algılama ve alımlama sürecini bizzat yaşayan okur olduğunu savunan anlayış ise *Alımlama Estetiği* yani *Rezeptionsästhetik*'tir. Okur odaklı inceleme yöntemlerinden en popüler olan alımlama estetiğine göre alımlama eylemi, yorumlama süreci içerisinde önemli bir aşamadır. Bu nedenle yorumlama ile hem süreç hem de işlev olarak içi içe geçmiş olan alımlama eylemi nedeniyle edebiyat bilim bu iki edebiyat anlayışını okur odaklı incelemelerde bir elmanın yarısı gibi kabul eder. Bunun nedeni, yazınsal metinlerin anlamının yorumlama ve alımlama sürecini yaşayan okurun işleviyle birlikte çözümlenebileceğine inanılmasıdır (Moran, 2008: 240).

Bu bilgilerden hareketle çalışmamızda Yorumlama ve Alımlama Kuramlarının Karşılaştırmalı Edebiyat alanındaki yorumsal metin değerlendirme ölçütlerine etkisinin araştırılması amaçlanmıştır. Araştırma yöntemi doğrultusunda öncelikle Yorumlama Kuramı (*Hermeneutik*) ve Alımlama Kuramı (*Rezeptionsästhetik*) ayrı ayrı olarak açıklanmıştır. Kuramsal bilgilerin verildiği aşamadan sonra her iki kuram çalışmanın amacı doğrultusunda birbirleriyle karşılaştırmalı bir yöntemle değerlendirilmiştir. Akabinde edebiyat bilim alanında yazınsal metinlerin yorumlanması üzerine olan kuramsal ve yöntemsel bilgiler ele alınmıştır. Çalışmamızın amacı doğrultusunda edebiyat bilminde karşılaştırmalı anlayışın ne gibi yöntemsel açımların üzerinde durduğu dikkate alınmış olup beraberinde komparatistik alanın yapıt değerlendirme ölçütleri hakkında bilgiler verilmiştir.

Elde edilen bilgi ve çıkarımlar, alımlama ve yorumlama kuramlarıyla ilgili önceki bölümde sentezlenen düşünceler ile komparatistik bağlamda değerlendirilmiştir. Yazınsal metinlerin karşılaştırmalı değerlendirmelerinde ne denli etkilerinin olduğu yönünde bazı belirlemeler yapılarak yorumlar geliştirilmiştir.

Elde edilen bulgular ise; her iki kuramın da yazınsal metinlerin karşılaştırmalı yorumsal çözümlemelerinde, özellikle post-modern anlayışta etkin ve gerekli olduğu yönündedir. Bunun nedeni, edebiyatın da payını aldığı post-modern sanat anlayışının, çoğulcu yapısı ve içeriğiyle, günümüz okurunu çok yönlü eleştirel bir tutuma zorlaması olarak tespit edilmiştir.

HERMENEUTİK: YORUMSAMA KURAMI

Yazılı ya da sözlü anlatımların yorumlanarak çözümlenmesi olarak tanımlanan *Hermeneutik* (Aytaç, 2016: 329), Yunan mitolojisinde Zeus'un elçisi olarak yer alan Hermes'in adından türetilmiş bir sözcüktür. Antik Yunandaki Hermes mitinden birçok terim türemiştir. Dil becerisi, iletişim, söylem, anlama, yorum gibi modern terimlerin Hermes mitinden doğduğu söylenmektedir (Mueller-Vollmer, 1994: 1). Alman Felsefeci Hans Georg Gadamer (1900-2002), Hermes'in tanrıların mesajlarını ölümlülerin diline, onların anlayabilecekleri şekilde açıklayarak iletmektedir. Asıl olan, ona göre "anlam"dır. Gadamer, Hermeneutik etkinliğinin daima bir başka "dünya"ya ait bir anlam bağlamını o an içinde yaşanan dünyaya aktarma etkinliği olduğunu savunmaktadır (Gadamer, 2003: 13-14). *Platon* ve *Aristoteles'in* yapıtları üzerinden ele alınan hermeneutik terimi, yorumlama üzerine çeşitli disiplinlerde birbirinden farklı olarak geliştirilen kuramların çıkış noktasını oluşturmuştur. Felsefe, teoloji, edebiyat psikoloji, dilbilim gibi çeşitli alanlar tarihsel süreçte yorumsama üzerinde durmuş ve yeni düşünce yolları geliştirmişlerdir.

Yorumsama uygulamalarının tarihsel çizgide ilk örnekleri dini metinler üzerine yazılan yorumsal metinlerde görülmektedir. Bu uygulama örneklerini hatırlatmak gerekirse; erken Hristiyanlık dönemlerindeki risaleler, 16. yüzyılda Martin Luther'in *İncil* çevirisi (Luther, 1965: 5), İslamiyet'te ise tefsirler sayılabilir. Dini metinlerdeki yorumsamanın yazın alanında ilk kullanımı, "*hermeneutica*" teriminin Strassburglu ilahiyatçı J. Conrad Dannhauer (1603-1666) tarafından gerçekleştirilmiştir (Aytaç, 2016: 131-132).

Felsefe alanında ise yorumsama terimi ilk olarak *Aydınlanma (Aufklärung)* döneminde filozof *Christian Wolf* (1679-1754) tarafından kullanılmıştır. *Gottfried Wilhelm Leipzig'in* (1646-1716) öğretilerini sistematikleştiren Wolf, yapıtında gerçekçilik temeline dayandırılması şartıyla hakikatin yorumlanabilir olması hususunda ısrarcı yazılarıyla yorumsamanın önemine dikkat çekmiştir. Alman estetik kuramının öncülerinden olan Friedrich Meier (1717-1777) yorumsamayı, anlamlar ve göstergelerin bilimi olarak tanımlamıştır. Bir başka filozof *Schleiermacher* (1768-1834) ise yorumsamayı, gramerin ve kompozisyonun ters düz edilmesi yani bir nevi tersten yorumlama, okuma olarak görür. Schleiermacher, anlamayı öncül kabul eder ve öne çıkarmaktadır. Bu anlama, yazardan bağımsız bir yorumdur (Baytekin, 2006: 134). Yorum ile ilgili güçlü görüşler öne süren bir diğer Alman filozof Wilhelm Dilthey (1833-1911) olmuştur. Deneyim aracılığıyla, başkaları ile birlikte başarılabilen bir olgu olarak anlamamanın önemine dikkat çekmiştir. Dilthey, anlamamanın, üretilebilen ve tekrar üretilebilen yani yorumlamanın olduğu bir süreci tanımladığını belirtmektedir (Aytaç, 2016: 134). Yorum, metinden bağımsız değildir, onun özünden çıkarılabilen bir özelliktir (Maren-Griesbach, 1995: 51). Maren-Griesbach'ın ifadelerinden anlaşılan, yapıtın özündeki ancak okur tarafından ortaya çıkarılabileceğidir. O halde yapıt anlam kazanabilmek için okura, okur ise yorumlayabilmek için yapıtın kendisine ihtiyaç duymaktadır.

Alman filozof Martin Heidegger (1889-1976), *Sein und Zeit* (Varlık ve Zaman) adlı en önemli yapıtında, felsefi bir yorumsamanın (hermeneutik) önemine dikkat çekmektedir. Ona göre, varlığı anlamak onu yorumsayabilmek demektir (Bubner, 2014: 30-32). Bu görüşleri etrafında genişlettiği felsefi alan, yorum yapma öğretisi (Hermeneutik) olarak adlandırılmaktadır ve

yorumsama alanının sınırlarını genişlettiği belirtilmektedir. Heidegger'in yapıta yaklaşımlardaki yorumsal önerisi, nesnelere yorumsayıcı bir yönelim gösterilmesidir (Maren-Griesbach, 1995: 46).

Yorumsayıcı fenomoloji denemeleri alanında öne çıkan bir diğer önemli çalışma, Emil Staiger'in (1908-1987) *Die Kunst der Interpretation* (Yorum Yapma Sanatı) adlı yapıtıdır. Heidegger'in düşüncelerinin emareleri görülen bu yapıttan başka 1939 yılında kaleme aldığı *Zaman Die Zeit als Einbildungskraft des Dichters* (Şairin Hayal Gücü Olarak) adlı kitabı da metin odaklı yorumsamanın ele alındığı önemli bir çalışmadır. Yorumsamaya kuramsal bakış kazandırdığı için uzun yıllar önemini korumuş bir yapıttır. Benzer bir çalışma da Wolfgang Kayser'in (1906-1960) *Das sprachliche Kunstwerk* (Dil Şaheseri) (1948) adlı yapıtıdır (Maren-Griesbach, 1995: 57).

1960 yılında yayınladığı *Wahrheit und Methode* (Hakikat ve Yöntem) adlı eserinde yorumsamayı kuramsal bağlamda ele alan bir diğer filozof ise Gadamer'dir. Yorumdan önce sürekli değişen durağan olmayan bir anlam vardır. Üzerinde gerçekleşen eylem ise döngü halinde devam eder. Ona göre *hermeneutik* yani yorumsama, anlama eyleminin evrensel başlangıç noktasını oluşturur. Gadamer, bunun nedenini de; insan ve dünya arasındaki ilişkinin ancak anlama aracılığıyla sağlanabileceği olarak ifade etmektedir (Aytaç, 2016: 136-137).

Yorumsam alanında geliştirilen önemli düşüncelerden biri de Alman filozof Jürgen Habermas'a (1929-) ait olandır. Kendisi, eleştirel kuramının günümüz temsilcilerinden olmakla birlikte sosyal bilimlerde anlamsal bağlamda yorumsamayı ele almıştır. "Tiefenhermenutik" adını verdiği kavramla, geleneksel iletişim alanına, psikanaliz ve ideoloji gibi yeni odaklı eleştiriler getirmiştir. Böylelikle yorumsama alanında düşünsel derinlik kazandırma çabası göstermiştir (Aytaç, 2016: 138-139). Jürgen Habermas'a göre anlama eylemi, geleneğin dışına çıkılarak da yapılabilir. Davranışa yön veren bir özün kavranması olarak tanımladığı anlama eylemiyle, modern edebiyatta yapıt ve okur arasındaki mesafeyi ortadan kaldırmak istemektedir (Baytekin, 2006: 136).

Hermeneutik yani yorumlama kuramının oluşumunda kaide olarak kabul edilen görüşlerde ilk olarak fark edilen husus, yorumun, anlamının birinci şartı ve temeli olarak görüldüğüdür. *Görüngünün* (fenomenin) ötesindeki anlama erişebilmenin, yaşantı, deneyim, tarihsel boyut, gelenek bilgisi gibi unsurların dışında da gerekliliklere bağlı olduğu bu görüşlerde dile getirilmektedir. Metne anlam verenin; nesnenin, yani metnin kendisi olmadığının altını çizen bu görüşler, anlamın ancak okurun metin üzerindeki yorumlaması ve açıklaması sayesinde ulaşılabilir olduğunu vurgulamaktadırlar.

Bu noktada, felsefeci ve kuramcıların yorumsamayı, okurun alımlamasına bağlı buldukları yönünde bir çıkarım yapılabilir. Bilindiği üzere yorumsama kuramında bu okurun dolayısıyla da algılayıcının, yapıt üzerindeki izlenimlerinin önemi çok büyüktür (Aytaç, 2016: 139). Bu görüşü destekler nitelikte daha birçok edebiyat bilim insanı da okurun, okuma eylemi sırasındaki işleve dikkat çekmekte ve yorumlamayı, anlama için öne çıkarmaktadırlar. Wolfgang Iser (1936-2007) yapıttaki *boşlukların doldurulması* olarak gördüğü yorumlamayı, filozof Roman Ingarden (1893-1970) ise yapıtlarda olması beklenen *belirsiz alanların, belirgin hale getirilmesi* olarak tanımlamaktadır. Yorumlamayı; *düzensizliklerin de kendi aralarında belirli bir düzen kurduklarının belirlenmesi* diye ifade eden alan uzmanları vardır (Özbek, 2013: 18).

Sonuç olarak yorumsama (Hermeneutik) kuramında görülmektedir ki, anlama sürecinde ve anlamın ortaya çıkışında okurun yorumlama etkinliği dikkate değerdir ve anlamlandırma aşamasında okurun değeri kabul edilmektedir (Moran, 2008: 240). Bu savların sahibi edebiyat bilimciler yapıtın anlamlandırılması ve yorumlanması sürecindeki işlevi *alımlama* olarak tanımlamaktadır.

ALIMLAMA ESTETİĞİ (REZEPTIONSÄSTHETİK): ALIMLAMA KURAMI

1960'larda yazınsal yapının yorumlanması ve anlamlandırılmasını odağı haline getirmiş çeşitli kuramların genel bir adı olan *Alımlama Estetiği* diğer adıyla Alımlama Kuramı, okurun etkinliğine ve önemine vurgu yapar. Bu kuramların araştırma konuları, metnin yorumlanması ve anlamın bulunmasında okurun etkinlik unsurları ve işlevidir. Alımlama Estetiğini diğer duygusal etkilenim kuramlarından farklı kılan özelliği yapıtta sadece anlam sorununa odaklanıyor olmasıdır. Örneğin izlenimcilik kuramından ayrıldığı nokta okurun izlenimleriyle sınırlı kalmayıp sadece anlamın kendisine yönelmesidir. Alımlama kuramının yapıta anlamın kimin veya neyin yüklediği ile ilgili bir işlev alanı olması onun yorumsal bağlamda ele alınması gerektiğini göstermektedir. Alımlama kuramının, yorumlama bağlamında okuru, yazar ve metinden daha öne çıkardığı görülmektedir. Bu nedenle Hermeneutik, yani yorumbilim bağlamında ortaya çıkmış bir kuram olduğu bilinmektedir. Moran'a göre bunun nedeni, yapıtı anlamlandırma eyleminin hem bilgisel hem de bilişsel boyutlarının olması, doğal olarak yorumlama aşamasının bulunmasıdır. Anlamı ortaya çıkaran ve yorumlamayı gerçekleştiren okurun modern edebiyatın sayesinde yapının dışında kalmadığını ve ön plana çıktığını belirtir. Ona göre modern edebiyatta okurun en büyük avantajı, yazarın inşa ettiği olay, karakter, mekân veya zaman ile ilgili boşlukların ve bilinmez katmanların doldurulması için olay yerine davet edilmesidir (Moran, 2008: 240-241).

Edebiyat alanında bu düşünce ile yaşanan gelişmeler sonucu yazınsal metne anlam kazandırmanın sadece metin yazarı olmadığı anlaşılmıştır. Yapıta adeta canlılığını veren, yaşamını devam ettiren yazar değil okurdur. Alan uzmanlarının değerlendirmesine göre, okuma süreci, yani alımlama süreci okur için sadece bilgilenme aşaması değildir (Özbek, 2013: 14). Bu düşüncelerden çıkarsanması gereken yazınsal metnin okunma sürecinin tek boyutlu olmadığıdır. Edebiyat bilimcilerin söyledikleri, metnin kendi kendine anlam veremediği veya anlamını var edemediğidir. O halde okurun, çok boyutlu olan okuma sürecinde bu boyutlardan birini anlamlandırma yoluyla aktif hale getirdiği görülebilmektedir. Böylelikle yazınsal metnin anlamlandırma boyutunun artık metin ve okur arasında gerçekleşen ilişkide aranmaktadır (Özbek, 2013: 14). Germanist ve Sosyal bilimci Martin Lensch de (1953-) yazınsal yapının başlı başına iken anlamının belirlenemeyeceğine işaret eder. Ona göre anlamı belirleyen okurdur. Okur, okuma sürecini gerçekleştirerek bir nevi yapının üretim aşamasına katılır. Bu sebeple okuma eyleminin gerileştirildiği bu süreç okur adına sadece bir bilgilenme süreci değildir (Lensch, 2000: 56). Aynı minvalde şair, yazar ve düşünür Paul Valery (1871-1945) de, birçok edebiyatçı ve edebiyat bilimci gibi sanat yapının kendi kendisine belirlenmiş ve kabul edilmiş bir anlamının olamayacağına dikkat çeker ve anlamı belirleyenin okur olduğuna inanır (Eco, 1992: 19).

Görüldüğü üzere metnin durağanlığı içerisinde anlam ortaya çıkmamaktadır ve anlamın aktif hale gelmesi ancak metinle okur arasındaki etkileşimin gerçekleştiği okuma sürecinde mümkündür (Rosenau, 1998: 55). Yazarın, metin ve okur arasında etkileşimin meydana geldiği alımlama sürecinde artık herhangi bir etkisi veya yönlendirmesi kalmamaktadır. Umberto Eco (1932-2016) ve Roland Barthes'a (1915-1980) göre yazar alımlama ve okuma sürecinde etkin değildir hatta olmamalıdır. Eco, bu süreçte yazarın, metnin, deyim yerindeyse yolunu açmak için ortadan kaybolmalıdır. Barthes'e göre ise bu süreçte okurun doğması ve varlığının kabulü adına yazarın ölümü dahi kabul edilebilirdir (Özbek, 2013: 11).

Okuma eylemi sürecinde yazarın reddedilmesi meselesini açıklamak gerekirse okuma aşamasında okurun önemine dikkat çekilmek istenmiştir. Metin ve okurun baş başa kalma durumunun evrileceği düzey veya boyut ya da etkileşimin derinliği okura ve tutumuna bağlı olacaktır. Okurun deneyimleri, bilgisel birikimi, dil sınırı, bağlı alan bilgisi gibi unsurların

belirlediği “nitelikli okur” kimliği, tüm bu boyutun ve derinliğin belirleyicisi olacaktır. Söz konusu nitelikli olma hususunu yapıttaki artistik yani yaratı gücünü sezebilme, onu estetik bir algıyla kavrama daha sonrasında bilişsel bir süreçle birlikte alımlama aşamasında değerlendirebilme, sonunda da takdir edebilme yetisi olarak açıklamak mümkündür. Her sanat yapıtının artistik yönünden etkilenen okur, izleyici veya alıcı, kendisinde uyanacak olan duygular, izlenimler ve düşünceler ile etkilenim aşamasına yani estetik sürece girmektedir. Anlamı var eden, süregelen kılan da söz konusu estetik etkilenimdir. Bilindiği üzere bu etkilenimin ölçüsü ve boyutu okurun niteliğine göre değişkenlik göstermektedir. Okurun, yukarıda da bahsedildiği gibi bilişsel düzeyi ve yetileri ile deyimleri, birikimleri ile multidisipliner yönü de dâhil olmak üzere birçok parametre “nitelik” anlayışının içerisinde yer almaktadır. Okur, sahip olduğu niteliklere göre metinle bir etkileşim başlatmaktadır. Gerekliğinde metinle çatışmakta, metnin dilsel öğelerini onların bağlı bulunduğu zincirlerden kopararak, kendi bilişsel (kognitif) alanında soyutlaştırmaktadır. Sonrasında kararlar vererek anlamlandırmakta ve kendince tanımlamaktadır. Bu anlamlandırma süreci yazarın elinden çıktığı haliyle adeta cansız gibi durağan olan metne, yeniden bir ruh vermektedir. Kısacası yaratı gücü ve artistik yönüyle metni belli bir sürede yaratan neredeyse ona can veren yazarın kendisiyken, metnin yaşamasını sürekli hale getiren, ona oksijen veren ise okurdur (Özbek, 2013: 15).

Yazınsal yapıtın alımlamada okurun yaşantı deneyimlerinin, birikiminin kısacası niteliğinin önemine dikkat çeken bir diğer alan uzmanı da Gürsel Aytaç’tır. Aytaç, bireysel ve toplumsal deneyim olmak kaydıyla iki yönlü bir şekilde okurun bakış açısını geliştiren dolayısıyla ufkunu belirleyen deneyimsel nitelik olduğunun altını çizer. Okurun, yapıtta öncelikle kendi deneyim ve donanımına göre olan özellikler fark edebileceğini belirten Aytaç, metin okuma sürecinden istenen çıkarımların elde edilebilmesinin bunlara bağlı olduğunu ifade etmektedir. (Aytaç, 2016: 139-140). Aytaç, *deneyim ve beklenti ufkı* kavramlarının (Jauss, 1970: 175) alımlama estetiği alanında ilk olarak sosyolog Karl Mannheim (1893-1947) tarafından kullanıldığını belirtmekle birlikte, Hans R. Jauss (1921-1997) tarafından da tanımlanıp alan terminolojisine kazandırıldığını ifade eder. Jauss’un alımlama estetiği anlayışında okuru görmezden gelmenin edebiyatın estetik boyutuna aykırı olduğu belirtilmektedir (Aytaç, 2012: 142).

Jauss’un görüşleriyle paralellik gösteren düşünceler ortaya koyan bilim insanlarından ikisi de edebiyat bilimci Wolfgang Iser (1926-2007) ve Roman Ingarden’dır (1893-1970). Her iki şahsiyet de metnin anlamlandırılması ve değerlendirilmesi aşamasında okurun dışarıda bırakılmasına karşı çıkmaktadırlar. Iser, yazınsal metnin okunma sürecini metin ve okur arasında ortaklaşa gerçekleşen bir etkinlik olarak tanımlar. Iser, düşüncesinin temelini Ingarden’in *Das literarische Kunstwerk* (Edebi Sanat Eseri) adlı yapıtından aldığını belirtmektedir. Ingarden, metnin anlamlandırma sürecinde *somutlaştırma* (Konkretisation) meselesini vurgularken, Iser, *somutlaştırma* kavramını okurun kendisine mâl eder ve bir yöntem geliştirmeye çalışmaktadır. Ona göre edebi metin, bilinen dünyayı farklılaştırmaları, yabancılaştırıcı tutumlar oluşturmaları ve farklı bakış açıları sunabilmeleriyle diğer metin türlerinin hepsinden baştan ayağa tamamen ayrılırlar (Aytaç, 2016: 143).

Iser’e göre sanat eseri, okurun gerçeklik aynası olmamakla birlikte genel anlamda bir ayna işlevi görmektedir. Bunu, edebiyat eserinin yorumlanması sırasında oluşan boşluklar üzerinden anlatmaya çalışmaktadır. Iser’e göre, boşluklar her ne kadar okur tarafından dolduruluyor ise de bu boşlukları oluşturan da soyut alanları üreten de yine okurun kendisidir. Bu nedenle okurun gördüğü de görmediği de görmek istediği de kendisidir. Bunu yaparken okur, hayal dünyasını, düşleyebilme yetisi ve potansiyelini, yaşantı deneyimlerini, bilimsel ve kültürel birikimlerini okuma sürecinde devingen ve dinamik hale geçirir. Metindeki belirsizlikler söz konusu dinamiklikle okurun tercih ve kararlarına göre belirli duruma gelir. Boşluklardan, belirsizliklerden dolayı metinde ortaya çıkmış olan anlamsızlıklar okurun niteliğiyle birlikte,

anlamalı birer parçaya dönüşmektedirler ve böylelikle metnin yeniden yaratılma sürecini okurun kendisi gerçekleştirmektedir (Özbek, 2013: 16).

Edebi metnin okunma sürecini, metindeki belirsizlikleri gidermek olarak tanımlayan Roman Ingarden böylelikle Iser'in görüşüne benzer bir sav ortaya koymaktadır. Edebi metindeki boşlukların ve belirsiz alanların üretken yapısına dikkat çeken Özbek ise, bu eylemin anlam bağlamında aslında okuru adeta özgürleştirdiğini ve yaratıcı hale getirdiğini savunmaktadır. Özgürleşen okur, bir araştırmacı gibi şüpheli, iz süren bir anlayışla hareket etmeye başlamaktadır. (Özbek, 2013: 17). Peşine düştüğü izleri ısrarla takip eden okur, aydınlanması gerektiğini düşündüğü her bir öğeye özenle yaklaşmakta, emek vererek onu aydınlatmaktadır. Bu süreçte sadece metnin karanlıkta kalan öğelerini aydınlatmakla kalmayan okur aynı zamanda kendisi de bu süreçten çıkarak aydınlanır. Özbek'e göre, yaşantı ve kuramsal alanda şüpheli tavır ile yaklaşım göstermek hayatın kendisinde ne denli etkili ise yazınsal metnin çözümlemesi aşamasını da aynı oranda etkilemektedir (Özbek, 2013: 17-18).

Yılmaz Özbek, okur ve inceleyicinin Alımlama Estetiği aracılığıyla metnin yorumlanması ve çözümlenmesi adına daha fazla heves ve cesaret duyduğunu belirtmektedir. Bunun nedenini de kuramın okuru öne çıkaran ve ona özgüven veren tutumu olarak açıklar (Özbek, 2013: 15).

Alımlama kuramı olan Alımlama Estetiği üzerine verilen bilgileri ve yapılan değerlendirmeleri genel anlamda toparlayacak olursak kuramın ayırıcı yönünün okur odaklı anlayışı olduğu görülmektedir. Yazınsal metnin okunma, incelenme ve yorumlanma süreçlerinde inkâr edilemez bir okur etkisini ön plana çıkaran Alımlama Estetiğinin işlevini değerlendirmek yerinde olacaktır. Kuram işlev bağlamında, yazınsal metninde bulunan anlam boyutundaki belirsizlikleri, boşlukları okur aracılığıyla belirli hale getirmek ve doldurmak, metnin durağanlığı devingen hale getirmek gibi okura bağlı işlevler yürüttüğü görülmektedir. Kuramın okuma dolayısıyla çözümleme sürecine etkisi söz konusu bu işlevleri sayesinde gerçekleşmektedir. Alımlama Kuramı, üstlendiği işlevler süresince, yazınsal metnin okura sunduğu olanakları, okurun nitelikli kimliğini oluşturan yetileri, deneyimi, birikimi, kişiliği gibi tüm özellikleri ile anlamsal değerlendirmeye aldığını gözlemlemektedir. Bu aşama *normatif* (davranışsal) ağırlıklı gibi görünse de temelde *kognitif* (bilişsel) süreçlerin ağırlıklı olduğu bir boyuttur. Bunun nedeni okurun öznel kültürüdür. Kişinin, doğuştan getirdiği genetik özellikleri ile sonradan kültür ve sosyal içerisinde edindiklerinin bir bütünü olan ve onu diğer tüm kişilerden ayıran öznel kültürünün yaşamındaki birçok alanda olduğu gibi, alımlamada da etkin olduğu düşünülmektedir (Erkurt, 2017: 183). Okurun karar ve tavır mekanizması olarak açıklanabilecek öznel kültürünün, inançları, hayata bakış açısı, eğitimi, psikolojik ve nesnel durumuyla anlık olarak da etkilenebilen, bireye farklılık veren özelliklerin bütünüdür ve dolayısıyla alımlamasını, okumasını ve yorumlamasını biricik kılar.

Son olarak Alımlama Estetiğinin, yazınsal metnin yaratılma sürecini yazar tarafından gerçekleşen süreç olarak görmediği aksine bu sürecin okur tarafından oluşturulduğunu iddia ettiği görülmektedir. Umberto Eco'ya göre yapıt, ilk yaratıcısı olan yazarın elinden çıkmakla tamamlanmış sayılmamaktadır. Eco, son sözü yeniden üretenin yani okurun söyleyeceğini vurgulamaktadır (Eco, 1992: 14). Edebiyat alanında okurun değer görüp bir nevi hesaba katılması tarihsel bağlamda pek de eski değildir. Yakın zamana kadar okurun ve okuma sürecinin dikkate alınmamış olması hayret vericidir. Metnin anlamlandırılması aşamasında okurun yok sayılması, görmezden gelinmesi veya devre dışı bırakılması mümkün değildir. Ortada böyle bir gerçek varken okurun böyle bir gecikme ile dikkate alınıp hesaba katılıyor oluşu düşündürücüdür. (Aytaç, 2016: 139).

Tüm bu veriler ışığında yazarıyla geçirdiği süreç sonunda durağan bir duruma geçiş yapan yapıt, okunma sürecinde, okurunun gerek bilişsel dinamikliği gerekse hayal sahasının sınırsızlığı

içerisinde durağanlıktan azat olur. Okur onu adeta yeniden yaşama döndürür. Bu süreç her bir okuma serüveni dolayısıyla devingen bir hal almaktadır. Metin, her okuma başlangıcında ve sürecinde, yaşama dönme döngüsünü yeni baştan yaşamaktadır. Her bir okuma sürecinde farklı anlamlara bürünerek yeniden inşa edilmektedir.

KURAMLARIN KARŞILAŞTIRMALI DEĞERLENDİRMESİ VE İŞLEVSEL İLGİLERİ

Eserin kendisini esas alan yani metne bağlı Edebiyat Bilimi İnceleme Kuramları içerisinde yer alan her iki kuram (Aytaç, 2001: 88-90) işlev ve yöntem bağlamında birbirleriyle benzerlik gösterse de ilgileri bununla sınırlı değildir. Adeta iç içe geçmiş kavramların kuramlaşmış birer halidirler. Bu görüşün zemininde her iki kuramın metnin okunmasında ve değerlendirilmesinde, okuru ön plana çıkarması ve ona önem atfetmesi yatmaktadır. Yorumsama (Hermeneutik) Kuramı, okur veya inceleyicinin okuma ve değerlendirme sürecindeki önemini kavrayarak, onların etkin rollerini ortaya koymaktadır. Yorumsama kuramında, okurun veya inceleyicinin eser üzerindeki izlenimlerinin yani alımlamanın önemi yadsınamayacak derecededir. Hermeneutik'te en önemli unsur olan alımlama eylemi Alımlama Estetiği kuramının temel taşı ve asloandır. Alımlama Kuramı yorumsama kuramındaki alımlama eylemi ve işlevinin odaklanmış bir hali gibidir (Aytaç, 2016: 139). İki kuram bağlamsal olarak iç içedir. Alımlama kuramının anlam sorununa eğilmesinde temel sav, esere anlamını okurun verdiğidir. Bu nedenle alımlama kuramı yorumbilim (hermeutics) bağlamında öne sürülen bir kuramdır (Moran, 2008: 240).

Aytaç'a göre Yorumsamacılık (Hermeneutik) gibi Alımlama Estetiği de edebiyat incelemesi alanında veya yazınsal metnin okunma ve değerlendirme sürecinde okur veya inceleyicinin etkinliğini ve payını fark ettiren bir kuramdır. Aytaç, yorumsamada alımlamanın yani izlenimlerin oldukça önemli bir etkinliğinin olduğuna dikkat çekmektedir. Alımlama Estetiği ise ona göre, alımlama eylemini odağına almış bütüncül bir kuramdır (Aytaç, 2016: 139). Her iki kuramı, diğer incele kuramlarından ayırıcı en önemli tarafları, okurun alımlama ve yorumlama sürecine verdikleri önem olarak göze çarpmaktadır. Bu kuramlardan yola çıkarak yazınsal metnin değerlendirilmesinde okuma sürecinin anlamlandırma boyutunun yanında yorumlama boyutunda da okurun sorumluluğu üstlendiği söylenebilmektedir. Sorumluluğu üstlenebilen okurdan kasıt *nitelikli* okurdur. Edebiyat alanına her bakımdan vakıf olan şair, yazar, çevirmen ve edebiyat tarihçisi Milorad Pavić (1929-2009), bu konuda yetenekli okura işaret eder (Özbek, 2013: 11). Yetenekli okur nitelemesi adeta alımlama ve yorumlama boyutunun gerçekleşmesi adına okura adeta bir çağrıdır.

İki kuramın ve alan uzmanlarının söylediklerinden anlaşılan birincil husus okurun veya inceleyicinin, yazarın güdümünde olamayacağıdır. Alımlama ve yorumsamayı yapacak olanın üstlendiği görevi, açık veya örtük olsun yazarın amaçları doğrultusunda okura duyumsatmak istediğini yapmak değildir. Alımlama sürecinde kendi öznel bakışı ve yaklaşımını, yaşantı deneyimlerini ve duyumsamalarını belirli bilişsel aşamalardan geçirecek olan okurun yani yorumu yapacak olanın, kendine özgü bir yorum ortaya çıkarması beklenmektedir. Metnin ilk var edilişindeki anlamlardan farklı bir anlam boyutunda doldurulan metindeki boşluklar ve açıklığa kavuşturulan belirsizlikler doğal olarak yazarın amaçladıklarının dışında okura özgü olacaktır. Böyle bir süreç sonunda yapıtın anlam katmanlarının açılınması ve çözümlenmesi sonucu değişime uğraması edebiyat bilimin yorumsama ölçütlerine bağlı kalındığı sürece doğal kabul edilmektedir. Dikkat edilmesi gereken ise yorumsamada okuru ve inceleyiciyi yanlışla götürebilecek bir anlayış olan duygusal davranmak veya abartılı yorumdur. Aşırı merak ve aşırı kuşkulu yaklaşım aşırı yoruma yol açabilmektedir (Eco, 2003: 55, 62). Dolayısıyla; ikincil kaynakların argümanlarından uzak, abartılmış, dayanaksız bir yorumlama, edebiyat bilimsel

bağlamda kabul görmeyecektir. Yazınsal metnin alımlama ve yorumlamasında özellikle duygusal ekilenimle hareket etmemek ve alanın nesnel normlarına uygun değerlendirme yapmak kaçınılmazdır. Alan uzmanlarının düşüncelerinden çıkarılan, Hermeneutik (Yorumsama) ve Rezeptionsästhetik (Alımlama Estetiği) kuramlarının yazınsal metnin yorumlanması ve çözümlemesi süreçlerinde birlikte kullanılmasının doğru bir yaklaşım olacağıdır.

YAZINSAL METİNLERİN YORUMLANMA SÜRECİ

Her bir sanat dalında, artistik bir yaratıyla üretilen her yapıt, çok boyutlu bir anlam örgüsüne sahiptir. Yazın alanında sanatçının artistlik niteliğiyle yaratılan her bir metin de çok boyutlu anlam örüntüsü bulunmaktadır. Bu anlam örüntüsü ilk bakışta, yapısı ve özellikleri itibarıyla, kendisini okurdan birçok katmanda gizleyebilme kabiliyetine sahiptir. Belki de bu gizini meydana çıkararak, sakladığı değerini herkese ilan edebilecek bir kahraman beklemektedir. Sanatsal yapıtın, yazarının ve kendisinin ortaya koyduğundan daha derin bir anlamı olduğu genel bir kabuldür. Anlamın ortaya çıkarılmasında onu okuyana, yorumlayana sorumluluk ve görev isnat eden yorum anlayışıyla oluşturulmuş Hermeneutik ve Alımlama Kuramı gibi kuram ve yöntemler bilinmektedir (Moran, 2008: 229).

Dil malzemesi üzerine yaşantılardan alınan hayal ve kurmaca ile süslenen, içerisinde duygunun dışında düşünceyi de barındıran, sözcüklerin, ötesinde çoklu anlam gizleyen yazınsal yapıtların yorumlanması sadece edebiyat bilimcilerin veya filologların ilgi alanına girmemektedir. Yazınsal metinlerin yorumlanması, birçok bağl alanı içerisinde barındıran, durağan olmayan kuramsal ve yönetsel bir alan olarak dikkat çekmektedir. Bağl alanlar arasında doğal olarak sosyoloji, psikoloji, tarih, teoloji ve kaçınılmaz şekilde felsefe bulunmaktadır. Bunun nedeni metnin görünenlerinin yani fenomenlerinin ötesindeki anlamı ortaya çıkarmak arzusudur.

Yorumlamanın merkezinde, metnin kendisinin yer aldığı kuram ve yöntemlerin gelişiminde Alman filozof Martin Heidegger'in düşünceleri ve yorum alanına kavramsal olarak müdahalesi etkilidir. Heidegger'in, "*fenomen*" terimine bir sınır çizmesi ve onu "*bir şeyde kendini gösteren*" olarak tanımlaması nesnenin veya herhangi bir şeyin, başka bir şeyin yardımına ihtiyaç duymadan, kendi kendini ortaya çıkarma kabiliyetine yoğunlaşılmasına neden olmuştur. O halde edebiyatı bir fenomen olarak görmek ve hatta kabul etmek yanlış olmayacaktır. Bu konuda Goethe'nin, fenomenlerin arkasında bir şey aramanın faydasız olduğunu ve fenomenleri bizzat birer öğreti olarak görülmesi gerektiğini belirten (Maren-Griesbach, 1995: 43-44) görüşlerinden bu sonuca ulaşılmaktadır. Genel bir çıkarım yapıldığında edebiyatın görüldüğü veya incelemecinin karşısına çıktığı şekliyle ele alınması gerekmektedir.

Metnin kendisini esas alan çözümleme Alman edebiyat bilminde "*Werkimmanente Analyse*" olarak adlandırılmaktadır (Aytaç, 2001: 88). Tarihsel süreçte edebiyat bilimcilerce zaman zaman ilgiyle uygulama alanında kullanılmış olan bu analiz anlayışı bazı süreçlerde de görmezden gelinmiştir. Fakat özellikleri nedeniyle ihtiyaç duyulmuş ve yeniden kullanılmaktadır. Çözümleme anlamında analiz terimi tarihsel ve disiplinlerdeki işlevi bakımından ilkin *Aristoteles* tarafından kullanılmıştır. Filozof bu terime dil ifadelerine ait mantık formlarının açıklanması aşamasında değinmiştir.

Tarihsel süreçte çözümleme yani yorumlama manevi bilimlerin ve pozitivist anlayışı açıklama da kullanılmasına rağmen zaman içerisinde anlam genişlemesine uğrayarak farklı kavramlarla ifade edilmiştir. Edebiyat alanında araştırma veya inceleme nesnesinin biçimine ve işlevine yönelik yorumsal sorgulamanın edebiyat bilmindeki kavramsal karşılığı *Interpretation*'dur (*Açıklama*). Okurun yapıttan çıkardığı anlamlar bütünü ifade etmek için kullanılmasından ötürü aslında yorumlamadır (Aytaç, 2016: 96-97). İkinci Dünya Savaşı öncesinde dahi uygulama

alanı bulduğu söylenen konuşulan çözümleme, açıklama veya yorumlamanın başlangıç tarihi hakkında kesin bir şey söylemek mümkün görünmemektedir. Felsefe tarihi ve filozofların eserleri üzerinden bu konuda bir şey söyleyebilmek için yöntem esaslı bir gözlem şarttır. Örneğin, Edmund Husserl'ın (1859-1938) yorumsama veya çözümlemekten bahseden çalışmaları 1910-1920 yılları arasını, Martin Heidegger'in *Sein und Zeit* adlı yapıtı ise 1927 yılını işaret etmektedir. Felsefe alanından sonra edebiyata uyarlandığı bilinen terim ve anlayışın, 1930'lu yılların sonlarında yazın sahasına girdiği düşünülmektedir (Maren-Griesbach, 1995: 45). Almanya'da 1945-1968 yılları arasında edebiyat çevreleri tarafından merakla uygulanan metne veya yapıta dönük çözümleme, açıklama veya diğer adıyla yorumlama yöntemi öğrenci hareketleriyle birlikte çekiciliğini yitirmiştir (Aytaç, 2016: 97). Edebiyat alanında yenilik veya değişiklik getiren ve bir bilim dalı olarak nitelenmesinden ötürü döneminde eleştirilere de maruz kalan (Aydın, 2008: 30) bu ve benzer gelişmelerin temelinde İkinci Dünya Savaşı bitiminde edebiyat alanında ve bilhassa karşılaştırmalı edebiyat (Komparatistik) alanındaki üç önemli ekolün tartışmaları yatmaktadır. Amerikan ve Fransız ekollerinin etkin varlıklarıyla, biçimcilik ve pozitivistlikte bulundukları bunun birincisidir. İkinci olarak Marksizm ve Yeni Marksizm (*Neo-marxismus*) hareketinin etkisi ve üçüncüsü olarak da tüm noksanlıklarına rağmen dogmatik konumlarını edebiyat ve düşünce dünyasında koruyabilmiş *pozitivist, formalist* (biçimci) anlayışlardır (Kaiser, 1980: 36).

Birçok edebiyat bilimci ve filolog *açıklama ve yorumlama* yöntemine (*Interpretation*) ilgi duymuştur. Yöntemi kuramsal olarak güçlendirerek genişletmiş olanlardan biri olan Leo Spitzer (1887-1960), inceleyicinin öznelliğini, sezgiselliğini önceleyerek, metne çözümleyici bir yöntem öne sürmüştür. 1939'da yayımladığı *Die Zeit als Einbildungskraft des Dichters* (Yazarın Hayalgücü Olarak Zaman) adlı kitabında edebiyat bilimci Emil Staiger ise, yapıtın yazardan veya şairden çok okura neler verdiği ile ilgili çalışmalar yapar. Yazarın bir çağdaşı olarak okurun, kendisini yazarın yerine koyması gerekliliğinin vurgulamıştır. Gürsel Aytaç'a göre bu görüş iki açıdan çok önemlidir. İkinci Dünya Savaşı öncesi gerçekleştirilmiş olması ve Nasyonal Sosyalizmden etkilenmemeyi başarmış olması bu birinci derecede önemlidir. İkincisi ise, zamanın ötesinde, zamandan bağımsız (*Zeitlos*) gördüğü sanat ile edebiyatı birleştirme çabasını göstermesidir. Staiger'e göre bilimsel çalışmanın en temel taşı öznel duygudur. Teorisini Martin Heidegger felsefesine dayandırmış ve bu görüşünü *Die Kunst der Interpretation* (Yorumlama Sanatı) başlıklı makalesinde somutlaştırmıştır. Heidegger'in *anlamak* (*verstehen*) kavramının temelini açıklayıcı yorumlayıcı olarak nitelemesinin Staiger'in düşüncesinde büyük etkisi olduğu bilinmektedir. (Aytaç, 2016: 98-99).

Açıklama (yorumlama) yönteminin edebiyat alanındaki önemine dikkat çeken bir diğer edebiyat bilimci de Wolfgang Kayser'dir. Kayser, anlam ve işlevin oluşturduğu karmaşık bir yapının anlamak adına kavranmasının ve bu kavrananın iletilebilmesinin ancak *Interpretation* aracılığıyla mümkün olduğunu belirtmiştir. Kayser, düşüncesini biçimsel karmaşık yapının tarafsız şekilde kavranması üzerine inşa ederek *Interpretation* yani açıklama veya yorumlamayı öznellik üzerine kuran Staiger'den ayrılmaktadır

Buraya kadar *analiz, çözümleme, açıklama ve yorumlama* kavramlarının ve Alman edebiyat bilimindeki *Interpretation*¹ teriminin edebiyat bilminde aynı yöntem ile anlayışa işaret ettiklerini ve anlamdaş olduklarını gördük.

Yazınsal metnin, iç içe geçmiş katmanlı anlamsal boyutunun temelinde edebiyatın kendi yaratıcı unsurları olduğunu belirtmiştik. Edebiyat bilindiği gibi malzemesi dil, kaynağı yaşantılar ve inansın fantastik dünyası olan bir sanat dalıdır. Fantastik niteliği sebebiyle kurmaca ile arasında sıkı bir bağ ve ilişki olan edebiyat (Sarı, 2015: 13) katman katman anlamsal derinliğe sahiptir.

¹ Metin analizi ve edebiyat incelemesi ile ilgili geniş bilgi için bkz: (Aytaç, 2016: 96-114).

Okurun, yazınsal yapıt ile ilk karşılaşmasından itibaren ikisinin de gerçek ve kurmaca dünyalarının sınırları birbirine temas etmesi ve metnin sesi duyulmaya başlamaktadır (Rifat, 2007: 3). Yazar-metin-anlama-yorumlama arasında diyalektik bir süreç işlemektedir. Aynı amaç doğrultusunda eylemlerini gerçekleştirmiş fakat farklı perspektif ve kavramlarla sürece dâhil olan yazar ve okurun farklı yönleri, metinde bulunan çoklu anlam boyutunun çözülmesini başlatır. Sürecin öznesi okurdur. Onun epistemolojik konumu ile bizzat metnin kendisinin temsil ettiği diğer öznenin bir olması, kaynaşması sonucu yorumun kendisi meydana gelir (Akpolat, 2013: 99). Yazınsal metin, gerçek ile kurmacadan beslenen yapısı ile çok boyutluluyla okurun düşünce dünyasını yapıtı yorumlama, açıklama adına tetikleyerek, etkinleştirmektedir (Bülbül, 2008: 82).

Yapıtı, metni yorumlamak demek metin hakkında bir yargıya varan demektir. Yargı eylemi, beğenmek veya beğenmemek düşüncesi ile varılan bir karardır. Bundan ötürüdür ki *beğeni* de özü bakımından öznelidir (Carlson ve Filloux, 2000: 70). O halde; öznel bir varlık olan yazar veya şair tarafından öznel duygu ve düşüncelerin harmanlanmasıyla var edilmiş olan yazın yapıtı üzerinde tamamen öznel bir anlayışla mı çözümleme veya yorumlama yapılmalıdır? Böyle bir anlayış, ne edebiyatın dizgesel ve geleneksel normlarına ne de edebiyat bilimin belirlenmiş disiplinler kurallarına ve nesnel ölçütlerine uygundur.

Bir yorumlama, değerlendirme, inceleme, çözümleme, açıklama adı ne olursa olsun nesnel bir anlayışla girişilecek her eylem, nesnel bir kaide ve zemin gerektirmektedir. Bu nesnel kaideler, çalışma prensipleri ve nesnel-öznel ayrımı, edebiyat bilimini edebiyattan, edebiyat bilimciyi de edebiyatçıdan ayıran sınırlardır. Belirlenmiş yöntemlere dayalı, kanıt gerektiren bilimsel bir inceleme yapan (Aytaç, 2001: 86) edebiyat araştırmacısı, öznel yargılar, yorumlar ile nesnel belirlemelerin dengesini bulmak sorumluluğunu peşinen kabul etmektedir. Yazınsal metnin kendisi de satırları arasında gizlediği ve ait olduğu dizgesel nesnel öğelerle, nitelikli bir okur olan inceleyiciyi bilimsel bir yaklaşıma yönlendirmektedir. İnceleyici bu öğeler aracılığıyla, öznel ve duygusal yaklaşımlarının dengesini koruyarak metne nesnel yaklaşım göstermelidir (bkz. Bredella, 1987: 239).

Yazınsal metnin anlam boyutunun derinliği, anlam katmanlarının karmaşık yapısı, inceleyici tarafından yorumlama veya çözümlemede kullanılmak istenen sınırlı sayıda yöntem ve yaklaşımı, nitelik bağlamında aşabilmektedir. Bu demektir ki bazı yaklaşım ve yöntemler yazınsal metnin çözülmesinde yetersiz kalabilmektedirler. Karşılaşılması olası böyle bir durumda okur veya inceleyicinin izleyeceği yol, takınacağı tavır ve vereceği kararlar önem arz etmektedir. Yazınsal metnin anlamını ortaya çıkaranın yazar-okur-metin etkileşimi olacağını savunan görüşlere göre bu durumlarda okuma yani alımlama süreci önem kazanmaktadır (Baktır, 2018: 97). Germanist Yılmaz Özbek, bu tip durumun çözümü için, kuralları okuru sınırlandıracak kadar katı olmayan ve her okuma sürecinde yazınsal yapıtı adeta baştan yaratan okuru özgür bırakıp, ön plana çıkaran *Alımlama Estetiği*'nin yöntem olarak denenmesini önermektedir. Birçok ünlü edebiyat insanı ve edebiyat bilimci, okurun yazarın yerini alması gereken zamanların geldiğini, nitelikli okurun yetenekli yazar ile yer değiştirmesinin kaçınılmaz olduğunu belirtmektedirler. Umberto Eco, Roland Barthes ve Milorad gibi edebiyatın her sahasında etkin kişiler bu görüşleri savunanlar arasında bulunmaktadır (Özbek, 2013: 11).

Bu bağlamda *Alımlama Estetiği* (*Rezeptionsästhetik*) dışında nitelikli okurun, metne yorumsal yaklaşımında faydalanabileceği ve hatta elini güçlendirebilecek diğer inceleme yöntemler bütünü ise *Yorumlama* (*Hermeneutik*) Kuramıdır. Önceki bölümlerde de değinilen özellikleri ve ortaklıkları nedeniyle *Alımlama Estetiği* ve *Yorumlayıcı İnceleme* birbirlerinin işlev sahalarına geçiş yapabilme ve aynı incelemede kullanılabilme kabiliyetine sahip yöntemlerdir. *Yorumlayıcı İnceleme Yöntemi*, eseri incelerken yazarın bilinçsiz eğilimlerinin ancak alımlama aşamasıyla birlikte gerçekleşecek yorumlama eylemi ile açıklanabileceğini savunmaktadır. *Alımlama*

Estetiği'ne göre ise, edebiyat eserinin anlamını ve değerini ortaya çıkaran etken, okurun alımlamasıdır (Aytaç, 2001: 90). Yapıtın değerlendirilmesinde okurun bakışı her iki kuram adına da oldukça önemlidir (Özbek, 2013: 11-12).

Genel edebiyat bilimin, yazarı dışarıda bırakarak okuru ön plana çıkaran bu iki kuramı, doğal olarak edebiyat bilimin alt dizgesi olan ve Alman kuramcılarının *Die vergleichende Literaturwissenschaft* diye adlandırdıkları Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi (*Komparatistik*) içerisinde de metne bağlı (dönük) inceleme yöntemleri olarak kullanılmaktadırlar (Aytaç, 2001: 89-90). Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimci Ahmet Cuma, okurun yorumsama yaklaşımını öne çıkaran alımlama estetiğinin, edebiyat incelemelerinde yer alan birçok çalışma alanı gibi karşılaştırmalı edebiyatın alanına girdiğini vurgulamaktadır (Cuma, 2018: 9).

İki kuramın savunusu olan, alımlama ve yorumlama sürecindeki okurun yetkinliği hususunu karşılaştırmalı edebiyat çözümlemelerinde anlamlandırabilmek adına edebiyatta karşılaştırmalı yöntem anlayışına değinmek ve değerlendirme ölçütlerini açıklamak yerinde olacaktır.

YÖNTEM VE DEĞERLENDİRME ÖLÇÜTLERİ BAĞLAMINDA İKİ KURAMIN KARŞILAŞTIRMALI ANLAYIŞTAKİ YERİ

Soyut veya somut her şey, bir değerlendirme ve yargı sonucu anlam kazanabilmek için karşılaştırılacağı başka bir şeye ihtiyaç duymaktadır. Bu karşılaştırmaya göre bir değerden ve anlamdan söz edilebilmektedir. Değer ve değer yargıları ancak bu tip bir kıyaslama sonucu oluşmuş ve halen oluşmaktadır. İnsan dünyasında, güzellik, çirkinlik, büyüklük, küçüklük, uygunluk, uygunsuzluk, gereklilik, gereksizlik gibi herhangi bir şeyi kabaca değerlendirmeye yarayan yargılar da kıyaslama üzerine inşa edilmektedir. Bu anlayış, insanoğlunun tarihsel, kültürel veya bilimsel anlamda dâhil olduğu her alanda geçerlidir. Yazın alanında da kıyaslama yani karşılaştırma üzerine kurulu anlayış geçerliliğini korumaktadır. Söz konusu edebiyat yapıtının değerlendirilmesi olduğunda da bir yargıya varma, bir değer biçme ancak karşılaştırma ve kıyaslama anlayışıyla sağlanabilmektedir. Temelinde karşılaştırmalı bir anlayış yazın biliminde yöntemin kaidesini oluşturmaktadır. Örneğin, yapıt ister kendi içerisinde ister başka bir yapıtla karşılıklı ele alınıp değerlendirildiğinde, uygulanan yöntem karşılaştırma temellidir. Farklı dil ve kültürlerle ait yazınsal yapıtlar üzerine yapılacak bir karşılaştırma, *ulusal üstü* (Supranational) (Baytekin, 2006: 112) olmasına rağmen aynı anlayıştaki bir yöntemle uygulanacaktır. Tek bir yapıt üzerinde veya yapıtlar arasında ya da ulusal veya uluslararası olsun yapılacak her bir incelemedeki, değerlendirme yöntemi, anlayış olarak karşılaştırmalı olacaktır. Özetle *karşılaştırma* tüm açıklamaların ötesinde bir edebiyat bilimi yöntemidir (Aytaç, 2001: 93).

Yazın metninin bir değer kazanması, belirli ölçütlere bağlanmıştır. Dolayısıyla metnin değer kazanabilmesi tıpkı önceki bölümlerde anlam kazanabilmesi boyutunda olduğu gibi, kendisine bağlı değildir. Metnin değerli veya değersiz olması, belirlenmiş ölçütler üzerinden gözlemlenerek, metnin kendisine atfedilmektedir. Belirlenmiş ölçütlerden anlaşılması gereken yazınsal metnin sahip olduğu özelliklerinden birinin karşılaştırıldığı yazın bilimsel normlar olduğudur. Yazın bilimde sözü edilen normlar, bir kişi veya grup için geçerli olan bir değer yargısı ile bu yargının sebebini kapsamaktadırlar. Örneğin, bir şiirin güzel olduğuna dair bir değer yargısının sebebini açıklayan ve herhangi bir niteliğe dayandıran ifade normdur. “Bu güzel bir şiirdir.” ifadesi değer yargısıdır. “Çünkü şu niteliğe sahiptir.” ifadesi ise değer yargısının sebebidir. Genel bir norm ise; “Bu niteliğe sahip bütün şiirler güzeldir” şeklinde ifade edilebilmektedir (Moran, 2008: 313). Farklı perspektiflerden ortaya çıkmış çok sayıda norm her alanda olduğu gibi yazın alanında da bulunmakta ve değerlendirmelerde dayanak olarak kullanılmaktadır.

Değerlendirme, bir özneye, konu, içerik, kişi gibi bir nesneye belirli bir ölçüt üzerinden bir özelliğe ilişkin olumlu veya olumsuzluk anlamında değer biçilmesidir. Anlaşıldığı üzere karşılaştırmalı bir anlayışla yapılan eylemin sadece sonucu değil, aynı zamanda sürecin tamamı “değerlendirme”dir. Yazın biliminde *değerlendirme*, alan uzmanlarınca iki sınıfa ayrılmaktadır. *Normatif* ve *deskriptif* adlandırmalarıyla sınıflandırılan yazınsal değerlendirme, çeşitli gerekliliklerle yerine getirilebilmektedir. Bu gereklilikler, *Normatif* değerlendirmede *edebi ölçütler*’in esas alınması iken *Deskriptif* değerlendirmede ise, yazın ile ilgili alanların hepsinde bulunan değerlendirme mekanizmaları ile süreçleri dikkate alınmaktadır. Bağlı alanların bu özellikleri *deskriptif* değerlendirmede kullanılmaktadır (Aytaç, 2016: 238).

Kuramsal olarak edebiyat bilimdeki diğer değer ölçütlerinden üçü öne çıkmaktadır. *Gürsel Aytaç*’ın bildirdiğine göre önemli görülen ölçütlerden ilki, *Formal-estetik* ölçütlerdir. Yazınsal metinleri yapıları, biçimleri ve dil özellikleri bağlamında dikkate alan bu ölçütler, metinde olumlu yargıları belirlemeyi amaçlamaktadırlar. Alman kuramcılarının *Selbstreferenz* dedikleri *kendi kendine yeterlik* dışında *açıklık, güzellik, uyumluluk, bütünlük* kavramları bu olumlu yargılar arasında sayılabilmektedir. İkincil değer ölçütü ise; siyaset ve tarih kuramlarında geçerli kavramlar olan *adalet, ahlak, insanlık, eşitlik, özgürlük* gibi kavramların odakta olduğu hedefler belirleyen “içerik” ölçütüdür. Değer ölçütlerinin üçüncüsü, *bağıntı (Relation)* ve *etki (Wirkung)* değerleridir. *Bağıntı (Relation)* ölçütlerinde metnin, dil, yazın dizgesi geleneği ve gerçeklik ile olan *bağıntıları* belirlemek amaçlanmaktadır. Metinde değer ilişkisi kurabilmek için, gerçeklikle *bağıntısı*, konu ve işleniş olarak biriciklik, kendine özgü dil kullanımı gibi ölçütler aracılığıyla kurulur. *Etki* değer ölçütleri, yapıtın okur üzerindeki etkileri ölçüt olarak görülmektedir. Bu değerlendirme, bireysel ilgi, duygusal etkilenim, davranışa etki gibi hedef ölçütler doğrultusunda gerçekte olmuş olan veya olması beklenenler üzerinden yapılır (Aytaç, 2016: 241-242). Sosyal alan başta olmak üzere diğer alanlardaki gelişmeler ve değişimler söz konusu değer ölçütlerinde değişikliğe, farklılaşmaya neden olabilirler. Ölçütlerin nesnellik ve öznellik düzeyleri nedeniyle zaman içerisinde değişkenlik gösterebilme olasılıkları her sosyal bilim alanında olduğu gibi değerlendirmelerin güvenilirliğini göz ardı edilmeyen bir husus kılmalıdır. Değerlendirmelerin zaman karşısındaki sorgulanabilir dayanıklılıklarına dikkat çeken Aytaç, zamana karşı dirençsizlik sadece değerlendirmecinin kişisel özelliklerine bağlı olmadığını vurgulamaktadır (Aytaç, 2016: 240). Bu noktada, değerlendirmelerin öznel ve de bağlı şart ve unsurlarla etkilenim içerisinde olduğu görülmektedir. Söz konusu, yazın gibi insanın merkezde duygu ve düşünceleriyle yer aldığı bir alan olduğunda, yapılacak nesnel (bilimsel) bir değerlendirmede bile öznellik mutlaka belli bir oranda söz konusudur. Yazınsal değerlendirmenin, okurun veya inceleyicinin dil kültür ortamındaki birikimine ve deneysel dünyasından edindikleri ile doğuştan getirdiği özellikleriyle oluşturduğu yetkinliğine bağlı olduğu açıktır. Okur veya inceleyicinin yetkinliğinin temeli onun öznelliğidir. Okur, öznelliğiyle, imge ve nesne arasındaki uzaklık (*Distanz*) üzerine geliştirme olanağı bulduğu özelliğiyle yani yetkinliği aracılığıyla, alımlama sürecinde benzersiz bir bakış biçimi edinir (Bülbul, 2017: 129) ve değerlendirmede karar mekanizmasını işletmeyi öğrenir.²

Yazınsal bir değerlendirmede geçerli olan değer ölçütlerinin karşılaştırmalı yöntemde nasıl kullanıldığıyla ilgili bir çıkarım yapabilmek adına, bu yöntemin zemininde yer alan anlayış ve sınıflamalara değinmek yerinde olacaktır. Bilindiği üzere karşılaştırmalı çalışmalar en yaygın halleriyle yazar, yapıt, ortak konu ve ortak motif üzerine yapılmaktadır. Hem ulusal hem de uluslararası yazın alanında yapılan bu çalışmalarda ortak konu ve motiflerin nasıl işlendiği ile nedenlerinin karşılaştırmalı şekilde çözümlenmeye ve dayanaklandırılmaya çalışılması esastır (Baytekin, 2006: 112-113).

² Edebiyatta değerlendirme hakkında ayrıntılı bilgi için bkz: (Aytaç, 2016: 231-242).

Karşılaştırmalı edebiyat çalışmalarında tarihsel bağlamda temel olarak yöntemlere yön vermiş üç farklı anlayışta sınıflama bulunmaktadır. Pozitivist, biçimci, toplumsal ve insanlık tarihi odaklı incelemeler bunların birincisi olarak görülmektedir. Karşılaştırmalı edebiyat alanındaki kuram ve yöntemlerin, erken tarihsel süreçlerdeki gelişmeleri ve özellikle İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra geçirdikleri değişimleri konu edinen sınıflama ise ikincil kabul edilmektedir. Son sınıflama da ise bilim insanlarının, biçimsel, toplumsal, insanlık tarihi ve pozitivism, alanlarındaki güncel sorunlar hakkındaki bilimsel ve disiplinlerarası tartışmaları yer almaktadır (Kaiser, 1980: 25-26).

Komparatistik uzmanlarından birçoğu izlenmesi gereken yöntemlerde geçerli olmasını öngördükleri birbirinden farklı ölçütler hakkında çalışmışlardır. Tarihsel olarak incelendiklerinde ölçütlerin, İkinci Dünya Savaşı sonrası sürece kadar farklı sonrasında ise başka bir yöne evrildikleri görülmektedir. Savaş sonrasına kadar genellikle konu, motif ve yazarlar ile ilgili ortaklıklar üzerinden konulmuş ölçütlerle gerçekleşen çalışmalar sürdürülmüştür. Sonrasında ise toplumsal ve siyasi hareketliliklerden, yeni idealler doğrultusundaki yeni oluşumlardan etkilenmiş ve zamana göre değişim ve gelişim göstermişlerdir (Kaiser, 1980: 29-35).³

Değerlendirme ölçütleri dikkate alınarak iki veya daha fazla eser, yazar, konu, motif gibi araştırma nesneleri üzerinden yapılan karşılaştırma yöntemli çalışmaların dışında da farklı odaklar belirlenebilmektedir. Yazınsal metinlerde anlatım teknik ve tutumları, estetik yaşantı unsurları, eserin dâhil olduğu dizge, içerisinde üretildiği edebi akım ya da dönemlerin özellikleri, yazarların yaşantıları, uzamsal bağlamda etkilenimleri, evrensel değerler, kültürel ve folklorik unsurlar, epik ve mit gibi sınırları yayılım göstermiş alanlardan da odaklar belirlenebilmektedir. Bu noktada dikkat edilmesi gereken husus kültürler arası farklılıkların çözümlemelerde sapmalara farklı değerlendirmelere neden olabileceğidir (Sarı, 2013: 95). Özellikle farklı ulusların yazın yapıtları üzerinde yapılacak karşılaştırmalı çalışmalarda bu konu daha bir önem kazanmaktadır.

Karşılaştırmalı yöntemin uygulama biçimi yazınsal değerlendirme ölçütlerinin komparatistik alana etkisinin gözlemlenebilmesi adına önemli görülmelidir. Bilindiği gibi karşılaştırmalı edebiyat araştırmacısından temel olarak beklenen, motiflerin veya konuların nasıl işlendiği, bu işleyiş şeklinin nedenlerinin neler olduğudur (Baytekin, 2006: 113). Söz konusu beklentiye cevap verebilmek adına uygulanması gereken yol ise, çalışmada uygulanan inceleme yöntemi doğrultusunda ikincil kaynaklara müracaat etmek ve buradan elde edilen dayanaklar ile çalışmayı nesnel bir kaide üzerine inşa etmektir (Aytaç, 2001: 77-78). İkincil kaynaklara ihtiyaç duyulması anlamlandırma bağlamında kaçınılmaz olduğu gibi yazınsal alanın değerlendirme ölçütleri bakımından da olmazsa olmazdır. İster karakterler ister konu, ister motif gibi edebi unsurlar olsun her birinin yazın alanında değerli olabilmesi belirlenmiş paradigmatik ölçütlere bağlıdır. Buna metnin anlamının ortaya çıkarılması da dâhildir çünkü anlam metnin her bir ögesine bağımlı bir unsurdur ve anlamın kendisi, metnin her bir dilsel ögesinde saklı olabilmektedir. Örneğin yapıtlardaki karakterlerin, ürünün ana sorunsalını yansıtan veya taşıyan tipler olması edebiyat kuram ve yöntemlerinin dışında ikincil disiplinlerin de yardımıyla yorumlanmalarını gerekli kılmaktadır (krş.Yavuz, 1987: 70-71). Yazın yapıtlarındaki karakterlerde, kurmaca bir dünyada oluşturulmuş olsalar da toplumsal ve kültürel özellikler görülmektedir. Yazarlar karakterlerini, karakterin kendisi veya başkalarıyla kurgulanmış bir ortamda yarattıklarından (Cuma, 2009: 83) sosyolojinin ve edebiyat sosyolojisinin karşılaştırmalı edebiyat alanında etkinliği ve önemi tartışılmaz niteliktedir. Karakterler, kurmaca dünya,

³ Karşılaştırmalı Edebiyat alanında yöntemlerin tarihsel gelişimi hakkında ayrıntılı bilgi için bkz. (Kaiser, 1980: 25-56).

örüntü içerisindeki sosyal ilişkiler, karakter ve figürlerin öykünün anlatıcı formu içerisinde okura ve inceleyiciye sunduklarından dolayı sosyoloji, psikoloji, üretim ilişkileri, sosyal sınıflar, dönemin gerçekleri gibi insandan inana farklılık gösteren alanlar da karşılaştırmalı yazın çalışmalarında işin içine girmektedirler. Bu alanlara yapıtların kendileri, dönemleri veya akımları, yazın tarihindeki yerleri, ait oldukları ekoller ve dizgeleri, türleri ve etkilendikleri felsefi akımları eklenebilmektedir.

Bu aşamada okur veya incelemeci için çalışma sahasının derinliği ve genişliği onun alımlama ve yorumlama sahasının da yeterli derecede geniş olmasına ihtiyaç duymaktadır. Bu noktada özellikle incelemeciye alanı daraltma olanağı veren bir husus vardır. Seçme hakkı. Çalışmanın amacını ve seçimlerinin gerekçelerini ortaya koyma görevini de üstlenmiş olan araştırmacının (Aytaç, 2001: 78-79) bu elini güçlendiren unsurlardan biri de nesnel olarak normlarla düzenlenmiş değerlendirme ölçütleri ve de inceleme yöntemleridir. Çalışmanın edebiyat bilim sınırlarında, alanın inceleme yöntemlerinin normlarına uygun olarak yapılması gerekmektedir. Yazınsal çıkarımlara varabilmek, yazınsal ağırlıklı çözümlemeler gerçekleştirmek, tespitler yapmak, ancak bu değer ölçütlerine ve komparatistik alanın inceleme yöntemlerine bağlı kalarak başarılabılır. Bu hususlardan sapmalar yaşanırsa araştırma yazın dışında başka bir disiplinin sahasına kayabilir. Örneğin, yazınsal metinde toplumsal bir odak üzerinden yapılan bir incelemede, sosyoloji alanının yöntemlerinin ve argümanlarının yani ikincil kaynaklarının daha ağırlıklı kullanılması, sosyolojik çıkarımların ağır basması, çalışmayı yazın alanından uzaklaştırmakta ve sosyoloji alanına yaklaştırmaktadır.

Benzer tartışmalar, karşılaştırmalı edebiyatın etkin olduğu disiplinlerden biri olan ve farklı ulusların imajını araştırma nesnesi yapan *İmgebilim* için de geçerlidir (Baytekin, 2006: 113). Komparatistiğin, *İmgebilim* veya başka alanlarda yaptığı çalışmalar için de benzer tartışmalar yapılmaktadır. Bu alanlarda yaptığı çalışmalardaki yöntemlerin, dikkate alınan ölçütlerin, sosyal psikoloji, tarih ve kültür tarihi (Aytaç, 2001: 80) veya edebiyat sosyolojisi, edebiyat tarihi alanına ait olabildiği, dolayısıyla da tespit ve sonuçların edebiyat bilim dışındaki bu alanlarda kabul edilebilir olma ihtimalinin olması yatmaktadır (Kaiser, 1980: 67).

Tüm bu bilgiler ve tartışmalardan yola çıkarak Hermeneutik ve Alımla Kuramlarının yazınsal Karşılaştırmalı metnin çözümlemesindeki konumu adına söylenebilecek ilk husus, okurun alımlama ve yorumlama yetkinliğini öne çıkarmaları nedeniyle yöntem olarak özellikli olduklarıdır. Yazın bilim değer ölçütleri bağlamında her iki kuramın da edebîlik ölçütü göz önüne alındığında, alımlama ve yorumlamayı yapacak olan okur veya incelemeciye hareket alanı açmasının yanında gerek *normatif* gerekse *deskriptif* değerlendirme olanağı verdiği de görülmektedir. Okur veya incelemeci her iki kuramın sağladıklarıyla edebî ölçütleri de bağlı disiplinlerin yöntemlerinden yararlanıp değerlendirme süreçlerini kendi alımlama ve yorumlama süreçlerine dâhil edebilmektedir.

Günümüz bakış açısıyla bu olanaklar gerek nitelikli okur gerekse yazın bilim inceleyicisi için oldukça uygun görünmektedir. Çağın, özellikle Post-modernin en önemli özelliği, bir önceki akım Modernizmin *elit-seçkin* tavrının aksine demokratik ve halkçı anlayışıdır (Aytaç, 2016: 291). Bu anlayış, hayatın birçok alanında olduğu gibi yazın alanına da hem yazar hem de okur bağlamında daha özgür bir düşünce sağlamıştır. Post-modernizmin geleneği yıkan, alışkanlıkları değiştiren ve geçmişe meydan okuyan tarafının dışında, toplumları daha sağlıklı işler bir demokrasi kültürüne de yöneltmekte ve bunu eleştirel aklı ve tutumu besleyerek yapmaktadır (Özbek, 2013: 19). Toplumsal eleştirinin en etkin sahası olan sanat alanının taht sahibi olan sanatçının da tahtını yıkan bir anlayıştır post-modernin demokratik ve halkçı tavrı. Bu görüş okurun, yazarın yerini almasını isteyen, onu yapıtın yeniden üretiminde başrole soyunduran alımlama ve yorumsama kuramlarının görüşüne destek vermektedir. Postmodernist görüşle

metin, yazar, anlatıcı ve okurun hep birlikte içinde yer aldıkları bir ortak evrendir (Emer, 2019, s. 238).

Yazın alanında yapıtın değeri ve anlamı bağlamında yazar ile ilgili geleneğin yıkılması, post-modern dünyada her iki kuramın savunduklarıyla aynı işlevi görmektedir. Karşılaştırmalı edebiyatbilimci Emer'e göre postmodern anlayışın yazın dünyası, orijinal, ilk veya yeni metin diye bir sınıflamayı barındırmamaktadır. Her bir metin başka metinlerden, başka söylemlerden oluşan, olasılıklar ve belirsizliklerle dolu, sonsuz okuma süreçlerine gebe, her defasında bir sonraki eyleme kalan anlamlandırmaların evrenidir (Emer, 2019, s. 240)

SONUÇ

Yazınsal metnin, yazar tarafından artistik unsurlarla ortaya konularak tamamlanmasının ardından durağan bir pozisyon aldığı görünmektedir. Bu durağanlık ancak okuma süreci başladığında son bulmakta ve devingen hale geçiş sağlanmaktadır. Okuma sürecinin aynı zamanda bir alımlama süreci olduğu ve bu süreçte okurun sadece bilgilenme ile sınırlı bir eylem yapmadığı, yeniden üretim aşamasını başlattığı sonucuna varılabilmektedir. Alımlama sürecinin bilişsel boyutunda okurun, metnin dilsel unsurlarını bağlı bulundukları tüm anlam zincirlerinden kopardığı ve kendi *kognitif* alanında yeniden yorumladığı düşünülmektedir. Yazınsal metinde bulunan anlamsal boşluk ve belirsizliklerin, alımlama ve yorumlama aşamaları sonucu giderilebileceği ve yazınsal metnin süreklilik özelliğinin burada yattığı düşünülmektedir. Yazın alanına yazarların ilk canlılığını artistik yaratı güçleriyle verdikleri gerçeğinin yanında, yazın yapıtlarının ömürlerinin uzunluğunu belki de sonsuzluğunu ise okurun alımlama ve yorumlaması sonucu başardığı düşünülmektedir. Okurun, gerçekleştirdiği bu süreçlere ve okurun kendisine en önemli katkıyı sağlayan, uygulama sahası açan iki kuramın Hermeneutik (Yorumsama Kuramı) ve Alımlama Estetiği (Alımlama Kuramı) olduğu kanaatine varılmıştır.

Yazınsal metinlerin çözümlenmesi aşamasında yorumlama (*Hermeneutik*) yöntemi ve alımlama *estetiği*'nin (*Rezeptionsästhetik*) de karşılaştırma yöntemlerinin etkinlik alanı olan komparatistğin uygulama sahası içerisinde önemli bir yere sahip olduğu gözlemlenmiştir. Bunun nedeni, yazın alanında metnin yorumlanması sürecinde etkin ve geçerli olan değerlendirme ölçütlerinin, yazın bilim inceleyicisine dayattığı *normatif* ve *deskriptif* normları her iki kuramın uygulama sahasında kullanabilmesidir.

Yazın yapıtının anlamını ve değerini okurunun alımlama sürecinin sonunda yorumsayıcı yaklaşımın belirlediğini söyleyen her iki kuram, yapıtı adeta canlı tutan bir güç haline getiriyor olmaları nedeniyle önemli görülmüştür. Çağdaş yaklaşımlarda, her sanat dalının ve anlayışının yeniden çağın gerekleri içerisinde değerlendirilip kurgulanıyor oluşu, yazınsal metnin baştan yaratılış öyküsünde de benzer bir değerlendirme yapılmasını gerektirmektedir.

Her iki kuramın temel anlayışlarının, özellikle post-modernist anlayışın eleştirel aklı öne çıkaran ve önceki akımlara göre daha demokratik ve halkçı tavrı ile uyum gösterdiği düşünülmektedir. Son on yıllarda yazın eleştirmenlerinin, metnin anlamını ve değerini okur ile yapıt arasındaki etkileşime dikkat çeken *Hermeneutik* ve *Alımlama Estetiği* kuramlarını çağdaş yaklaşım sergileyen kuramlar olarak görmeleri de çalışmamızın bulgusunu desteklemektedir.

KAYNAKÇA

Akpolat, Y. (2013). "Tuhaflık Bende mi?" Adlı Kısa Öykünün Yorumlanması. Y. Özbek içinde, *Postmodernizm ve Alımlama Estetiği* (s. 99). Konya: Çizgi Kitabevi.

- Aydın, K. (2008). *Karşılaştırmalı Edebiyat Günümüz Postmodern Bağlamında Algılanışı*. İstanbul: Birey Yayıncılık.
- Aytaç, G. (2001). *Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi*. Ankara: Kültür Bakanlığı Yayınları.
- Aytaç, G. (2012). *Çağdaş Alman Edebiyatı*. Ankara: Doğu Batı Yayınları.
- Aytaç, G. (2016). *Genel Edebiyat Bilimi*. İstanbul: Doğu Batı Yayınları.
- Baktır, H. (2018). Meaning in the Text: Reader-response Theory of Criticism. *Temaşa Erciyes Üniversitesi Felsefe Bölümü Dergisi*, 4(8): 97-105.
- Baytekin, B. (2006). *Kuramsal ve Uygulamalı Karşılaştırmalı Edebiyat Bilim*. Sakarya: Sakarya Yayıncılık.
- Bubner, R. (2014). *Modern Alman Felsefesi*. (A. Yardımlı, Çev.) İstanbul: İdea Yayınları.
- Bülbül, M. (2008). *Seçme Kısa Öyküler ve Karşılaştırmalı Yorumları*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Bülbül, M. (2017). *İmgesel İletişim*. Konya: Çizgi Kitabevi.
- Carloni ve Filloux, J. J. (2000). *Eleştiri Kuramları*. (T. Yücel, Çev.) İstanbul itb: Multilingual.
- Cuma, A. (2009). Edebiyat Sosyolojisi ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi - Sanat ve Bilimin Sınır Ötesi. *Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22, 81-95.
- Cuma, A. (2018). Genel ve Karşılaştırmalı Edebiyat Bilimi'nin (Komparatistik) Ulusal ve Dünya Edebiyatları Ekseninde Kuramsal Açılımı. *Selçuk Üniversitesi Edebiyat Fakültesi Dergisi*, 39, 1-26.
- Eco, U. (1992). *Açık Yapıt*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi .
- Eco, U. (2003). *Yorum ve Aşırı Yorum*. (K. Atakay, Çev.) İstanbul: Can Yayınları.
- Emer, F. K. (2019). Patrick Süskind'in "Amnesie In Litteris" Adlı Metninin Postmodern Yazın Bağlamında Analizi. *International Journal of Economics, Politics, Humanities & Social Sciences*, 2(4), 226-243.
- Emre, İ. (2006). *Edebiyat ve Psikoloji*. Ankara: Anı Yayıncılık.
- Erkurt, G. Ş. (2017). *Çevirmen İdiokültürü: Edebiyat Çevirisinde Kültür Aktarımı Mekanizması*. Saarbrücken: Lambert Publishing.
- Gadamer, H. G. (2003). *"Hermeneutik", Hermeneutik Üzerine Yazılar*. (D. Özlem, Çev.) İstanbul: İnkılap Kitabevi.
- Jauss, H. R. (1970). *Literaturgeschichte als Provokation der Literaturwissenschaft*. Frankfurt am Main: Universitätsverlag.
- Kaiser, G. R. (1980). *Einführung in die Vergleichende Literaturwissenschaft*. Darmstadt: Wissenschaftliche Buchgesellschaft.
- Lensch, M. (2000). *Spielen, was (nicht) im Buche steht: Die Bedeutung der Leerstelle für das literarische Rollenspiel*. München/Berlin: Waxmann Verlag.
- Luther, M. (1965). *Sendbrief vom Deolmetschen*. (K. Bischoff, Dü.) Tübingen: Max Niemayer Verlag.
- Maren-Griesbach, M. (1995). *Edebiyat Bilimi'nin Yöntemleri*. (A. Ünal, Çev.) Ankara: Atatürk Kültür, Dil ve Tarih Yüksek Kurumu Yayınları.
- Moran, B. (2008). *Edebiyat Kuramları ve Eleştiri*. İstanbul: İletişim Yayınları.

Mueller-Vollmer, K. (1994). *Introduction: Language, Mind, and Artifact: An Outline of Hermeneutic Theory Since The Enlightenment, The Hermeneutic Reader*. New York: The Continuum Company.

Özbek, Y. (2013). *Postmodernizm ve Alımlama Estetiği*. Konya: Çizgi Kitabevi.

Rifat, M. (2007). *Metnin Sesi*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Yayınları.

Rosenau, P. M. (1998). *Post-Modernizm ve Toplum Bilimleri*. Ankara: Ark-Bilim ve Sanat Yayınları.

Sarı, A. (2013). Hastanın Hayatını Riske Ettiğim İçin Ceza Alıyorum. Peki Ama Hastanın Hayatını Kurtarmak İçin Riske Ettiğim Kendi Hayatım Ne Olacak? Y. Özbek içinde, *Postmodernizm ve Alımlama Estetiği* (s. 95). Konya: Çizgi Kitabevi.

Sarı, A. (2015). *Kurmacanın O Kadim Unsurları*. Konya : Çizgi Kitabevi.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2021, 4(5): 437-458.

DOI: [10.26677/TR1010.2021.728](https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.728)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Trabzon İlindeki Nüfus Hareketleri ve İç Göçün Yaş Gruplarına Göre Analizi

Kürşat YURDİGÜL, Doktora Öğrencisi, Atatürk Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, Erzurum, e-posta: k_yurdigul@hotmail.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2499-1358>

Öz

1985-2019 dönemi içinde Trabzon ilinde gerçekleşen nüfus ve iç göç hareketlerini yaş grupları özelinde dağılımını incelemek amacıyla bu çalışma yapılmıştır. Bu amaç doğrultusunda iç göç hareketlerinin hangi yönde gerçekleştiğini belirlemek için yaş gruplarına ait nüfus ve göç verileri analiz edilmiş ve değerlendirilmiştir. Çalışmada nitel araştırma yöntemi ve durum çalışması deseni benimsenmiştir. Araştırmanın amacını gerçekleştirmek için DİE ve TÜİK tarafından toplanan ve depolanan verilerden, Trabzon iline ait nüfus ile iç göç verilerinden derleme ve hesaplamalar yapılmıştır. İkincil veri analizi yapılarak yaş grupları ile alınan göç, verilen göç, net göç ve net göç hızı özelinde veriler derlenmiş ve betimsel analiz bulguları sunulmuştur. Trabzon ilinde göçe katılanların hangi yaş grubunda yoğunluk kazandığı tespit edilmiştir. İç göç olgusunun yaşa göre değişkenliği ortaya konmuştur. Trabzon ili özelinde nüfus yapısının cinsiyet değişkeni açısından 1970 ve sonrası tüm sayım dönemlerinde kadın nüfusun, erkek nüfusundan fazla olduğu tespit edilmiştir. 5-35 yaş gruplarında verilen göç kategorisinde yoğun bir hareketlilik gözlenmiştir. Bu çalışma sonucunda 18-24 yaş gruplarında Trabzon ilinin verdiği göçlerin nedenleri arasında eğitim ve iş bulma faktörleri öne çıkmaktadır. 18-24 yaş grubu açısından, Trabzon ilinin aldığı göç nedenleri arasında eğitim ve iş bulma faktörleri olduğunu, ikincil araştırma bulguları ile tespit edilmiştir. Doğu Karadeniz Kalkınma Ajansı fonuyla destekli göçün nedenselliğini inceleyecek bütünlük nitel-nicel yöntemli saha araştırmalarının yapılması önerilmiştir.

Anahtar Kelimeler: Trabzon, İç Göç, Yaş Grupları, Nüfus Yapısı.

Makale Gönderme Tarihi: 01.02.2021

Makale Kabul Tarihi: 03.05.2021

Önerilen Atıf:

Yurdigül, K. (2021). Trabzon İlindeki Nüfus Hareketleri ve İç Göçün Yaş Gruplarına Göre Analizi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(5): 437-458.

© 2021 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

**Journal of Social, Humanities and
Administrative Sciences**

2021, 4(5): 437-458. DOI:[10.26677/TR1010.2021.728](https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.728)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

**Analysis of Population Movements and Internal Migration by Age Groups in
Trabzon**

Kürşat YURDİGÜL, Ph.D. Student, Atatürk University, Social Sciences Institute, Erzurum, e-mail: k_yurdigul1@hotmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0003-2499-1358>

Abstract

This study was carried out in order to examine and explore the distribution of population and internal migration movements by age groups in Trabzon between 1985-2019. For this purpose, population and migration data belonging to age groups were analyzed and evaluated in order to determine the direction in which internal migration movements occurred. Qualitative research method and case study design has been adopted in the study. In order to achieve the research aim, population and internal migration data of Trabzon province was filtered and calculations were made from the data collected and stored by the DIE and TUIK. Secondary data analysis was conducted. The data specific to migration received by age groups, migration given, net migration and net migration rate were compiled. Descriptive analysis findings were presented and interpreted. The age group of those who migrated in Trabzon province has been determined. The variability of the phenomenon of internal migration according to age has been revealed. In terms of the gender variable of the population structure in Trabzon province, it was determined that the female population was more than the male population in all census periods of 1970 and after. Intensive mobility was observed in the migration category given in the age groups of 5-35 years. The reasons for migration given by Trabzon province in 18-24 age groups are education and employment factors have been pointed by the past studies. In terms of 18-24 age group, education and employment factors are among the reasons for Migration received by Trabzon province, it was determined by past research findings. It has been proposed to conduct integrated qualitative-quantitative methodical field research to examine the causality of migration supported by Development Agency funding.

Keywords: Trabzon Province, Internal Migration, Age Structure, Population Structure.

Received: 01.02.2021

Accepted: 03.05.2021

Suggested Citation:

Yurdigül, K. (2021). Analysis of Population Movements and Internal Migration by Age Groups in Trabzon, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 4(5): 437-458.

© 2021 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

GİRİŞ

Göç olayına bir yer değiştirme eylemi şeklinde bakılabilir. Göçün nedenleri ve sonuçlarına odaklanıldığında; göçün, toplumlar ve bireyler üzerinde büyük ölçekli etkiler oluşturduğu bilinen ve yaşanan bir gerçektir. Göç etme olayı üzerinde birden fazla etmen etkili olabilmektedir (Evlimoğlu ve İnak, 2017:545). Bu etmenler, ekonomik fırsatlar, istihdam ve iş olanakları, sağlık ve eğitim hizmetlerinin kalitesi, bölgeler arası gelişmişlik farklılıkları, sermaye yoğunluğu, terör vb. güvenlik sorunları ve sosyal sebepler olarak gösterilmektedir.

Şen (2017) tarafından yapılan bir istatistiki veri inceleme çalışmasında, İstanbul'un en çok göç alan iller arasında Trabzon ilinin olduğu tespit edilmiştir. İstanbul ilindeki Trabzon ili doğumlu vatandaşların sayısı 1950 yılında 20.144 kişi iken 2000 yılında bu sayının 214.721 kişiye ulaştığı; 2007 yılında 357.454 kişiye ve 2012 yılında ise 368.027 kişiye ulaştığı belirlenmiştir (TÜİK, 2012: 33-72; Murat, 2006:135-145; Aktaran Şen, 2017:47). Şen (2017), en önemli göç nedenini işsizlik sorunu olduğu çıkarımı yapmakta; bu çıkarımı 2008 yılında %6,1 olan işsizlik oranı 2012 yılında ise %7,8'e yükseldiğini gösteren verilere dayandırmaktadır. Bu veriler, Trabzon ilinde alınan ve verilen göç ve nüfus hareketlerinin incelenmesine gerekçe olmuştur.

İç göç özelinde yaş, cinsiyet, eğitim ve yıl değişkenlerine göre nüfus yapısı ve iç göç konuları, çalışılan konular arasındadır (Birinci, 2018; AKA, 2014; Birinci, 2012; Yakar ve Yazıcı, 2009; Kocaman, 2008; Şen, 2014).

Türkiye'nin en fazla göç veren bölümlerinden biri olan Doğu Karadeniz bölümüdür. Trabzon ili bu bölgede yer almaktadır. Daha önce bahsedilen çalışmanın gerekçe kısmında, Trabzon ili ile ilgili bir dizi istatistiki veri sunulmuştur. Trabzon ili özelinde Trabzon ilinin aldığı ve verdiği göç ile nüfus hareketlerini konu alan araştırma ve yayın olup olmadığı ilgili alan yazında taranmıştır. Bu çalışmanın, alan yazında araştırma boşluğunu doldurmaya katkı yapacağı değerlendirilmektedir.

Sunulan istatistiki veri ve alan yazındaki tespitli araştırma boşluğundan hareketle, Trabzon ilinde gerçekleşen nüfus ve iç göç hareketlerini yaş grupları özelinde dağılımını incelemek ve keşfetmek amacıyla bu çalışma yapılmıştır.

Araştırma sahası ile ilgili haritanın çiziminde Harita Genel Müdürlüğünden elde edilen veriler ile Arcgis programı yardımıyla çizilmiştir.

Bu çalışmada Trabzon ilinde gerçekleşen nüfus hareketleri, yaş değişkeni ile birlikte aldığı göç, verdiği göç, net göç ve net göç hızı değişkenleri özelinde veri toplama, analiz ve değerlendirme çalışması yapılmıştır.

Türkiye İstatistik Kurumu, 2006 yılında başlayan ve 2007 yılı sonunda tamamlanan bir uygulamayla, Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi olarak adlandırılan bir sayım yöntemine geçmiştir (Özgür, 2020). Bu yöntemde, bireyler, sayım esnasında nerede olurlarsa olsunlar, esas oturdukları yerde sayılmış gibi sayılmaktadır. Bu çalışmada kullanılan bilgiler 1995-2000 dönemine ait veriler, Devlet İstatistik Enstitüsünün 2000 yılında yayımlanmış olduğu göç istatistiklerinden alınmıştır. 2000 yılı nüfus sayımı sonuçlarına göre hazırlanan göç istatistiklerinde, sayımlar beş yılda bir yapıldığı için sayım günü dâimi ikametgâh yeri ile sayımdan beş yıl önceki ikametgâh yeri farklı olan kişiler göç eden nüfus olarak tanımlanmıştır. Bu nedenle bu iki dönemde göç istatistikleri beş ve daha yukarı yaştaki nüfusu kapsamaktadır (Birinci, 2018). Bundan dolayı, göçe konu nüfus içinde 0-4 yaş grubu yer almamaktadır. Yine, 2018 öncesi göç istatistiklerinde 65+ yaş grubu, en son yaş grubu olarak gösterilmekteydi. 2018 ve sonrasında ise 90+, en son yaş grubu gösterilmeye başlanmıştır. Önceki yaş gruplarıyla uyumlu olması açısından, 2018 ve 2019 istatistiklerinde 65-69 yaş grubu ve sonraki yaş gruplarını birleştirilmiştir. Birleştirilmiş yaş gruplarının toplamı 65+ yaş grubu olarak tablolara

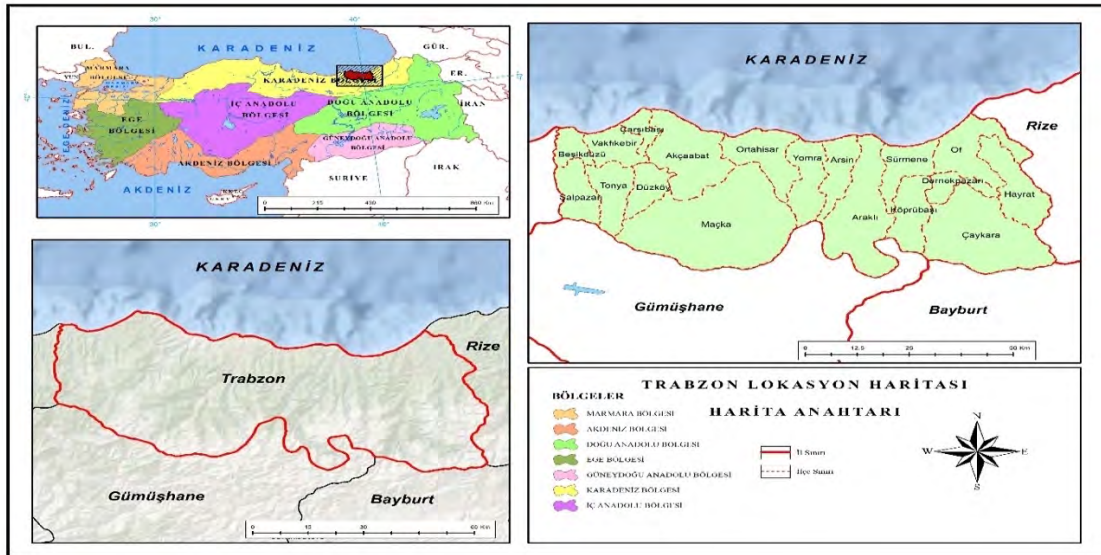
yansıtılmıştır. 2007 yılından itibaren nüfus sayımları her yıl açıklanmaya başlamıştır. 2008-2019 yılları arası dönemine ait istatistiklerde göçe katılan nüfusun tüm yaş gruplarına ait veriler sunulmaktadır. Veri analizinde göç hareketine katılan dönem içindeki nüfusun yaş gruplarına göre dağılımı yapılarak her yaş grubunun net göç ve net göç hızı hesaplanmıştır. Yaş gruplarının net göçü, her yaş grubunun aldığı göçten verdiği göç çıkılarak tespit edilmiştir. Yaş gruplarının net göç hızı için $M(i-i) = [(M_i - M_i) / (P_{i+n} - 0,5(M_i - M_i))] * k$ (TUİK, 2005: 4) formülü kullanılmıştır. Formülde $M(i-i)$: Net Göç Hızı, M_i : Alınan Göç, M_i : Verilen Göç, $M_i - M_i$: Net Göç, P_{i+n} : i'nin t+n zamandaki nüfusu ve k: Sabit sayı (1000) göstergelerini temsil etmektedir. Yıl esaslı üzerine oluşturulan dönemler için Trabzon ilinin yıllar itibarıyla aldığı ve verdiği göç, net göç, net göç hızı, ilin nüfusuna ait veriler yaş gruplarına göre tablolaştırılarak sunulmuş ve okuyuculara görsel anlamda kolaylık sağlanmıştır.

Bu çalışma, giriş ve sonuç bölümleri dâhil beş bölümden oluşmaktadır. Giriş bölümünde, araştırmanın gerekçesi, amacı ve yöntemi açıklanmaktadır. İkinci bölümde Trabzon ilinin konumu ve coğrafi özelliği hakkında bilgi verilmektedir. Üçüncü bölümde, Trabzon ilinin nüfus gelişimi sunulmaktadır. Nüfus gelişimi ve iç göç kapsamında iç göç, göç yaklaşımları ve göçe etki eden faktörler, alınan ve verilen göç, net göç ve net göç hızı kavramları açıklanmaktadır. Dördüncü bölümde ise 1985-2019 döneminde Trabzon ilindeki göç ve nüfus hareketleri ile yaş grupları verileri analiz edilmekte ve yorumlanmaktadır.

Sonuç bölümünde ise ulaşılan önemli bulgular sunulmakta ve ilerideki araştırmalar için öneriler yapılmaktadır.

TRABZON İLİNİN KONUMU ve COĞRAFİ ÖZELLİĞİ

Araştırma sahası, Doğu Karadeniz Dağlarının oluşturduğu yayın ortasındaki Kalkanlı dağlık kütlelerinin kuzeye bakan yamaçlarında yer almaktadır. 38° 30' - 40° 30' doğu meridyenleri ile 40° 30' - 41° 30' kuzey paralelleri arasında bulunmaktadır. Kuzeyinde Karadeniz, güneyinde Gümüşhane ve Bayburt, doğusunda Rize ve batısında Giresun illeri ile çevrilidir (Şekil 1.).

Şekil 1. Trabzon İlının Türkiye Haritası Üzerindeki Lokasyon Haritası

Saha'nın güneyinde, su bölümü çizgisi boyunca doğu-batı doğrultusunda uzanan dağlık bölgeler yer almaktadır. Yeryüzü şekli açısından fiziki yapı dağların bölgedeki akarsuların kolları

arasında kuzeye doğru sokulmaktadır. Fiziki yapıda kademeli olarak alçalan sahalarda görülmektedir. Bu sahalardaki şekillenmeyi sağlayan en önemli dış faktörler Solaklı, Yomra, Değirmendere, Sera, Kalemina, Foldere, Haldizen ve Karadere gibi akarsuların oluşturduğu vadilerdir. Araştırma sahasında konuşlu dağlar, sırasıyla Haldizen, Soğanlı, Kostan, Deveboynu, Kolat, Zigana, Horos ve Kalkanlı dağlarıdır. Doğudan-batıya uzanan düzlemde ise Haldizen ve Karadere arasındaki Modor Tepesi (2742m), Polat Tepesi (2880m), Ziyaret Tepesi (2829m), Seslikaya Tepesi (2117m), Gümüşki Tepesi (2375m), Karadağ (1946m), Oba Tepesi (1951m), Güzelyayla Tepesi (1945m), Yankaya Tepesi (1410 m) sıralanmaktadır. Trabzon ili genelinde Karadeniz iklimi hâkimdir. Yazları serin ve kışları ılık, her mevsim yağışlı geçer. Güneye doğru gidildikçe dağlık bölgeye varıldıkça iklim sertleşir. Kıyıda yağmur olarak görülen yağış yüksek kesimlerde kar şekline dönüşür. Senelik yağış miktarı 730 mm ile 1680 mm arasında değişir. Alan, bol yağış alan gür bir bitki örtüsüne sahiptir. Orman alanları, 2300 metre yüksekliğe kadar görülebilmektedir. Bu yüksekliklerde geniş çay bahçeleri bulunmaktadır. Fiziki toprakların, %45'i orman, %33'ü ekili-dikili alanlar ve geri kalanı ise çayır ve meralardan oluşmaktadır. İdari yapı olarak Trabzon 17 ilçeye sahiptir (TÇŞİM¹, 2020). 9 ilçe 114 km'lik sahil şeridi üzerinde sıralı halde yer almaktadır. Batı-doğu istikametinde Beşikdüzü, Vakfıkebir, Çarşıbaşı, Akçaabat, Yomra, Arsin, Araklı, Sürmene ve Of bulunmaktadır. Tonya, Düzköy, Şalpazarı, Maçka, Köprübaşı, Dernekpazarı, Hayrat ve Çaykara ilçeleri ise sahilden iç kesimlerde konuşlanmıştır.

TRABZON İLİNİN NÜFUS GELİŞİMİ ve İÇ GÖÇLER

Nüfus gelişimi ile iç göç hareketleri birbiriyle ilişkilidir. İçgöç hareketi, aynı zamana bir nüfus gelişimi ya da hareketidir. Bu nedenle iç göç, iller arası göç, net göç, net göç hızı, aldığı göç ve verdiği göç terimlerinin tanımları ve kapsamı hakkında bilgi vermek yerinde olacaktır.

İç Göçler

Göç kavramı, kısaca belli bir nüfusun bir bölgeden başka bir bölgeye olan hareketidir. Bireylerin ya da toplulukların yasadıkları coğrafi alan, sosyal ve kültürel çevreden ayrılarak başka bir coğrafi bölge ve sosyo-kültürel çevreye yerleşmesi eylemi göç kavramı ile ifade edilmektedir (Kurt, 2009:149). Ülke sınırları içindeki belli yerleşim yerleri arasında oluşan nüfus hareketleri iç göç olarak tanımlanmaktadır (Kandemir, 2010:7). Örneğin iç göç hareketliliği, iller arası, ilçeler arası, il ile ilçe arası, ilçe ile köy, il ile köy arasında ya da coğrafi-ekonomik-idari bölgeler arasında da olabilmektedir. Hareketli ve değişken bir doğası olması nedeniyle, göç dinamik bir süreçtir. Göç olgusu durağan değildir. Aynı zamanda demografik bir özellik göstermektedir. Bu nedenle, sebepleri ve sonuçları ile birlikte algılanan bir olgudur.

Literatürde iç göçü teorik açıdan inceleyen fayda-maliyet, itici ve çekici güçler ve seçkinci yaklaşımları olmak üzere üç yaklaşım öne çıkmaktadır (Çelik, 2005:168). Seçkinci yaklaşımın göç olgusunu inceleme temel görüşü, göçen insanların seçkin vasıflara sahip olduklarıdır. Seçkin vasıflar ise medeni durum, cinsiyet, yaş ve eğitim vb. faktörlerden oluşmaktadır. Fayda-maliyet yaklaşımının temel çıkış noktası, insanların rasyonel olarak hareket ettikleri varsayımıdır (Çelik, 2005:182). Bir başka ifadeyle, göç etme kararı verilirken göçün olası maliyeti ve faydalarına bakılır. Faydaları, maliyetinden fazla ise göç kararı verilir. Bu yaklaşımda, göç edenler açısından göç etme bir yatırım sermayesidir (Evlimoğlu ve İnak, 2017:538). Daha iyi eğitim ve iyi bir ücret

¹ Trabzon Çevre ve Şehircilik İl Müdürlüğü

almak için göç etmek bir insani yatırımdır. İtici-çekici güçler yaklaşımı ise geri kalmış bölgelerdeki faktörler, bireyleri ve toplulukları etkiler tezi üzerine kuruludur (Çelik, 2005:182). Gelişmiş bölgelerdeki çekici unsurlar, geri kalmış bölgedeki bireyleri itici güçlerin de hızlandırıcı etkisiyle, göç etme kararı vermelerinde ve göç etmelerinde etkili olur. Bu teorik yaklaşımlar, aynı zamanda, bilimsel çalışmaların uygulamalı araştırma konusu olmaktadır (Evlimoğlu ve İnək, 2017; Yakar ve Yazıcı, 2009; Çelik, 2006; Çelik, 2002.).

Türkiye’de görülen iç göçlere neden olan faktörleri aşağıda sıralanmıştır (Evlimoğlu ve İnək, 2017; Dayar ve Sandalcı, 2016; Dücan, 2016):

- Tarım üretiminde makineleşme,
- Hızlı nüfus artışı,
- Genel nüfus içinde genç yaş grubunun kalabalık oluşu,
- Kır hayatının iticiliği,
- Kent hayatının çekiciliği,
- Altyapı ve ulaştırma imkânları,
- Eğitim ve meslek edinme ile iş bulma,
- Güvenlik kaygıları ve terör olayları,
- Kan davaları,
- Siyasi sebepler ve mezhepsel çekişmeler,
- Doğal felaketler,
- Ekilecek arazinin azalması,
- Miras paylaşımı nedeniyle toprakların bölünmesi.

İller arası göç: Yerleşim yerleri ve iller arası göç arasındaki fark, aynı yıl içinde yerleşim yerleri arasındaki hareketliliği vermektedir.

Net göç: TÜİK’in (2020) istatistiki metodolojisinde net göç, belirli bir ilin aldığı göç ile verdiği göç arasındaki fark olarak tanımlanmaktadır. Bu tanım kapsamında, belirli bir ilin aldığı göç verdiğiğinden fazla ise net göç pozitif, verdiği göç aldığı göçten fazla ise net göç negatif ifadeleriyle hem terimleştirilmiş ve formüle edilmiştir.

Net Göç Hızı: TÜİK (2020), net göç hızı terimini, göç edebilecek her bin kişi için net göç sayısı olarak belirlemiş ve tanımlamıştır.

İç Göç: Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi’nde son bir yıl içinde, ülke sınırları içinde belirli alanlardaki (bölge, il, ilçe vb.) dâimi ikametgâh adres değişiklikleri iç göç olarak tanımlanmıştır (TÜİK, 2020). Bu tanımlama, alan yazındaki iç göç tanımlarına göre daha dar kapsamlıdır ve idari yönü daha fazla öne çıkmaktadır.

Aldığı göç: İç göç hareketliliği kapsamında, belirli bir yerleşim yerine diğer yerleşim yerlerinden gelen göçtür (TÜİK, 2020).

Verdiği göç: Yine iç göç hareketliliği kapsamında, belirli bir yerleşim yerinden diğer yerleşim yerlerine giden göçtür (TÜİK, 2020).

Nüfusun Gelişimi

Nüfus sayımı, belirli bir zamanda ve yerdeki tüm kişilere ilişkin demografik, ekonomik ve toplumsal verileri toplama, değerlendirme, analiz etme ve yayınlama işlerinin bütünü olarak

tanımlanmaktadır (Özgür, 2020). Cumhuriyet döneminde yapılan ilk nüfus sayımında, Trabzon il nüfusunun 360.679 kişi olduğu belirlenmiştir. 1980 yılına kadar yapılan her sayımda il nüfusu artış göstermiştir. İlk defa 1965 yılında nüfus 500 bini geçmiştir. Yine nüfusun 2000 yılına kadar artış gösterdiği görülmektedir (Tablo 1). 2007 yılında nüfus miktarında azalma olduğu görülmüştür. Bu azalmanı nedeni ise Adrese Dayalı Nüfus Kayıt Sistemi (ADNKS) gösterilmektedir. Zira yeni sistem öncesinde mükerrer kayıtlar, güvenilir olmayan ve hatalı veri sayımına neden olduğunu ADNKS ortaya çıkarmıştır.

Göçler nüfus sayısı ve nüfus yapısında önemli bir etkiye sahiptir. Bunun yanı sıra göç edenlerin sosyoekonomik özellikleri de önemlidir. Genel olarak göçe katılanların sosyoekonomik nitelikleri çok geniş ve kapsamlıdır. Bu nedenle, bu çalışmada sadece Trabzon iline ait nüfus hareketleri ile iç göç kapsamında göç eden nüfusun yaş yapısı ve cinsiyeti araştırma konusu yapılmıştır. Bu sınırlama içinde cinsiyet değişkenine göre 1965 ve sonrası nüfus verileri incelenmiştir. Cinsiyet değişkeni merkezli nüfus verileri Tablo.1’de sunulmuştur.

Tablo 1. Trabzon İlinin Sayım Yıllarına Göre Nüfusu (1965-2019)

Sayım Yılları	Erkek	Kadın	Toplam
1965	281.583	214.199	595.782
1970	312.736	346.384	659.120
1975	354.636	364.372	719.008
1980	349.503	381.542	731.045
1985	380.147	406.047	786.194
1990	386.642	409.207	795.849
2000	486.957	488.180	975.137
2007	364.103	376.466	740.569
2008	370.217	378.765	748.982
2009	378.602	386.525	765.127
2010	377.059	386.655	763.714
2011	374.426	382.927	757.353
2012	374.677	383.221	757.818
2013	374.562	383.675	758.237
2014	378.509	388.273	766.782
2015	379.708	388.709	768.417
2016	385.009	394.370	779.379
2017	388.713	397.613	786.326
2018	399.377	408.526	807.903
2019	400.723	408.251	808.974

Kaynak: DİE ve TÜİK verilerinden derlenmiştir.

Doğu Karadeniz Kültür Envanteri Projesi kapsamında Trabzon ilinin beşerî durum ve ekonomi analiz yapılmıştır (DOKAP, 2020). Yapılan analizde Trabzon ili nüfus gelişimi ile ilgili dikkat çekici tespitler yapılmıştır. Bu tespitler aşağıya çıkarılmıştır.

- 1927 yılında Türkiye ülke nüfusu 13.648 iken Trabzon il nüfusu 293.055 kişi olarak sayılmıştır. Bu dönemde Trabzon nüfusunun ülke nüfusu içindeki payının %2.15 olduğu ölçülmüştür.

- 2017 yılında ise Türkiye ülke nüfusu 80.810.525 iken, Trabzon il nüfusu 786.326 kişi olarak belirlenmiştir. Bu dönemde Trabzon nüfusunun ülke nüfusu içindeki payı ise %1'in altına düştüğü hesaplanmıştır.
- 90 yıl içinde Trabzon nüfusu %152 oranında artmıştır. Aynı dönemde ülke nüfusu ise %228 oranında artmıştır.

Trabzon ilinin nüfus artış hızının ülke ortalamasının gerisinde kalmıştır. İl nüfusunun, ülke nüfusu içindeki oranı düşmüştür. Bu iki düşüşün başlıca nedeni ise Trabzon ilinin başta büyükşehirler olmak üzere başka illere göç vermesi yorumu yapılabilmektedir.

TRABZON İLİNDE İÇ GÖÇ HAREKETLERİ ve İÇ GÖÇÜN YAŞ GRUPLARINA GÖRE DAĞILIMI

Bireylerin yaşı göç kararını etkiler. Yapılan çalışmalarda yaş ve göç etme arasında negatif bir ilişki bulunmuştur (Çelik, 2002: 281). Bu tespite göre bireylerin yaşının artması ile birlikte göç etme eğilimi azalmaktadır. Dolayısıyla göç edenlerin daha çok gençlerden oluştuğu çıkarımı yapılabilir. Bu çalışmada analiz edilen göç edenlerin yaş yapısı verilerine dayalı bulgular, bu çıkarımı doğrulamaktadır. Tüm dönemlerde, Trabzon'un aldığı ve verdiği göçlerin yaş yapısı, 10-40 yaş grubunda yoğunlaştığı tespit edilmiştir. Bu yoğunlaşmanın nedenleri arasında eğitim, sağlık ve çalışma hayatına başlama vb. faktörler sayılabilir ve bu faktörler anılan yaş grubunun ülke içinde yer değiştirmesinde etkili olduğu söylenebilir.

1985-1990 Dönemi Göç ve Nüfus Hareketleri

1990 dönemi içinde göçe katılan nüfus 1.119.493 kişidir. Göç edenler, il nüfusunun yaklaşık %14'ünü oluşturmaktadır (Tablo 2). Aynı dönemde ise Türkiye nüfusunun (56.473.055 kişi) %0,19'u iç göçe katılmıştır. 1990 nüfus sayım sonuçlarına göre Trabzon ili 29.999 göç almış ve karşılığında ise 81.994 göç vermiştir. Bu verilere göre ilin net göçü eksi 51.495 kişi olmuştur. Alınan ve verilen nüfus göç hareketlerinin yaş grubu değişkenine göre dağılımına bakıldığında, göçen nüfusun en fazla yoğunlaştığı grubun 15-30 yaş grubu olduğu görülecektir. Bu yaş grubunda görülen yoğunluğun nedenleri arasında askerlik, eğitim, çalışma hayatına başlama vb. faktörler gösterilebilir. Bu faktörlerin, genç nüfusun ülke içinde yer değiştirmesinde etkili olduğu söylenebilir. Bunun dışında 5-14 yaş grubunda da göç yoğunluğunun fazla olduğu görülmektedir. Çocuk nüfus olarak nitelendirilen bu grubun yoğunluğunun nedeni ise ailelerin çeşitli sebeplerle göç etmek zorunda kalması gösterilebilir. Yerleşmelerin aldığı ve verdiği göçlerin yaş gruplarına göre dağılımı kadar net göçün yaş yapısı da önemlidir. Net göçü negatif olan Trabzon, vermiş olduğu göçün genç nüfus gruplarında yoğunlaşması zamanla nüfus azlığı sorunu ile karşı karşıya kalacaktır. Genç nüfusun göç etmesi, geride orta yaşlı ve yaşlı nüfusun kalmasına neden olmaktadır. Bu durum yerleşmelerde evlenme sayılarının azalmasına ve beraberinde doğum oranlarının düşmesine yol açacaktır. Belli bir süre sonra göç veren kırsal yerleşmelerin boşalmasına yol açabilecektir. Net göçün yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında, hepsinin negatif göç olduğu ve özellikle yoğunlaşmaların genç nüfus gruplarında olduğu görülecektir. 1985-1990 yılları arasında Trabzon ilinde %77,11 net göç hızı olduğu görülmüştür. Net göç hızlarının tümü negatif değerde olup, en hızlı göç veren yaş grubu ise 25-29 yaş grubudur.

Tablo 2. Trabzon İlinin Aldığı-Verdiği Göç Miktarı, Net Göç ve Net Göç Hızı (1985-1990)

Yaş Grubu	1990 Nüfusu	Aldığı Göç	%	Verdiği Göç	%	Net Göç	Net Göç Hızı%
5-9	93946	2479	8,2	10600	13,0	-8121	-82,9
10-14	101883	2593	8,6	9268	11,3	-6675	-63,4
15-19	96029	3403	11,3	10907	13,3	-7504	-75,2
20-24	69810	6074	20,24	13489	16,5	-7415	-100,9
25-29	64351	5035	16,7	13790	16,9	-8755	-127,3
30-34	55429	3336	11,1	8386	10,2	-5050	-90,6
35-39	44290	2160	7,2	4863	5,9	-2703	-59,2
40-44	35678	1392	4,6	2953	3,6	-1561	-42,8
45-49	28864	797	2,6	1933	2,3	-1136	-38,6
50-54	28975	703	2,3	1461	1,8	-758	-25,8
55-59	30880	705	2,3	1307	1,6	-602	-19,3
60-64	27406	551	1,8	1015	1,2	-464	-17,0
65+	41296	733	2,4	1447	1,8	-714	-17,1
Bilinmeyen	455	38	0,12	75	0,09	-37	-78,1
Toplam	795.849	29999	100,0	81494	100,0	-51495	-77,11

Kaynak: DİE Nüfus ve Göç verilerinden derlenmiştir.

1995-2000 Dönemi Göç ve Nüfus Hareketleri

Bu döneme ait verilere göre, bir önceki döneme göre hem net göç miktarı artmış hem de net göç hızı artmıştır. 1995-2000 döneminde ilin aldığı göç 43.236, verdiği göç ise 61.900 olup, net göç hızı -8777'dir (Tablo 3).

Tablo 3. Trabzon İlinin Aldığı-Verdiği Göç Miktarı, Net Göç ve Net Göç Hızı (1995-2000)

Yaş Grubu	2000 Nüfusu	Aldığı Göç	%	Verdiği Göç	%	Net Göç	NetGöç Hızı %
5-9	88759	3807	8,8	4119	6,7	-312	-3,5
10-14	97924	3792	8,7	3851	6,2	-59	-0,6
15-19	112027	9687	22,4	8358	13,5	1529	13,6
20-24	96094	11910	27,5	15810	25,6	-3900	-39,6
25-29	81221	6539	15,1	12521	20,2	-5982	-71,0
30-34	70693	4459	10,3	5679	9,1	-1220	-17,1
35-39	70643	3495	8,0	3474	5,6	21	0,29
40-44	62459	2650	6,1	2573	4,1	77	1,2
45-49	47154	1859	4,2	1839	3,0	20	0,42
50-54	38521	1422	3,2	1228	2,0	194	5,1
55-59	30575	977	2,2	703	1,1	274	9,0
60-64	29201	815	1,8	494	0,7	321	11,0
65+	67607	1504	3,4	1240	2,0	264	3,9
Bilinmeyen	137	7	0,01	11	0,01	-4	-28,8
Toplam	740023	43236	100,0	61900	100,0	-8777	-116,1

Kaynak: TÜİK nüfus ve göç verilerinden derlenmiştir.

Alınan göçteki artış, net göç miktarında azalmaya yol açmıştır. Bunun nedeni diğer yıla göre alınan göçün 13.237 kişi artması ve verilen göçün ise 19.594 kişi azalmasıdır. Göçe katılan nüfusun yaş grubuna göre dağılımı incelendiğinde, özellikle 15-19 yaş ve 20-24 yaş gruplarının alınan göç hareketinde artış olduğu görülmektedir. Trabzon ilinin aldığı göçün yaş dağılımı incelendiğinde ise bu yaş grupları bir önceki döneme göre özellikle 20-30 yaş grubunda hem oran hem de miktar bazında artış olduğu görülecektir. Trabzon ilinin verdiği göçte de hem oran hem de miktar bazında bir azalış olduğu görülmüştür. Net göç miktarı önceki döneme artmıştır ve verilen göçte hem miktar hem de oran olarak bir azalma söz konusu değildir. Net göç hızı -116,1 olmuştur. Önceki dönemde olduğu gibi yaş gruplarının hem net göç hızları hem de net göç hızı verileri negatiftir. Net göç hızının en yüksek olduğu yaş grubunun %39,6 ile 20-24 yaş grubu olduğu görülmüştür. En düşük net göç hızı (%-0,6) ise 0-6 yaş grubunda görülmüştür. Önceki döneme göre karşılaştırdığımızda alınan göç ile verilen göç arasındaki farkın azalmasının nedenleri arasında öncelikle iş imkânlarının çevre illere göre artması, eğitim faktörü, tayin ve atama gibi faktörler etkili olabilmektedir.

2007-2008 Dönemi Göç ve Nüfus Hareketleri

Nüfus sayımı 2007 yılından itibaren dâimi ikametgâh adresi kayıtları esas alınarak yapılmaya başlamıştır. Nüfus istatistikleri her yıl yayınlanmaktadır. Sayım ve veri toplama yöntemi değişikliği sayesinde önceki dönemlerin aksine tüm yaş gruplarına ait ikametgâh değişikliği bazlı nüfus hareketleri ve dolayısıyla da göç hareketlerine ait istatistikler toplanmakta ve üretilen verilere de ulaşılabilir. 2008 yılı öncesinde nüfus sayımları, 5 yılda bir yapılmaktaydı ve bireylere “ikametgâh yeriniz neresidir?” sorusuna verilen cevaplara dayalı veri toplama üzerine kuruluydu. Bu yöntem, nüfus verilerinin güvenilirliği ve doğruluğu açısından sorunlar oluşturmuştur. Örneğin, nüfus hareketlerinin siyasi ve idari amaçlar doğrultusunda manipüle edildiği görülmüştür. Şöyle ki, nüfus miktarı az olan belediye örgütlü yerleşmelerden önceden göç etmiş nüfus, siyasi ve idari teşvikler yoluyla yerleşme nüfusunu fazla göstermek için sonraki sayım dönemlerinde tekrar o bölgeye göç etmiş gibi gösterilmiştir. Bu tür manipülatif uygulamalar göç istatistikleri üzerinde mükerreriğe ve güvensizliğe yol açmıştır. İkametgâh hareketliliği yüksek olan Türkiye’de bir kişinin beş yıl içinde birden fazla yerleşim yeri değiştirebileceği düşünülürse, o kişinin beş yıl içindeki göç hareketlerinin tümü istatistiklere yansımamaktadır. Bu nedenle nüfus sayımları güvenilir ve hızlı yapılması için adrese dayalı nüfus kayıt sistemi ve merkezi nüfus verileri kayıt sistemi kurulmuştur. Her iki kayıt sisteminin kurulması ve işletilmesi sayesinde, 2007-2008 döneminden itibaren TÜİK’in dâimi ikamet yerine göre yayımladığı göç istatistiklerinin, önceki dönemlerde yayımlanan göç istatistiklerinden çok daha güvenilir olduğu kabul edilmektedir. Ancak kişilerin zorunlu olmasına rağmen dâimi ikametgâh değişikliklerini nüfus müdürlüklerine veya muhtarlıklara bildirmemeleri nedeniyle nadiren de olsa TÜİK’in yayımlamış olduğu göç istatistiklerinde de eksik veriler oluşabilmektedir. Buna rağmen 2007 yılından sonra yayımlanan göç istatistiklerinin önceki dönem göç istatistiklerine oranla çok daha güvenilir ve doğru oldukları tartışılmaz bir gerçektir. TÜİK’in 2007 yılında yeni yöntemle topladığı ilk nüfus sayım sonuçlarına göre Trabzon ili nüfusu 748.946 kişi olduğu tespit edilmiştir. Bu sayım dönemi içinde Trabzon ili 26008 kişi göç almış, buna karşılık 27027 kişi göç vermiştir. 2007-2008 döneminde net göç eksi 1014 kişi olarak gerçekleşmiştir (Tablo 4). Yaş gruplarına göre alınan ve verilen göçler açısından 20-30 yaş grubunda daha fazla hareketlilik olduğu görülmektedir. Bu yaş grubunda yoğunlaşma olmasının nedeni, üniversite eğitimi alma ve askere gitme hareketlerine bağlı genç nüfusun yer değiştirmesi çıkarımı yapılabilir. 35-39 yaş ve sonraki yaş gruplarında alınan ve verilen göç oranı düşüktür. Bu dönemde diğer dönemlerde de olduğu gibi 55-59 yaş ve sonraki yaş gruplarında alınan göçün verilen göçten fazla olduğu görülmektedir. Yaş gruplarına göre net göç hızları 0-29 arası yaş

gruplarında önceki dönemlere göre azalmış olsa da 15-19 yaş grubu hariç negatif değerler olup, çocuk ve genç yaş grubunda yüksek hızda göç verilmektedir. 55-59 yaş grubundan itibaren net göç hızı düşük olsa da pozitif değerler almaktadır. Pozitif anlamda en yüksek net göç hızı (%12,7), 60-64 yaş grubunda görülmektedir. Yaş grupları içinde ise en hızlı göç veren yaş grubu eksi %20 net göç hızıyla 20-24 yaş grubu olduğu saptanmıştır.

Tablo 4. Trabzon İlinin Aldığı-Verdiği Göç Miktarı, Net Göç ve Net Göç Hızı (2007-2008)

Yaş Grubu	2008 Nüfusu	Aldığı Göç	%	Verdiği Göç	%	Net Göç	Net Göç Hızı %
0-4	51573	1340	5,1	1423	5,2	-83	-1,6
5-9	57357	1575	6,0	1872	6,9	-297	-5,1
10-14	62949	1381	5,3	1516	5,6	-135	-2,1
15-19	65083	2366	9,0	2126	7,9	240	3,7
20-24	68379	4542	17,4	5925	22,0	-1383	-20
25-29	62477	3549	13,6	4768	17,6	-1219	-19,3
30-34	55289	2389	9,1	2660	9,9	-271	-4,9
35-39	53680	1901	7,3	1722	6,3	179	3,4
40-44	51601	1503	5,7	1292	4,7	211	4,1
45-49	48569	1430	5,4	1088	4,0	342	7,1
50-54	43340	1303	5,0	893	3,3	410	9,5
55-59	32214	951	3,6	576	2,1	375	11,7
60-64	24958	638	2,4	323	1,2	315	12,7
65+	71513	1140	4,3	843	3,1	297	4,1
Toplam	748982	26008	100,0	27027	100,0	-1014	-1,4

Kaynak: TÜİK nüfus ve göç verilerinden derlenmiştir.

2008-2009 Dönemi Göç ve Nüfus Hareketleri

Trabzon ili nüfusu bir önceki döneme göre 17.036 kişi artmıştır. Bu dönem içinde aldığı göç artmış fakat verdiği göçte azalma olmuştur. Yine net göç miktarı bir önceki yıla göre artmıştır. Bu dönemde alınan göçün 36.868 kişi, verilen göçün 26.747 kişi ve net göçün ise 10.594 kişi olduğu tespit edilmiştir. Bu döneme ait nüfus ve göç hareketleri Tablo.5'te gösterilmiştir. Alınan ve verilen göçün yaş gruplarına göre dağılımına bakıldığında alınan göçün artmasında 15-30 yaş grubunun büyük payı olduğu görülecektir. Diğer dönemlerde olduğu gibi çocuk ve genç nüfus, göçe katılan nüfusun büyük bir kısmını oluşturmaktadır. Bu dönemde nüfus artışının olması nedenlerinden birisi olarak yerel seçimlerin yapılmış olması çıkarımı yapılabilir. Bu yılda net göç ve net göç hızı genelde pozitif artış göstermiştir. Ancak 45 yaş ve üstü nüfusun göçe katılımı nüfus içindeki payının düşük olduğu görülmüştür. Net göç miktarı ve net göç hızı bu dönemde pozitif değer göstermiştir. Bu durum ilde alınan göçün verilen göçten fazla olması anlamına gelmektedir.

25-29 yaş grubunda negatif değer gösteren net göç ve net göç hızı önceki yıla göre net göç azalmıştır. Net göç hızı ise önceki yıla göre oransal olarak artmıştır. Bu dönemde yaş grupları

içerisinde alınan göçte yoğunlaşma, en fazla 15-19 (%13,3) yaş grubunda ve verilen göçte ise 20-24 (%23,0) yaş grubunda olmuştur. Net göç hızı 25-29 yaş grubu hariç diğer bütün yaş gruplarında pozitif olurken, en fazla net göç hızına 15-19 (%32,5) yaş grubu sahip olmuştur. İlin net göç hızı bir önceki dönemki net göç hızından artarak %14,0 yükselmiştir. İl nüfusu bu dönemde önceki yıla göre 7549 kişi artarak 415.652 kişi olmuştur. Bu artışa rağmen ilin aldığı göçte azalma ve verdiği göçte ise artış olduğu gözlenmiştir. Bu dönemde Trabzon ili 29.130 kişi göç almış, buna karşılık 36.546 kişi göç vermiştir. Net göç miktarı ise önceki döneme göre negatif %9,7 gerilemiştir. Yaş gruplarına göre alınan ve verilen göç verileri incelendiğinde, alınan göç hareketliliğinin 15-24 arası yaş gruplarda yoğunlaştığı görülmektedir. Alınan göçlerde, %9,7 oranıyla 30-34 yaş grubunun payı olduğu açıktır. Verilen göçlerde ise 20-29 yaş grubunda yoğun hareketlilik olmuştur.

Tablo 5. Trabzon İlinin Aldığı-Verdiği Göç Miktarı, Net Göç ve Net Göç Hızı (2008-2009)

Yaş Grubu	2009 Nüfusu	Aldığı Göç	%	Verdiği Göç	%	Net Göç	Net Göç Hızı %
0-4	53400	2065	5,6	1177	4,4	888	16,7
5-9	56713	2457	6,6	1483	5,5	974	17,3
10-14	63405	2438	6,6	1272	4,7	1166	18,5
15-19	66813	4918	13,3	2784	10,4	2134	32,5
20-24	68052	6646	18,0	6173	23,0	473	6,9
25-29	62846	3868	10,4	4324	16,1	-456	-7,2
30-34	56076	3027	8,2	2240	9,5	787	14,1
35-39	55637	2586	7,0	1742	6,5	844	15,2
40-44	50815	2017	5,4	1184	4,4	833	16,5
45-49	51363	1921	5,2	1073	4,0	848	16,6
50-54	45331	1617	4,3	901	3,3	716	16,0
55-59	33074	1123	3,0	627	2,1	496	1,6
60-64	28105	854	2,3	421	1,6	433	15,5
65+	73497	1331	3,6	873	3,2	458	6,3
Toplam	765127	36868	100,0	26747	100,0	10594	14,0

Kaynak: TÜİK nüfus ve göç verilerinden derlenmiştir.

2009-2010 Dönemi Göç ve Nüfus Hareketleri

Bu dönem içerisinde net göç 15-19 yaş grubu ile 55-65 üzerindeki yaş gruplarında pozitiftir. 15-19 yaş grubundaki net göç miktarı bir önceki yıla göre 2095 kişi azalarak 39 kişiye inmesi ise dikkat çekici bir durum olmuştur. Bu yaş grubunda etkili olan faktör genel olarak eğitim olmuştur. Net göç miktarı, verilen göç tarafında artmıştır. Net göç hızı, dört yaş grubu hariç, diğer yaş gruplarında negatif olduğu gözlenmiştir. En fazla negatif göç hızının 20-24 yaş ve 25-29 yaş gruplarında sırasıyla negatif %45 ve %9 olduğu görülmektedir.

Tablo 6. Trabzon İlinin Aldığı-Verdiği Göç Miktarı, Net Göç ve Net Göç Hızı (2009-2010)

Yaş Grubu	2010 Nüfusu	Aldığı Göç	%	Verdiği Göç	%	Net Göç	Net Göç Hızı %
0-4	53049	1794	6,1	1971	5,3	-177	-3,3
5-9	54616	2003	6,9	2154	5,9	-151	-2,7
10-14	63130	1981	6,9	2039	5,5	-58	-1,6
15-19	65730	3630	12,4	3591	9,9	39	0,6
20-24	63952	4271	14,7	7224	19,7	-2953	-45,1
25-29	61656	3383	11,6	5883	16,0	-2500	-39,7
30-34	57506	2627	9,0	3567	9,7	-940	-16,2
35-39	54607	1964	6,7	2459	6,7	-495	-9,0
40-44	47893	1516	5,1	1754	4,7	-238	-4,9
45-49	53568	1410	4,8	1714	4,6	-304	-5,6
50-54	44137	1263	4,3	1391	3,8	-128	-2,9
55-59	37563	1081	3,7	1028	2,8	53	1,4
60-64	29892	763	2,7	655	1,7	108	3,6
65+	76415	1444	4,9	1116	3,1	328	4,2
Toplam	763714	29130	100,0	36546	100,0	-7416	-9,7

Kaynak: TÜİK nüfus ve göç verilerinden derlenmiştir.

2010-2011 Dönemi Göç ve Nüfus Hareketleri

2010-2011 yılında Trabzon İli nüfusu bu dönemde önceki yıla göre 5852 kişi artarak 415.652 kişi olmuştur. Bu artışa rağmen, 24.858 kişi göç almış ve 38.446 kişi ise göç vermiştir. Net göç miktarı ise önceki yıla göre artış göstererek eksi 12.288 kişi olmuştur. Yaş gruplarına göre alınan ve verilen göç verileri incelendiğinde, 15-24 arası yaş gruplarına ait alınan göç verilerinde yoğunlaşma olduğu dikkat çekmektedir. Buna karşılık 20-29 yaş gruplarında ise verilen göç hareketlerinde yoğunluk oluşmuştur. Net göç miktarı açısından 15-19 yaş ve 60-64 yaş gruplarında pozitif net göç artışı görülmektedir. Bu yaş gruplarında pozitif olmasının nedenleri arasında öğrenci hareketliliği ve emekli olup dönenler etkili olmaktadır. Net göç hızı negatif olarak artmış ve %16 oranında yükselmiştir.

Tablo 7. Trabzon İlinin Aldığı-Verdiği Göç Miktarı, Net Göç ve Net Göç Hızı (2010-2011)

Yaş Grubu	2011 Nüfusu	Aldığı Göç	%	Verdiği Göç	%	Net Göç	Net Göç Hızı %
0-4	51986	1255	5,0	2103	5,5	-848	-16,1
5-9	51891	1240	5,0	2398	6,2	-1158	-22,0
10-14	61233	1092	4,3	2419	6,2	-1327	-21,4
15-19	64971	4237	17,0	2875	7,4	1362	21,1
20-24	63325	5381	21,6	7444	19,3	-2063	-32,0
25-29	58975	2983	12,0	5878	15,2	-2895	-47,9
30-34	58722	2165	8,7	3552	9,2	-1387	-23,3
35-39	53312	1280	5,1	2465	6,4	-1185	-22,0
40-44	47851	893	3,5	1981	5,1	-1088	-22,4
45-49	53208	840	3,3	1831	4,7	-991	-18,4
50-54	43215	762	3,0	1390	3,6	-628	-14,4
55-59	40647	896	3,6	1085	2,8	-189	-4,6
60-64	30361	975	3,9	701	1,8	274	9,0
65+	76656	1159	4,6	1324	3,4	-165	-2,1
Toplam	757353	24858	100,0	38446	100,0	-12288	-16,0

Kaynak: TÜİK nüfus ve göç verilerinden derlenmiştir.

2011-2012 Dönemi Göç ve Nüfus Hareketleri

Bu döneme ait nüfus ve göç verileri gösterilmiştir (Tablo 8). İl nüfusu 2012 yılında önceki yıla göre 5378 kişi artarak 426.882 kişi olmuştur. Bu artışa rağmen diğer yıllara göre alınan göç ve verilen göç miktarlarında azalış olmuştur. Bir başka ifadeyle, 24.858 kişi göç alınmış, buna karşılık 38.446 kişi göç verilmiştir. Net göç miktarı ise önceki yıla göre artış göstererek eksi 3664 kişi olmuştur. Alınan göçlerde 15-24 arası yaş gruplarında yoğunluk olduğu görülmüştür. Buna karşılık verilen göçlerde 20-29 yaş gruplarında yoğunluk oluşmuştur. Bu göç artışında üniversite eğitimi, askerlik ve çalışmak için gelenlerin etkisi olduğu çıkarımı yapılabilir. 15-19 yaş grubunda pozitif net göç artışı olmuştur. Net göç hızı negatif olmakla birlikte bir önceki yıla göre azalarak %4,8'e inmiştir.

Tablo 8. Trabzon İlinin Aldığı-Verdiği Göç Miktarı, Net Göç ve Net Göç Hızı (2011-2012)

Yaş Grubu	2012 Nüfusu	Aldığı Göç	%	Verdiği Göç	%	Net Göç	Net Göç Hızı %
0-4	51226	1118	5,1	1339	5,2	-221	-4,3
5-9	51262	1164	5,3	1543	6,0	-379	-7,3
10-14	58925	964	4,4	1276	5,0	-312	-5,2
15-19	64878	4138	18,9	3379	13,2	759	1176
20-24	63402	4360	20,0	4507	17,6	-147	-2,3
25-29	58497	2827	13,0	4302	16,8	-1475	-25,0
30-34	58155	1954	9,0	2565	10,0	-661	-11,3
35-39	53202	1245	5,6	1608	6,3	-363	-6,7
40-44	50072	889	4,0	1175	4,6	-286	-5,7
45-49	51314	751	3,4	926	3,6	-175	-3,4
50-54	45321	667	3,0	799	3,1	-132	-3,0
55-59	41531	602	2,7	643	2,5	-41	1,0
60-64	30703	419	2,0	441	1,7	-22	-0,7
65+	79410	766	3,5	975	3,9	-209	-2,6
Toplam	757898	21864	100,0	25478	100,0	-3664	-4,8

Kaynak: TÜİK nüfus ve göç verilerinden derlenmiştir.

2012-2013 Dönemi Göç ve Nüfus Hareketleri

Tablo 9'da görüleceği üzere, il nüfusu önceki yıla göre 331.355 kişi artarak 758.237 olmuştur. Bu artışın sebebi Trabzon ilinin büyükşehir yapılmış olmasından kaynaklanmaktadır. Buna rağmen hem aldığı göçte hem de verdiği göçte diğer yıllara göre artış göstermiştir. Bu dönemde Trabzon 25.115 kişi göç almış, karşılığında ise 29.988 kişi göç vermiştir. Net göç miktarı ise önceki yıla göre artış göstererek negatif 4741 kişiye yükselmiştir. Yaş grubu değişkenine göre, alınan göç verilerinde 15-24 arası yaş gruplarında yoğunlaşma olmuştur. Verilen göç verilerinde ise 20-29 yaş gruplarında negatif hareketlilik artmıştır. Verilen göçteki artışta, üniversite eğitimi, askerlik ve çalışma faktörlerinin etkili olduğu çıkarımı yapılabilir. Net göç miktarı verileri incelendiğinde 15-19 yaş grubunda pozitif net göç artışı olduğu görülmektedir. Net göç hızı negatif olmakla birlikte bir önceki yıla göre azalarak negatif %6,2 olmuştur.

Tablo 9. Trabzon İlinin Aldığı-Verdiği Göç Miktarı, Net Göç ve Net Göç Hızı (2012-2013)

Yaş Grubu	2013 Nüfusu	Aldığı Göç	%	Verdiği Göç	%	Net Göç	Net Göç Hızı %
0-4	50343	1152	4,5	1333	4,4	-181	-3,6
5-9	51313	1166	4,6	1375	4,5	-209	-4,7
10-14	56962	1007	4,0	1144	3,8	-137	-2,4
15-19	63619	4508	18,0	3836	12,7	672	10,6
20-24	62707	5365	21,3	7988	26,6	-2623	-41,0
25-29	57412	2864	11,4	4765	15,8	-1901	-3,6
30-34	57221	1887	7,5	2600	8,6	-713	-12,3
35-39	53,283	1282	5,1	1537	5,1	-255	-4,8
40-44	51634	1057	4,2	1189	3,9	-132	-2,5
45-49	50301	1008	4,0	934	3,1	74	1,5
50-54	47734	1048	4,2	839	2,7	209	4,4
55-59	42815	1039	4,1	753	2,5	286	6,7
60-64	31622	687	2,7	524	1,7	163	5,1
65+	81271	1045	4,1	1171	4,0	-126	-1,5
Toplam	758237	25115	100,0	29988	100,0	-4741	-6,2

Kaynak: TÜİK nüfus ve göç verilerinden derlenmiştir.

2013-2014 Dönemi Göç ve Nüfus Hareketleri

Trabzon İli nüfusu bir önceki yıla göre nüfusu 8545 kişi artarak 766.782 kişiye ulaşmıştır (Tablo 10). Bu artış sebebi yine ilin büyükşehir olmasına bağlanabilir. İlin nüfus yapısına bakıldığında alınan göçün verilen göçe oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Bu dönemde 31.031 kişi göç almış, buna karşılık 29.741 kişi göç vermiştir. Net göç sayısı ise önceki yıla göre artış göstererek 1290 kişiye yükselmiştir. Yaş grubu değişkeni açısından, alınan göçlerde 15-19 yaş ve 65+ arası yaş gruplarındaki hareket yoğunluğu dikkat çekmektedir. Verilen göç verileri incelendiğinde 20-24 ve 25- 29 yaş grupları arasında yoğunluk kazanmıştır. Bu göç artışının nedenleri arasında üniversite eğitimi, askerlik ve çalışmak vb. faktörler gösterilebilir.

Tablo 10. Trabzon İlinin Aldığı-Verdiği Göç Miktarı, Net Göç ve Net Göç Hızı (2013-2014)

Yaş Grubu	2014 Nüfusu	Aldığı Göç	%	Verdiği Göç	%	Net Göç	Net Göç Hızı %
0-4	50086	1.331	3,6	1.267	4,2	64	1,3
5-9	51.951	1.421	4,5	1.326	4,5	95	1,8
10-14	55.289	1.265	4,0	1.192	4,0	73	1,3
15-19	63.421	5.158	1,6	3.778	12,7	1380	21,9
20-24	62.963	6.653	21,4	8.055	27,0	-1402	-22,0
25-29	56.623	3.129	10,0	4.298	14,4	-1169	-20,4
30-34	56.912	2.071	6,6	2.344	9,0	-273	-4,7
35-39	53.142	1.063	3,4	1.559	5,2	44	0,8
40-44	53.174	1.050	3,3	1.271	3,7	-221	-4,1
45-49	48.944	1.106	3,5	937	3,1	169	3,4
50-54	50.060	1.276	4,1	977	3,3	299	6,0
55-59	44.791	1.540	5,0	805	2,7	735	16,5
60-64	33.494	1.359	4,3	859	2,9	500	15,0
65+	119.426	2.579	8,3	1.297	4,3	1282	10,7
Toplam	766.782	31.031	100	29741	100	1290	1,6

Kaynak: TÜİK nüfus ve göç verilerinden derlenmiştir.

Yaş grubu değişkenine göre net göç miktarı incelendiğinde 20-34 yaş arası grupta negatif göç artışı olduğu görülmektedir. Diğer yaş gruplarında ise pozitif bir göç artışı vardır. Bu dönemde net göç hızı pozitif %1,6 kişi olmuştur. Oysa önceki yıllarda net göç hızları negatif değerlere sahip olduğu görülmektedir.

2014-2015 Dönemi Göç ve Nüfus Hareketleri

Bu dönemde Trabzon ili nüfusu bir önceki yıla göre nüfusu 2365 kişi artarak 768.417 kişiye ulaşmıştır. Bu dönemde oluşan nüfus ve göç verileri Tablo.11’de sunulmuştur. İlin nüfus yapısına bakıldığında, bu dönemde alınan göç verisi ile verilen göç verisi arasında önceki yıllara göre daha az fark olduğu görülecektir.

Tablo 11. Trabzon İlinin Aldığı-Verdiği Göç Miktarı, Net Göç ve Net Göç Hızı (2014-2015)

Yaş Grubu	2015 Nüfusu	Aldığı Göç	%	Verdiği Göç	%	Net Göç	Net Göç Hızı %
0-4	50.429	1.371	5,0	1.173	3,7	200	3,9
5-9	52.350	1.341	4,9	1.195	3,8	146	2,7
10-14	53.314	1.040	3,8	630	2,0	410	7,7
15-19	62.614	4.898	17,9	4.564	14,7	334	5,3
20-24	61.613	5.803	21,2	8.916	2,8	-3.113	-49,
25-29	55.852	3.291	12,0	4.489	1,4	-1.198	-21,1
30-34	56.749	2.162	7,9	1.235	4,2	927	16,3
35-39	55.216	1.555	5,6	1.509	4,8	46	0,8
40-44	52.624	1.108	4,1	1.171	3,7	-63	-1,1
45-49	46.389	791	2,8	945	3,0	-154	-3,3
50-54	51.669	979	3,5	1.068	3,4	-89	-1,7
55-59	44.212	918	3,3	1.062	3,4	-144	-0,3
60-64	36.474	787	2,8	996	3,2	-209	-5,7
65+	88.912	1.270	4,6	2.038	6,5	-768	-8,6
Toplam	768.417	27.314	100	30.991	30991	-3.677	-4,7

Kaynak: TÜİK nüfus ve göç verilerinden derlenmiştir.

Son bir yılda, 27.314 kişi alınan göç, buna karşılık 30.991 kişi verilen göç hareketliliği olmuştur. Net göç sayısı ise önceki yıla göre azalma göstererek negatif 3667 kişiye düşmüştür. Yaş gruplarına göre göç verileri incelendiğinde, alınan göçlerde 30-34 yaş grubunda yoğunluk olduğu dikkat çekmektedir. Verilen göç verilerinde ise 20-24 yaş ve 25-29 yaş gruplarında yoğunluk olduğu gözlenmiştir. Yaş grubu değişkenine göre net göç verilerinde, 22-24 yaş ve 25-29 yaş gruplarında negatif göçün daha ağırlıklı olduğu görülmektedir. Yine bu dönemde de eğitim ve ekonomik faaliyetler etkili olmuştur. Diğer yaş gruplarında ise daha çok negatif bir göç azalışı gözlenmektedir. Net göç hızı, negatif 4,7 oranında bir azalış göstermiştir.

2015-2016 Dönemi Göç ve Nüfus Hareketleri

Trabzon İli nüfusu son bir yılda nüfusu 10.962 kişi artarak 779.379 kişiye ulaşmıştır (Tablo 12). İlin nüfusuna bakıldığında alınan göçün verilen göçe oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Bu oranın fazla olması araştırma sahasının çevre illere göre gelişme yönünden önde olması ve

çevresinden göç alması yorumu yapılabilir. Bu dönemde Trabzon ili 28.670 kişi göç almış, buna karşılık 26.775 kişi göç vermiştir.

Tablo 12. Trabzon İlinin Aldığı-Verdiği Göç Miktarı, Net Göç ve Net Göç Hızı (2015-2016)

Yaş Grubu	2016 Nüfusu	Aldığı Göç	%'si	Verdiği Göç	%'si	Net Göç	Net Göç Hızı %
0-4	51510	1457	5,1	1190	4,4	267	5,1
5-9	52861	1461	5,1	1232	4,6	229	4,3
10-14	52293	1160	4,0	903	3,3	257	5,0
15-19	62603	6265	21,8	4059	15,1	2206	35,8
20-24	63620	6684	23,3	7263	27,1	-579	-9,0
25-29	55443	3245	11,3	4006	10,7	-761	-13,6
30-34	56383	2109	7,4	1999	7,4	110	1,9
35-39	58144	1555	5,4	1371	5,1	184	3,1
40-44	53510	1070	3,7	951	3,5	119	2,2
45-49	50016	800	2,8	725	2,7	75	1,5
50-54	51759	848	3,0	771	2,8	77	1,5
55-59	45692	686	2,3	621	2,3	65	1,4
60-64	51200	549	2,0	595	2,2	-46	-0,8
65+	90932	781	2,7	1089	4,1	-308	-3,4
Toplam	779379	28670	100	26775	100	1895	2,4

Kaynak: TÜİK nüfus ve göç verilerinden derlenmiştir.

Yaş gruplarına göre göç verileri incelendiğinde, alınan göçlerde 15-19 yaş ve 20-24 yaş gruplarında hareketlilik olduğu dikkat çekmektedir. Verilen göç değişkenine göre, 20-24 yaş ve 25-29 yaş gruplarında dikkat çekici bir yoğunlaşma oluşmuştur. Bu dönemde, net göç miktarı açısından 15-19 yaş grubunda pozitif göçün, 20-24 yaş ve 25-29 yaş gruplarında ise negatif göçün daha ağırlıklı olduğu görülmektedir. Net göç hızı pozitif %2,4 oranında gerçekleşmiştir.

2016-2017 Dönemi Göç ve Nüfus Hareketleri

Trabzon ili nüfusu bir önceki yıla göre nüfusu 6947 kişi artarak 786.326 kişiye ulaşmıştır (Tablo 13). İlin nüfus yapısına bakıldığında alınan göçün verilen göçe oranla daha fazla olduğu görülmektedir. Son bir yılda Trabzon ili 29.603 kişi göç almış, buna karşılık 24.852 kişi göç vermiştir. Net göç sayısı ise önceki yıla göre artış göstererek 4751 kişi olmuştur. Yaş grup dağılımlarına bakıldığında eğitim, iş olanakları, tayin vb. faktörlerin etkili olduğu sonucuna varılmaktadır. Yaş grubu değişkenine göre, alınan göçlerde 15-19 yaş ve 20-24 yaş gruplarında ortaya çıkan hareketlilik dikkat çekmektedir. Verilen göç açısından 20-24 yaş ve 25-29 yaş gruplarında hareket yoğunluğu oluşmuştur.

Yaş grubu değişkenine göre net göç miktarı incelendiğinde 20-24 yaş grubunda en fazla pozitif göç artışı, 25-29 yaş grubunda ise negatif göç artışı yaşandığı görülmüştür. Net göç hızında, bu dönemde de pozitif artış olmuş ve az yükselişle %6,1 oranında gerçekleşmiştir.

Tablo 13. Trabzon İlinin Aldığı-Verdiği Göç Miktarı, Net Göç ve Net Göç Hızı (2016-2017)

Yaş Grubu	2017 Yılı Nüfusu	Aldığı Göç	%	Verdiği Göç	%	Net Göç	Net Göç Hızı %
0-4	51510	1350	4,5	1119	4,5	231	4,5
5-9	52861	1354	4,6	1109	4,4	245	4,6
10-14	52293	1060	3,6	913	3,7	147	2,8
15-19	62603	5946	20,1	4109	16,5	1847	30,0
20-24	63620	7103	24,0	4183	16,8	2920	50,0
25-29	55443	3484	11,7	4336	17,4	-852	-15,2
30-34	56383	2055	6,9	2059	8,2	-4	-0,1
35-39	58144	1605	5,4	1384	5,6	221	3,8
40-44	53510	1101	3,7	992	0,1	109	2,0
45-49	50016	929	3,1	801	3,2	128	2,6
50-54	51759	941	3,2	723	2,9	218	4,2
55-59	45962	922	3,1	705	2,8	217	4,7
60-64	41560	717	2,4	678	2,7	39	1,0
65+	90932	1036	3,5	1741	7,0	-705	-7,7
Toplam	786326	29603	100	24852	100	4751	6,1

Kaynak: TÜİK nüfus ve göç verilerinden derlenmiştir.

2017-2018 Dönemi Göç ve Nüfus Hareketleri

Trabzon ili nüfusu bir önceki yıla göre nüfusu 21.577 kişi artarak 807.903 kişiye ulaşmıştır. İlin genel nüfusuna bakıldığında alınan göçün verilen göçe oranla daha fazla olduğu görülmektedir. 2018 yılında 46.593 kişinin Trabzon'a, 33.344 kişinin ise Trabzon'dan başka illere göç etmiştir. Net göç sayısı ise 13.249 olmuştur. Yaş gruplarına göre göç ve nüfus hareketleri incelendiğinde, alınan göç açısından 10-14 yaş, 15-19 yaş ve 20-24 yaş gruplarındaki kişi sayısının fazla olduğu görülmektedir. Verilen göçler açısından, 10-14 yaş, 50-54 yaş, 60-64 ve 65+ üzeri yaş gruplarında yoğunlaşma olmuştur. Yaş grubu değişkeni açısından 10-14 yaş, 50-54 ve 65+ yaş gruplarında daha fazla pozitif göç yoğunluğu yaşandığı görülmüştür.

Tablo 14. Trabzon İlinin Aldığı-Verdiği Göç Miktarı, Net Göç ve Net Göç Hızı (2017-2018)

Yaş Grubu	2018 Yılı Nüfusu	Aldığı Göç	%	Verdiği Göç	%	Net Göç	Net Göç Hızı %
0-4	52346	1822	3,9	1299	3,9	523	9,1
5-9	53214	1739	3,7	1108	3,3	631	11,6
10-14	53352	6654	14,3	4570	13,7	2084	39
15-19	61383	7935	17	9312	27,9	-1377	-22,4
20-24	64279	4574	9,8	4753	14,2	-179	-2,8
25-29	56428	3033	6,5	2382	7,1	651	11,5
30-34	57026	2500	5,4	1681	5	819	14,4
35-39	58887	2175	4,7	1343	4	832	14,1
40-44	54875	2267	4,9	1153	3,5	1114	20,3
45-49	53091	2631	5,6	1028	3,1	1603	30,2
50-54	52279	2922	6,3	973	2,9	1949	37,2
55-59	50036	1901	4,1	1295	3,9	606	12,1
60-64	44671	2684	5,8	808	2,4	1876	42
65+	96066	3756	8,1	1639	4,9	2117	22
Toplam	807903	46593	100	33344	100	13249	16,4

Kaynak: TÜİK nüfus ve göç verilerinden derlenmiştir.

Yaş grupları değişkenine göre sadece iki yaş grubunda negatif net göç hızı yaşanmıştır. Diğerlerinin pozitif olduğu gözlenmiştir. 15-24 yaş grubundaki yüksek orandaki negatif net göç hızı ise dikkat çekmiştir. Bunun da nedenleri arasında eğitim faktörü ön plana çıkmıştır. Bir önceki yıl ile karşılaştırıldığında, 2018 yılında yüksek oranda pozitif net göç hızı artışı olduğu gözlenmiştir. Net göç hızı, pozitif %6'dan pozitif %16'ya çıktığı görülmektedir.

2018-2019 Dönemi Göç ve Nüfus Hareketleri

2019 yılında Trabzon ili nüfusu bir önceki yıla göre nüfusu 1071 kişi artarak 808.974 kişi olmuştur (Tablo 15). İlin genel nüfus açısından, alınan göçe karşılık verilen göçte fazlalık oluşmuştur. 26903 kişinin Trabzon'a, 37.502 kişinin ise Trabzon dışına göç ettiği görülmektedir. Net göç sayısı negatif 8099 kişi olmuştur. Yaş gruplarına göre göç ve nüfus hareketleri incelendiğinde, alınan göç açısından 10-14 yaş, 15-19 ve 20-24 yaş gruplarında yoğunlaşma olmuştur. Verilen göç açısından yine aynı yaş gruplarında yoğunlaşma olduğu görülmüştür. Yaş grubu değişkenine göre 15-19 yaş, 20-24 ve 65+ yaş gruplarında daha fazla negatif göç yoğunluğu yaşanmıştır.

Tablo 15. Trabzon İlinin Aldığı-Verdiği Göç Miktarı, Net Göç ve Net Göç Hızı (2018-2019)

Yaş Grubu	2019 Yılı Nüfusu	Aldığı Göç	%	Verdiği Göç	%	Net Göç	Net Göç Hızı %
0-4	51275	1305	4,4	1443	3,8	-138	-2,7
5-9	52981	1193	4	1412	3,8	-219	-4,1
10-14	53939	5137	17,3	4712	13	425	7,8
15-19	58633	6728	22,7	9198	24,5	-2470	-42,1
20-24	64399	3550	12	4856	13	-1506	-23,4
25-29	56432	2147	7,3	2594	7	-447	-8
30-34	56660	1730	5,8	1899	5	-169	-3
35-39	58810	1303	4,4	1639	4,4	-336	-5,7
40-44	54535	1199	4	1570	4,2	-371	-6,8
45-49	54346	1047	3,5	1622	4,3	-575	-10,5
50-54	50301	1007	3,4	1541	4,1	-534	-10,6
55-59	51634	1456	4,9	1578	4,2	-122	-2,4
60-64	45614	805	2,7	1281	3,4	-476	-10,4
65+	99415	996	3,4	2157	5,8	-1161	-11,7
Toplam	808974	29603	100	37502	100	-8099	-10

Kaynak: TÜİK nüfus ve göç verilerinden derlenmiştir.

10-14 yaş grubu haricinde tüm yaş gruplarında net göç hızı verdiği, en fazla negatif net göç hızı olan yaş grupları ise 15-19 yaş ve 20-24 olduğu görülmektedir. Net göç hızı il ortalamasının ise negatif yüzde 10 olduğu hesaplanmıştır. 2018 yılı ile karşılaştırıldığında, Trabzon ilinin son bir yılda yüksek miktarda dışarıya göç verdiği gözlenmiştir. Nedenleri arasında iş olanaklarından dolayı ekonomik yaşamın getirdiği zorluk iç göçü zaman zaman zorunluluk haline getirebilmektedir. Yine eğitim ve sosyal olanaklarda diğer nedenler arasında gösterilebilir. Pozitif %16'dan negatif %10'a düşüş yaşanmıştır.

SONUÇ

Trabzon ili özelinde nüfus yapısının cinsiyet değişkeni açısından 1970 ve sonrası tüm sayım dönemlerinde kadın nüfusun, erkek nüfustan fazla olduğu tespit edilmiştir. Trabzon ilinden verilen göç hareketlerine ait verilerde, 5-35 yaş gruplarında verilen hareketliliğinin yoğun bir şekilde yaşandığı gözlenmiştir. Genç yaş gruplarında oluşan göç hareketlerini, seçkin göç yaklaşımı belli ölçüde izahı yapmaktadır. (Çelik, 2002:281). Bu yaklaşıma göre, bireylerin yaşı, göç kararlarında etkili olmaktadır. Gençler, yaşlılara nazaran daha çok göç etmektedir. Göç aynı zamanda insana yapılan bir yatırımdır. Dolayısıyla, gençler bu yatırımı gerçekleştirme açısından yaşlılara oranla daha çok bir zamana sahiptir. Göçenler arasında çoğunlukla genç nüfusun olmasının ana faktörlerinden birisi, göç eylemi üzerine yapılan yatırımdan daha fazla getiri beklenmesidir. Bu beklenti, genç bireylerde göç etme eğilimi ve risk alma oranını artırmaktadır (Schlottman ve Herzog, 1984; aktaran Çelik, 2002). İlde nüfusun göç algısı; istihdamın doğası, kentsel çevrenin özgüllüğü, genç yaş yapısı, eğitim yapısı ve geçim kaynaklarına bağlıdır (Can, 2020: 224). Yine seçkin yaklaşım açısından Trabzon ilinden dışarı göç eden yaş grupları arasında 20-24 yaş grubunun olmasında eğitim faktörünün olduğu çıkarımı yapılabilir. Zira İstanbul'a göç eden Trabzonlulara yönelik yapılan bir alan araştırmasında, yaşa göre amacını gerçekleştirme açısından 18-24 yaş grubunun, yüksek oranda eğitim amacıyla göç ettiği ve yüksek düzeyde bu amaçlarını gerçekleştirdikleri raporlanmıştır (Şen, 2017:59). 1990-2017 dönemi içinde 2009, 2014, 2016, 2017 yılları hariç diğer yıllarda Trabzon ilinin net göç hızının negatif yönlü olduğu tespit edilmiştir. 1995-2000 döneminde ise en fazla net göç hızına ulaştığı gözlenmiştir. 1985-1990 döneminden 2012-2023 dönemine kadar net göç hızı sürekli düşüş yaşamıştır. Bu düşüş trendi, 2012-2013 döneminde % -6,2'ye kadar devam etmiştir.

Yaş gruplarına göre net göç miktarları incelendiğinde bazı dönemlerde yaş grupları pozitif değerde olsa da analiz edilen dönemlerin çoğunda negatif değerde olduğu saptanmıştır.

Trabzon ilinin aldığı göç oranlarında artışın nedenleri arasında üniversitelerin varlığına bağlı öğrenci hareketliliği, askerlik görevini yapmaya gelenler, emekli olup geri dönüş yapanlar, civar bölgelerden çalışmaya gelenler ve seçim dönemlerinde taşınan nüfuslar olduğu çıkarımı yapılabilmektedir. Göçün yönü ve sayısal büyüklüğü, betimsel bir analiz yapılmasına imkân vermektedir. Ancak, göçün nedenleri ve neden-sonuç ilişkisi detaylı olarak incelenmesi gerekmektedir. Bu nedenle, Trabzon ilinden göç edenler ve Trabzon'a göç edenlere yönelik nicel ve nitel veri örneklerini harmanlayacak karma araştırma yöntemli ve çıkarımsal analiz çalışmalarının yapılması, bu alandaki ihtiyacı karşılayabilecektir. Göçün azalması için özellikle tarımsal faaliyetleri teşvik edici faaliyetlere ve sanayi yatırımlarına öncelik vererek iş imkanları sunarak göç azaltılabilir.

KAYNAKÇA

- AKA (Ankara Kalkınma Ajansı). (2014). *Ankara Göç Analizi*. Araştırmalar Serisi:5. Ankara: AKA yayınları.
- Birinci, S. (2018). Ardahan ilinde iç göç hareketinin yaş ve cinsiyet yapısının analizi (1995-2016). *Atatürk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 22 (özel sayı), 457-473.
- Birinci, S. (2012). *Bayburt İlinde İç Göçün Yaş Grupları Bakımından Analizi (1990-2010)*. 1.Ulusal Coğrafya Sempozyumu, 61-72.
- Can, R.R. (2020). Bulgaristan'da Roman Nüfusu Üzerine Bir Değerlendirme, *Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Sosyal Bilimler Araştırmaları Dergisi*, Sonbahar (2020) Özel Sayı, 217-227.

- Çelik, F. (2002). İç Göçlerin Seçkinlik Yaklaşımı ile Analizi. *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 1(13), 275-296.
- Çelik, F. (2005). İç Göçler: Teorik Bir Analiz. *Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 14(2): 167-184.
- Çelik, F. (2006). İç Göçlerin İtici ve Çekici Güçler Yaklaşımı ile Analizi. *Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, (27).
- TÇŞİM (Trabzon Çevre Şehircilik İl Müdürlüğü). (2020). *Trabzon İli Hakkında Genel Bilgiler*. Erişim: <https://trabzon.csb.gov.tr/genel-bilgiler-i-1493>, 15.10.2020).
- Dayar, H. ve Sandalcı, U., (2016). Yatırım Teşviklerinin Göçler Üzerindeki Etkisi: TR33 Bölgesi. *İnsan ve Toplum Bilimleri Araştırmaları Dergisi*, 5 (7): 2041-2064.
- DİE. (1997). 1990 Genel Nüfus Sayımı: Daimi İkametgâha Göre İç Göçün Sosyal ve Ekonomik Nitelikleri. Ankara: DİE Matbaası.
- DİE. (2005). Genel Nüfus Sayımı 2000 Göç İstatistikleri, Ankara: DİE Matbaası.
- DOKAP (2020). *Trabzon İlinin Beşeri ve Ekonomi Durumu*. Erişim: <https://karadeniz.gov.tr/beserdurum-ve-ekonomi-2/>, 16.10.2020.
- Dücan, E. (2016). Türkiye’de İç Göçün Sosyo-Ekonomik Nedenlerinin Bölgesel Analizi. *Ekonomik ve Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 12(2): 167-183.
- Evlimoğlu, U. ve İnak, C. (2017). *Türkiye’de iç göçlerin istatistiki bölge birimleri sınıflandırması 1’e göre itici ve çekici güçler yaklaşımıyla değerlendirilmesi (2008-2016)*. Uluslararası Kahramanmaraş Yönetim, Ekonomi ve Siyaset Konferansı Bildirileri İçinde, Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi, Kahramanmaraş.
- Kocaman, T. (2008), Türkiye’de İç Göçler ve Göç Edenlerin Nitelikleri (1965-2000). Ankara.
- Kurt, H. (2006) Göç Eğilimleri ve Olası Etkileri. *Yönetim Bilimleri Dergisi*, 4(1): 148-178.
- Murat, S. (2006). Düünden Bugüne İstanbul’un Nüfus ve Demografik Yapısı. Yayın No: 2006-49, İstanbul: İTO Yayınları.
- Özgür, E.M. (2011). *Nüfus Coğrafyası Ders Notları*. Erişim, www.acikders.ankara.edu.tr, 05.09.2020.
- Schlottmann, A. and Herzog, H.W. (1984). Career and Geographical Mobility Interactions: Implications for the Age Selectivity of Migration. *Journal of Human Resources*, 19 (1), 72-86.
- Şen, M. (2014). Trabzon’dan İstanbul’a göç edenlerin sosyo-ekonomik analizi. *Çalışma Dünyası Dergisi*, 2(3), 46-61.
- TÜİK. (2014). *Türkiye İstatistik Yıllığı (2013)*. Ankara: TÜİK Matbaası.
- TÜİK (2020). *Nüfus ve İç göç Verileri*. Erişim: <https://biruni.tuik.gov.tr/medas/>, 15.10.2020.
- TÜİK. (2012). *Türkiye İstatistik Yıllığı*. Yayın No: 3933, Ankara: TÜİK Yayınları.
- TÜİK. (2020). *Nüfus ve Demografi Meta Verisi*. Erişim: <https://data.tuik.gov.tr/tr/main-category-sub-categories-sub-components2/#>, 17.10.2020.
- Yakar, M. (2012). Türkiye’de iç göçlerin ilçelere göre mekânsal analizi: 1995-2000 Dönemi. *Uluslararası İnsan Bilimleri Dergisi*, 9(1), 741-768.

Yakar, M. ve Yazıcı, H. (2009). Afyonkarahisar Kentinde Göçlerin Seçkinlik Yaklaşımı ile Analizi (1990–2000). *Süleyman Demirel Üniversitesi Fen-Edebiyat Fakültesi Sosyal Bilimler Dergisi*, 2009(20), 155-172.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2021, 4(5): 459-468.

DOI: [10.26677/TR1010.2021.729](https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.729)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

19. Yüzyıla Kadar Portrenin Gelişimi ve Aktarımı

Dr. Öğr. Üyesi Emre ŞEN, Çankırı Karatekin Üniversitesi, Güzel Sanatlar Enstitüsü, Çankırı, e-posta: sen_emre@msn.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5016-6461>

Öz

Bir kişinin yüz ifadesinin resmedildiği eserlere “portre” denilmektedir. Göğüs, bel ve dize kadar olan gövde bölümünü içeren portreler sanatçının veya modelin tercihi sonucunda ortaya çıkar. Sanatçı portre yaparken, kişinin görünümüyle birlikte, karakteristik özelliklerini ve ruh halini yansıtarak özü yakalar. Portre; resim, heykel, fotoğraf gibi sanat dallarından birinde farklı renkte farklı biçimde ve teknikte de yerini korur. Otoportre, bir sanatçının kendi portresini çizmesiyle oluşur. Sanatçı kendi portresini yaparken karakteristik özelliklerinin yanı sıra ruh halini yansıtır ve hatta kendine farklı anlamlar yükler. Portre veya otoportre, aslında yaşam ile ölüm arasında ince çizgiyi hatırlatır. Buradaki amaç belki bir kalıcılık sağlamak, belki de geçmişe ışık tutmaktır. Yaşam ile ölüm sürecini gözler önüne getiriyorsa, izleyeni geçmiş zamana götürür, o dönemi tanıtır, bağ kurmasını sağlar ve izleyene hayal bile kurdurur. Kişinin yaşamının kendisi üzerinde oluşturduğu etkileri hatta kişiye ait yaşanmışlıklarına ortak olabiliriz. Portre, mağara duvarlarından toprağa, tabutlardan tahta panolara, kâğıtlardan tuvallere ve günümüzde teknoloji ile dijital ortama uzanan bir serüvene sahip tarihi belgedir.

Anahtar Kelimeler: Resim Sanatı, Portre, Otoportre.

Makale Gönderme Tarihi: 07.02.2021

Makale Kabul Tarihi: 01.05.2021

Önerilen Atıf:

Şen, E. (2021). 19. Yüzyıla Kadar Portrenin Gelişimi ve Aktarımı, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(5): 459-468.

© 2021 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2021, 4(5): 459-468. DOI:10.26677/TR1010.2021.729

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

The Development and Transfer of The Portrait Until The 19th Century

Assistant Prof. Dr Emre ŞEN, Çankırı Karatekin University, Fine Arts Institute, Çankırı, e-mail: sen_emre@msn.com
ORCID: <https://orcid.org/0000-0001-5016-6461>

Abstract

The works depicting a person's facial expression are called "portrait". Portraits that include the chest, waist and body part up to the knee are the result of the artist's or model's preference. When the artist portraits, he captures the essence by reflecting the character and mood of the person along with his appearance. Portrait; It preserves its place in one of the branches of art such as painting, sculpture and photography in different colors and different forms and techniques. Self-portrait consists of an artist drawing his own portrait. While the artist makes his own portrait, besides his characteristic features, he reflects his mood and even attributes different meanings to himself. Portrait or self-portrait actually reminds of the fine line between life and death. The aim here is maybe to provide permanence, maybe to shed light on the past. If it brings to life the process of life and death, it takes the viewer to the past, introduces that period, enables them to connect and makes the viewer even dream. We can share the effects of a person's life on himself or even his experiences. The portrait is a historical document that has an adventure that extends from cave walls to the earth, from coffins to wooden panels, from papers to canvases and to today's technology and digital environment.

Keywords: Painting, Portrait, Self-Portrait.

Received: 07.02.2021

Accepted: 01.05.2021

Suggested Citation:

Şen, E. (2021). The Development and Transfer of The Portrait Until The 19th Century, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 4(5): 459-468.

© 2021 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

GİRİŞ

“Portre, Ortaçağda ‘yeniden üretmek’ anlamına gelen ‘protroba’ sözcüğünden gelir; ölü ya da canlı, gerçek ya da düşsel, bir kişinin bireysel özelliklerini betimleyen figürler, portre olarak adlandırılır (Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi, 1993:1504).” Şöyle ifade eder Ergüven portreyi:

“Portre, özünde yatan kaygının peşinen belirlenmiş olmasından ötürü, kendisiyle hesaplaşan resim için gizli bir tuzaktır çoğun... Portre yorumunu bekleyen en büyük tehlike, resmi irdelemeye çalışan kişinin çok geçmeden resmi bırakıp, kimlik tahliline kalkışmış olmasıdır. Yorumlama sürecinde yüzün her bölümü karaktere ışık tutan somut bir ipucudur; öyle ki, sadece bakıştan hareketle resmedilen kişi hakkında yeterince fikir sahibi olmamız mümkündür (Ergüven, 1995:201).”

“Portre türü nankör, nankör olduğu kadar da zordur. Modele benzetmek kolay bir çaba gibi görünebilir. Fotografik benzetmeyle yetinen ressam başarılı görünen bir sonuca varabilir. Resim modeline benzediyse portre başarıya ulaşmıştır. Ne var ki böyle bir benzeyiş fotografik bir aksedışten öteye gidemez ve renkli fotoğraf isteneni fazlasıyla verebilir. Ancak benzetiş plastik başarıyla elele verirse bir portre sanat eseri niteliğine kavuşabilir (Berk – Gezer, 1973:29).”

Bu sanatın doğumundan şimdiki zamana dek, sanatçılar vasıtasıyla düzenin belli olduğu kalıplar aktarılmıştır. Ve bunlar ressamın mankeni tuval eşiğinde tasvir ettiği aç ve mankenin pozisyonu bakımından değişiklikler vardır. "Ben sadece bir aracım, olayda bir parçayım, gözlem için bir nesneyim (Bell, 2000:8). "

Kadraj tercihi hususunda;

1. Büst Portre,
2. Tam boy portre,
3. Yarım boy portre.

Modelin izleyiciye bakışı hususunda;

- 1.Profil portre,
- 2.Cepheaden Portre,
3. ¾ profil portre.

Portrenin ve Otoportrenin Doğuşu

Portre, en azından yaklaşık 5.000 yıl önce geliştiği eski Mısır'a kadar uzanan çok eski bir sanat biçimidir. Fotoğrafın icadından önce, birinin görünüşünü kaydetmenin tek yolu boyalı, yontulmuş veya çizilmiş bir portreydi. Plinius'un "Doğal Tarih" adlı eserinde, "Roma resmi sanatı hakkında anlattığı bilgileri temel alarak, portre sanatına ait misallerini Antik Roma dönemine zamanlamasını bölüm 35'te görürüz. Plinius, bahsi geçen kısımda, İmparator Augustus çağından geçmiş resamlardan "İaia" adında ressamın, portre çalıştığına değinir (Ernur, 2012:2).

"İaia'nın kendi portresi dışında, çoğunlukla kadın portreleri yaptığını belirten Plinius, bu ressamın oldukça üretken olduğunu ve yapıtlarının yüksek fiyatlarda alıcı bulunduğunu da ifade eder (Janson, 1997:214)."

“Mısır’a özgü defin merasimlerinde kullanılan bununda bir dalı olan üç boyutlu mezar masklarının yerini alan portreler, genellikle ıhlamur ağacından ahşap panolar ya da keten kefenler üzerine gerçekleştirilmiş ve mumyaların yüz kısmını kapatacak şekilde lahitlerin üstüne konumlanmıştır (Ernur, 2013:2)” (Şekil 1).

Şekil 1. “Üstüne Genç Portresi Yerleştirilen Mumya.”

Şekil 2. “Mücevherli Kadın Portresi, 2.Yy. İskoç Kraliyet Müzesi, Edinburgh”

Fayyum eserleri genellikle, “tempera ya da ankostik resim tekniğiyle yapılmıştır. Her iki teknik de Grek resminde kullanılan tekniklerdir. Ankostik resim tekniği, esneklik sağladığı ve daha parlak renkler verdiği için çoğu zaman temperaya yeğlenmiştir (Ernur, 2012:3).”

Yüz biçiminin tasvirini çoğunlukla “beyaz, koyu sarı, kırmızı ve siyah kullanmış; giysiler ve mücevherlerde çeşitli renkler ve yıldız kullanıldığı olmuştur.” Kostrzewa, Fayyum portrelerini şöyle tanımlar:

“Aslında bu portreler, mumyaların yüzlerine iliştirilen iki boyutlu masklardır. Fayyum portrelerinin kullanıldığı defin merasimleri esasında Mısır’a özgüdür. Portresi yapılan kişilerin saç, giyim-kuşamları, mücevher ve takıları Roma İmparatorluğu’nda egemen olan tarzlarla örtüşmektedir. Bu portrede ağır basan resim biçimi Eski Yunan’daki resimlerden esinlenmektedir. Fayyum portrelerinin yaratıcılarının Grek soyundan geldikleri varsayılmaktadır (Ernur, 2012:5)” (Şekil 2).

“Bugüne değin edinilen bilgiler esas kabul edilerek bu eserlerde tasvir edilmiş kişilerin çoğunun Romalılar, Grekler ve Grek-Roma soyundan Mısırlılar olduklarını söylemek mümkündür (Kostrzewa, 1999: 8).”

Fayyum imzalı eserlerindeki tasvirler seremonisine atfedilmiştir ve bu eserler defin işlemi yapılan kişi ile ebediyete uğurlanır. Eserleri yaşam ile ölüm arasındaki süreci gözler önüne getirir ve böylece bizlerden çok zaman önceki dönemlerde yaşamış kişilere ait bilgileri ediniriz. Eserler bize yaşam ile ölüm arasındaki ince çizginin varlığını hatırlatır.

“1.-3. yüzyıllarda doğuda, Fayyum’un eserlerinde karşılaştığımız “portre sanatı” tasvirlerinin Antik Roma sonrasında yeniden Batı’da meydana gelişi “Bizans resmi” ile olur (Ernur, 2012:5).”

Bu bilgiler doğrultusunda,

“İlk Bizans dönemi (527-726) yapısı olan ve 526-547 yılları arasına tarihlenen İtalya’daki S. Vitale Kilisesi’nin (Ravenna) apsis yan duvarlarındaki mozaik paneller, portre özellikleri gösteren çarpıcı örnekler arasında yer alırlar. İmparator Justinian ve İmparatoriçe Theodora’yı -ayrı ayrı- maiyetleriyle birlikte gösteren bu mozaiklerde, gerçekte törenlere katılmayan imparator ve imparatoriçe, Kilise ve eyalet üzerindeki otoritelerini göstermek ve Ravenna halkı tarafından pek de benimsenmeyen başpiskoposları Maximianus’u desteklemek amacıyla S.Vitale’nin kutsama töreninde hazır bulunurken betimlenmişlerdir(Janson, 1997:250). ” (Şekil 3)

Şekil 3. “Meryem, John II ve Irene, 11.Yy., Güney Galerisi, Ayasofya, İstanbul”

Ortaçağ sanatçılarının, bir kişinin ya da bir objenin karşısına geçip onu kopya etmek gibi bir tavırları yoktur; dolayısıyla portresi yapılan kişiler gerçeğe pek de uygun betimlenmemişlerdir (Ernur, 2012:4).

Eserdeki kişinin kafasının tam üzerine onu tanıtacak bilgisi yazılır. Portrenin kime ait olduğu bilinmese de portredeki kişiyi kim olduğu bilinmektedir. Sanatçıların bir şan elde etme çabalarının olmama sebebiyle eserlerine kendilerine ait bilgi olmamasının sebebidir. (Şekil 4)

Şekil 4. “Anonim, Fransa Kralı Jean Le Bon. Louvre Müzesi, Paris”

14. Yüzyılda Portrenin Gelişimi

Bu yüzyılda “portre ve otoportre” evrimi başlar. Ressamlar tarafından özellikle inanç betimlemelerin olduğu eser adedinde bir yükselme gözlemlenmiştir. İnanç ile ilgili betimlemelerde çoğunlukla düşsel ideale yakın eserler çalışılmıştır. Çoğunlukla bu çağda eserler, beti tüm vücut tasvirlerir (Şekil 5-6).

Şekil 5. “Masaccio, Genç Adam Portresi, 1425. Ulusal Sanat Galerisi, Washington”

Şekil 6. “Jan Van Eyck, Kırmızı Türbanlı Adam, 1433.”

Floransa’da oluşan Rönesans ressamaları, bakış açısı ile ilk olarak yola başlarlar. Anatomik ve bakış açısına göre insan bedeni hakkında bağ kurarlar.

“Fransa’da gerçekleştirilen portrelerde ise hem İtalyan hem de Flaman resminin etkileri vardır. Bu etkiler en belirgin biçimde erken dönem Fransız resminin önde gelen isimlerinden, Jean Fouquet’nun yapıtlarında karşımıza çıkar. Fouquet, 1443–1447 yılları arasında Roma’da bulunmuş, Papa IV. Eugenius’un portresini yapmış; ancak portre günümüze ulaşmamıştır (Gombrich, 1999:275).” (Şekil 7)

Şekil 7. “Piero Della Francesca, Urbino Dükü 1465-1472. Yağlıboya, Uffizi Galerisi.”

Zamanla hakikatin esası için yapılan her eylem bir “anıtsal” olarak nitelenir.

“Bu anıtsallık eğilimi Antonella Da Messina gibi sanatçılarda, Roma Okulu ve Floransa Okulu gibi genel eğilimlerde bazı ayrıntı ve bireysel özelliklerin göz ardı edilmesiyle sonuçları arı bir üslupçuluğa yol açmıştır. Öte yandan Tiziano, Tintoretto, Veronese, Lotto, Bassano ailesi gibi Venedik Okulu’nun büyük ustaları bireysel özelliklerin belli bir düzeyde ele alındığı bir tutumu örneklerler. Teknik açıdan izlenimci bir boyut içeren fırça işçiliği bu ressamların elinde en kanlı canlı ve dünyasal portre örnekleriyle sonuçlanmıştır (İskender, 1997:1505).”

16. Yüzyılda Portrenin Aktarımı

16.yüzyıl ilk yarısında İtalya’da “Tiziano, Leonardo, Raffaello” gibi işin ehli kişilerin eserleriyle ilerlemeye başlayan “portre sanatı”, “Hans Holbein, Albrecht Dürer, Jan Gossaert” ile başkalaşıma girerek farklı niteliklere erişir. Mesela Dürer’e ait 1500 yılında tasvirlenen otoportresi, “Geç Gotik resmi”nden “Rönesans resmi”ne intikal eden bir modeldir (Şekil 8).

Sanatçının tasvir ettiği öz eserinde tenazur temeldir. Sanatçı Dürer’in burnunu olmasını istediği gibi tasvir etmesiyle yorumcuya İsa’dan öykündüğü izlenimi verir. Sanatçılar 16. yy’da, öncesi sanatçılara nispeten, objeleri farklı biçimlerde betimleyerek kendi bakış açılarına göre resmetmişlerdir. Bu sanatçıların gayesi, birebir aynını yapmak ve yorumcuyu büyüleyen eserler yerine imgelem ile eserinde olmayanı tasvirlerine eklemişlerdir. Bu sanatın önde gelen ismi olan El Greco, eserleriyle büyük farkındalık oluşturmuştur. Tasvir ettiği betiler sayesinde çeşitli bireyler meydana getirmiştir (Şekil 9).

Şekil 8. “Albrecht Dürer, Otoportre, 1500.
Yağlıboya, Alte Pinakothek, Münih”

Şekil 9. “El Greco, Otoportre. Yağlıboya
Metropolitan Sanat Müzesi, New York”

Yeni Klasikçilik evvelsinde 18. yy’da portrecilik üç çeşitli meyletmıştır.

- 1) Hyacinthe Rigaud’nün (1659-1743) temsil ettiği törensel ve resmi bir hava taşıyan Barok portre,
- 2) Van Dyck’ın üslubunu dekoratifleştirme eğilimiyle bütünleştiren Fontainebleau Maniyerizminden kaynaklanan alegorik portre,

3) Burjuva sınıfının ilgi gösterdiği gerçekçi portre, idealleştirme eğilimi Yeni-Klasikçilerde antik ve alegorik, Romantiklerdeyse dramatik ve melankolik görüntülerle sonuçlanmıştır (İskender, 1997:1505).

18.- 19. Yüzyıl Arasında Sanat Akımlarının Portreye Etkileri

Portre daha fazla tercih nedeni olmuştur 18. yy. da böylece bu sanatın gelişiminde bir ivme kazandırmıştır. Her sınıftan kişinin bu sanat ile bir anısı olup kişinin o an tasvirindeki giyim-kuşamı bize sınıfsal özelliğini verir.

“1789 Fransız Devrimi’yle doruğa ulaşacak olan sanat akımı Rokoko, özellikle Fransa’da 18. yüzyılın ilk yarısını kapsar. Krausse, bu dönem hakkında şunları düşünür: Mutlakiyetiçliğin iktidar tutkusunun dolaysız ifadesi olan ağırbaşlı ve tumturaklı Barok resmi yerini artık daha küçük formatlı, daha çok süse, dekoratif olmaya, mahremiyete önem veren, hoşla gitmek isteyen, duygusal yönüyle öne çıkan eserlere bırakıyordu. Rokoko’nun bu ilk başlangıç dönemine, geçici hükümdarlığa verilen ad, yani Rejans ismi layık görülmüştür. Bu dönemin önemi, sanatı destekleyen kitlenin artık krallar yerine Burjuva olmasındandır. Yeni üslup, kahramanlık temalarından uzaklaşarak bu dünyanın zevklerine eğildi. Süslemeye ve mahremiyete önem verdi.”

“18. yy’ın ortalarında Rönesans sanatçılarının Antik Çağ’a öykünerek yeni bir bilgi biçimini ve düşünsel tutumunu vurmaları gibi, Neo-Klasik ressamalar da Fransız Devrimi’nin arifesinde yeni bir çağın yolunu hazırlamaktaydılar. Ama bu “Anti- Rokoko” sanatçıları Antik Çağ’ı Rönesans’takiler gibi taklit etmediler; onun biçimlerini ve içeriklerini kullanarak o günün yeni, güncel dünya görüşü ifade etmenin yollarını aradılar (Tansug 1995).”

Bu dönem sanatçıları hakkında Germaner şunu düşünür: “18. yüzyıl portrecisi modelden çalışır, ancak yaygın anlayışa uyarak, modele olduğundan fazla görkem ve güzellik vermek gerekmektedir. Bunu sağlamak için, genel duruş, giysiler, mitoloji ve simgelerden yararlanır (Germaner, 1996:42).”

Kostrzewa ise şöyle tanımlar;

“19.yy’ın ikinci yarısında fotoğrafın giderek yaygınlaşması sonucunda doğalcı nitelikteki portrecilik anlayışları yavaş yavaş etkisini yitirmeye başlamıştır. Doğalcı geleneğe bağlı ressamaların amacı, portrelerini yaptıkları kişinin fiziksel özelliklerini vurgulamak, böylece onların neredeyse aynada yansıyan imgelerini yaratarak yanılmalı suretlerini oluşturmaktı diye düşünmüştür (Kostrzewa, 2000:16).”

Fotoğraf sanatının ivme kazanmaya başlamasıyla 19. yy. son yarısında “portre sanatı” zamanla değerinin kaybetmeye başlamıştır. Fakat belli bir ün sahibi sanatçılar bu geleneği bırakıp fotoğraf sanatına geçiş yapmamış olup yaşamlarına portre sanatı ile devam etmişlerdir.

SONUÇ

Bu araştırma ile insanın, dünya üzerinde var olmasından itibaren, inanma, kendini ifade etme, resimleme ve biçime dönüştürme gayesi özetlenmiştir. Varlığını, yüz bölgesini resmederek ölümsüzleştiren insan, bu sayede farkında olmadan tarihe belge bırakmıştır. Bu belgeler eski çağlarda defin merasimlerinde kullanılan üç boyutlu mezar masklarından, günümüz teknolojisi ile üretilen dijital portrelere kadar uzanmaktadır.

İlkel dönemlerde yapılan portrelerde kişiyi birebir aktarma gayesi yoktur. Bu nedenle gerçek kişiye benzemeyen, sadece ipuçları ile izleyene yardımcı olan portreler farklı yüzeylere işlenmiştir. Bunlar

bazen karakteristik özellikler taşıırken, bazen de resim üzerine düşülen küçük birer notla desteklenmiştir. Bu eserleri yapan sanatçılar ün peşinde koşmamışlar, kendilerine ait herhangi bir imza, işaret veya yazı bırakmamışlardır.

14. yy'da portre ve otoportre çalışmaları şekil almaya başlamış, Rönesans ressamlarının anatomik çalışmaları ön plana çıkmıştır. Portrelerin aslına uygun yapılmaya başlamasıyla birlikte sanatçıların üslup anlayışları belirleyici olmuştur. Bireysel özelliklerin yanı sıra idealize edilmiş portreler ve hatta düşsel portreler ortaya çıkmıştır.

16. yy. sanatçıları, portrelere kendi bakış açılarını getirerek, özellikle otoportrelerde kendi isteklerini yansıtmış, izleyeni farklı çağrışımlara davet etmişlerdir.

8 ve 19. yy'da portre ve otoportre çalışmaları oldukça hız kazanmış, sanatçılar, antik çağa öykünerek, yenedünya görüşünü ifade etmenin yolunu bulmuşlardır. Fotoğrafın yaygınlaşması ile portrecilik şekil değiştirse de bazı sanatçılar fotoğrafı atölye dışında bırakmayı başarabilmişlerdir.

KAYNAKLAR

- Bell, J. (2000). *500 Self-Portraits*. New York: Phaidon Press Limited
- Berk, N. ve Gezer, H. (1973). *50 Yıllın Türk Resim ve Heykeli*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları
- Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi* (1993). Cilt 3, İstanbul: YEM Yayınları
- Ergüven, M. (1995). *Sırdaş Görüntüler*. İstanbul: Yapı Kredi Yayınları
- Ernur, E. (2012). *20. Yy. Resim Sanatında Portrenin Yeri*, Dokuz Eylül Üniversitesi Eğitim Bilimleri Enstitüsü.
- Germaner, S. (1996). *18.Yüzyıl Avrupa Resmi*. İstanbul: Kabalcı Yayınevi
- Gombrich, E.H. (1999). *Sanatın Öyküsü*. 2. Basım, İstanbul: Remzi Kitabevi.
- İskender, K. (1997). *"Portre"*, *Eczacıbaşı Sanat Ansiklopedisi*. Cilt 3, İstanbul: Yapı-Endüstri Merkezi Yayınları.
- Janson, H. W. and Janson, A. F. (1997). *History of Art. Fifth Edition Revised*, Thames and Hudson Kitabevi
- Kostrzewa, T. (1999). *"Fayyum Portreleri"*, *P Kültür ve Sanat Dergisi*. Sayı 15, İstanbul: Portakal Yayınları
- Kostrzewa, T. (2000). *Sanat Kültür Antika*, İstanbul: Portakal Kültür Sanat Yayınları.
- Krausse, A-C. (2005). *Rönesans'tan Günümüze Resim Sanatının Öyküsü*. İstanbul: Literatür Yayıncılık
- Tansuğ, S. (1995). *Resim Sanatının Tarihi*. 3. Basım, İstanbul: Remzi

Görsel Kaynakça

- Görsel 1. <http://lebriz.com/pages/lsd.aspx?articleID=137§ionID=2&lang=TR>
- Görsel 2. <http://lebriz.com/pages/lsd.aspx?articleID=137§ionID=2&lang=TR>
- Görsel 3. <http://lebriz.com/pages/lsd.aspx?articleID=137§ionID=2&lang=TR>
- Görsel 4. <http://lebriz.com/pages/lsd.aspx?articleID=137§ionID=2&lang=TR>
- Görsel 5. <http://lebriz.com/pages/lsd.aspx?articleID=152§ionID=2&lang=TR&bhcp=1>

Görsel 6. <http://lebriz.com/pages/lzd.aspx?articleID=152§ionID=2&lang=TR&bhcp=1>

Görsel 7. <http://lebriz.com/pages/lzd.aspx?articleID=152§ionID=2&lang=TR>

Görsel 8. <https://www.tarihlisanat.com/albrecht-durer/>

Görsel 9. <https://www.wikiart.org/en/el-greco>

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2021, 4(5): 469-486.

DOI: [10.26677/TR1010.2021.730](https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.730)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Sualtı Turizmi ve Türkiye’de Sualtı Dalış Noktaları Hakkında Görgül Bir Araştırma (Ayvalık Örneği)

Dr. Öğr. Üyesi Yakup DİNÇ, Balıkesir Üniversitesi, Ayvalık Meslek Yüksekokulu, Balıkesir, e-posta: yakdin@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6533-3987>

Öz

Günümüzde hizmetler sektörü dünyanın üç önemli sektöründen biri haline gelmiştir. Hizmetler sektörü içerisinde yer alan turizm, bugün özellikle gelişmekte olan ekonomiler için hem istihdam hem de döviz girdisi açısından tercih edilmektedir. Türkiye’nin tam anlamıyla 1980’li yıllardan itibaren keşfettiği ve önemli kazanımlar elde ettiği turizm bugün stratejik bir sektör haline dönüşmüştür. Türkiye; 2000’li yıllarda kitle turizminde sıkışmanın neticesi ile farklı ürün gruplarını öne çıkararak, turistik ürün çeşitlendirme stratejisini uygulamaya başlamıştır. Bu ürün gruplarından birisi de sualtı arkeolojisi ve sualtı dalış turizmidir. Üç yanı denizlerle çevrili olan Türkiye, Antik Çağ’dan bu yana deniz ticaret yollarının üzerinde yer almaktadır. Anadolu’nun coğrafi konumu ve sahip olduğu boğazlar Akdeniz’deki ticaret gemilerini Anadolu kıyılarında yer alan limanlara çekmiştir. Tarih boyunca Anadolu’yu çevreleyen denizlerde seyreden gemilerin bir kısmı, yol gösterici cihazlarının bulunmaması, sis, bilinmeyen kayalıklar ya da ani gelişen fırtınalar nedeniyle kıyılarımıza yakın batmıştır. Bugün; Türkiye kıyılarında hala keşfedilmeyi bekleyen birçok batık, gemi, uçak vb. kalıntılar vardır. Bu batıklar günümüzde ülkemizi sualtı dalış turizmi açısından oldukça cazip hale getirmektedir. Bu veriler ışığında; Türkiye’de sualtı sporlarıyla ilgilenenler için dünyada eşine az rastlanan dalış bölgeleri bulunmaktadır. Ayrıca, bu spor dalı artık turistlerin de önemli bir aktivite alanı olmaya başlamıştır. Bu çalışmada; sualtı turizmi kavramsal boyutta incelenmiş ve dünyada önemli dalış noktaları hakkında bilgiler verilmiştir. Ayrıca; Türkiye’nin önemli dalış noktaları ve deniz faunası-florası kavramsal boyutta incelenmiştir. Çalışmanın son bölümünde; ülkemizin önemli bir turizm ve dalış destinasyonu olan Ayvalık Bölgesi’ndeki sualtı dalışıyla ilgili sorun ve çözüm önerilerinde bulunulmuştur.

Anahtar Kelimeler: Kelimeler; Sualtı Turizmi, Türkiye, Ekonomik Boyut, Ayvalık

Makale Gönderme Tarihi: 25.02.2021

Makale Kabul Tarihi: 03.05.2021

Önerilen Atıf:

Dinç, Y. (2021). Sualtı Turizmi ve Türkiye’de Sualtı Dalış Noktaları Hakkında Görgül Bir Araştırma (Ayvalık Örneği), *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(5): 469-486.

© 2021 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2021, 4(5): 469-486. DOI:[10.26677/TR1010.2021.730](https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.730)
ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

Underwater Tourism and An Empirical Study on Underwater Diving Locations in Turkey (The Ayvalık Sample)

Assistant Prof. Dr. Yakup DİNÇ, Balıkesir University, Ayvalık Vocational School, Balıkesir, e-mail: yakdin@yahoo.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-6533-3987>

Abstract

Today, the services sector has become one of the three important sectors of the world. Tourism, which is within the services sector, is now preferred both for employment and foreign exchange inflows, especially for emerging economies. Turkey fully discovered tourism in the 1980s and has achieved significant gains since then. Tourism today has become a strategic sector in the country. Having been squeezed within mass tourism, Turkey has emphasized different product groups since the 2000s and started to implement a tourist product diversification strategy. One of these product groups is underwater archeology and underwater diving tourism. Surrounded by seas on three sides, Turkey is located on the sea trade routes since ancient times. The geographical position of Anatolia and the straits it has have attracted the trade vessels in the Mediterranean to the ports on the Anatolian coast. Throughout history, some of the vessels that sailed in the seas surrounding Anatolia have sunk close to the shores, due to the absence of navigational devices, fogs, unknown rocks or suddenly rising storms. Today, there are remnants of many shipwrecks, submerged aircraft, etc. that are still waiting to be discovered off the coasts of Turkey. These wrecks make Turkey very attractive in terms of underwater diving tourism. In light of these data, some of the rarest diving sites are located in Turkey for those who are interested in underwater sports. In addition, this sport is now becoming an important area of activity for tourists as well. In this study, underwater tourism has been studied at a conceptual level and information has been given about important diving points in the world. Also, important diving points of Turkey and marine fauna-flora were examined at a conceptual level. In the last part of the study, problems and solutions regarding underwater diving in the Ayvalık Region, which is an important tourism and diving destination of Turkey, have been proposed.

Keywords: Underwater Tourism, Turkey, Economic Dimension, Ayvalık.

Received: 25.02.2021

Accepted: 03.05.2021

Suggested Citation:

Dinç, Y. (2021). Underwater Tourism and An Empirical Study on Underwater Diving Locations in Turkey (The Ayvalık Sample), *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 4(5): 469-486.

© 2021 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

GİRİŞ

Turizm sektörü, dünyanın en önemli ve gelir getirici sektörlerinden biri olması dolayısıyla, 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren ülke politikalarında önemli yer tutmaya başlamıştır. Turizmde marka olan ülkeler mevcut turizm gelirlerini arttırmak amacıyla son yıllarda farklı turistik ürün gruplarına yönelmişlerdir. Bu strateji ile ülkenin mevcut turizmi zaman açısından yılın on iki ayına, mekan açısından da tüm ülkeye yayılması planlanmaktadır. Bu ürün gruplarından birisi de sualtı dalış turizmidir. Sualtı sporlarının gelişmiş toplumlarda bireylerin uğraş alanı olarak ortaya çıkması dünyada M.Ö. 5000’li yıllara, donanımlı dalışın ise 16.-19. yüz yüzyıllara dayandığı bilinmektedir. Bu sporla bugün dünyada ortalama 25 milyon kişinin ilgilendiğini, 4 mevsim yapıldığını, çevreci ve korumacı bir anlayışla yönetildiğini söyleyebiliriz.

Alternatif turistik ürün gruplarının çeşitlendirilmesinin bir sonucu olarak sualtı sporları günümüzde önemli olmaya başlamıştır. Özellikle Akdeniz’e kıyısı olan ülkelerde yılın 12 ayında deniz suyu sıcaklığı bu sporu yapma imkanı sunmaktadır. Ülkemizde ise; sualtı florası ve faunası özellikleriyle Ege, Akdeniz ve Saros Körfezi önemli dalış noktalarıdır. Doğu Akdeniz Bölgesinde Türkiye deniz kıyılarının özellikle bazı kesimleri iyi korunmuş durumdadır. Deniz flora ve faunası bakımından da oldukça zengin bir bölgedir. Dalış turizmi henüz hak ettiği popülerliği kazanmasa da sualtı arkeolojik değerleri bakımından Türkiye, dünyanın en önemli ülkeleri arasında bulunmaktadır. Sualtı batık zenginliği açısından oldukça büyük bir potansiyele sahip olan ülkemiz, dünyanın ilk bilimsel sualtı kazısının da ev sahipliğini yapmaktadır. Bu nedenle Bodrum Sualtı Arkeoloji Müzesi’nin dünyanın en önemli sualtı müzesi özelliği taşıması hiç de şaşırtıcı değildir. Dünyadaki su altı turizminden en fazla payı flora ve fauna zenginliği dolayısıyla Kızıldeniz ve Maldiv Adaları, elde etmektedir

Dalış turizmi deneyimi yaşamak isteyen tüketiciler birçok motivasyonlara sahiptir. Bu motivasyonların kuşkusuz en önemlileri dalış yapanların ihtiyaçları ve farklı sualtı fauna ve flora görme ihtiyaçlarıdır. Bu nedenle her yıl farklı ve ilginç batıklara dalma ihtiyacı duyarlar. Ülke ve dalış noktaları ile ilgili tercihlerini buna göre yaparlar. Ülkemiz bu noktada bu ihtiyaçlara cevap verebilecek farklı batık noktalarına ve zengin sualtı fauna ve florasına sahiptir. Dolayısıyla bu gruplara yönelik farklı pazarlama çalışmalarına ve stratejilere ihtiyaç vardır.

SUALTI TURİZMİ, KAVRAMSAL ÇERÇEVE ve SORUNLAR

Günümüzde turistlerin beklentilerinde meydana gelen talep değişiklikleri, içgüdü ve bilinmeyen keşfetme arzusu turizm sektöründe yeni eğilimleri beraberinde getirmiştir. Zamanla su sporlarına; merak ve ilginin artma talebine bağlı olarak bu özel alana yatırımlardaki artış “sualtı dalış turizmi” adı verilen yeni turizm türünü ortaya çıkarmıştır. Sualtı dalış turizmi; sualtı dünyasının fauna, flora ve arkeolojik kültür varlıklarını görmek, fotoğraflamak, filme almak ve sportif balık avlama amaçlı olarak gerçekleştirilen tanıtım, sportif ve eğitim amaçlı dalışlar ile kıyıda verilen konaklama ve ağırlama hizmetleri içine alan bir turizm çeşitidir. (Yaşar, 2011: 36). Fakat dalış turizmini etkileyen birçok parametrenin varlığı, kavramı tanımlamayı daha zor hale getirmektedir (Gorrad ve Gössling, 2008:4). Dünya Turizm Örgütü (WTO); dalış (scuba) turizmini, dalış aktivitelerine katılmak için kişilerin amaçlı olarak başka destinasyonlara seyahat etmesi olarak tanımlamaktadır. Destinasyonun çekiciliğine etki eden faktörlerin başında sadece dalış kalitesi gelmekte ise de konaklama ve ulaşım kolaylığı da diğer belirleyici etkenlerdir (Bideci, 2014:47). Bu aktiviteye katılanlar kendi bulundukları yerler ile sınırlı kalmamışlar, yılın 12 ayında dalış sporu için farklı dalış bölgelerine giderek bu

sporunun tanınmasında tercih edilmesinde olmasında etkin rol oynamışlardır. Nitekim dalış yapanların birçoğu aktiviteyi gerçekleştirmek amacıyla kuzey yarım kürenin gelişmiş ülkelerini tercih etmektedirler ki bu durum Avrupa'nın üçte birinden fazla bir alanı kapsamaktadır (Bideci, 2014:47).

Alternatif Özel ilgi turizminin en önemlilerinden biri olan dalış turizmi pahalı bir boş zaman değerlendirme faaliyetidir. Dalış Alanlarının kendine has özelliği ve çeşitliliğinin yanında dalma faaliyeti için kullanılan ekipmanlar bu pahalılığa neden olan faktörlerin başında gelmektedir. Sualtı sporları, özellikle dalış sporu, maliyetli olduğu kadar örgütlü yapılması gereken bir spor dalıdır. Bu sporun uygulayıcıları; donanım, coğrafi çekicilik, mali imkanlar, üst düzey teknik bilgi ve yardımlaşma esasları gibi bilgilere sahip olmak zorundadır. Yılda 10 milyon Avrupa'dan dalış sporu meraklılarının bu dalış sporu nedeniyle her yıl Mısır'a gittiği göz önüne alınırsa, bu turizm çeşidinin destinasyon ülkeleri için son derece önemli bir potansiyel olduğu görülecektir (Erkut ve Paker, 2014: 134). Dalış turizminin önemi ile ilgili bir başka veri ise şudur; Avrupa Birliği ülkelerinde 4 milyona yakın sertifikalı dalgıç bulunmaktadır. Bunların dörtte biri, hem farklı yerlerde dalış yapmanın zevkini yaşamak hem de yeni dalış deneyleri kazanmak için her yıl farklı bölgeleri ziyaret etmektedirler (Top, Yolak ve Thomas, 2003: 8).

Türkiye'nin sahip olduğu sekiz bin beş yüz km'lik kıyı şeridi boyunca yaklaşık olarak 3 000 bitki ve hayvan türü bulunmaktadır (Top vd., 2013: 5). Bu sahip olduğumuz değerlerin korunması ancak bireylerin ve toplumun çevre hakkında bilinçlenmesiyle mümkün olacaktır. Bu bölgelerin geliştirilmesi, korunması ve sürdürülebilirliğinin sağlanması su altı turizmi için temel zorunluluktur. Dolayısıyla sürdürülebilir turizm projelerine daha fazla önem verilmeli ve yerel halkın da planlama aşamasından başlayarak bu sürece dahil edilmelidir. (Polonsky ve Rosenberger, 2001:24). Yerel ölçekte bu güven ve işbirliğinin oluşturulması zaman ve sabır gerektirmektedir. Sürdürülebilir turizm projelerinin başarısında her zaman yöre halkının memnuniyeti önemlidir (Akşit, 2007: 455). Bu nedenle, turistik ürün grupları arasında yer alan su altı turizminin geliştirilmesi için hem çevrenin hem de su altının korunması büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla bu turistik ürün hakkında yerel halkı bilgilendirilmek, projelere katılımını sağlamak ve destek için eğitmek gerekmektedir. Turizmin sürdürülebilirliği açısından sualtı dalış faaliyetleri ve eko-sistemin korunması konusunda yerel halkın ve turistlerin bilinçlendirilmesi, kuralların ve yasaların sıkı bir şekilde uygulanması turistik ürünün başarısı için önemlidir (Yarmacı vd., 2017:70). Ayrıca şunu belirtmek gerekir sualtı turizminin bölgeye ve sualtına verdiği zararlardan da bahsedilmelidir. Örneğin; Çevreyi ve deniz faunasını düşünmeden bilinçsizce gerçekleştirilen dalış aktiviteleri hem çevreye hem su altı değerlerine zarar vermektedir. Yine; dalış teknelerinin bekleme anında teknelerin hareket etmemesi için attığı çapalar, sürüklenme sırasında zeminde oluşan bitkilere zarar vermektedir. Su altında bulunan endemik balık türlerinin sportif balıkçılık adı altında avlanması, sualtı ekosistemine verilen başka bir zarar çeşididir. Sualtı Araştırma Derneği (2009) tarafından Bodrum-Kaş bölgesinde yapılan araştırmaya göre; bu bölgedeki sualtı eko-sistemi büyük bir tahribata uğramıştır. Sağlıklı bir eko-sistemde yaklaşık on iki ile yirmi metrelerce kadar üzeri yosunlar (algler) ile kaplı olması gereken kayaların, adeta nükleer bir patlama olmuş gibi çıplak ve çorak durumda olması zararın boyutunu ortaya koymaktadır.

DÜNYADA SUALTI TURİZMİ ve EKONOMİK BOYUTU

Sualtı turizmi ve su altı sporlarına olan talep ve ilgi gün geçtikçe kişilerin gelir düzeylerinde ki olumlu gelişmelere paralel olarak artmaktadır. Avrupa'da yaklaşık 25 milyon kişi su sporlarına ilgi duymakta ve bu sporu ülkelerinin dışında farklı destinasyonlarda da yapmayı

arzulamaktadırlar. Dünyada önemli dalış merkezleri arasında; Kızıldeniz, Karayipler, Florida, Maldiv Adaları, Endonezya, Filipinler, Tayland, Akdeniz de Malta gibi destinasyonlar vardır. Güney Avustralya Great Barrier Reef - SS Yongala Batığı, Bahama Adaları, Kanada-Baffin Adası, Papua New Guinea, Milne Bay, Mısır Kızıldeniz Aida II Batığı, Güney Afrika Ümit Burnu-Beyaz Köpek Balığı, Brezilya-Frenando de Noronha, Endonezya-Komodo, Maldiv Adaları, Kaliforniya-Channel Adaları dünyada bilinen en önemli dalış noktaları arasında yer almaktadır. Dünyanın önde gelen dalış alanlarının büyük bir çoğunluğu tropikal bölgelerdeki ve özellikle mercan resiflerinin bulunduğu bölgelerdir. Dalgıçların kendi rekreasyonel fırsatlarına ulaşma eğilimi göstermeleri dolayısı ile onlara ulaşmanın çok çeşitli yollarından birisi de uluslararası seyahatlerdir (Bideci, 2014:47). Dünya Turizm Örgütü'nün (WTO) verilerine göre; sualtı dalışı yapanların sadece 3'te 1'i düzenli olarak deniz aşırı dalış tatili seyahatleri yapmaktadır. Geri kalan dalgıçlar ya günlük tur bazında evlerine yakın ya da kendi ülke sınırları içinde bir günden fazla süren turlar şeklinde dalış aktivitelerini tercih etmektedirler (Gorrad ve Gössling, 2008:5-6).

Dünyada farklı ancak önemli bir turistik ürün grubu olan sualtı turizmini ekonomik açıdan da irdelemekte fayda vardır. Son bilimsel çalışmalar çerçevesinde; sualtı sporunun dünyadaki ekonomik hacmi şöyledir, Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı'nın (BAKA) 2012 yılında yayınladığı Ekoturizm Sektör Raporu'na göre; Florida Keys Bölgesi'nde yapılan dalışlar, yıllık 75 milyon ABD doları gelir sağlamaktadır. Karayip Adaları'nda büyük ölçüde eko-turizmden oluşan turizm endüstrisi 2018 yılında 32 milyar ABD Doları hacme ulaşmıştır (<https://www.statista.com>). Karayip Adaları'nda sadece resif ziyaretlerinden km2 başına tahmini olarak 100.000-600.000 ABD Doları gelir sağlanmaktadır. Kosta Rika'yı ziyaret eden eko-turistlerin %46'sı Amerika ve Kanada, %16'sı AB ülkelerinden olup, ortalama bir turist en az 1.000 ABD Doları harcamaktadır. Ekvator'daki Galapagos Adaları'na ziyaret, 80'li yıllardan itibaren hızla artmış ve 2017 yılında 241.800 ziyaretçi sayısına ulaşmıştır (<https://www.nytimes.com>). Bu gezilerin Ekvator ekonomisine katkısı yıllık 100 milyon ABD Doları aşmış durumdadır. Hollanda Antilleri'nde aletli dalış (scuba diving) yapan turistlerden 95 ABD Doları ücret alınmaktadır (<https://www.divescover.com>). Bu ada; sadece aletli dalışdan yıllık 30 milyon ABD Doları gelir sağlamaktadır. Avustralya'da bulunan, 345.950 km2 alanı kaplayan Dünya Mirasları Listesi'ndeki 'Great Barrier Reef Marine Parkını' 2020 yılında 1,79 milyon turist ziyaret etmiştir ve sadece bu turistlerden 1 Milyar Avustralya Doları (988 Milyon ABD Doları) gelir elde edilmektedir (<https://www.gbrmpa.gov.au>). Söz konusu gelirler doğrudan sualtı dalış turizminden elde edilmese de sualtı dalış aktivitelerinin bu gelirde büyük bir rolü olduğu bilinmektedir (Yarmacı vd., 2017:70).

Bir Akdeniz ülkesi olan Mısır, doğu ile batının birleşim noktasında bulunması, kültürel ve arkeolojik değerleri ile yüzyıllar boyunca ilgi çekmiştir. Mısır aynı zamanda medeniyetlerin gelişmesine de beşiklik etmiştir. Bu belirttiğimiz faktörler, Mısır'ın tarihi mirasına çok büyük katkılarda sağlamıştır. Tarihi mirası sayesinde uluslararası kitlesel turist akınının önemli bir kısmı bu destinasyon ülkesine yönelmektedir. Tarihi yerler, kültür, güneş, kum ve deniz turizmiyle çok erken adını duyuran Mısır özellikle son 20 yılda sualtı zenginlikleriyle ünlü Kızıldeniz bölgesinde dalış turizmi önemli bir turistik ürün grubu olmuştur. Bu bölge; uygun konaklama seçenekleri, dış ve iç ulaşım sorununun geçmiş yıllara oranla artan bir hızla çözülmesi ve iyileştirilmesi sayesinde dünyanın en iyi sualtı dalış merkezlerinden birisi olmuştur. Örneğin; 2019 verilerine göre: turizm, 14,5 milyar dolar gelir getiren, nüfusun %9.7'sine iş sağlayan, GSMH'nin %9.7'sini yani 29,5 milyar dolar getirisi olan bir sektördür (www.wttc.org). Mısır'da turizm gelirinin önemli bir bölümü Kızıldeniz bölgesinden ve sualtı turizminden sağlanmaktadır. Bu bölge mercanlar ve deniz altı yaşamı bakımından dünyanın en

ünlü yerlerinden biri olarak tanınmaktadır. Mısır dünyanın en büyük dalış gemi filosuna (live-aboard) belirli sürelerle içinde dalgıçların yaşamasına da uygun olan dalgıç gemisi) sahiptir. Yıllık olarak dünyanın her yerinden 540 bin kişi Mısır Kızıldeniz bölgesine sadece dalış yapmak için gelmektedir. Bu dalış turist grubu diğer turistlere göre ülkede daha fazla harcama yapmaktadır. Mısır'daki turizm aktivitelerinin %75'i aletli (scuba) dalışı içeren eğlence odaklıdır ve Kızıldeniz'de yoğunlaşmıştır. Kızıldeniz dünyadaki en iyi dalış yerlerinden birisi olarak kabul edilmektedir. Yılın büyük bir bölümünde dalış yapılabilen Kızıldeniz, 1000'den fazla omurgasız türü, 200'den fazla yumuşak ve sert mercan türünü yoğun olarak barındıran, sualtı dünyasının 7 harikasıdan biri (Mısır Riviera'sı olarak da anılır) olarak kabul edilir. Ülkeye ait bu veriler 1100 balık türünü içeren bir deniz eko-sisteminin temelini oluşturur. Yüksek düzeydeki endemiklik oranı Mısır'da aletli (scuba) dalışı çok özendiren önemli faktörlerden birisidir. Deniz suyu sıcaklığının yılın büyük bir bölümünde dalış için uygun olması ve en sıcak denizlerden biri olarak kabul edilmesi bölgeye olan talebin önemli nedenleridir.

Eşsiz bir görünüm, berrak sular ve tropikal bir deniz yaşamı olan Kızıldeniz, köpekbalıklarından yunuslara, çok ilginç batıklar koleksiyonundan sığ resiflere, mercan kayalıklarından denizyıldızlarına kadar çok görkemli bir sualtı zenginliği sunar. Başka yerlerde çok canlı (parlak ve göz alıcı) resifler okyanusa kadar uzanarak karmaşık labirent yaylaları, atoller (lagunler), mağara ve bahçeler oluşturur. Bir yanda mercandan bahçeler varken aniden bu manzara bir duvarın, yüzlerce metre derine inerek karanlık okyanus diplerinde kaybolduğu hale dönüşebilir. Mısır Kızıldeniz'i, Avrupalı dalgıçlar arasındaki yüksek popülerliği ve live-aboard türü teknelerde dalış yapabilme seçenekleri nedeniyle dalgıçlar tarafından tercih edilmektedir.

TÜRKİYE'DE SUALTI DALIŞ NOKTALARI HAKKINDA GÖRGÜL BİR ARAŞTIRMA

Çağımızda hizmetler sektörü dünyanın üç önemli sektöründen bir haline gelmiştir. Hizmetler sektörü içerisinde yer alan turizm, bugün özellikle gelişmekte olan ekonomiler için istihdam hem de döviz girdisi açısından tercih edilmektedir. Türkiye'nin tam anlamıyla 1980'li yıllardan itibaren keşfettiği ve önemli kazanımlar elde ettiği turizm bugün stratejik bir sektör haline dönüşmüştür. Türkiye; 2000'li yıllarda kitle turizminde sıkışmanın neticesi ile farklı ürün gruplarını öne çıkararak, turistik ürün çeşitlendirme stratejisini uygulamaya başlamıştır. Bu ürün gruplarından birisi de sualtı arkeolojisi ve sualtı dalış turizmidir. Türkiye doğal ve kültürel kaynaklar bakımından oldukça zengindir. Türkiye'nin coğrafi konumu ve sahip olduğu boğazlar Akdeniz'deki ticari yük gemilerini Anadolu kıyılarında bulunan ticari limanlara çekmiştir. Bu limanlar; her zaman ticari gemilere ikmal sağlama mekanları olmuşlardır. Tarih boyunca Anadolu'yu çevreleyen denizlerde ulaşım sağlayan gemilerin bir kısmı, yol gösterici cihazlarının bulunmaması, sis, bilinmeyen kayalıklar, hava şartlarından kaynaklanan fırtınalar sebebiyle kıyılarıımıza yakın bölgelerde batmıştır. Günümüzde; Türkiye kıyılarında hala keşfedilmeyi bekleyen birçok batık, gemi, uçak vb. kalıntılar mevcuttur. Bu batıklar günümüzde ülkemizi sualtı dalış turizmi açısından oldukça cazip hale getirmektedir. Bu veriler ışığında; ülkemizde sualtı rekreasyonel faaliyetlere ilgi duyanlar için dünyada eşine ender rastlanan dalış noktaları ve bölgeleri bulunmaktadır. Bu dalış bölgeleri, sualtı zenginliklerinin yanı sıra, gizliliğini ve çekiciliğini hâlen sürdürmekte ve keşfedilmeyi beklemektedir (Yaşar, 2011:34). Ayrıca, bu spor dalı artık turistlerin de önemli bir aktivite alanı olmaya başlamıştır.

Türkiye'nin mevsimsellik özelliği ılıman iklim olması nedeniyle dalış bölgeleri dört mevsim 12 ay dalış yapma imkânına sahiptir. Günümüzde, farklı sualtı coğrafyası ve batıklar dalış sporuyla ilgilenen yerli ve yabancı turistlerin tercih ettiği bir yer olarak karşımıza çıkmaktadır. Bu anlamda; dünyada en önemli elli dalış merkezinden birisi Antalya- Kaş ilçesidir. Sualtı dünyası açısından oldukça zengin olan bu bölgede; batıklar, mağaralar, kanyonlar, resifler, tüneller, uçaklar ve zengin sualtı faunasını görmeniz mümkündür (*Erkurt ve Parker, 2014: 51*). Türkiye'de bulunan önemli su altı dalış bölgeleri hakkında yaptığımız araştırmaya göre; Karadeniz kıyıları dalış sporları için çok uygun değilken, Marmara, Ege ve Akdeniz kıyılarında dalış sporları için oldukça önemli dalış noktaları vardır (www.ktb.gov.tr). Bu dalış noktaları ile ilgili yaptığımız görgül araştırmada öne çıkan bölge ve batıklar şöyledir;

İstanbul ve Marmara Denizi: İstanbul, Marmara Denizi Dalış Noktaları

Antalya Bölgesi: Antalya- Kemer Bölgesi, Antalya- Tekirova Bölgesi, Antalya- Kaş Uçak Batığı, Antalya- Kalkan Bölgesi, Antalya- Gök Mağarası, Antalya- Uluburun Antik Batığı, Antalya- Suluin Mağarası, Antalya- (Gelidonya) Antik Batığı, Antalya- Fransız (Sosyete) Batığı, Antalya- Falezler, Antalya- Sıçan Adası, Antalya- B-24 Savaş Uçağı Batığı, Antalya- Alanya Bölgesi

Mersin Bölgesi: Mersin Bölgesi

Muğla Bölgesi: Muğla- Bodrum Bölgesi, Muğla- Datça Bölgesi, Muğla- Marmaris Bölgesi

Çanakkale Bölgesi: Çanakkale- Saros Bölgesi, Çanakkale- Bebek ve Minnoş Kayalıkları, Çanakkale- Gökçeada ve Bozcaada

İzmir Bölgesi: İzmir- Çeşme Bölgesi

Aydın Bölgesi: Aydın- Kuşadası Bölgesi

Balıkesir Bölgesi: Balıkesir- Ayvalık

Ülkemiz sınırları içerisinde kalan ve önemli dalış noktaları olarak ifade edebileceğimiz bu dalış bölgeleri sualtı fauna ve florası ile de oldukça zengindir. Bu bölgeler aşağıda ayrıntılı bir şekilde analiz edilmiştir;

İstanbul ve Marmara Denizi Dalış Bölgesi

İstanbul-Marmara Denizi Dalış Alanları: Prens Adaları olarak adlandırılan adalar bölgesi İstanbul sınırları içerisinde bulunmaktadır. Adalar bölgesinde birbirinden farklı dalış noktaları bulunan yedi farklı ada mevcuttur.

Yassiada Dalış Alanı: Kadıköy'e yaklaşık 6 mil uzaklıkta olan adada yerleşim alanı bulunmamaktadır. Demokrasi adası diye de bilinir.

Sivriada Dalış Alanı: Ada Yassiada'ya 1,7 km, Kadıköy sahiline ise 11 km uzaklıktadır.

Sedef Adası Dalış Alanı: Ada bölgesinde Bizans Batığı'nın bulunması nedeniyle dalış yapılması yasak bölgeler arasında yer almaktadır. Çeşitli mercan oluşumları, beyaz renkli yumuşak mercanlar fotoğrafçılara güzel manzaralar sunmaktadır.

Büyükada Dalış Alanı: Büyükada adalar bölgesinin en büyük adasıdır. Kumluk alanlarda yer alan kabuklu deniz canlıları fotoğrafçılara güzel manzaralar sunmaktadır.

Nehandros Dalış Alanı: Bu adanın çevresinde birçok dalış noktası vardır. Bu alan Balıkçı veya Eşek Adası olarak bilinmektedir.

Antalya Bölgesi

Antalya-Kemer Bölgesi Alanı: Kemer Limanına 1,5 km kadar mesafede 25 metre derinlikte kum üzerinde duran **Paris Batığı** II Dünya savaşında batan Fransız yük gemisine aittir.

Antalya-Tekirova Bölgesi Alanı: Tekirova açıklarında bulunan küçük adalardan (üç adalar bölgesi) oluşan bir dalış bölgesidir. Dip yapısı zengindir olması ve denizin dibinin görüş netliği nedeniyle tercih edilen dalış bölgelerinden birisidir. Kemer yat limanına 45 dakika mesafededir.

Antalya Kaş Uçak Batığı Alanı: Yunan Meis Adası ile Kaş destinasyonu arasındaki son dalış noktasıdır. Bu dalış destinasyonunda resif 80 metreye kadar uzanmaktadır. 35 metreden sonra renklenmiş kayaların etrafında, kuma yatmış iri orfozlar ve akyalar görmek mümkün olmaktadır (Şenok, 2011:3).

Antalya-Kalkan Bölgesi Alanı: Kalkan açıklarında uzun yıllar öncesinde batmış olan İngiliz kargo gemisi batığı, Sakarya batığı ile bölgenin en popüler dalış noktaları haline gelmiştir (Top vd., 2013: 9). Kalkan suları, ciddi dalışlar yapıp form tutmak isteyenler için çok uygundur.

Antalya-Gök Mağarası Alanı: Asya'nın dalışı yapılmış en derin mağaralarından biri olan Gök Mağarası, Finike destinasyonu dalış alanında bulunmaktadır.

Antalya Uluburun Antik Batığı Alanı: Kaş'ın 8,5 km güney doğusunda Uluburun'un doğu ve 60 metre açığında bulunan batık M.Ö. 14. yy. yük gemisi kalıntısıdır.

Antalya Suluin Mağarası Alanı: Kırk göz çevresinde yer alan Suluin mağarası, içindeki dikit ve sarkıtlardan kuruluşu nedeniyle sualtı mağaralarındandır.

Antalya-Gelidonya Antik Batığı Alanı: Gelidonya batığı Antalya körfezinin batı ucunda yer almaktadır. Taşlık burnu çevresinde yol alırken kayalara vurarak batan yük gemisidir.

Antalya, Fransız (Sosyete) Batığı Alanı: Yat Limanının hemen açığında, şamandıranın altında bulunmaktadır.2. Dünya savaşı sırasında batırılan "San Didier" adlı Fransız savaş gemisine ait olan bir batıktır.

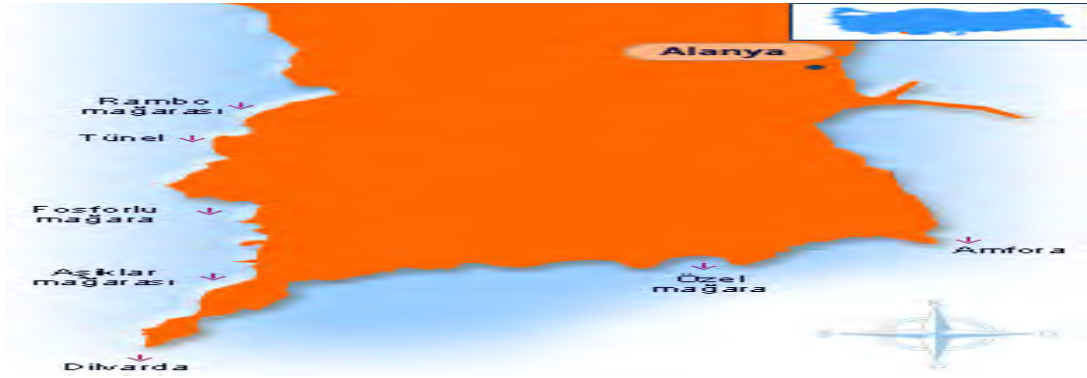
Antalya Falezler Alanı: Falez konumları; 14 metre ile 25 metre derinlik arasındadır. Karadan ulaşılabilen bölge Lara ve Konya altı plajları arasında kalmaktadır.

Antalya Sıçan Adası Alanı: Sahile yakın kısmında sığ bir derinliğe sahip olan Sıçan Adasının dip özelliği kum olmasıdır. Limana birkaç kilometre mesafede olan ada dalgıçların dikkatini çeken dalış yeridir.

B-24 Savaş Uçağı Batığı Alanı: Antalya'nın Manavgat ilçesi civarlarında, iki yüz metre açığta yatan batık. Uçağa dalış özel izin gerektirmektedir (Demirtaş, 2012: 1083).

Antalya-Alanya Bölgesi: Bu bölgede önemli dalış noktaları şunlardır;

Akvaryum Alanı: Derinlik 4 ile 25 m arasında farklılık göstermektedir Alanya limanına en yakın olup yaklaşık 5 dk. uzaklıktadır.

Anfora Alanı: Limana en yakın ikinci dalış bölgesi olup tekne ile yaklaşık 5 dakika uzaklıktadır.

Korsan Alanı: Alanya limanına 8 ila 10 dk. ulaşım mesafesindedir.

Teras Alanı: Alanya limanına normal tekne ile yaklaşık olarak 10 dk. mesafededir. Derinlik 7 ila 25 m arasında farklılık göstermektedir.

Orta Mağara Alanı: Alanya limanına mevkiğine 12 dk. mesafededir. En az 15 m en çok 34 m derinliğe ulaşmaktadır.

Aşıklar Mağarası Alanı: Alanya limanına 15 dk. uzaklıktadır. Bölgenin derinliği 10 m. ila 34 m. arasında değişiklik göstermektedir.

Dilvarda (doğu) Alanı: Limana uzaklığı 17 dk. mesafededir. Alanya kalesinin en uç noktası olan burunun doğu tarafında yer almaktadır.

Dilvarda (batı) Alanı: Alanya kalesinin en uzak uç noktası olan burunun batı tarafı olup, limana 20 dk. uzaklıkta bulunmaktadır.

Fosforlu Mağara Alanı: Bu bölgenin derinliği 8 ila 33 m arasındadır. Limana 20 dk. uzaklıktadır.

Kırıktaş Alanı: Normal tekne ile gidildiğinde Alanya limanına 20 dk. Mesafededir. Derinlik 5 ila 20 m Arasındadır.

Tünel Alanı: Limana 22 ila 25 dk. Mesafededir. Kalenin batı kısmında 13 m derinlikte giriş ve çıkışı imkanı olan bir tüneldir.

Rambo Alanı: Tekne ile yolculuk yapıldığında limana 25 dk. uzaklıktadır. Derinliği 13 metredir. Ulaşım olarak limana en uzak noktadadır. Kleopatra plajına yakın, Alanya'nın en tercih edilen dalış alanlarından biri olduğu söylenebilir.

Mersin Dalış Bölgesi

Mersin Dalış Bölgesi: Temiz deniz suları ile destinasyon, dalgıçlara çok değişik imkanlar sunmaktadır. Dana adasının batı burnu kısmında ters dönmüş olarak yer alan yük gemisi dalgıçlar tarafından tercih edilen batıklar arasında bulunmaktadır. Büyük amphoraların yer aldığı Sıncak Koyu değişik bir dalış bölgesidir (www.oludenizrotary.com).

Muğla Bölgesi

Muğla-Bodrum Dalış Bölgesi: Dünyanın sayılı sualtı müzelerinden birini içinde bulundurmaktadır. Bodrumun doğusunda bulunan Orak adası mağaraları derinliği, değişik renkte süngerleri olan bir dalış merkezidir. Köçek adası istikametinde bulunan 19 metredeki resif dalınıp görünmesi gereken bir dalış noktasıdır. Bu dalış noktasında her türlü canlıyı görebilme imkanına sahip olursunuz. Çatal adası ve karşı sığıklar, dalış için enteresan bölgelerdir (www.scubaturkiye.com/tr/).

Muğla-Datça Dalış Bölgesi: Datça'da değişik türde adacıklar etrafında, 10-40 metre arasında köpekbalığı, yunus, Akdeniz Foku, kovuk içlerinde 3-4 müren bir arada bulunduğu ender görülebilen dalış noktalarındandır. Esen Adası dalmaya elverişlidir.

Muğla Marmaris Dalış Bölgesi: 52 dalış noktası, antik kalıntıların bulunduğu Marmaris derinlikleri, her dalgıcın görmek isteyeceği çekiciliktedir. Cennet Adası, Kütük Burnu, Kadırga Feneri ve Kargı Adası önemli dalış noktalarıdır.

Çanakkale Dalış Bölgesi

Çanakkale Saros Dalış Bölgesi: İstanbul'a ulaşım kolaylığı nedeniyle dalgıçların tercih ettiği Saros'ta farklı batıklar bulunmaktadır. Ayrıca Kaptan Franko, Saros körfez bölgesinde Kemiklinin açığında 30 metrede bulunan 'Lundy' dalınabilecek batıklar arasındadır. Siyah mercan bulunmaktadır. Fakat bu bölgede akıntı fazladır (<https://yoldaolmak.com>).

Çanakkale Bebek ve Minnoş Kayalıklar Alanı: Derinlerde her kaya kovuğunda böcek veya istakoz yavrusu görebilme ihtimalinin olması bölgenin en önemli özelliğidir (Top vd., 2013: 9). Ayrıca deniz salyangozları, müren, iskorpit balıkları görülebilmektedir.

Çanakkale-Gökçeada-Bozcaada Dalış Alanı: Her iki adaya da ulaşım feribotla gerçekleştirilmektedir. Bozcaada kıyıların da hala keşfedilmemiş dalış alanları bulunmaktadır. Eşek adası bölgesin de Orfoz ve Karayer adaları önemli dalış noktalarındandır. Bakla Taşı, Çanak limanı ve Pınar Dere Gökçeada'nın diğer dalış bölgeleridir.

İzmir Dalış Bölgesi

İzmir-Çeşme Bölgesi: Eşek Adası ve civarındaki küçük adalar oluşturmaktadır.

Fener Adası Alanı: Ada iki dalış noktasından oluşmaktadır. Her iki dalış noktasında sığ olması nedeniyle genelde ikinci dalışlar için tercih edilmektedir.

Yatak Odası Alanı: Mağara içine 3-5 kişi girebilecek kapasitededir.

Aydın Dalış Bölgesi

Aydın-Kuşadası Dalış Bölgesi: Kuşadası turizm merkezleri açısından önemli bir destinasyon olmasına rağmen su altı turizmi açısından fazla bilinirliği olan bir dalış noktası değildir.

Ada Banko Alanı: Kuşadası ile bütünleşen güvercin adasının 1 mil açığında yer alan bir resiftir.

Pamucak Resifi Alanı: Deneyimli dalgıçlara hitap eden dalış noktalarından biridir.

Adakule Mağarası Alanı: Derinlik 15 metredir. Giriş kısmı 7 metreden başlar 25 m Dar bir alandan ilerleyerek tepesi açık bir mağaraya varılır bu sayede dışarı görülür.

Akvaryum Resifi Alanı: Genel olarak Tecrübeli dalgıçlara uygun bölgedir. Akvaryum resif alanı 20 metreye kadar uzanır.

Balıkesir Dalış Bölgesi

Balıkesir-Ayvalık Dalış Alanı: Ayvalık, ender olan çekici dalış imkanlarına sahiptir. Güneş Adası, Yuvarlak Ada, Kerbelâ Taşları dalış bölgeleri mevcuttur. En ünlü dalış noktası ise; Kız Adasının açık denize bakan kısmıdır. 19 m derinlikte başlayan sualtı faunası su altı meraklıları için gerçekten görülmeye değer vazgeçemeyecekleri ender yerler arasındadır.

her seviyedeki dalgıçlar için değişen derinlikte dalış noktalarına sahiptir. Dalış noktalarından bazıları; Deli Mehmet reef I, Deli Mehmet reef II, Kerbela, Kule reef, Ali Reis sığılığı, Barbonaksa sığılığı, Vapur sığılığı I ve II, Tokmaklar reef, 19 kulaç gibi alanlardır. Ayvalık bölgesinde 12 ay boyunca rahat dalış imkanı sağlayacak 4 dalış okulu vardır.

Ayvalık Bölgesi'nde sualtı flora ve fauna çeşitliliği diğer merkezlere oranla yüksektir. Ancak; trol, mevsim dışı kaçak avcılık, bölgedeki yerleşimden kaynaklanan arıtmasız pis su atıkları gibi etkenlerden dolayı sürekli tahrip edilmekte ve yeterince korunamamaktadır. Bu noktada, Ayvalık'ta sualtı turizmi açısından tespit ettiğimiz sorunları şöyle sıralayabiliriz;

* Ayvalık turizmi içerisinde sualtı değerlerine talep, yeterli değildir. Özellikle yabancı turist talebi çok azdır. Bu konuda yeterli tanıtım ve organizasyon çalışmaları sektör temsilcilerinin özel girişimleri, Ayvalık Turizm Geliştirme Birliği (AYTUGEB) ve Ayvalık Belediyesi sayesinde olmakta, ancak bu çabalar çok yeterli ve etkin değildir.

* Sualtı değerlerini turizme kazandırma çabasıyla Ayvalık'taki yerel yönetim, merkezi yönetim, üniversite ve sektör temsilcilerinin işbirliği ile yapılan çalışmalar yetersizdir.

* Sualtı değerlerinin gösterilmesini sağlayacak dalış kursları bireysel maliyetler açısından yüksektir.

* Dalış kurslarına ilişkin eğitim verebilecek dalış okullarının sayısı az yeterli değildir.

* Malta ve Florida gibi merkezlerde, sualtı flora ve faunasını zenginleştirmek ve korumak amacıyla oluşturulan yapay resifler ve batıklar dalış meraklılarının büyük ilgisini çekmektedirler (Bal, 2002:55). Ayvalık'ta bu sporu geliştiren, renklendiren ve çekici hale getiren doğal sualtı formasyonları yetersizdir. Yapay formasyonlar ise; hiç yoktur.

* Bölgenin iklimi, hava ve su sıcaklıkları yılın 4 mevsiminde bu sporun yapılmasına imkan vermektedir. Örneğin; yaz ve kış sualtı turizmi yapılan Malta ile Ayvalık'ın aynı iklim kuşağında yer alması, bizim bölgemizde de turizmin yıl boyunca kesintisiz olarak yapılabilirliğini ortaya koymaktadır. Ancak, popüler kitle turizmi ile bu olanağın sağlanması bugüne kadar bu destinasyon için mümkün olmamıştır (www.alternatifitur.com).

* Dünyadaki turizm merkezlerinin önemli bir kısmı sualtının görsel çekiciliğine sahip olmasına rağmen, deniz kirliliği nedeniyle tehdit altındadır. Bu olumsuz etkenler maalesef Ayvalık destinasyonunda da görülmektedir.

* Ayvalık'ta faaliyet gösteren dalış okullarının hizmet verdiği toplam dalgıç sayısı son derece düşüktür. Ayrıca, bu okullar kapasitelerini yalnızca turizm sezonunda (Nisan-Ekim ayları arası) verimli olarak kullanabilmektedir. Dünyanın popüler dalış (mısır gibi) merkezlerinde bilinçli biçimde oluşturulan hizmet kapasiteleri, Ayvalık ile kıyaslanamayacak oranda büyüktür.

* Ayvalık'ın bugüne kadar turizm geliştirme / master planı hazırlanmadığı için, genele ve sualtı turizmine yönelik bölgesel politikalara planlı bir destek oluşturulamamaktadır. Dünyanın popüler dalış merkezlerinde sualtı turizmi, Mısır, Malta ve Küba örneklerinde olduğu gibi, bölgesel ve ülkesel ölçeklerde devlet ve hükümet politikası olarak planlanmakta, desteklenmekte ve hatta yürütülmektedir.

SONUÇ ve ÖNERİLER

Turizm sektörü, birçok sektöre doğrudan ve dolaylı olarak destek sağlamaktadır. Örneğin; günümüzde turizm sektörü özellikle gelişmekte olan ekonomiler için önemli bir gelir kaynağı olmakla birlikte, istihdama da önemli katkı sağlayan bir sektör haline gelmiştir. Bu noktada; etkili bir turizm planlaması ile sektörün GSMH içindeki payı daha da yükselecektir. Son yıllarda eko-turizm çerçevesinde talep edilen bir alternatif turizm çeşidi haline gelen sualtı dalış turizmi üzerinde durulması ve değerlendirilmesi gereken önemli bir turistik ürün grubudur. Türkiye; özellikle sualtı sporlarıyla ilgilenenler için dünyada eşine az rastlanan dalış bölgelerine sahiptir. Bu dalış bölgeleri, sualtı zenginliklerinin yanı sıra, gizliliğini ve çekiciliğini hâlen sürdürmekte ve keşfedilmeyi beklemektedir. Ayrıca, bu spor dalı artık yerli ve yabancı turistlerin de önemli bir aktivite alanı olmaya başlamıştır.

Ayvalık'ın alt ve üst yapısı, konaklama hizmetleri ve turizm çeşitliliği, dünyadaki diğer dalış merkezleri ile benzer standartlardadır. Tarihsel, doğal ve kültürel zenginlikler açısından ise Ayvalık, bir açık hava müzesini andıran kıskanılacak güzellikteki değerlere sahiptir. Bu noktada yaptığımız araştırma sonucuna göre tüm bulgular göz önüne alınarak hem Türkiye'de hem de Kuzey Ege'de (Ayvalık) sualtı dalış turizmin gelişmesi ve sürdürülebilirliğin sağlanması için şunları söyleyebiliriz;

- Sualtı dalış turizminin; bölgelere yarattığı ekonomik katkı ve talep tercihinde gözlenen büyük gelişme ile yakın gelecekte en çok tercih edilecek turistik ürün gruplarından biri olacağı anlaşılmaktadır. Bu noktada, başta destinasyon yöneticileri başta olmak üzere bu turizm türünün tüm paydaşlarının sürdürülebilirlik, pazarlama, rekabet avantajı ve ekolojik çevre konusunda dikkatli olması gerekmektedir.
- Ayvalık'ta yaptığımız araştırma çerçevesinde, dalış noktalarında şamandıra uygulaması bazen uygulanmakta bazen ise uygulanmamaktadır. Şamandıra uygulaması tüm dalış noktalarında sualtı flora ve faunasının devamlılığı açısından son derece hayati bir konudur.
- Sualtı dalışı yapacak tüm bireylerin dalış öncesi mutlaka eğitime tabi tutulması gerekmektedir. Çünkü bu eğitim hem kendi canları hem de su altı yaşamının korunması ve devamı açısından önemlidir.
- Araştırmada sualtı dalışı ile ilgili karşımıza çıkan bir diğer sorun ise; atıklardır. Bu soruna yönelik olarak hem dalış teknelerinin hem de STK'ların sualtı ve suüstü atıklar konusunda farkındalık oluşturmaları gerekmektedir. Bu soruna yönelik periyodik eğitimler verilebilir ve dikkat çekici broşür ve afişler hazırlanabilir. Bu noktada diğer önerilerimiz ise şöyledir;
- Sualtı arkeolojik varlıkların korunması ve talan edilmemesi için bu değerlerin bulunduğu kıyı kesimlerinin dalışa yasak alanlar olarak ilan edilip, koruma altına alınmalıdır.
- Dalış yasağı bulunmayan ticari alanlarda deniz florası ve faunasına trolle yapılan avcılık büyük zarar vermektedir. Bu avcılık türü yasaklanarak, sualtı dalış turizminde çekicilik yaratan unsurların korunması sağlanabilir.
- Dalış noktalarında aletle dalış yapanların zıpkınla avcılık yapmasına izin verilmemeli veya önlenmelidir. Bu alanlarda Sahil Güvenlik ve Jandarmanın denetimleri artırılmalıdır.

- Dalma (dalgıç) ehliyeti alma sürecinin zorlaştırılması ve bröve alma süresinin uzatılması bir başka caydırıcı önlemdir. Böylelikle, gerçekten bu turizm ve spor dalına ilgi duyanların önü açılmış olacaktır.

- Ayvalık ve Adalar Bölgesi'nin dalış turizmi potansiyeli yüksektir. Ancak bu bölgeleri koruyarak kullanma ve geliştirerek koruma ilkesi hiçbir zaman göz ardı edilmemelidir.

Su altı dalışlarında yani basınç farkından dolayı oluşan rahatsızlıklar için basınç merkezi olan tam donanımlı hastane kurulmalıdır. Su altı dalmanın en fazla yapıldığı körfez ilçesi Ayvalıkta vakit geçirilmeden bu hastanenin tahsis edilmesi gerekmektedir.

- Mısır'ın istikrarsız ve güvenilir bir ülke olmasından yola çıkılarak, o bölgeye olan dalış turizm potansiyeli ülkemize çekilebilir. Bu gruplara yönelik etkili bir tanıtım ve reklam kampanyası düzenlenerek talep ülkemize çekilebilir.

- Son olarak Ayvalık'taki gezi teknelerinin veya dalış okulu teknelerinin tabanları sualtı zenginliğini, sualtı flora ve faunasını görecek şekilde tasarlanması bu spora olan talebi artıracaktır.

KAYNAKÇA

Akşit, S. (2007), Doğal Ortam Duyarlılığı Açısından Sürdürülebilir Turizm, *Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 2(23), 441-460.

Bal, C. (2002), Biyoçeşitlilik ve Turizm, II. Turizm Şurası Bildirileri, 12-14 Nisan 2002, Ankara, 54-57.

Batı Akdeniz Kalkınma Ajansı (2012). Ekoturizm Sektör Raporu, [Çevrim-içi: <http://www.baka.org.tr/uploads/1349952547Ekoturizm-Sektor-Raporu>, (12.12.2017)

Bideci, Ç., (2014), Turizmde Ürün Farklılaştırılmasında Sualtı Kültürel Miras Alanlarının Turizm Ürünü Olarak Kullanımı, Replika Gemi Batığı Projesi: Side Örneği, Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Turizm İşletmeciliği ve Otelcilik Ana Bilim Dalı Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi, Antalya.

Demirtaş, D. (2012). Türkiye'de Sürdürülebilir Turizm Kapsamında Su Altı Dalış Turizmi ve Rafting Turizmi, 13. Ulusal Turizm Kongresi, 6-9 Aralık 2012 Antalya.

Erkurt, O. ve Paker, S. (2014). Sualtı Arkeoparkları ve Deniz Turizmi, 2. Ulusal Deniz Turizmi Sempozyumu, Dokuz Eylül Üniversitesi, 49-61.

Gorrad, B. and Gissling, S., (2008). New Frontiers in Marine Tourism, Diving Experiences, Sustainability, Management, Oxford.

Gökdeniz, A., and Dinç Y., (2013). A Proposal For A Sustainable Model Based Upon Underwater Tourism Research In Ayvalık, Air and Water Components of the Environment Confrence, http://aerapa.conference.ubbcluj.ro/2013pdf35%20gokdeniz%20245_254.pdf, Cluj-Napoca, Romania, 245-254.

Gökdeniz, A., ve Erdem B., (2015). Turizm Politikasında Ekonomik Başarı Koşulları ve Ayvalık Örneği, *Marmara Sosyal Araştırmalar Dergisi*, 7, 1-32

Gökdeniz, A., (2014). Sürdürülebilir Turizm ve Ayvalık Su Altı Dünyası, Ayvalık Belediyesi Yayınları, *Ayda Bir Ayvalık Dergisi*, 3, 32-33.

Gökdeniz, A., Dinç, Y., Akşit, A. N. ve Münger, L. (2010). *Ayvalık'ta Su Altı Turizm Araştırması*, Detay Yayıncılık, Ankara.

<http://www.scubaturkiye.com/tr/Locations/default.asp?LocId=20>(ErişimTarihi: 12.02. 2018).

<https://yoldaolmak.com/turizm-ve-tatil-sehri-sarm-el-seyh-misir.html>,(ErişimTarihi:10.02. 2018).

<http://dalisrehberi.com/makaleler/misir-da-dalis> (ErişimTarihi:20.02.2018)

<https://www.statista.com/statistics/814613/caribbean-tourism-revenue/> (Erişim Tarihi 15.03.2021)

<https://www.nytimes.com/2019/02/05/travel/galapagos-overtourism.html> (Erişim Tarihi 15.03.2021)

<https://www.divescover.com> (Erişim Tarihi 15.03.2021)

<https://www.gbrmpa.gov.au/our-work/Managing-multiple-uses/tourism-on-the-great-barrier-reef/visitor-contributions2/numbers> (Erişim Tarihi 15.03.2021)

<https://www.wttc.org./research/economicimpact/moduleld/704/itemld/105/controller/downloadrequest/action /quickdownload> (Erişim Tarihi 15.03.2021)

Kültür ve Turizm Bakanlığı (2015). Su Altı Dalış Turizmi, [Çevrim- içi:<http://yigm.kulturturizm.gov.tr/TR,11517/su-alti-dalis.html>], Erişim Tarihi:(12.12.2017)

Özbek M., (2014). Turizm Amaçlı Su Altı ve Su Üstü Sportif Faaliyetler: Bugünü Geleceği, *Dokuz Eylül Üniversitesi Denizcilik Fakültesi Dergisi*, 6 (2), 27-48.

Polonsky, M. J. and Rosenberger III, P. J., (2001). Reevaluating Green Marketing: A Strategic Approach, *Business Horizons*, September – October 2001, 21-30.

Şenok, F. (2001). *Türkiye Dalış Rehberi*, Net Turistik Yayınları A.Ş. Yay, İstanbul.

Top, B., Yolak, U. and Thomas, L. (2013). Foça Özel Çevre Koruma Bölgesi Sportif Dalış Turizmi Fizibilite Çalışması,[Çevrimiçi:http://dcm.dka.gov.tr/App_Upload/17_Foca%20Ozel%0Cevre%20Koruma%20Bolgesi%20Sportif%20Dalis%20Turizmi%20Fizibilite%20Calismasi.pdf], (Erişim Tarihi: 10.12.2017).

Yarmacı N., Keleş Melike Ç. ve Ergil B., (2017). Su Altı Dalış Turizminin Mevcut Durumu, Sorunları ve Geliştirilmesine Yönelik Öneriler: Kaş Örneği, *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 1(1), 66-87.

Yaşar, O., (2011), Saroz Körfezi Kıyılarında Su Altı Dalış Turizmi (Underwater Diving Tourism on the Coasts of The Gulf of Saros), *Zeitschrift für die Welt der Tüken, Journal of Word of Turks*, 3(1), 33-55.

www.oludenizrotary.com/index.php/lang.../77-sualti-turizmi (Erişim Tarihi 04.12.2017)

www.alternatiftur.com (Erişim Tarihi 24.12.2017)

www.tatiliium.com (Erişim Tarihi 10.03.2018)

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2021, 4(5): 487-498.

DOI: [10.26677/TR1010.2021.731](https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.731)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Sürdürülebilir Gastronomide Organik Tarım ile İyi Tarım Uygulamalarının Yeri ve Önemi

Dr. Öğr. Üyesi Salim İBİŞ, İstanbul Galata Üniversitesi, Sanat ve Sosyal Bilimler Fakültesi, İstanbul, e-posta: salimibis@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2404-9218>

Öz

Son yıllarda sanayileşme ile birlikte artan çevresel kirlilik, endüstriyel tarım ürünlerinin insan sağlığı üzerindeki bazı olumsuz etkilerinin artması gibi pek çok neden tüketicileri daha doğal ve organik gıdaları tercih etmeye yöneltmiştir. Bu noktada günümüzde sürdürülebilirlik anlayışı içerisinde gelişen organik tarım ile iyi tarım uygulamaları tüketicilerin bu ihtiyaçlarına cevap verecek nitelikte örnek uygulamalar olduğu düşünülmektedir. Aynı zamanda gastronomi alanında faaliyet gösteren işletmeler; tüketici taleplerini karşılama, doğal çevreyi koruma, sosyal sorumluluk duygusu ile hareket etme, rakipleri karşısında farklılaşma, niş pazar fırsatlarını değerlendirme gibi pek çok nedenlerden dolayı bu yaklaşımlara uygun stratejiler geliştirdikleri görülmektedir. Bu çalışma, literatür taramasına dayanan nitel bir çalışmadır ve amacı sürdürülebilir gastronomide organik tarım ile iyi tarım uygulamalarının önemini literatürdeki çalışmalardan faydalanarak açıklamaktır. Sonuç olarak organik tarım ile iyi tarım uygulamalarının başta şefler açısından olmak üzere, tüketici pazarları, bölgesel istihdam, eko turizm faaliyetleri, yiyecek içecek işletmeleri, gastronomi turları ve gastronomi rotaları açısından önem taşıdığı ortaya konmuştur.

Anahtar Kelimeler: Turizm, Sürdürülebilirlik, Sürdürülebilir Gastronomi, Organik Tarım, İyi Tarım.

Makale Gönderme Tarihi: 22.01.2021

Makale Kabul Tarihi: 02.05.2021

Önerilen Atf:

İbiş, S. (2021). Sürdürülebilir Gastronomide Organik Tarım ile İyi Tarım Uygulamalarının Yeri ve Önemi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(5): 487-498.

© 2021 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2021, 4(5): 487-498. DOI:10.26677/TR1010.2021.731

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

The Place and Importance of Organic Agriculture and Good Agricultural Practices in Sustainable Gastronomy

Assistant Prof. Dr. Salim İBİŞ, İstanbul Galata University, Faculty of Arts and Social Sciences,
İstanbul, e-mail: salimibis@gmail.com

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-2404-9218>

Abstract

In recent years, increasing environmental pollution with industrialization and the increase in some negative effects of industrial agricultural products on human health have led consumers to prefer more natural and organic foods. At this point, it is thought that organic agriculture and good agricultural practices, which are developing within the understanding of sustainability today, are exemplary practices that will meet these needs of consumers. At the same time, businesses operating in the field of gastronomy; It is observed that they develop appropriate strategies for these approaches due to many reasons such as meeting consumer demands, protecting the natural environment, acting with a sense of social responsibility, differentiation against competitors, and utilizing niche market opportunities. This study is a qualitative study based on literature review and its aim is to explain the importance of organic farming and good agricultural practices in sustainable gastronomy by using the studies in the literature. As a result, it has been revealed that organic agriculture and good agricultural practices are important especially for chefs, consumer markets, regional employment, eco-tourism activities, food and beverage businesses, gastronomy tours and gastronomy routes.

Keywords: Tourism, Sustainability, Sustainable Gastronomy, Organic Agriculture, Good Agriculture.

Received: 22.01.2021

Accepted: 02.05.2021

Suggested Citation:

İbiş, S. (2021). The Place and Importance of Organic Agriculture and Good Agricultural Practices in Sustainable Gastronomy, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 4(5): 487-498.

© 2021 Sosyal, Beşeri ve İdari Bilimler Dergisi.

GİRİŞ

Dünya nüfusundaki artış ile birlikte tarım ürünlerine olan ihtiyaç da sürekli artmaktadır. Artan bu ihtiyacın karşılanması için endüstriyel tarım yöntemleri geliştirilmekte ve daha yüksek verim için çeşitli kimyasalların kullanılması söz konusu olmaktadır. Bu da insan sağlığını olumsuz yönde etkilemektedir (Eryılmaz vd., 2019). Bununla birlikte sanayileşmeye bağlı çevresel ve kimyasal kirlilik, ekonomik güçsüzlük ve eğitim yetersizliği gibi pek çok neden beslenme sorunlarını da derinleştirmekte, bu durum bireylerin iyi, temiz, sağlıklı ve daha güvenilir gıda teminini zorlaştırmaktadır (Aydın vd., 2016; Yaşar, 2017).

Sanayi devrimi sonrası yaşanan teknolojik gelişmeler ve beraberinde artış gösteren nüfus tarımsal üretimin de artırılmasını gerekli kılmıştır. Bu gereksinimi karşılamak için başvurulana ve Yeşil Devrim olarak adlandırılan konvansiyonel tarım sistemi gelişmiş, ancak bu tarım sisteminde yoğun kimyasal kullanımının zamanla çeşitli tahribatlara yol açtığı görülmüştür (Ayla ve Altıntaş, 2017).

Dünyadaki çevre, hava, su ve toprak kirliliğinin gıdalar üzerinde olumsuz etkileri her geçen gün daha fazla hissedilmeye başlanmıştır. Bu durum daha iyi, sağlıklı ve temiz gıda ile birlikte daha doğal tarımsal tekniklere olan ihtiyacı her geçen gün artırmaktadır. Bunun sonucu olarak insan sağlığını, doğayı ve çevreyi korumayı esas alan sürdürülebilir tarım yöntemleri önem kazanmaya başlamıştır. İyi, temiz, sağlıklı ve güvenilir gıdaların üretimini yaygınlaştırmak ve bu gıdalara bireylerin erişimini kolaylaştırmak için gıdaların tarladan sofraya kadar tüm süreçlerinin şeffaf olmasını ve kontrol altına alınmasını amaçlayan çeşitli uygulamalar geliştirilmiştir. Bunlardan birisi İyi Tarım Uygulamalarıdır.

İyi tarım uygulamaları (İTU), gerek kaliteli, sağlıklı ve verimli bir tarımsal üretim olması, gerekse güvenli gıda sağlaması bakımından önemli tarımsal uygulamalardır. İyi tarım uygulamaları, tarladan ya da topraktan başlayıp sofraya kadar uzanan bütün üretim, lojistik ve pazarlama aşamalarını kapsayan bir üretim sürecidir (T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı, 2020). Bu alandaki bir diğer önemli uygulama ise sürdürülebilir kalkınma kapsamında da desteklenen organik tarım faaliyetleridir. Gıda sektöründe yaşanan çeşitli güven problemleri, çevre ve sağlıkla ilgili endişelerin artması gibi nedenlerle tüketicilerin kimyasal ve katkı maddesi içermeyen ürünlere yönelmeye başladığı ve bu kitlenin organik ürün tüketici kitlesi olarak ifade edildiği görülmektedir (Zinkhan ve Carlson, 1995). Günümüzde organik gıda pazarı küresel ölçekte sürekli olarak büyüme eğilimi gösteren bir sektör konumundadır (Karabaş ve Gürler, 2012).

Artan çevresel kirlilik ve buna bağlı olarak ortaya çıkan sağlık problemleri tüketicileri her geçen gün daha sağlıklı ve sürdürülebilir tüketim anlayışına yönelmelerini zorunlu kılmaktadır. Buradan yola çıkarak bu çalışmada organik tarım ile iyi tarım uygulamaları sürdürülebilir gastronomi bakış açısı ile ele alınarak çok yönlü etkileri değerlendirilmektedir. Bu bağlamda öncelikle organik tarım ile iyi tarım uygulamaları ele alınmış ardından sürdürülebilir gastronomi perspektifinden bu uygulamaların önemi konusunda değerlendirilmeler yapılmıştır.

SÜRDÜRÜLEBİLİR GASTRONOMİ

Sürdürülebilirlik; genel anlamda sürekliliği sağlamak, varlığını sürdürmek ya da korumak anlamına gelmektedir. Sürdürülebilir gelişmenin temelinde ekolojik limitlerin olması, temel kaynakların korunması ve kaynaklara ulaşımın eşit olması yer almaktadır. Sürdürülebilir turizm de sürdürülebilir gelişmenin tüm unsurlarını kullanır ve onlarla birlikte hareket eder (Yurtseven ve Kaya, 2010).

Sürdürülebilir gastronomi, gastronomi turizmi kapsamında tarımsal ürünlere, yöresel ve gastronomik unsurlara ve kırsal alana yönelişi ifade eden bir kavram olarak değerlendirilmektedir. Sürdürülebilir gastronomi turizmi hareketliliğinde; yerel, besin değeri yüksek, otantik, nostaljik, insan sağlığı için yararlı, çevreye duyarlı ve yerel yöntemlerle üretilen ve hazırlanan gıdalar gastronomi turizminde seyahat etme motivasyon faktörleri olarak değerlendirilmektedir (Durlu Özkaya vd., 2013). Scarpato (2002) sürdürülebilir gastronomiyi, çevresel sürdürülebilirliği temel alan, toplumun sağlığını, sosyo-kültürel ve çevresel kalitesini koruyan ve geliştiren bir kavram olarak açıklamaktadır. Sürdürülebilir gastronomi, tarımı, yiyecek ve içecek üretimini destekler, özgün olmayan üretimi önler, çekiciliği artırır, yerel toplumu güçlendirir, yiyecek-içecek deneyimine dayalı marka ve kimlik oluşumunu destekler (Yurtseven ve Kaya, 2010).

Sürdürülebilirliğin öneminin anlaşılmaya başlanması beraberinde önemli değişimleri de getirmiştir. Yavaş yemek akımı bunlardan birisidir. Sürdürülebilirlik anlayışı ve yavaş yemek gibi akımlar dünya genelinde biyolojik çeşitliliğin, mutfak kültürlerinin korunmasına ve yerel çiftçiliğin girişimciliğin yaygınlaşmasına katkı sağlamıştır. Tüketicilerde çevre dostu gıda ürünlerine yönelik ilginin artması restoranlarda birçok değişimi beraberinde getirmiş ve organik yiyecekler en önemli menü trendi olmaya başlamıştır (Durlu Özkaya vd., 2013). Yerel ve bölgesel yiyecekler bir destinasyona sürdürülebilir rekabet açısından önemli derecede katkı sunar (Ören ve Şahin Ören, 2019).

Organik tarım ve organik ürünler, yerel yemek üretimi, geleneksel üretim, doğal alışveriş yerleri, yemek festivalleri, yerel olarak üretilmiş yiyecekler-içecekler, özel restoranlar sürdürülebilir gastronomi turizminin bileşenleri arasında gösterilmektedir (Scarpato, 2002). Sims 2009 yılında yaptığı çalışmada yiyecek ve içeceklerin sürdürülebilir turizm için önemine değinmiş ve yerel gıdaların tüketiminin artması yerel ekonomiyi de canlandıracağını dile getirmiştir. Bu anlamda Fransa, İtalya ve İspanya gibi ülkeler peynir, şarap ve et ürünlerini gastronomi turizmi kapsamında etkin kullanarak daha çok ziyaretçi ile daha fazla gelir elde ederek ekonomik canlanmayı gerçekleştirmiş örnek ülkeler olarak gösterilmektedir. Sürdürülebilir gastronomide sürekliliğin sağlanması için ekolojik süreçlerin ve bitki örtüsünün, biyolojik çeşitliliğin korunması, flora ve faunanın zarar görmemesi gerekir. Bununla birlikte yöresel yemek kültürlerinin yaşatılması, korunması ve unutulmaması için çalışmaların yapılması gerekir (Yılmaz ve Akman, 2018).

ORGANİK TARIM UYGULAMALARI KAVRAMI ve KAPSAMI

Sürdürülebilirliğin dünya çapında kabul görmeye başlaması ile birlikte klasik tarım uygulamalarının doğal kaynaklar, çevre ve insan sağlığı üzerindeki olumsuz etkileri daha fazla dikkat çekmeye başlamıştır. Bu kapsamda sentetik içerikli gübre, tarım ilaçları, büyüme düzenleyiciler ve buna benzer çeşitli kimyasalların kullanılmadığı organik tarım gibi hem çevreye hem insan sağlığına daha duyarlı üretim yöntemleri gün geçtikçe daha fazla önem kazanmaya başlamıştır (Aktaş, 2020). Organik tarım; üretim sürecinde sentetik kimyasal girdilerin kullanımına izin verilmeyen, bunun yerine ürün artıkları, hayvan gübresi, yeşil gübre gibi tarım dışı organik atık maddelerin kullanılmasına olanak sağlayan; çeşitli hastalıklar, zararlılar ve ot mücadelesinde biyolojik yöntemlere başvurulduğu, aynı zamanda toprak verimliliğinin artırılmasını da sağlayan duyarlı bir üretim sistemi olarak tanımlanmaktadır (Organik Ürün Üreticileri ve Sanayicileri Derneği, 2020). Bir başka tanıma göre organik tarım; doğanın dengesini, doğadaki canlıları, doğal kaynakları koruyan; toprak verimliliğini sağlayan, insan, çevre ve ekonomik olarak sürdürülebilir nitelik taşıyan bir tarımsal üretim sürecidir (Yıldız ve Yılmaz, 2020). Lapkin de (1990) organik tarım kavramını sürdürülebilirlik ile ilişkilendirmiş

ve organik tarımı ekonomik, sosyal, çevresel açıdan sürdürülebilir, entegre bir tarım yöntemi oluşturma amacını güden üretim yaklaşımı olarak açıklamıştır (Aktaran: Onat ve Keskin, 2019). Organik tarım bazı ülkelerde farklı isimler ile de anılmaktadır. Fransa’da biyolojik tarım, Almanya’da ekolojik tarım bu anlamda kullanılan diğer kavramlardır. Organik tarım, üreticiden ya da tarladan başlayarak son tüketiciye kadar, üretim, işleme, pazarlama, satış gibi tüm aşamalarının kontrol edilerek sertifikalandırılması gereken bir üretim sistemi olarak görülmektedir.

Türkiye’de organik üretim pazarı ilk olarak özellikle dış pazarın talebi ile üretimin yaklaşık %80-90’lık miktarı yurt dışına satılarak geri kalan miktar iç pazarda değerlendirilerek başlamıştır (Eti, 2014). Zamanla iç pazarda da talep görmeye ve yaygınlaşmaya başlamıştır. Tarım faaliyetlerinde kullanılan ilaçlar, kimyasal gübreler, hayvanlarda kullanılan hormon, antibiyotik ve çeşitli ilaçlar toprağı, havayı ve suyu kirletmekle kalmamış bu durum ürünleri tüketen insanların sağlığını da olumsuz etkilemiştir (Yıldız ve Yılmaz, 2020). Günümüzde gıdaların sebep olduğu hastalıklarda meydana gelen artışlarla birlikte elde edilen tarım ürünlerinin hem kalitelerindeki düşüş hem de kimyasal ilaçların kullanılmış olması gibi nedenler tüketicileri organik gıdalara yöneltmiştir. Organik gıda üretimi kişilere sağlıklı gıda sunmasının yansıya aynı zamanda organik gıda üretimi yapan üreticilere ve organik tarımın yapıldığı bölgelere de birçok fayda sunmaktadır (Bozok vd., 2016).

Geleneksel tarım uygulamalarında kullanılan kimyasallar ve sentetik gübrelerin insan sağlığı ve çevre üzerindeki pek çok olumsuz etkisinin gözlemlenmeye başlamasıyla birçok ülke sürdürülebilir kalkınma ilkeleri doğrultusunda organik tarım faaliyetlerine önem vermeye başlamıştır. Özellikle 1970’li yıllarda başlayan organik tarım çalışmaları, 1972 yılında kurulan Uluslararası Organik Tarım Hareketleri Federasyonu ile uluslararası anlamda belirli standartların oluşturulması ve uygulamaların en küçük üreticilere kadar aktarılması ile devam etmiştir (Işıldar, 2016).

Tarımsal üretimde doğal kaynakların korunarak kullanılması, hayvan ile bitki genetik kaynaklarının korunması, tarımsal faaliyetlerde zararlılarla mücadelede daha çevre dostu zararsız yöntemlerin kullanılması, daha çevre dostu üretim yöntemlerinin geliştirilmesi ve kullanılması ile organik tarımı yaygınlaştırmaya yönelik eğitim projelerinin geliştirilmesi organik tarımın başlıca amaçları arasında yer almaktadır (Turhan, 2005). Organik tarım faaliyetleri çerçevesinde üretilen organik ürünlerin tüketici nezdinde çeşitli satın alma nedenleri olabilmektedir. İlgili alanda yapılan bazı çalışmalar tüketicilerin organik gıdaları daha sağlıklı ve güvenli olma özelliklerinden dolayı faydacı bulduklarını gösterirken, bazıları da daha lezzetli olmalarından dolayı tercih edildiklerini göstermektedir (Canarslan ve Uz, 2019). Bu nedenle gastronomik faaliyetlerde bulunan işletmelerin bu ürünlere yer vermesi tüketici nezdinde olumlu bir imaj oluşturabilmektedir.

Türkiye’de uygulanan organik tarım standartlarının, zamanla uluslararası standartlar ile uyumlu hale getirilmesi için çeşitli çalışmalar yapılmıştır. Bu çalışmalar sonucunda Türkiye’de organik tarım yapan üretici sayısı 2007’den 2016’ya kadarki sürede yaklaşık 4,17 kat, üretim alanı ise 3 kat artmıştır. İyi tarım uygulamalarında ise hem üretici sayısı hem üretim alanı bakımından özellikle 2013 yılından sonra önemli gelişmeler yaşanmıştır. İyi tarım uygulamaları yapılan alan, 2016’da 2007’ye göre 88 kat artış göstermiştir (Eryılmaz vd., 2019).

Tüketici ve çevre odaklı yaklaşımlar tüketicileri her geçen gün daha fazla organik ürün tüketmeye yöneltirken, üreticileri ise daha fazla organik ürün üretmeye sevk etmektedir (İnci vd., 2017). Gerek dünya genelinde gerekse Türkiye’de organik ürünlere olan talep her geçen gün artmakla birlikte son yıllarda tüketici taleplerinde sağlıklı ve güvenilir gıdaların tercih edilmesi yönünde önemli değişimler olduğu görülmektedir. Tüketiciler, satın alacakları ürünlerin insan

sağlığına uygunluğunu önemsemekte ve güvenilir yöntemler ile üretildiğinden emin olmak istemektedirler. Tüketiciler ürün tercihlerini bu şekilde üretilen ürünlerden yana kullanmaktadırlar (Ayla ve Altıntaş, 2017). Bununla birlikte organik tarım gastronomi alanında faaliyet gösteren işletmelerinde her geçen gün ilgi alanına daha fazla girdiği düşünülmektedir.

İYİ TARIM UYGULAMALARI KAVRAMI ve KAPSAMI

İyi Tarım Uygulamaları (İTU) kavramının ortaya çıkışında, tüketim bilincinin gelişmesi, yaşam tarzlarının değişmesi ve alım gücündeki artış gibi faktörler etkili olmuştur. Bir yandan dünya nüfusu artarken artan sanayileşme beraberinde çevre kirliliğini getirmiş, diğer yandan eğitim seviyesinin ve dolayısıyla tüketim bilincinin artması ile birlikte tarımsal ürünlere olan talebin öncelikle temiz, sağlıklı ve güvenilir ürünlere doğru kaymasına neden olmuştur. Böylelikle iyi tarım, Dünya’da ve Türkiye’de hızla yayılmaya başlayan çevre dostu bir tarımsal uygulama olmuştur (Yaşar, 2017). İyi tarım uygulamalarında, kimyasal gübre ve ilaç kullanımı kontrollü bir biçimde belirli bir program dahilinde azaltılarak uygulanmakta, tarımsal faaliyetlerden kaynaklanan çevresel zararların en aza indirilmesi hedeflenmektedir (Eryılmaz vd., 2019).

İyi tarım uygulamaları; tarımsal üretimin çevreye duyarlı bir biçimde yapılmasını, insan ve hayvan sağlığına zarar vermeyecek bir şekilde kontrollü olarak uygulanmasını ve üretim sonucunda ortaya çıkan ürünlerin sertifikalandırılarak tarımda izlenebilirlik, sürdürülebilirlik ile gıda güvenliğini sağlayan bir üretim modeli olarak açıklanmaktadır (Aydın vd., 2016). İyi tarım, sürdürülebilir bir tarım sistemi olarak görülmektedir. Sürdürülebilir tarım, üretim sürecinin her aşamasında girdi kullanımının kontrol edildiği, çevrenin ve doğal kaynakların tahrip edilmeden kullanıldığı bir tarım anlayışdır (Eryılmaz ve Kılıç, 2018). Türkiye’de iyi tarım uygulamalarının usul ve esasları 07.12.2010 tarih ve 27778 sayılı Resmi Gazete ’de yayımlanan İyi Tarım Uygulamalarına İlişkin Yönetmelik tarafından tanımlanmıştır (Aksoy vd., 2013).

T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı tarafından iyi tarım uygulamalarında dikkat edilmesi gereken bazı temel hususlara değinilmektedir. Toprağın işlenmesinde erozyonu azaltacak teknikler kullanılması, üretim faaliyetlerinde kaliteli tohum, fide ve fidan tercih edilmesi, uygun zamanda ve miktarda gübre kullanılması, sulama, gübreleme, ilaçlama gibi tüm uygulamaların kayıt altına alınması ve hasadın hijyenik koşullarda yapılması bu hususların başında gelmektedir. İlgili kanun ve yönetmeliklerde belirlenen standartlara uygun olarak yetiştirilen ürünler Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığınca yetkilendirilmiş kuruluşlar tarafından İyi Tarım Ürünü Sertifikası ile sertifikalandırılmaktadır.

İyi tarım uygulamaları kontrollü bir tarımsal faaliyettir. Çünkü tüm uygulamaların kayıt altına alınması esasına dayanmaktadır. İyi tarımdaki bu kayıtlar; ürünün türü ve çeşidi, üründe hangi gübrenin ya da zirai ilacın uygulandığı, uygulanma nedeni, uygulanma zamanı, uygulanan miktar, uygulamaya ilişkin öneride bulunan ve uygulayıcının ismi, bu konudaki yetkinliği, ürünün ne kadar süre sonra hasat edileceği ve su kalitesini de kapsayan sulamayla ilgili tüm detayları içermektedir. Bu süreçler ile birlikte iyi tarım uygulamalarında, izlenebilirlik ve sürdürülebilirlik sağlanmış olmaktadır. Yapılan tüm bu analizler ve sonuç belgeleri de kayıt sistemi içerisine dahil edilmektedir (Aksoy vd., 2013). İTU; üretici, üretici örgütü veya müteşebbis ile kontrol ve sertifikasyon kuruluşu arasında tarafların karşılıklı sorumlulukları, hakları ve anlaşmazlıklarını düzenleyen sözleşme doğrultusunda yürütülür (Sayın vd., 2015). İyi Tarım uygulamalarında kimyasal girdi kullanımı söz konusudur fakat, bu girdilerin insan sağlığına ve çevreye zarar vermeyecek şekilde tatbik edilmektedir (Eryılmaz ve Kılıç, 2018).

İyi Tarım Uygulamalarının üreticiler ve tüketiciler açısından sağladığı pek çok fayda bulunmaktadır. Üreticiler açısından bakıldığında; ürünlerin dış pazarlarda tercih edilirliliğinin

artması, diğer üreticilere göre rekabet üstünlüğü sağlaması, perakendeciler ile anlaşmaların yapılmasında kolaylık sağlaması, güvenilir, kaliteli gıdaların üretilmesine imkan sağlaması, maliyetlerin azalması, üretici gelirinin artması gibi pek çok faydalar sağlayabilmektedir. Tüketiciler açısından ise; kaliteli, sağlıklı, güvenilir ürün tüketme olanağı sağlaması, gıda kaynağı hakkında gerekli tüm bilgilere sahip olunması, gelecekte sağlıklı bir yaşam sağlama konusunda güven vermesi gibi çeşitli pek çok faydalar sağlamaktadır (Doğan ve Tümer, 2019).

ORGANİK TARIM VE İYİ TARIM UYGULAMALARININ SÜRDÜRÜLEBİLİR GASTRONOMİ AÇISINDAN DEĞERLENDİRİLMESİ

Sürdürülebilirlik kavramının temeli, bugünkü neslin ihtiyaçlarının gelecek nesillerin ihtiyaçlarının göz ardı edilmeden karşılaması anlayışına dayanmaktadır. Sürdürülebilirliğin temelinde; yerel kalkınma, istihdam, sosyal katılım, toplumsal refah, kültürel zenginlik, doğal ve çevresel kaynakların korunarak kullanılması ve insan sağlığının önemsenmesi gibi konular yer almaktadır.

Çok disiplinli gastronomi biliminin amacı da sürdürülebilir kalkınmanın geleneksel ilkelerini birleştiren sürdürülebilir bir gastronomi anlayışı geliştirmektir. Bu anlayış hem toplumun sağlığının korunması hem de sosyal ve ekonomik gelişmelerin insana ve çevreye zarar vermeyecek şekilde yürütülmesini gerekli kılmaktadır (Kurnaz ve Arman, 2020). İyi tarım ve organik tarım uygulamalarının pek çok konuda sürdürülebilirliğin bu özellikleri ile örtüştüğü açıkça görülmektedir. Durum gastronomi açısından değerlendirildiğinde de benzer bir sonuç ortaya çıkmaktadır. Disiplinler arası bir özelliği olan gastronominin tarımsal faaliyetlerden ayrı olması düşünülemez. Bu nedenle iyi tarım ve organik tarım, gastronomi açısından önem taşıyan uygulamalardır. Bu kapsamda organik tarım ile iyi tarım uygulamalarının sürdürülebilir gastronomi açısından önemi literatürdeki çalışmalardan faydalanılarak öne çıkan temel başlıklar altında incelenmiştir.

Üretici Pazarları Açısından Önemi: Organik tarım ve iyi tarım uygulamaları sonucu ortaya çıkan ürünlerin pazarlanma kanallarından birisi de yerel pazarlardır. Yerel pazarlarda ürünlerini pazarlama imkanı bulan üreticiler, hem araçların etkisini ortadan kaldırmakta hem de tüketicilerle sosyal ilişkiler geliştirme fırsatı bulmaktadırlar. Bu pazarların, üreticiler ile tüketiciler arasındaki kültürel etkileşimi sağlaması gibi bir fonksiyonu da bulunmaktadır. Yerel pazarlar aynı zamanda yerel kültürlerin korunduğu, yaşatıldığı ve daha geniş çevrelere de tanıtıldığı yerler olarak görülmektedir. Yerel pazarların ev yapımı gıdalar ile el yapımı hediyeelik eşyalarla donatılması, bir yandan pazarlardaki ürün çeşitliliğini artırırken diğer yandan yerel kültürleri daha geniş kitlelere tanıtarak kırsal kalkınmaya da katkı sağlamaktadır (Eryılmaz vd., 2019). Karabaş ve Gürler (2012) üreticiler büyük emek harcayarak ve masraf ederek ürettikleri organik ürünler için pazar bulmada sıkıntı yaşarken, tüketicilerin ise bir yandan organik ürünlere kolaylıkla ulaşamamaktan, diğer yandan organik ürünlerin pahalı olmasından yakındıklarını ifade etmiştir. Üretici pazarları tüketici ile üreticinin ortak buluşma noktası olabildiği gibi her iki taraf için de pek çok avantaj sağlamaktadır. Ayrıca tüketicilerin organik gıdalara daha yüksek fiyat ödemeye gönüllü olduklarını gösteren çalışmalarında olduğu görülmektedir (Chen ve Lobo, 2012).

Yapılan bazı araştırmalar, çekirdeksiz üzüm, zeytin, pamuk, arpa ve buğday gibi bazı organik ürünlerin verimi konvansiyonel ürünlere göre %5-20 oranında daha düşük iken, satış fiyatlarının da %10-15 oranında daha yüksek olduğunu göstermiştir (Eryılmaz vd., 2019). Yine Eryılmaz ve Kılıç'ın (2018) yaptıkları diğer bir araştırmada iyi tarım uygulamaları ile elde edilen brüt kârın konvansiyonel tarıma göre %8.6 daha düşük olduğu, brüt kârda bu azalmanın ise ancak

%54.02'sinin iyi tarıma verilen parasal destekle karşılanabildiği tespit etmişlerdir. Bu durumda organik gıdaların piyasadaki diğer ürünlere göre fiyatlarının yüksek olması normal karşılanmalıdır.

Eko Turizm Açısından Önemi: Eko turizm, çevreyi koruyan ve yerel halkın refahını gözetken, doğal alanlara karşı duyarlı bir seyahat ve turizm anlayışıdır. Özellikle kalabalık şehirlerde yoğun iş temposunda çalışan insanlar bir süre sonra rutin hayattan uzaklaşmak, rahatlamak ve yeni deneyimler yaşamak gibi motivasyonlar ile doğal hayata daha fazla ilgi göstermeye başlamaktadır. Bu noktada organik tarım ve iyi tarım uygulamaları eko turizm faaliyetleri için oldukça önemli uygulamalar olduğu düşünülmektedir. Yine bu çerçevede kırsal yerlerdeki tarım çiftliklerine yönelik turizm hareketleri olmaktadır. Bu hareketliliğin artırılması üreticileri, yerel halkı destekleyecektir.

Çiftlik turizmi, sürekli yaşadıkları yerin dışında, bir çiftliğe giderek günübirlik ya da belirli bir süre konaklamalı şekilde çiftlikteki tarımsal faaliyetlere katılma ile oluşan bir turizm türüdür. Kırsal yerleşimde ekonomik etkinlik tarım ise ve turistik uygulamalar da ağırlıklı olarak tarıma dayalı olarak yapılıyorsa, bu tür turizme de tarım turizmi denilmektedir (Üzümcü ve Koç, 2017). Son yıllarda bireylerin turistik tercihleri değişmekte, alternatif turizm türlerine olan talep artmaktadır. Bu noktada çiftlik turizmi alternatif bir turizm türü olarak görülmektedir. Çiftlik turizmi aktiviteleri şehir hayatından bunalan insanların rahatlaması, doğa ile baş başa kalmasına imkan sağlamaktadır. Bu noktada organik tarım ürünleri bir çekicilik unsuru olabilmektedir.

Çiftlik turizmi faaliyetlerinde ziyaretçilere yöreye özgü tatlar sunulmakla birlikte, meyve toplama, yabani otları çapalama, hasat yapma gibi imkanlar da sunulmaktadır. Tarım turizmi kapsamında çiftlik turizmi hizmetlerinden farklı olarak çeşitli konserve, farklı hamur işleri, peynirler gibi evde yapılan ürünlerin tadılması, çiftlik ürünlerinin satın alınması, gündelik tarım faaliyetlerine bire bir katılma, yöresel kültürü ve gelenekleri görme yaşama gibi faaliyetler de yapılabilmektedir (Kılıç ve Kurnaz, 2010). Bu noktada tarım faaliyetleri ile gastronomi turizminin yolu kesişmektedir. Sürdürülebilir gastronomi, çiftlikten restorana kavramı ile turizm endüstrisi içerisinde yerel tarım ürünlerinin kullanımını destekleyerek yüksek kaliteli turizm ürünü teşvik etmektedir (Kurnaz ve Arman, 2020).

Restoranlar ve Şefler Açısından Önemi: Organik gıda talebindeki artış yiyecek içecek işletmelerinin de konusu olmaktadır. Organik gıda pazarı dünya genelinde büyüme gösterirken bir yandan organik ürünler sunan yiyecek içecek işletmeleri ve restoranların sayısı da artmaktadır. Önceleri menülerinde organik gıdalara yer verilmesi konusunda daha çekimser davranan bazı ünlü restoranlar günümüzde organik ürün konseptine daha fazla yöneldikleri görülmektedir. Food and Wine Dergisi'nin yapmış olduğu araştırmada hızlı yemek zincirlerinin de bu konuda duyarlılık göstermeye başladıklarını ortaya çıkarmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nde yapılan araştırmalarda organik menülere sahip restoranların cirolarında sürekli bir artış gözlemlendiği ve tüm girdileri organik olan restoran sayısının günden güne arttığı görülmüştür (www.isfikirleri-girisimcilik.com).

Sağlıklı beslenmenin önemi artmaya başladıkça bu yönde hizmet sunan yiyecek içecek işletmelerinin sayısı da artmaya başlamıştır. Bu tür işletmeler ya kendileri organik tarım ürünleri yetiştirmekte ya da üreticiler ile anlaşmalı olarak çalışmaktadırlar. Günümüzde restoranlarda şeflerin kendi ekip biçtikleri ya da üretim faaliyetlerini kendilerinin organize ettiği tedarik yöntemlerini de kullandıkları görülmektedir (www.ekbicyeic.com). Bu noktada işletmeciler ya da şefler ürünlerini sunarken tarım ilacı, hormon ya da koruyucu madde içermeyen ürünlerden seçmektedirler.

Yeşil ve organik restoranlara yönelik talebin her geçen gün daha fazla belirginleşmeye başladığı ifade edilmektedir. Hizmet ve operasyon süreçlerini hedef pazar kitlesinin ihtiyaçlarına göre

belirleyip buna göre üretim yapan ya da ürünlerini buna göre tedarik eden ekolojik restoranlar, kimyasal ya da katkı maddesi kullanılmaksızın üretilmiş organik gıdaları tercih ettikleri görülmektedir. Ekolojik restoranlar mal ve hizmetlerin tedarikinde hem ekolojik çiftliklerden hem de doğa dostu üretim merkezlerinden faydalanmaktadır. Bu restoranlar aynı zamanda organik pazarlardan ve Permakültür prensipleri ile üretim yapan çiftliklerden gıda temin etmektedirler (Eren, 2018).

Bir restoranda şefin sağlıklı ve lezzetli bir ürün ortaya koymasında kullanılan hammaddenin rolü büyüktür. Bu nedenle restoran işletmelerinde organik gıdaların tercih edilmesi ve müşterilere sunulması müşteri memnuniyetine olumlu katkısı olacaktır. Diğer yandan restoran yönetiminin ve şefin üreticiyi ve ürünün sürdürülebilirliğini desteklemiş olacaktır. Yiyecek içecek işletmelerinde organik ürünlere yer verilmesi ile hem tüketicilerin bu yöndeki talepleri karşılanmış olmakta hem de bu ürünlerin yetiştirilmesinde emek harcayan üreticilerin emeklerinin karşılığını alması noktasında katkı sağlanmaktadır.

Gastronomi Turları ve Gastronomi Rotaları Açısından Önemi: Günümüzde hızla gelişen ve destinasyonlardaki yerel yemek unsurlarının birer turistik çekicilik olarak değerlendirildiği önemli bir alternatif turizm türü gastronomi turizmidir. Gastronomi turizmi çerçevesinde değerlendirilen diğer bir konu gastronomi rotaları ve gastronomi turlarıdır. Gastronomi rotaları popüler turistik ürünler olarak değerlendirilmektedir. Gastronomi turları da farklı destinasyonlarda çeşitli ürünlerin yapılışını deneyimlemek ve tadım yapmak gibi amaçlarla farklı bölgelere yapılan turistik faaliyetler olarak ifade edilmektedir (Aksakallı ve Bayraktar, 2020). Gastronomi rotalarının temel amacı, bir turistik bölgeyi ziyaret edecek turistlerin bu bölgede bulabilecekleri yiyecek ve içecekler, farklı gastronomik ürünler ile çeşitli etkinlikler hakkında bilgileri toplu olarak kaynağında bulabilmelerini sağlamak ve sunmaktır (Çavuşoğlu ve Çavuşoğlu, 2018). Çoğunlukla paket tur olarak hazırlanan gastronomi turlarında destinasyonların sahip oldukları mutfak kültürünün, yiyecek içecek zenginliğinin, yerel lezzetlerin sunulması amaçlanmaktadır. Gerek yurtiçinde gerekse yurt dışında gastronomi turları düzenlenmektedir. Bu açıdan ele alındığında organik tarım faaliyetleri ile organik ürünler gerek gastronomi rotaları için gerekse gastronomi turları için önemli bir çekicilik unsuru olarak değerlendirilebileceği düşünülmektedir.

İstihdam Açısından Önemi: Organik tarım ve iyi tarım uygulamalarında ürünlerin yetiştirilmesinden satışına kadar tüm süreçlerde daha fazla işgücüne ihtiyaç duyulmaktadır. Tarım faaliyetlerinin daha çok kırsal bölgelerde yapıldığı düşünüldüğünde bu faaliyetlerin desteklenmesi aynı zamanda kırsal alanlardaki istihdama ve bölgesel kalkınmaya da katkı sağlayacaktır. Bununla birlikte kadın istihdamına da olumlu katkısı olacaktır. Böylelikle sürdürülebilir gastronomi anlayışına uygun bir ekosistem hayat bulmuş olacaktır.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Organik tarım ve iyi tarım uygulamaları gıdaların daha iyi ve temiz bir şekilde üretilmesini, üretimden tüketime olan tüm süreçlerin izlenmesini ve tarım faaliyetlerinin çevreye ve insan sağlığına daha duyarlı olarak yapılmasını sağlayan uygulamalardır. Bu bakımdan sürdürülebilirlik ilkeleri ile örtüşen uygulamalar olarak değerlendirilmektedir. Gastronomi, tarım faaliyetleri ile çok yönlü olarak ilişki içerisinde olan bir alandır. Bu nedenle çalışmada organik tarım ile iyi tarım uygulamaları gastronomi perspektifinden ele alınmıştır.

Konvansiyonel tarımın zararlı etkilerinin azaltılması, çevre duyarlılığının artırılması, daha sağlıklı gıda üretilmesi gibi amaçlar ile iyi tarım uygulamaları ve organik tarım gibi daha sürdürülebilir tarım yöntemleri ortaya atılmış ve her geçen gün bu uygulamalar daha fazla önem

kazanmıştır. Türkiye’de bu uygulamaların yaygınlaşması için çeşitli destekler de sağlanmıştır. Ancak organik tarım uygulamalarının maliyeti daha yüksek olduğundan üreticilerin piyasadaki rekabeti zorlaştığı görülmektedir.

Sürdürülebilir gastronominin varlığı ve gelişimi organik gıda ve iyi tarım uygulamaları ile yakından ilişkili olduğu düşünülmektedir. Gastronomide sürdürülebilirliğin sağlanması kırsal alanda yaşayanların refah düzeyinin artırılmasına, yöresel ürünlerin ve lezzetlerin kaybolmamasına, kaybolmaya yüz tutan değerlerin tekrar canlandırılmasına ve daha doğal yöntemlerle yapılan tarımsal faaliyetler ile üretilen ürünlerin artırılmasına dayanmaktadır. Bu nedenle organik tarım ve iyi tarım uygulamaları her yönü ile desteklenmelidir.

Yöresel ya da organik gıdalar çoğu zaman gastronomi turizminin konusu da olmaktadır. Bu noktada organik tarım ve iyi tarım uygulamaları eko turizm ve gastronomi turizmi faaliyetleri içerisinde daha fazla yer bulması sağlanmalıdır. Organik tarım ve iyi tarım uygulamaları çerçevesinde eko turizm faaliyetleri artırılması ve çeşitlendirilmesi başta üreticilere fayda sağlamakla birlikte, gastronomi alanındaki çalışmaların ilerlemesine de katkı sağlayacaktır.

Otel işletmeleri, restoranlar ve diğer yiyecek içecek işletmeleri organik tarım üreticileri ile yakın temas içine girerek sözleşmeli üretim sistemi yöntemi ile üretilen ürünlerin alım garantisinin sağlanması veya karşılıklı güvenin oluşturulması sureti ile üreticilerin desteklenmesi son derece yerinde bir yaklaşım olduğu düşünülmektedir. Böylelikle hem üreticiler kendilerini güvende hissedecek hem de işletmeler ihtiyaç duydukları organik ürünleri kolaylıkla direk üreticiden temin edebileceklerdir.

Şeflerin iyi bir yemek yapıp sunabilmeleri iyi gıda temin edebilmelerine bağlıdır. Bu nedenle şeflerin organik ve iyi tarım uygulamaları konusunda bilgi sahibi olmaları oldukça önemlidir. Bu noktada şeflerin sahadaki uygulamaları yakından takip etmeleri yerinde olacaktır. Zaman zaman saha ziyaretlerinin yapılması da şeflerin bu konuda kendilerini geliştirmeleri açısından önem taşımaktadır.

Tüketicilerin güvenilir gıdaya yönelik artan talepleri, üretimden tüketime kadar olan tüm sürecin etkin bir şekilde izlenmesini ve değerlendirilmesini zorunlu kılmaktadır. İyi tarım uygulamalarında üreticilerin uyması gereken çok sayıda kriter ve kontrol noktaları bulunmaktadır. İyi tarım ve organik tarım uygulamaları tüketicilerin her geçen gün daha fazla ihtiyaç duydukları sağlıklı ve güvenilir gıdalara ulaşmasını kolaylaştıran üretim modelleri olarak görülmektedir. İyi tarım uygulamalarında belli ölçüde kimyasal girdinin kullanılmasına izin verilmektedir. Organik tarımda bu girdiler kullanılmadığı için verimlerde düşüş olduğundan maliyetlerin dolayısıyla piyasada ürün fiyatlarının artmasına neden olmaktadır. Organik gıda konusunda tüketicilerin de bilinçli olması gerekmektedir. Aksi takdirde organik olarak üretilmeyen ürünler tüketicilere organikmiş gibi kolaylıkla sunulabilir. Bu durumda tüketiciler organik gıda istismarına maruz kalabilmektedir (Onat ve Keskin, 2019). Bazı tüketiciler için fiyat farkı da sorun olabilmektedir. Organik ürünlerin fiyat farkının tüketiciye anlatılması zaman alacaktır. Bunun için tüketicilerin de bilinçlendirilmesi gerekmektedir. Gelecekte tüketicilerin doğal ürünlere yönelik beklenti ve tutumları, restoran işletmelerinde doğal ve organik ürünlere yönelik algıları araştırılması gereken konular olarak önerilebilir.

KAYNAKÇA

Aksakallı, Z., ve Bayraktar, Y. (2020). *Gastronomi Rotaları ve Turları*. A. Akbaba ve N. Çetinkaya içinde, *Gastronomi ve Yiyecek Tarihi*. Ankara: Detay Yayıncılık.

- Aksoy, A., Dıvrak, B. B., ve Sütü, E. (2013). *İyi Tarım Uygulamaları El Kitabı*. İstanbul: WWF-Türkiye (Doğal Hayatı Koruma Vakfı).
- Aktaş, E. (2020). *Organik Tarım ve Dikey Tarım*. A. Akbaba ve N. Çetinkaya içinde, Gastronomi ve Yiyecek Tarihi. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Aydın, B., Özkan, E., Aktürk, D., Kiracı, M. A., ve Hurma, H. (2016). İyi Tarım Uygulamalarına Yönelik Üretici Görüşlerinin Ekolojik Açıdan Değerlendirilmesi (Kırklareli, Edirne, Tekirdağ ve Çanakkale İlleri Örneği). *Kafkas Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü Dergisi*, 9(1), 12-25.
- Ayla, D., ve Altıntaş, D. (2017). Organik Üretim ve Pazarlama Sorunları Üzerine Bir Değerlendirme. *Kastamonu Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*, 19(4), 7-17.
- Bozok, D., Narin, M., ve Girgin, G. K. (2016). Organik Tarım ve Kırsal Kalkınmaya Etkisi: Kırıkkale Köyü Örneği. *Uluslararası Sosyal ve Ekonomik Bilimler Dergisi*, 6(1), 1-6.
- Canarslan, N. Ö., ve Uz, C. Y. (2019). Annelerin ve Hamilelerin Organik Gıda Satın Alma Davranışları. *Gaziantep University Journal of Social Sciences*, 18(1), 457-478.
- Chen, J., and Lobo, A. (2012). Organic food products in China: Determinants of consumers' purchase intentions. *The international review of retail. Distribution and Consumer Research*, 22(3), 293-314.
- Çavuşoğlu, M., ve Çavuşoğlu, O. (2018). Gastronomi Turizmi ve Gökçeada Lezzet Rotası. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(Ek.1), 347-359.
- Doğan, B., ve Tümer, E. İ. (2019). Çiftçilerin İyi Tarım Uygulamalarına Katılma İstekliliklerini Etkileyen Değişkenler: Kahramanmaraş İli Örneği. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 29(4), 611-617.
- Durlu Özkaya, F., Sünnetçioğlu, S. ve Can, A. (2013). Sürdürülebilir Gastronomi Turizmi Hareketliliğinde Coğrafi İşaretlemenin Rolü, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 1 (1). 13-20.
- Eren, S. (2018). Ekolojik Restoranlar ve Perma-kültür Uygulamaları: Ekbiçyeiç Restoranı Üzerine Bir Araştırma. *Güncel Turizm Araştırmaları Dergisi*, 2(Ek.1), 534-552.
- Eryılmaz, G. A., ve Kılıç, O. (2018). Türkiye'de Sürdürülebilir Tarım ve İyi Tarım Uygulamaları. *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Tarım ve Doğa Dergisi*, 21(4), 624-631.
- Eryılmaz, G. A., Kılıç, O., ve Boz, İ. (2019). Türkiye'de Organik Tarım ve İyi Tarım Uygulamalarının Ekonomik, Sosyal ve Çevresel Sürdürülebilirlik Açısından Değerlendirilmesi. *Yüzüncü Yıl Üniversitesi Tarım Bilimleri Dergisi*, 29(2), 352-361.
- Eti, H. S. (2014). Organik Gıdaların Pazarlanması ve Organik Gıdalara Karşı Tüketici Tutum ve Davranışları Analizi. Tekirdağ: T.C. Namık Kemal Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü (Doktora Tezi).
- İnci, H., Karakaya, E., ve Şengül, A. Y. (2017). Organik Ürün Tüketimini Etkileyen Faktörler (Diyarbakır İli Örneği). *Kahramanmaraş Sütçü İmam Üniversitesi Doğa Bilimleri Dergisi*, 20(2), 137-147.
- <http://www.isfikirleri-girisimcilik.com/organik-gida-restorani-acan-kazanacak> [E.T: 05.01.2021].
- <https://www.ekbiçyeic.com/> [E.T: 10.01.2021].
- İşıldar, P. (2016). *Sürdürülebilirlik ve Gastronomi*. H. Kurgun ve D. B. Özşeker içinde, Gastronomi ve Turizm (57-58). Ankara: Detay Yayıncılık.

- Karabaş, S., ve Gürler, A. (2012). Organik Ürün Tercihinde Tüketici Davranışları Üzerine Etkili Faktörlerin Logit Regresyon Analizi ile Tahminlenmesi. *Adıyaman Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi*, 5(10), 129-156.
- Karkacier, O., ve Karabaş, S. (2013). İyi Tarım Uygulamaları ve Tüketici Davranışları (Logit Regresyon Analizi). *Gaziosmanpaşa Üniversitesi Ziraat Fakültesi Dergisi*, 30(2), 71-79.
- Kılıç, B., ve Kurnaz, A. (2010). Alternatif Turizm ve Ürün Çeşitliliği Oluşturmada Ekolojik Çiftlikler: Pastoral Vadi Örneği. *İşletme Araştırmaları Dergisi*, 2(4), 39-56.
- Kurnaz, A., ve Arman, A. (2020). *Sürdürülebilir Gastronomi*. A. Akbaba ve N. Çetinkaya içinde, *Gastronomi ve Yiyecek Tarihi*. Ankara: Detay Yayıncılık.
- Onat, G., ve Keskin, E. (2019). Organik Gıda Kavramının Kelime İlişkilendirme Testi Aracılığıyla Analizi. *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 7(4), 3275-3289.
- Organik Ürün Üreticileri ve Sanayicileri Derneği. (2020). [www.orguder.org.tr: http://www.orguder.org.tr/index.aspx](http://www.orguder.org.tr/index.aspx) [E.T: 06.01.2021]
- Ören, V. E. ve Ş. Ö., Tuba (2019). Gastronomi Turizmi Kapsamında Sürdürülebilirlik: Ebem Köftesi Örneği, *Turkish Studies*, 14 (1), 151-162.
- Sayın, B., Çelikyurt, M. A., Kuzgun, M., ve Aydın, B. (2015). Antalya ilinde örtüaltı yetiştiriciliği yapan üreticilerin iyi tarım uygulamalarına yaklaşımı. *Derim*, 32(2), 171-186.
- Scarpato, R. (2002). *Sustainable Gastronomy as a Tourist Products*. In A. Hjalager and G. Richards, G. (Eds.), *Tourism and Gastronomy*. London-New York: Routledge.
- T.C. Tarım ve Orman Bakanlığı. (2020). [www.tarimorman.gov.tr: https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Iyi-Tarim-Uygulamalari](https://www.tarimorman.gov.tr/Konular/Bitkisel-Uretim/Iyi-Tarim-Uygulamalari) [E.T. 02.01.2021].
- Turhan, Ş. (2005). Tarımda Sürdürülebilirlik ve Organik Tarım. *Tarım Ekonomisi Dergisi*, 11(1), 13-24.
- Üzümcü, O. O., ve Koç, B. (2017). Ekolojik Turizm Kavramı: Fethiye Örneği. *Tarım Bilimleri Araştırma Dergisi*, 10(1), 14-19.
- Yaşar, G. (2017). İyi Tarım Uygulamaları: Migros Ticaret Anonim Şirketi Örneği. *Karadeniz Sosyal Bilimler Dergisi*, 9(2), 503-524.
- Yıldız, M., ve Yılmaz, M. (2020). Gastronomi Alanındaki Trendlere Bir Bakış. *Sivas Interdisipliner Turizm Araştırmaları Dergisi* (5), 19-35.
- Yılmaz, G. ve Akman, S. (2018). Sürdürülebilir Gastronomi Çerçevesinde Edremit Körfezi Yöresel Mutfakları, *Journal of Tourism and Gastronomy Studies*, 6 (4). 852-872.
- Yurtseven, H. R ve Kaya, O. (2010). Eko-Gastronomi ve Sürdürülebilirlik. 11. Ulusal Turizm Kongresi, 2-5 Aralık 2010, Kuşadası, 57-65.
- Zinkhan, G. M., and Carlson, L. (1995). Green Advertising and the Reluctant Consumer. *Journal of Advertising*, 24(2), 1-6.

Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi

2021, 4(5): 499-509.

DOI: [10.26677/TR1010.2021.732](https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.732)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

KAVRAMSAL MAKALE

Turizmin Davranışsal Dönüşümü: Bir Yorum Aracı Olarak Pandemi

Dr. Öğr. Üyesi Caner ÇALIŞKAN, Adıyaman Üniversitesi, Turizm Fakültesi, Adıyaman, e-posta: ccaliskan@adiyaman.edu.tr
ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7774-1769>

Öz

İnsanoğlu tarih boyunca sayısız felaket yaşamıştır. Özellikle salgın gibi etkileri ve süresi belirsiz olaylar çok daha yıkıcı olmuştur. Günümüzde yaşanan COVID 19 pandemisi bu felaketlerin en çarpıcı örneklerinden biridir. Bununla birlikte pandemi, sosyal yaşam davranışlarını belirgin bir biçimde değiştirmektedir. Bu değişimin psikoloji, ekonomi, toplum ve çevre gibi farklı boyutları bulunmaktadır. Sosyolojik ve psikolojik derinliği olan davranış kavramı aynı zamanda turizm gibi sosyal yaşam dinamiklerinden bağımsız olmayan alanlar için önemli bir hareket noktasıdır. Nitekim pandemi koşullarına bağlı olarak değişen davranış kalıplarının turizm davranışını da etkilemesi muhtemeldir. Bu çalışmada öncelikle pandemi ve davranış değişimleri ile ilgili literatürde yer alan araştırma sonuçları incelenmiştir. İkinci olarak turizm davranışındaki değişimler ile ilgili araştırma sonuçları değerlendirilmiştir. Son olarak sonuçlar arasında karşılaştırma yapılmış ve güncel turizm davranışı ile ilgili çıkarımlar yapılmıştır. Bu bağlamda, söz konusu araştırmaların sonuçları, pandemi kaynaklı sosyal yaşam davranışındaki değişimlerin turizm davranışına da yansıdığını göstermektedir. Pandeminin olumsuz sonuçları psikolojik boyutta daha çok etkili olurken bu durumun tatil, ulaşım ve konaklama tercihlerinde değişim meydana getireceği öngörülmektedir.

Anahtar Kelimeler: Davranış, Değişim, Turizm Davranışı, Pandemi.

Makale Gönderme Tarihi: 14.03.2021

Makale Kabul Tarihi: 02.05.2021

Önerilen Atıf:

Çalışkan, C. (2021). Turizmin Davranışsal Dönüşümü: Bir Yorum Aracı Olarak Pandemi, *Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi*, 4(5): 499-509.

© 2021 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences

2021, 4(5): 499-509. DOI: [10.26677/TR1010.2021.732](https://doi.org/10.26677/TR1010.2021.732)

ISSN: 2667-422X Dergi web sayfası: www.sobibder.org

CONCEPTUAL PAPER

Behavioral Transformation of Tourism: Pandemic as a Tool of Interpretation

Assistant Prof. Dr. Caner ÇALIŞKAN, Adıyaman University, Faculty of Tourism, Adıyaman, e-mail: ccaliskan@adiyaman.edu.tr

ORCID: <https://orcid.org/0000-0002-7774-1769>

Abstract

Mankind has experienced numerous disasters throughout history. Especially events with uncertain effects and duration, such as outbreaks, have been much more devastating. The current COVID 19 pandemic is one of the most striking examples of these disasters. However, the pandemic significantly changes social life behaviors. This change has different dimensions such as psychology, economy, society and environment. The concept of behavior with sociological and psychological depth is also an important starting point for fields that are not independent of social life dynamics such as tourism. As a matter of fact, it is possible that changing behavior patterns depending on the pandemic conditions will also affect tourism behavior. In this study, firstly, the results of the research in the literature on pandemic and behavioral changes were examined. Secondly, research results on changes in tourism behavior were evaluated. Finally, a comparison was made between the results and inferences were made regarding current tourism behavior. In this context, the results of relevant studies show that the changes in social life behavior caused by the pandemic are also reflected in tourism behavior. While the negative consequences of the pandemic will be more effective on the psychological dimension, it is predicted that this situation will cause a change in holiday, transportation and accommodation preferences.

Keywords: Behavior, Change, Tourism Behavior, Pandemic.

Received: 14.03.2021

Accepted: 02.05.2021

Suggested Citation:

Çalışkan, C. (2021). Behavioral Transformation of Tourism: Pandemic as a Tool of Interpretation, *Journal of Social, Humanities and Administrative Sciences*, 4(5): 499-509.

© 2021 Sosyal, Beşerî ve İdari Bilimler Dergisi.

GİRİŞ

Toplumsal coğrafya, tarih ve kültür sürekli bir dönüşüm içindedir ve bu dönüşüm sosyal bir varlık olan insanı etkilemekte ve yaşamını şekillendirmektedir (Şentürk, 2008). Özellikle 20. yüzyılın ikinci yarısından itibaren gözlemlenen ekonomik, sosyal, kültürel ve teknolojik gelişmeler toplumların yaşam tarzında köklü değişiklikler yaratmıştır. Bu gerçeklik özellikle kültürel kimlik ve insanların değişen algılarında görülmektedir (Nar, 2015). Levi-Strauss'a (2014) göre, günümüz toplumlarının doğasında sürekli bir değişim söz konusu iken bu, yapı ve işleyişin temel ilkesidir. Toplumsal düzeyde gerçekleşen bu değişimlerin davranışlara yansması ise olağandır. Nitekim basit bir davranışının altında bile belirli bir uyarana veya eğilime bağlı sinirsel, bilişsel ve öznel olmak üzere çok karmaşık nedenler bulunabilmektedir (Cüceloğlu, 2015). Genel söylemle davranışlar geçmiş deneyimlerin, çevresel sistemlerle olan ilişkilerin ve kişilik özelliklerinin birer bileşkesidir (Danış, 2006). Bu noktada günümüz yaşamının sosyolojik, psikolojik, ekonomik ve çevresel bir fenomeni olan turizm (Sarı ve Nazlı, 2013) davranış temelinde önemli bir inceleme derinliği sağlamaktadır.

Turizm, günlük yaşamdan yapısal bir kopuşu ifade etmektedir. Modern sanayi toplumunu karakterize eden turizm, rutin yaşam alışkanlıklarından bağımsız olarak yeni bir davranış kümesinde zihinsel ve bedensel bir yenilenmeyi tanımlamaktadır (Graburn, 1983). Iso-Ahola'nın (1982) bakışıyla bu durum hem kaçış hem de bir arayıştır ve turistler bir yandan rutinden kaçarken diğer yandan içsel ödülleri aramaktadır. Ayrıca bu iki unsur birbirini reddetmez, aksine eşzamanlı hareket eder. Bu eksenle bahse konu olan hareket motivasyonu hem psikolojik (kişisel) hem de sosyal (kişiler arası) bir bileşen olabilmektedir (Heitmann, 2011). Yoğun nüfusun ve kalabalık şehirlerin toplumsal yaşamda meydana getirdiği patoloji (Freedman, Sears ve Carlsmith, 2003) veya Durkheim'in "anomi" teorisine atfen insanları birbirine bağlayan sosyal normların etkisiz hale gelmesi (Tarhan, 2014) bu hareket güdüsünü keskinleştiren olgular olarak düşünülebilir. Her yıl dünya nüfusunun hatırı sayılır bir yüzdesinin gerçekleştirdiği tarihin en dinamik göçü olan bu olayda, tüketim kültürünün de etkisiyle gittikçe karmaşılaşan turizm davranışı derin bir anlayış gerektirmektedir (Pearce, 1996; Budeanu, 2007; Lee ve Joh, 2010).

Turizm farklı küresel krizlerden etkilenen kırılgan bir yapısalılık taşır (De Sausmarez, 2004). Bu krizlerin artan risk algısı ve güvenlik endişeleri ile turizm davranışını olumsuz etkilemesi (Dickson ve Dolnicar, 2004) ve bu davranış yapısında değişimler meydana getirmesi muhtemeldir. Nitekim etkileri günbegün derinleşen pandeminin turizm davranışını etkilediği açıktır (Chen, Law ve Zhang, 2021). Dolayısıyla turizm davranışını analiz etmek ve değerlendirebilmek için pandemi süreci bir yorum aracı olabilmektedir. Bununla birlikte pandeminin turizm davranışında meydana getirdiği değişimlerin turizmin gelecek senaryosunda önemli bir rol oynayacağı düşünülmektedir. Açıkçası bu gerçeklik kendini turizm araştırmalarında da hissettirmektedir. Ne var ki pandemi süreci turizm araştırmalarının yönünü farklı bağlamlarda değiştirmiştir. Bu nedenle turizmi güncel bulgular ekseninde yeniden yorumlamak kaçınılmazdır (Bausch, Gartner ve Ortanderl, 2020). Beklendiği üzere, son bir yıldır COVID 19 temalı turizm araştırmaları yoğunluk kazanmıştır. Bu çalışmaların özelde farklı unsurları odak aldığı söylenebilir. Bu çalışmanın zeminini, odağında "pandemi", "davranış", "turizm" ve "değişim" olan araştırmalar oluşturmaktadır. Buradan hareketle öncelikle pandemi parantezinde sosyal davranışlardaki değişimleri; ikinci olarak turizm davranışındaki değişimleri konu alan araştırma sonuçları incelenmiş ve karşılaştırma paydasında çıkarımlar yapılmıştır.

Pandemi ve Davranış Değişikliği

COVID 19 virüsünün yaydığı korku, psikolojik ve psikososyal faktörlerle birlikte önemli davranış değişiklikleri meydana getirmiştir (Winter vd., 2020). Örneğin tokalaşmaktan kaçınmak, insanlardan uzak durmak veya evde kalmak gibi zorunluluklar rutin davranış karakterinde değişimler istemektedir. Ancak toplum sağlığı için öngörülen bu kurallar davranış özelinde bir anlamda bireyin veya sosyal grupların psikolojik alanına yapılan bir temas da olmaktadır (Acuña-Zegarra, Santana-Cibrian ve Velasco-Hernandez, 2020). Ne var ki pandeminin en önemli sonuçlarından biri de şüphesiz psikoloji ve davranış paydasında beliren etkilere (Buckley ve Westaway, 2020). Detaya inildiğinde, bireyin psikoloji boyutunda yüzleştiği zorluk bireysel çıkmazlarla değil akrabaları ve sosyal ağı içinde bulunan diğer insanlarla ortak bir risk çemberinde yer alması ile ilgilidir. Çünkü her birey bir başkasının sağlığı için kendi ödününü verecek ve bu noktada gıda temini, barınma ve sosyo-ekonomik zorluklarla da mücadele edecektir (Moya vd., 2020). Bu bağlamda davranış değişimleri, diğer bireylerin varlığı ve yaygın davranış kümesi ile oluşmaktadır. Davranış, bireyi diğerlerinin belirli bir durumda nasıl davranmaları gerektiği ile ilgili algısının yanı sıra nasıl davrandığına dair gözlemlerinden de etkilenir (Yanti vd., 2020). Bu noktada virüsün yayılmasını yavaşlatmak için şimdiye kadar benimsenen veya önerilen tüm politikalar acil ve kapsamlı davranış değişikliği gerektirmektedir. Ancak bu değişimi etkili bir şekilde yapmak, insanların davranışları nasıl öğrendiğini ve bilgiyi eyleme nasıl çevirdiğini anlamayı gerektirmektedir (Moya vd., 2020). Buradan hareketle pandeminin insan davranışında meydana getirdiği değişimleri konu alan bazı araştırmalar analiz edilmiş ve Tablo 1’de özetlenmiştir.

Tablo 1. Psikoloji ve Davranış Bağlamında Pandeminin Etkileri (Bazı Araştırma Sonuçları)

Yazar(lar)	Veri Alanı	Araştırma Sonuçlarına Göre Davranış Betimlemeleri
Özdin ve Bayrak Özdin (2020)	Türkiye	Pandemi sürecinde psikolojik olarak kadınlar daha çok etkilenmektedir. Daha önce psikiyatrik bir hastalığın veya belirli bir hastalık öyküsünün olması (kronik rahatsızlıklar) ve kentsel alanlarda yaşamak anksiyete için önemli birer risk faktörüdür.
Satici vd., (2020)	Türkiye	COVID-19 korkusu depresyon, anksiyete ve stresi artırırken yaşam memnuniyetini azaltmaktadır.
Yıldırım, Geçer ve Akgül (2021).	Türkiye	Savunmasızlık duygusu algılanan risk ve korku, koruyucu/ihtiyatlı davranış kazanımını artırmaktadır. Kadınlar, erkeklere kıyasla önemli ölçüde yüksek bir savunmasızlık duygusuna, risk algısına ve korkuya sahiptir.
Barber ve Kim (2021)	ABD	Katılımcılardan yaşlı yetişkinler, COVID-19’un risklerini genç yetişkinlerden daha yüksek olarak algılamaktadır.
Balkhi vd., (2020)	Pakistan	Katılımcıların çoğunluğu kalabalık mekanlara gitmekten çekinmekte, sağlıklarından endişe etmekte, evlerinde dahi güvenlik kaygısı duymaktadır. 35 yaşın altındaki kişilerde sosyal medya kullanımına bağlı artan anksiyete seviyeleri, kaçınma davranışlarını artırmaktadır. Çoğu katılımcı güvenliklerini sağlamak için davranışlarını değiştirmekte, fiziksel teması azaltmakta ve hijyene daha çok önem vermektedir.
Papageorge vd., (2021)	ABD, İngiltere, İtalya, Çin, Japonya, Kore	Yüksek gelir grubunda yer alan katılımcıların kendini koruma davranışı düşük gelir gurubunda yer alan katılımcılara göre daha yüksektir.
Clark vd., (2020)	70 ülke	Yönetmelik düzeyinde güçlü sağlık önlemlerinin alınması; bireyin sağlığı ile ilgili farkındalığının, kurallara uymasının ve başkalarını da aynı şeyi yapmaya teşvik etmesinin ve nihayetinde gönüllü uyum davranışının önemli bir yordayıcısıdır. Kadınlar sağlık davranışına erkeklere oranla daha fazla uyum göstermektedir.
Bezerra vd., (2020)	Brezilya	Yüksek eğitim ve geliri olan katılımcıların en çok etkilendikleri konu sosyal etkileşim olurken düşük gelir ve eğitim düzeyindeki katılımcılar en çok ekonomik sonuçlardan etkilenmektedir. Fiziksel aktivite yapan katılımcılar, daha düşük stres seviyesine sahiptir.

		Daha kötü yaşam koşullarına sahip katılımcılar daha az süre izole kalmak istemektedir.
Sun vd., (2020)	Çin	Pandemi sırasında katılımcıların internet kullanım oranı ve bağımlılığı yanı sıra alkol ve sigara (madde) kullanımı artış riski göstermektedir.
Flanagan vd., (2021)	ABD, İngiltere, Kanada, Avustralya, İrlanda	Pandemi ile dışarıda yemek tüketimi azalmaktadır. Hareketsiz boş zaman davranışı artarken, fiziksel aktivite ile geçirilen süre azalmaktadır. Pandemi sürecinde kaygı düzeyleri artmaktadır.
Dryhurst vd., (2020)	İngiltere, ABD, Avustralya, Almanya, İspanya, İtalya, İsveç, Meksika, Japonya, G.Kore	Katılımcıların risk algısı yüksektir. Risk algısının oluşumunda psikolojik faktörler yordayıcıdır. Deneyimsel ve sosyo-kültürel faktörler, risk algısında belirleyicidir. Virüsü doğrudan deneyimleyen kişilerin risk algısı daha yüksektir.
Oosterhoff ve Palmer (2020)	ABD	Gençlerin (13-18 yaş) çoğunluğu sosyal mesafe davranışında bulunmazken konu ile ilgili haberleri takip etmektedir.
Abdelrahman (2020)	Katar	Katılımcıların çoğunluğu evde kalmayı ve gerekmedikçe dışarı çıkmamayı tercih etmektedir. Katılımcılar başkalarıyla iletişim kurarken sosyal mesafeyi korumakta, akraba ve arkadaşlarının ziyaret etmesine izin vermemektedir. Katılımcıların tamamına yakını COVID-19'un tehlikeli bir hastalık olduğuna inanmakta ve hijyen kurallarına uymaktadır. Vicdan duygusu, nevroitiklik, risk algısı ve kişisel hijyen uygulamaları sosyal mesafe davranışını orta düzeyde yordamaktadır.
Knowles ve Olatunji (2021)	ABD	Pandemi süreci ile katılımcıların kontamasyon (bulaşma) korkusu artarken kompulsif yıkama semptomları belirginleşmiştir. Pandemi dönemi öncesine göre daha fazla güvenlik (tedbir) davranışı sergileyen katılımcılarda anksiyete saptanmıştır.

Turizm Davranışı

Turizm davranışı çok yönlü özelliği nedeniyle ekonomi, coğrafya, antropoloji, felsefe, sosyoloji, işletme, hukuk, psikoloji ve pazarlama gibi birçok disiplinin ilgi alanı olup, aynı neden parantezinde tek bir yasa veya varsayım ile açıklanamamaktadır (Biçici, 2016). Kim vd.,'ne (2019) göre, turizm davranışı karmaşık çevresel, psikolojik ve kültürel yapılardan etkilenir. Papadopoulos (1986), demografik faktörlerin, beklentilerin, deneyimlerin ve hatta yaşamın hangi aşamasında olunduğunun turizm davranışını değiştirdiğini ifade etmektedir. Benzer şekilde Lee ve Joh (2010) bu davranışın motivasyon, sosyo-demografik özellikler ve birbiriyle ilişkili karar değişkenlerine bağlı olduğunu vurgulamaktadır. Bu noktada turizm davranışı yaşam akışı içinde biri diğerinden daha belirgin (Basanez ve Ingram (2013) olaylardan etkilenirken bu olaylar sadece bireysel seçimlerle ilgili değildir. Nitekim akış içinde vuku bulan olayların kaygı, güdü ve değer gibi psikolojik türevleri önemli birer faktördür (Verbeek ve Mommaas (2008). Dolayısıyla turizm davranışı farklı motivasyonlardan, tercihlerden ve yaşam tarzlarından etkilenen farklı tahmin değişkenlerine sahip heterojen bir yapıdadır (Petropoulos vd., 2005; Nielsen, 2013).

Pandemi ve Turizm Davranışı

Pandeminin alınan tüm tedbirlere rağmen derin izler bırakacağı açıktır. Benzer durum turizm bağlamıyla yorumlanabilir. Çünkü salgınlar yapısal olarak tatil kararından destinasyon seçimine turizm davranışını kısa, orta ve uzun dönemde değiştirebilir. Bununla birlikte korku, endişe, travma ve panik ile alınan kararlar da birer soru işaretidir (Alaeddinoğlu ve Rol, 2020). Kock vd.,'nin (2020) söylemi ile pandemi turizmin kabul edilen gerçeklerini değiştirirken turist

psikolojisini etkileyecektir. Nitekim pandemi bir gün bitecek, seyahat engelleri kalkacaktır. Ancak bazı turist davranışları yeni bir dengeye kavuşacaktır. Dolayısıyla turizm zemininde davranışların eskisi gibi olmayacağı söylenebilir. Bu nedenle turizm davranışında meydana gelen değişimlerin araştırılması önemlidir (Silik, Ilgaz ve Dündar, 2020). Buradan hareketle pandeminin turizm davranışı üzerindeki etkilerini konu alan bazı araştırmaların sonuçları incelenmiş ve Tablo 2’de özetlenmiştir.

Tablo 2. Pandemi ve Turizm Davranışı (Bazı Araştırma Sonuçları)

Yazar(lar)	Veri Alanı	Araştırma Sonuçlarına Göre Davranış Betimlemeleri
Çetinkaya, Özer ve Kandemir Altuner (2020)	Türkiye	Pandemi nedeniyle turistlerin hijyen-güvenlik ve seyahat risk algısı etkilenmektedir. Bu etki ilişkisinde -cinsiyet hariç- demografik faktörler rol oynamamaktadır.
Sung, Kim ve Kwon (2020)	Kore	Yurt içi seyahat tercih edilirken devlet sübvansiyonlarına ilgi artmaktadır. Eko-gezilere ve gurme gezilerine ilgi artmaktadır.
Madani vd., (2020)	Cezayir	COVID-19'un neden olduğu psikolojik stresi azaltmak için boş zamana (dinlence) büyük bir ihtiyaç duyulmaktadır. Turizm hizmetlerinin maliyetlerini makul hale getirme ihtiyacı vardır. Turistik yerlerin temiz olması, turistik yerlerde sosyal mesafeye dikkat edilmesi ve güvenlik önlemlerinin (tedbir) alınması talep edilmektedir.
Wachyuni ve Kusumaningrum, (2020)	Endonezya	Katılımcılar pandemi sürecinde doğa turizmüne yönelirken daha çok kısa süreli turları tercih etmektedir.
Sánchez-Pérez vd. (2021)	İspanya	Katılımcılarda daha yerel ve bireysel tatiller, daha uygun tarihler, daha az aracı, daha güçlü sigorta sözleşmesi, daha az toplu taşıma ve ortak hizmet alanı kullanımı yönünde bir davranışsal niyet bulunmaktadır.
Jeon ve Yang (2021)	G. Kore	Daha yerel alanlar ve basitleştirilmiş seyahat güzergahları tercih edilmektedir. Pandemi öncesinde düşük turist yoğunluğuna sahip alanlar pandemi sürecinde daha fazla talep edilmektedir.
Gupta vd., (2021)	Hindistan	COVID-19 kaynaklı algılanan risk ile seyahatten kaçınma davranışı arasında pozitif ilişki bulunmaktadır. COVID-19 kaynaklı algılanan savunmasızlık (zafiyet) duygusu ile seyahatten kaçınma davranışı arasında pozitif ilişki bulunmaktadır.
López vd., (2021)	İspanya	Kadınlar, konaklama sürecinde; hijyen koşullarının sağlanması, ateşin ölçülmesi, dezenfektanların kullanılması, sağlık ve bilgi kontrollerinin yapılması ve kalite sertifikasının olması gibi unsurlara/tedbirlere erkeklere oranla daha fazla önem vermektedir.
Elizabeth vd., (2021)	Makao/Çin	Pandemi sürecinde algılanan seyahat riski olumsuz duyguları artırmakta ve seyahat etme niyetini azaltmaktadır.
Im, Kim ve Choeh (2021)	G. Kore	Doğrulanmış vakalar ve COVID-19 ile ilgili haberlerin sayısı, sosyal mesafe davranışını etkilemektedir. İlgili haberler turistik yerler için çevrimiçi bilgi arama hacmini etkilemektedir. Sosyal mesafe algısı ve artan çevrimiçi arama davranışı çevrimiçi otel incelemelerinin hacmini etkilemektedir.
Turnšek vd., (2020)	Slovenya	Geçmişte yoğun seyahat eden katılımcıların pandemi nedeniyle seyahat etmekten kaçınma olasılığı daha düşüktür. Daha eğitimli bireyler daha yüksek risk algılamaktadır. Ancak gelecekte seyahatten kaçınma konusunda eğitim düzeyinin bir etkisi bulunmamaktadır.
Luo ve Lam (2020)	Hong Kong/Çin	COVID-19 korkusu, seyahat kaygısı ve risk tutumu seyahat niyetini olumsuz etkilemektedir.

SONUÇ ve TARTIŞMA

Bu çalışma, pandeminin davranış temelinde küresel yaşam üzerindeki etkileri ile turizm davranışında meydana getirdiği/getireceği değişimleri karşılaştırmaktadır. Benzer söylemle,

turizm davranışının genel yapısını, pandemi sürecinin farklı uçlarda oluşan davranış karakterleriyle irdelemektedir. İlgili literatürün analizi, pandemi ile sosyal yaşam davranışında gözlemlenen değişimlerin turizm davranışına da yansımalarını göstermektedir. Araştırmaların sonuçlarına göre pandemi, kadınları erkeklere oranla daha çok etkilemektedir. Nitekim kadınların daha yüksek risk algısına sahip olduğu ve sürecin gereklerine daha fazla uyum davranışı sergiledikleri görülmektedir. Benzer şekilde kadınlar için konaklama sürecinde tedbirlerin alınması ve buna uyum oldukça önemlidir. Diğer yandan pandeminin yadsınmaz gerçeği psikoloji boyutunda somutlaşan durumlardır. Ne var ki virüs korkusu depresyon, anksiyete ve strese neden olurken diğer yandan bulaş korkusu ve hijyen konusunda kompulsif davranış semptomları belirginleşmiştir. Aynı paydada turistlerin hijyen-güvenlik ve seyahat risk algısı yükselirken, stres yükü nedeniyle dinlenme ihtiyacı artmış, daha yerel, bireysel tatiller ve güçlü sigorta sözleşmeleri ağırlık kazanmıştır. Pandeminin bir diğer davranışsal gerçeği de internet ve sosyal medya kullanımıdır. Buna bağlı olarak virüs hakkında artan bilgi yükü anksiyeteyi ve kaçınma davranışını tetiklemektedir. Bu durumun turizm davranışına da yansımalarını söylemek yanlış olmayacaktır. Nitekim virüs kaynaklı haberler bireyleri tatil veya konaklama yerleri ile ilgili daha çok çevrimiçi araştırma yapmaya itmektedir.

Pandeminin rutin yaşam döngüsü üzerindeki etkileri ve bunun turizm davranışına benzer yansımaları elbette öngörülebilir bir gerçekliktir. Ancak bunun yorum düzleminde çözümlenmesi önemlidir. Çünkü turizmin küresel sistemin bileşenleriyle oluşturduğu örüntü (Çalışkan, 2017) bunu gerektirmektedir. Anlaşılabileceği üzere, pandemi gölgesinde dönüşen davranış yapıları turizm bileşkesinde benzer resimler ortaya koymaktadır. Bu resmin yorumu turizmin gelecek senaryosu için oldukça önemlidir (Tomassini ve Cavagnaro, 2020). Örneğin demografinin bu senaryoda kritik bir bağlaç olduğu anlaşılmaktadır. Diğer yandan sakin coğrafyaların talep göreceği veya daha bireysel seyahat davranışının ağırlık kazanacağı düşünülebilir. Li vd.,’ne (2020) göre, pandemi psikolojisinin ve algılanan riskin üç modelde somutlaştığı görülmektedir. Bunlardan ilki genel amaçlarla yapılan seyahat edimlerinden daha özel ve kısa süreli kalışların olduğu “titiz” tercihlere geçişin olacağıdır. İkincisi, etkileşim sürecinde arkadaş canlısı ve samimi bir tutumdan daha mesafeli bir tavra geçiştir. Üçüncüsü risk, macera ve yenilik arayışı ile bütünleşen radikal bir eğilimden ayrılarak düzenli, daha az esnek, özelleşmiş ve macera içermeyen korumacı bir yaklaşımın benimsenmesidir (Li vd., 2020: 6-7).

Sonuç olarak pandemi öncelikle ciddi ve kestirimi zor bir sağlık sorunudur. Bu sorun diğer yandan tüm insanlığın aynı anda tanık ve sanık olduğu küresel bir olaydır. Dolayısıyla ekonomiden çevreye ve elbette psikolojiye dokunan toplumsal sinir uçları bulunmaktadır. Konunun bu nedenle farklı bağlamlarda ve dönemsel olarak daha çok analiz edilmesi gerekmektedir. Çalışmanın davranış odağında yapısal olarak bir fikir verme çabası bulunmaktadır. Ancak virüsün yayılma hızı ve yakın zamanda bildirilen varyantlar mevcut araştırmaların sürekli güncellenmesini zorunlu kılmaktadır. Benzer şekilde pandemi ve davranış bağlamının günümüze eşlik eden yeni durumlar ve gelişmeler ekseninde yeniden ele alınması gerekecektir.

KAYNAKÇA

Abdelrahman, M. (2020). Personality traits, risk perception, and protective behaviors of Arab residents of Qatar during the COVID-19 pandemic. *International Journal of Mental Health and Addiction*, DOI: <https://doi.org/10.1007/s11469-020-00352-7>.

Acuña-Zegarra, M. A., Santana-Cibrian, M. and Velasco-Hernandez, J. X. (2020). Modeling behavioral change and COVID-19 containment in Mexico: A trade-off between lockdown and compliance. *Mathematical Biosciences*, 325, 108370.

- Alaeddinoğlu, F. ve Rol, S. (2020). Covid-19 Pandemisi ve Turizm Üzerindeki Etkileri. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi (Salgın Hastalıklar Özel Sayısı)*, 233-258.
- Balkhi, F., Nasir, A., Zehra, A. and Riaz, R. (2020). Psychological and behavioral response to the coronavirus (COVID-19) pandemic. *Cureus*, 12(5), e7923. DOI: 10.7759/cureus.7923.
- Barber, S. J. and Kim, H. (2021). COVID-19 worries and behavior changes in older and younger men and women. *The Journals of Gerontology: Series B*, 76(2), e17-e23.
- Basanez, R.P. and Ingram, H. (2013). Film and tourism: the imagined place and the place of the imagined. *Worldwide Hospitality and Tourism Themes*, 5(1), 39-54.
- Bausch, T., Gartner, W. C. and Ortanderl, F. (2020). How to Avoid a COVID-19 Research Paper Tsunami? A Tourism System Approach. *Journal of Travel Research*, DOI: 10.1177/0047287520972805.
- Bezerra, A. C. V., da Silva, C. E. M., Soares, F. R. G. and da Silva, J. A. M. (2020). Factors associated with people's behavior in social isolation during the COVID-19 pandemic. *Ciencia & saude coletiva*, 25, 2411-2421.
- Biçici, F. (2016). Kaos Teorisi, Determinizm ve Yeni Bilim Paradigması Sürecinde Sosyal Bilimler ve Turizm Araştırmaları Açısından Önemi. *Turizm Akademik Dergisi*, 3(1), 29-38.
- Buckley, R. and Westaway, D. (2020). Mental health rescue effects of women's outdoor tourism: A role in COVID-19 recovery. *Annals of Tourism Research*, 85, 103041.
- Budeanu, A. (2007). Sustainable tourist behaviour—a discussion of opportunities for change. *International Journal of Consumer Studies*, 31(5), 499-508.
- Chen, S., Law, R. and Zhang, M. (2021). Review of research on tourism-related diseases. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 26(1), 44-58.
- Clark, C., Davila, A., Regis, M. and Kraus, S. (2020). Predictors of COVID-19 voluntary compliance behaviors: An international investigation. *Global Transitions*, 2, 76-82.
- Cüceloğlu, D. (2015). *İnsan ve Davranış, Psikolojinin Temel Kavramları* (30.Basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Çalışkan, C. (2017). Sürdürülebilir Turizmin Çevre İkilemi: Toplum ve Tüketim. *İtobiad: Journal of the Human & Social Science Researches*, 6(2), 1123-1136.
- Çetinkaya, Ö., Özer, Y. ve Altuner Kandemir, G. (2020). Covid-19 sürecinde turistik seyahat risk algısı ve hijyen-güvenlik algısının değerlendirilmesi. *Tourism and Recreation*, 2(2), 78-83.
- Danış, M.Z. (2006). Davranış Bilimlerinde Ekolojik Sistem Yaklaşımı. *Aile ve Toplum* 3(9), 45-53.
- De Sausmarez, N. (2004). Malaysia's response to the Asian financial crisis: Implications for tourism and sectoral crisis management. *Journal of Travel & Tourism Marketing*, 15(4), 217-231.
- Dickson, T. and Dolnicar, S. (2004). No risk, no fun: the role of perceived risk in adventure tourism. In: Proceedings of the 13th international research conference of the council of Australian university tourism and hospitality education (CAUTHE 2004).
- Dryhurst, S., Schneider, C. R., Kerr, J., Freeman, A. L., Recchia, G., Van Der Bles, A. M., ... and van der Linden, S. (2020). Risk perceptions of COVID-19 around the world. *Journal of Risk Research*, 23(7-8), 994-1006.
- Elizabeth, A., Adam, I., Dayour, F. and Badu Baiden, F. (2021). Perceived impacts of COVID-19 on risk perceptions, emotions, and travel intentions: evidence from Macau higher educational institutions. *Tourism Recreation Research*, DOI: 10.1080/02508281.2021.1872263.

- Flanagan, E. W., Beyl, R. A., Fearnbach, S. N., Altazan, A. D., Martin, C. K. and Redman, L. M. (2021). The impact of COVID-19 stay-at-home orders on health behaviors in adults. *Obesity*, 29(2), 438-445.
- Freedman, J.L., Sears, D.O. and Carlsmith, J.M. (2003). *Sosyal Psikoloji* (Çev. Ali Dönmez), (4. Baskı). Ankara: İmge Kitabevi.
- Graburn, N. H. (1983). The anthropology of tourism. *Annals of Tourism Research*, 10(1), 9-33.
- Gupta, V., Cahyanto, I., Sajnani, M. and Shah, C. (2021). Changing dynamics and travel evading: a case of Indian tourists amidst the COVID 19 pandemic. *Journal of Tourism Futures*, DOI: 10.1108/JTF-04-2020-0061.
- Heitmann S. (2011). Tourist behavior and tourism motivation. In: Robinson P., Heitmann S., Dieke P. (Eds) Research themes for tourism. CABI Publishing, pp 31-44.
- Im, J., Kim, J. and Choeh, J. Y. (2021). COVID-19, social distancing, and risk-averse actions of hospitality and tourism consumers: A case of South Korea. *Journal of Destination Marketing & Management*, 20, 100566.
- Iso-Ahola, S. (1982) Toward a social psychological theory of tourism motivation: a rejoinder. *Annals of Tourism Research* 9, 256-262.
- Jeon, C. and Yang H. (2021). The structural changes of a local tourism network: comparison of before and after COVID-19. *Current Issues in Tourism*, DOI: 10.1080/13683500.2021.1874890.
- Knowles, K. A. and Olatunji, B. O. (2021). Anxiety and safety behavior usage during the COVID-19 pandemic: The prospective role of contamination fear. *Journal of Anxiety Disorders*, 77, 102323.
- Kock, F., Nørfelt, A., Josiassen, A., Assaf, A. G. and Tsionas, M. G. (2020). Understanding the COVID-19 tourist psyche: The evolutionary tourism paradigm. *Annals of Tourism Research*, 85, 103053.
- Lee, H. J. and Joh, C. H. (2010). Tourism behaviour in Seoul: An analysis of tourism activity sequence using multidimensional sequence alignments. *Tourism Geographies*, 12(4), 487-504.
- Levi-Strauss'a (2014). *Modern Dünyanın Sorunları Karşısında Antropoloji* (2. Basım), (Çev. Akın Terzi). İstanbul: Metis Yayınları.
- Li, Z., Zhang, S., Liu, X., Kozak, M. and Wen, J. (2020). Seeing the invisible hand: Underlying effects of COVID-19 on tourists' behavioral patterns. *Journal of Destination Marketing & Management*, 18, 100502.
- López, R. R., López-Felipe, T., Navajas-Romero, V. and Menor-Campos, A. (2021). Lessons from the First Wave of COVID-19. What Security Measures Do Women and Men Require from the Hotel Industry to Protect against the Pandemic? *International Journal of Environmental Research and Public Health*, 18(5), 2232.
- Luo, J. M. and Lam, C. F. (2020). Travel Anxiety, Risk Attitude and Travel Intentions towards "Travel Bubble" Destinations in Hong Kong: Effect of the Fear of COVID-19. *International journal of environmental research and Public Health*, 17(21), 7859.
- Madani, A., Boutebal, S. E., Benhamida, H. and Bryant, C. R. (2020). The Impact of Covid-19 Outbreak on the Tourism Needs of the Algerian Population. *Sustainability*, 12(21), 8856.
- Moya, C., Peniche, P.C.C., Kline, M.A. and Smaldino, P.E. (2020). Dynamics of behavior change in the COVID world. *American Journal of Human Biology*, DOI: 10.1002/ajhb.23485.

- Nar, M. Ş. (2015). Küreselleşmenin Tüketim Kültürü Üzerindeki Etkisi: Teknoloji Tüketimi. *Journal of International Social Research*, 8(37), 941-954.
- Nielsen, K. N. (2013). Retirees' Tourism Behaviour in Andalusia: Stability and Change in the First Decade of the 21 st Century. Marketing Places and Spaces: Shifting Tourist Flows 5th ATMC Conference Proceedings, pp. 314-318.2-4 October, Vilamoura, Portugal.
- Oosterhoff, B., and Palmer, C. (2020). Psychological correlates of news monitoring, social distancing, disinfecting, and hoarding behaviors among US adolescents during the COVID-19 pandemic [preprint]. *PsyArXiv*, DOI: 10.31234/osf.io/rpcy4.
- Özdin, S. and Özdin Bayrak, Ş. (2020). Levels and predictors of anxiety, depression and health anxiety during COVID-19 pandemic in Turkish society: The importance of gender. *International Journal of Social Psychiatry*, 66(5), 504-511.
- Papadopoulos, S.I. (1986) The tourism phenomenon: an examination of important theories and concepts. *The Tourist Review*, 2(1), 2-11.
- Papageorge, N. W., Zahn, M. V., Belot, M., Van den Broek-Altenburg, E., Choi, S., Jamison, J. C., and Tripodi, E. (2021). Socio-demographic factors associated with self-protecting behavior during the COVID-19 pandemic. *Journal of Population Economics*, 34(2), 691-738.
- Pearce, P. L. (1996). Recent research in tourist behaviour. *Asia Pacific Journal of Tourism Research*, 1(1), 7-17.
- Petropoulos, C., Nikolopoulos, K., Patelis, A. and Assimakopoulos, V. (2005). A technical analysis approach to tourism demand forecasting. *Applied Economics Letters*, 12(6), 327-333.
- Sánchez-Pérez, M., Terán-Yépez, E., Marín-Carrillo, M. B., Marín-Carrillo, G. M. and Illescas-Manzano, M. D. (2021). The impact of the COVID-19 health crisis on tourist evaluation and behavioural intentions in Spain: implications for market segmentation analysis. *Current Issues in Tourism*, DOI: 10.1080/13683500.2021.1889481.
- Sarı, Ö.F. and Nazlı, M. (2013). A qualitative study on the pride notion of tourism and hospitality students in Turkey. *International Journal of Contemporary Economics and Administrative Sciences*, 3(3-4), 47-67.
- Satici, B., Gocet-Tekin, E., Deniz, M. E. and Satici, S. A. (2020). Adaptation of the Fear of COVID-19 Scale: Its association with psychological distress and life satisfaction in Turkey. *International Journal of Mental Health and Addiction*, DOI: 10.1007/s11469-020-00294-0.
- Silik, C. E., Ilgaz, B. ve Dünder, Y. (2020). COVID-19 Sonrası Turist Davranışlarının Kuşak Farklılıkları Açısından Çoklu Uyum Analizi (MCA) ile Değerlendirilmesi. *Iğdır University Journal of Social Sciences*, 24, 341-372.
- Sun, Y., Li, Y., Bao, Y., Meng, S., Sun, Y., Schumann, G., ... and Shi, J. (2020). Brief report: increased addictive internet and substance use behavior during the COVID-19 pandemic in China. *The American Journal on Addictions*, 29(4), 268-270.
- Sung, Y. A., Kim, K. W. and Kwon, H. J. (2020). Big Data Analysis of Korean Travelers' Behavior in the Post-COVID-19 Era. *Sustainability*, 13(1), 1-1.
- Şentürk, Ü. (2008). Modern Kontrol: Tüketim. *Sosyal Bilimler Dergisi/Journal of Social Sciences*, 32(2), 221-239.
- Tarhan, N. (2014). *Toplum Psikolojisi, Sosyal Şizofreniden Toplumsal Empatiye*. İstanbul: Timaş Yayınevi.

Tomassini, L. and Cavagnaro, E. (2020). The novel spaces and power-geometries in tourism and hospitality after 2020 will belong to the 'local'. *Tourism Geographies*, 22(3), 713-719.

Turnšek, M., Brumen, B., Rangus, M., Gorenak, M., Mekinc, J. and Štuhec, T. L. (2020). Perceived threat of COVID-19 and future travel avoidance: Results from an early convenient sample in Slovenia. *Academica Turistica-Tourism and Innovation Journal*, 13(1), 3-19.

Verbeek, D. and Mommaas, H. (2008). Transitions to sustainable tourism mobility: *The social practices approach*. *Journal of Sustainable Tourism*, 16(6), 629-644.

Wachyuni, S. S. and Kusumaningrum, D. A. (2020). The Effect of COVID-19 Pandemic: How are the Future Tourist Behavior?. *Journal of Education, Society and Behavioural Science*, 33(4): 67-76.

Winter, T., Riordan, B. C., Pakpour, A. H., Griffiths, M. D., Mason, A., Poulgrain, J. W. and Scarf, D. (2020). Evaluation of the English version of the Fear of COVID-19 Scale and its relationship with behavior change and political beliefs. *International Journal of Mental Health and Addiction*, DOI: 10.1007/s11469-020-00342-9.

Yanti, B., Wahyudi, E., Wahiduddin, W., Novika, R. G. H., Arina, Y. M. D. A., Martani, N. S. and Nawan, N. (2020). Community knowledge, attitudes, and behavior towards social distancing policy as prevention transmission of COVID-19 in Indonesia. *Jurnal Administrasi Kesehatan Indonesia*, 8(2), 4-14.

Yıldırım, M., Geçer, E. and Akgül, Ö. (2021). The impacts of vulnerability, perceived risk, and fear on preventive behaviours against COVID-19. *Psychology, Health & Medicine*, 26(1), 35-43.